

L. NIEDERLE
SLOVANSKÉ
STAROŽITNOSTI

ODDÍL KULTURNÍ

ŽIVOT STARÝCH SLOVANŮ

DÍLU II. SVAZEK 2.

KAPITOLA VII.

V PRAZE

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ

1934

Knihovna univ. prof.
Dr. KARLA LAŠTOVKY

11-B-
11-B-6

ŽIVOT
STARÝCH SLOVANŮ

DÍLU II. SVAZEK 2.

O PRÁVU SOUKROMÉM U SLOVANŮ
V DOBÁCH STARŠÍCH

NAPSAL

DR. THEODOR SATURNÍK

PROFESOR KARLOVY UNIVERSITY

V PRAZE

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ

1934

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
PRÁVNICKÉ FAKULTY UJEP
STARÝ FOND
Č. inv.: 0150

Koupil od M. Kaňková
Darem od _____
v _____ za Kčs _____
Inv. čis: 36. 223
Sign _____

KNIHTISKÁRNA TYPUS, PRAHA-SMÍCHOV

Předmluva.

Nemělo býti původně mým úkolem psáti toto dílo — bylať k tomu vyhlédnuta mnohem povolanější ruka mého nezapomenutelného učitele, prof. Dra Karla Kadlce, jenž byl vynikajícím znalcem starých právních řádů slovanských. Prof. Kadlec začal na podzim 1928 s prvními přípravami k sepsání díla, avšak nenadálá jeho smrt v prosinci 1928 zmařila jeho dílo hned v počátcích a jeho péro se navždy odmlčelo.

Na žádost prof. Dra Lubora Niederle ujal jsem se úkolu sepsati pro jeho znamenité »Slovanské starožitnosti« scházející část, jež by podávala obraz staré právní kultury u Slovanů. Po té stránce jsem považoval za nejdůležitější předem obor práva soukromého, jehož zpracování předkládám tímto spisem veřejnosti; postupně pak se hodlám pokusiti o obory zbývající.

Prof. Kadlec, jak je mi z rozhovorů s ním známo, mínil učiniti základem díla svou rozpravu o právu soukromém u Slovanů, jež vyšla v r. 1912 v polské encyklopedii krakovské akademie věd ve druhé části IV. svazku a doplniti ji partiemi z práva pozdějšího. Programu toho jsem se také přidržel a zmíněnou stať za základ vzal, avšak z největší části přepracoval a dalším materiálem rozhojnil. Spis arcí nesahá jen do sklonku doby pohanské, nýbrž poněkud dále, takže zcela přesně do rámce »Slovanských starožitností« nezapadá. V tom směru měl jsem však na vybranou jen dvě možnosti: buď se držeti jenom doby pohanské a pak podati právní systém, vykazující četné mezery, nebo pokročiti časově o něco dále, a podati systém ucelenější. Rozhodl jsem se pro tuto druhou eventualitu, jež také tanula na mysli zesnulému prof. Kadlcovi.

Na konec považuji za milou povinnost poděkovati kolegovi prof. Dru Oldřichu Hujerovi, za jeho ochotu, s kterou mi přispěl v otázkách jazykozpytných. Neméně vřelými díky jsem zavázán i slavné České Akademii věd a umění, že v nynějších těžkých dobách se díla ujala a vydala je na svůj náklad tiskem.

V Praze v březnu 1934.

T. Saturník.

§ 1. O pramenech a povaze starého práva soukromého u Slovanů.

V naší studii obrali jsme si úkol podati ve stručných obrysech obraz dávných řádů právních u Slovanů, jež spadají z dnešního hlediska do oboru práva soukromého. U starých Slovanů, kdy jejich právní kultura byla ještě na nízkém stupni vývoje, nebylo ovšem nějakého vyhraněného rozdílu mezi právem veřejným a soukromým. Význam práva veřejného v dějinách Slovanů sice nijak nelze podceňovati, avšak pro poznání dávných životních poměrů slovanských mají právě normy práva soukromého důležitý význam, stojíce potřebám běžného života nejbližše. Z nich lze nabyti poznání, jakým způsobem Slované své záležitosti mezi sebou upravovali a nahlédnouti tak do vnitřních poměrů jejich domácnosti.

Historických pramenů, které by nám podávaly zprávy o soukromém právu u Slovanů před 10. stoletím po Kr. téměř není. Nužno tudíž především čerpati z pramenů pozdějších a z nich usuzovati na doby starší. Pozdější prameny nezřídka zachovaly starou normu buď v původní podobě, nebo zavádějí v ní změnu, která před tím neplatila, takže původní smysl takové normy není vždy nesnadno odkryti. Z doby po 10. století jsou historické prameny již dosti bohaté, ač co do ranných dob nikoli ve stejné míře u všech národů slovanských. Prameny bulharské jsou na př. velmi chudé a také srbský materiál historický ze starších dob je na právo soukromé celkem málo vydatný.

Jinou pomůckou, jež slouží k poznání starých právních řádů slovanských, jest *analogie*. Každý národ nežije se svými právními řády zcela osamocen, nýbrž podléhá vlivu právních řádů ze svého sousedství. Mimo to stejné poměry hospodářské i společenské vyvolávají v život stejná právní pravidla a určují i jejich vývoj, což bývá také častým případem u sousedů. Možno proto při studiu starých právních řádů slovanských

bráti v úvahu právní řády národů sousedních, stojících na stejném stupni kulturního vývoje, zejména právo germánské.

Důležitým svědkem starých právních řádů u Slovanů jest dále *jazyk*. I když by nebylo žádných pramenů, jež by podávaly zprávy o určitém právním institutu, dostačí pro důkaz jeho existence v dávných dobách pouhé slovo (*terminus*), které jej vyjadřuje, je-li takový výraz skutečně starý a je-li dobře znám jeho starý význam. Pomocí jazykozpytu je možno tudíž učiniti si o některých právních řádech u Slovanů aspoň představu, není-li pramenů jiných, případně doplňovati jím chudé nebo nejasné údaje pozdější.

Cenným materiálem pro právo soukromé u Slovanů jsou dosudu žijící *právní obyčeje*. Kdežto právo veřejné (státní) podléhalo velikým proměnám při změnách dynastie, panovnického dvora i poměrů zahraničních, právo soukromé udržovalo v sobě dosti značnou konservativnost, ježto faktické poměry, které byly jeho základem, se také příliš neměnily. Ve formě právních obyčejů přecházelo s pokolení na pokolení jakožto výron vůle národa, jsouc trvale a jednostejně zachováváno namnoze až do doby dnešní. V právních obyčejích dochovalo se tak soukromé právo v leckterém odvětví téměř neporušené; v některých obyčejích pohanský jejich ráz ještě dosti zřetelně probleskuje.

Karakteristickou známkou starého práva soukromého u Slovanů jest, že v něm je široce uplatněn *princip kolektivismu*. Nebyl v něm arci uplatněn výlučně; vedle něho již v nejstarších dobách existoval princip individualismu, avšak ve skrovné míře, jež teprve postupným vývojem se zvětšovala. Okolnost tu nutno přičítati nevypěstlosti starého soukromého práva slovanského. V dávných dobách nesahalo právní společenství za sféru příbuzenských svazků; jenom v nich docházel jednotlivec právní ochrany. Teprve když příbuzenské svazky (plemena, rody, rodiny) se počaly uvolňovati a ustupovati velkým svazkům státním, nadešla doba většího uplatnění individua, jehož míra práv až do té doby byla zmíněnými kolektivistickými jednotami podstatně absorbována. Zejména v právu věcném dlouho se udržovalo u Slovanů kolektivní vlastnictví rodů a rodin k některým nemovitostem; vlastnictví individuální pronikalo jen znenáhla ku předu.

Jinou vlastností slovanského práva soukromého jest jeho *zemědělský ráz*. Je to zcela přirozeno, neboť obyvatelstvo, jež je zachovávalo, zabývalo se většinou zemědělstvím, ba někde dosti dlouho ještě pastýřstvím, a jen částečně řemesly a obchodem. To mělo ovšem vliv na pestrost právních norem v jednotlivých oborech soukromého práva; normy práva věcného, v nichž zemědělský prvek se nejvíce obráží, jsou poměrně bohatší, než právo obligační, jež je podmíněno rozvojem obchodu a tudíž ve starém právním systému slovanském postrádá větší rozmanitosti, jsouc celkem na stupni dosti primitivním.¹⁾

Okolnost, že staré soukromé právo u Slovanů má svůj základ na příbuzenských svazcích, určuje rovněž, jaký má býti systém jeho uspořádání. Látku nutno rozvrhnouti do dvou základních skupin, z nichž prvá náleží poměrům rodinným, druhá poměrům majetkovým. Proto v dalším bude předem z důvodů účelnosti jednáno o podmínkách a předmětech práva, načež bude podán výklad o právu rodinném a s ním souvisejícím právu dědickém, po němž bude podáno právo věcné a právo obligační.

§ 2. Podměty práva.

Od nepaměti žije lidstvo ve společenských svazcích, jež jsou více či méně dokonale organisovány. Spořádané soužití v takovém celku není možným jinak, než že libovůli jednotlivců jsou vytčeny jisté meze obecně platným řádem právním; bez něho by vznikl chaotický boj všech proti všem, jenž by přivedl takový svazek ke zkáze. Právní řád, jenž prostupuje celým složením společenského celku, jenž zasahuje do vzájemných poměrů jednotlivců v něm žijících, dodává takovému útvaru ráz právního tělesa, čili právního subjektu.

Nic jiného nemohlo platiti ani pro Slované, když počaly vznikat jejich první společenské organisace. V dobách, kdy vstoupili Slované, jsouc ještě pohany, na práh historie, žili ve velkých svazcích příbuzenských, v *plemenech*; organisace jejich se zakládala na fiktivním původu společného předka (srv. souvislost slova *plemeno* s termínem *plod*), podobně jako řecké

¹⁾ Srv. *Kadlec-Taranovskij*, *Првобитно словенско право пре X. века*, 1924, str. 66, 67. (Překlad Kadlcových statí, uveřejněných v polské encyklopedii, sv. IV., část 2, v Krakově 1912.)

φυλή, římská *gens*, albánská *fis*, langobardská *fara*. V plemenné organizaci nacházeli se Slované již před rozchodem ze své původní vlasti; těžko by bylo aspoň předpokládati, že by podnikli cestu za novými sídly bez pevné společenské organizace, neboť neshledali se všude se vřelým přijetím, nýbrž mnohdy byli nuceni prokřestiti si cestu násilím a vypuzením domácího obyvatelstva. Císař Leon ve svém Taktiku¹⁾ skutečně také připomíná jejich plemenné celky (*φυλή*), v jichž čele byli zvláštní náčelníci (*ἀρχοντες*). Uvedené organizace, jak vysvítá ze zprávy Prokopiovy, projednávaly mezi sebou záležitosti »příjemné i obtížné«,²⁾ ujednávající na př. mír neb vypovídající válku, vystupovaly tedy vůči sobě jakožto právní subjekty.

Plemenná organizace jevila silnou soudržnost arci jen potud, pokud vnější okolnosti k ní nutily a jí vyžadovaly, tedy pokud plemena byla v pohybu na cestě za novými sídly a proti nepřátelským útokům bylo nutno se brániti spojenými silami. Jakmile došlo k trvalému usazení plemen a Slované přešli k zemědělství, původní celek se tříštil a do popředí vystupovaly složky, z nichž se plemeno skládalo. Funkci společenských jednotek převzaly *rody*, t. j. zase svazky příbuzenské, jichž rozsah představovala jedna osada, v níž se pohromadě usadily, po případě též několik osad, byl-li rod co do počtu osob rozsáhlejší. Osadám takovým říkali Slované *vesb* (čes. *ves*, *vesnice*, pols. *wieś*, nebo také mladším výrazem *sedlo*, rus. село, čes. *sídlo*; jazykově souvisí slovo *vesb* s lat. *vicus*, got. *weihs*, alb. *vise*, řec. *οἶκος* atd., čímž vesměs označováno sídliště rodu, t. j. příbuzenského svazku jako něm. *Sippe*.³⁾ Podle toho byly tedy prvé vesnice slovanské osadami, v nichž se usídlily vespolek příbuzné rodiny.

Jména vesnic vznikala pod vlivem nejrůznějších známek jejich vnějšího okolí; často též bývala pojmenována vesnice podle jména náčelníka rodu, jenž se v ní usadil. Tomu nasvěd-

¹⁾ *Tacticon*, c. XVIII: Κρείττον γὰρ ἡγοῦντο ἀπὸ τοῦ ἀρχοντος τῆς αὐτῶν φυλῆς φθεῖρεσθαι, ἢ τοῖς Ρωμαῖκοῖς δουλεῖν καὶ ὑποκλίνεσθαι νόμοις. Viz *Niederle*, Z. S. S. dílu I., svazek 1., str. 33.

²⁾ *Prokopios*, lib. III. c. 14: Τὰ γὰρ εἶδη ταῦτα, Σκλαβηνοὶ τε καὶ Ἄνται, οὐκ ἀρχονται πρὸς ἀνδρὸς ἐνός, ἀλλ' ἐν δημοκρατία ἐκ παλαιοῦ βιοτεύουσι, καὶ διὰ τοῦτο αὐτοῖς τῶν πραγμάτων αἰεὶ τὰ τε ζύμφορα καὶ τὰ δύσκολα ἐς κοινὸν ἄγεται. Podle vydání Comparettiho otiskl *Niederle*, Z. S. S. dílu I., sv. 1., str. 25.

³⁾ *Schrader*, *Reallexicon*, str. 143.

čují starobylá jména vesnic, svým původem jména čelední, patronymika, označující příslušníky rodu té osoby, která ves založila. Příslušníci rodu, v jehož čele byl na př. *Kojata*, sluli *Kojatici* (později *Kojetici*) a po nich se zvalo tak i jejich sídliště (*Kojatici*, doloženo v r. 1188, později *Kojetice*). Podobně po náčelníku jménem *Kreš* zvali se *Krešici* (kol 1057), podle *Liutoměra* — *Liutoměrici*, od *Gosterada* — *Gosteradici* (1190, nyní *Hostěradice*). Někdy byla tvořena tato jména od posesivního adjektiva na *-ov*, čímž vznikaly názvy na *-ovici* (později *-ovice*): tak na př. *Lobkovici*, *Klenovici* a pod, jsou členové rodu, v jehož čele byl *Lobek*, *Klen* atd. Podobně u Poláků, zvali se náčelník rodu *Gościrad*, sluli jeho členové *Gościradziacy* (1228), zvali se *Klucz*, jmenovali se *Kluczycy* a p.; vedle toho podle Dalecha, Bolecha říkalo se *Dalechowici*, *Bolechowici*, podle ruských předáků rodových *Radima*, *Vjatky*, *Mirjaty*, zvali se *Vjatiči*, *Radimiči*, *Mirjatiči*, podobně u Srbů na př. podle *Tvrtko* — *Tvrtkoviči*, u Bulharů *Draganovci*, *Goranovci* a pod.⁴⁾ V těchto názvech patronymických, jichž se mezi Slovany dochovalo dosti až do nynějších dob, zračí se zcela zřetelně stopa po někdejších kolektivním svazku příbuzenském, jenž sídlil v dotyčné osadě, třeba průběhem dob věc upadla v zapomenutí a koncovka *-ici* byla zaměněna koncovkou *-ice* (*Kojetice*, *Křešice*, *Litoměřice*, *Lobkovice*, *Klenovice*, *Dalechowice* atd.). Všechna jména na *-ice* nejsou arci skutečná patronymika rodová; některá povstávala v dobách dosti pozd-

⁴⁾ Z území českého uvádí patronymické názvy vsí Herm. *Jireček*, *Slovanské právo v Čechách a na Moravě*, Praha 1863, sv. I., str. 63; jména rodů, *tamže*, sv. II., str. 64 a násl. (vyd. v Praze 1864). Z novějších studií polských zasluhují zmínky zejména práce F. *Bujaka*, *Nazwy miejscowe jako podstawa do historii osiedlenia w Polsce* (Krak. akad. 1904), *Studja nad osadnictwem Malopolski* (Krak. akad. 1905), *Studja nad średniow. osadnictwem Polski* (Spraw. Akad. 1906, XI. Nro 4); ze starších *Balzer*, *Revisya teorii o pierwotnem osadnictwie w Polsce* (Kwartalnik historyczny, XII. seš. 1., Lvov 1898), *Piekosiński*, *Ludność wieśniacza w Polsce*, Krakov, 1896, *Wojciechowski*, *Chrobacya*, Krakov, 1873. Srov. též *Miklosich*, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg, 1927 (přetisk originálu, vydaného v Denkschriften der Akademie der Wissenschaften, phil. hist. Klasse, ve Vídni v letech 1860 až 1874). Srov. též literaturu, kterou uvádí *Niederle*, Z. S. S. dílu III. svazek I., str. 186 a násl. Patronymické názvy osad Slovanů polabských uvádí W. *Bogusławski*, *Dzieje Słowiańszczyzny północno-zachodniej*, sv. II. Poznaň 1889, str. 280.

ních ve XIV.—XVI. věku dokonce ze jmen křesťanských a církevních (Biskupice, Opatovice, Vítkovice, Hartmanice, Bernatice atd.),⁵⁾ takže nutno dbáti opatrného odlišení.

V boji s přírodou ještě nezužitkovanou nebylo jiného východiska, než že se členové rodu ujali společně hospodářské práce; síly jednotlivce i třebas jeho rodiny obyčejně nestačily. Společná práce zakládala též společný výtěžek, takže rod byl nejen jednotou krevní, nýbrž i jednotou hospodářskou. Společné soužití ukládalo však členům rodu dále nutnost podřídit se zájmům celku, zachovávatí řád, ustálený dávnými právními obyčejí a přizpůsobiti se organické struktuře rodové jednoty; rod vystupoval zároveň jako jednota právní. Povaha rodu, jakožto právního subjektu zejména zřetelně vystupovala v solidárním ručení celého rodu za delikty, jichž se jeho členové dopustili; nechtěl-li rod vydati vinníka, byl povinen zaplatiti výkup z krevní msty (odklad) tomu rodu, jehož příslušník byl usmrcen. Nikoliv jednotlivci, nýbrž rodové celky vystupovaly proti sobě jakožto nositelé práva. Jakožto představitelé rodu vystupovali jejich starešínové, jimž náleželo dbáti o veškeré vnitřní záležitosti rodové, bdíti nad zachováváním pořádku i zastupovati rod na venek. Starešínou býval buď nejstarší člen rodu (jak toho jsou na př. ještě dokladem »seniores« v knížecích rodech ve státech patrimonijních i princip seniorátu, podle něhož nastupoval vždy nejstarší z rodu na trůn), nebo také člen mladší, ale za to nejschopnější, jenž dovedl nejlépe záležitosti a potřeby rodové obstarávati. Starešina prostě — jak dí Nestor — rodem vládl.⁶⁾

Přirozeným vývojem došlo průběhem doby ke změnám v rodovém složení, jež postupně měly vliv i na původní povahu příbuzenského svazku. Vymřelyť časem některé rodiny a na jejich místo byly přijaty rodiny cizí; v jiných rodinách zase nebylo mužských členů, takže se musil do nich přiřizení muž z rodu cizího, by dvorec, na němž rodina hospodařila, dostal hospodáře. Příbuzenský svazek, který původně všechny

⁵⁾ *Niederle*, ž. S. S. III., str. 202.

⁶⁾ Srv. jeho rčení o třech bratřích Polanech: и живяху кождо съ родомъ своимъ, на своихъ мѣstechъ, володѣюще кождо родомъ своимъ. Полное собраніе русскихъ лѣтописей, sv. I., Petrohrad 1846, str. 4 (český překlad od K. J. *Ervena*, Praha 1867, nejnověji německý od *Trautmanna*, Lipsko, 1931).

členy rodové vesnice poutal, se tím uvolnil, takže často zbývalo již jen několik rodin, které byly v poměru příbuzenském a to ještě vzdáleném, na který se časem vůbec zapomínalo. Tam zase, kde se vesnice do co počtu členů značně rozrostla, ukázala se nutnost, by jednotliví členové rodu se svými rodinami se oddělili a založili hospodářství nové (sedla), přirozeně od dosavadních rodových dvorců již vzdálené. Vzrůstem rodu co do počtu členů i co do rozlohy usedlosti, moc starešínova nezbytně slábla; vzdálenější části se sobě znenáhla odcizily. Nově založené usedlosti neměly již také název rodový, nýbrž název zakladatelův, v němž se již zračil jeho osobní poměr jakožto držitele usedlosti. Dokladem toho jsou slovanská jména místní, utvořená příponami *-j*, *-ja*, *-je* (*Boleslav* ze staršího *Boleslavj*, *Jaroměř* od *Jaroměr* atd.), nebo na *-ov*, *-ova*, *-ovo* nebo *-in*, *-ina*, *-ino*, jež jsou svou povahou adjektiva possessiva. Jmenoval-li se takový člověk *Kojata*, slul jeho dvůr *Kojatin* (později *Kojetín*), podobně od *Radota* nazván *Radotín* (t. j. *Radotín* dvůr), od *Veleslava* *Veleslavín* (sc. dvůr); zval-li se *Radvan*, slul jeho dvůr *Radvanov* (*Radwanów* dwór), *Chocimír* — *Chocimirów* (nyní *Kocmyrzów*), *Falibog* — *Falibogów* atd. Takovéto usedlosti se rovněž mohly časem rozšiřovati, takže se mohly z nich vyvinouti nové vesnice.

Odštěpování jednotlivých rodin znamenalo samozřejmě počátek rozkladu rodových celků. Rozkladu napomáhalo též, že se příbuzenský ráz vesnic znenáhla stíral, ježto do nich vnikly, jak výše uvedeno, živly cizí. Vesnice se tak proměnila po delším čase na svazek teritoriální; nějaký čas vystupovalo sice příbuzenstvo a územní svazek paralelně v jednom pojmu, než i to potom zmizelo. Obyvatelstvo osady poutal dohromady již jen společný komplex půdy.⁷⁾

Že prvotní vesnice byly rodové, jež vystupovaly jakožto kolektivní subjekty právní, dosvědčují zbytky, jež se z rodového zřízení dochovaly do dosti pozdních dob. Zřetelnou stopou toho jest solidární ručení obcí, případně i svazů několika obcí

⁷⁾ Napovídají tomu i názvy na *-ice*, jež na př. v Čechách ve stol. XIII. mají již převahu. Jména, jako na př. *Kojetice*, *Litoměřice*, *Hostěradice* atd. nevyznačují již rodové příslušníky, nýbrž jen jejich sídlo, jejich teritorium. Koncovka *-ice* jest totiž tvar akusativní, ukazující na substantiva neživotná (srv. *meče* proti *oráči*).

(opolí v právu polském, verví v ruském, okolin v srbském) za následky trestných činů, spáchaných na jejich území, jak se o tom zmiňují nejstarší slovanské právní památky.⁸⁾ V něm máme doklad instituce, jež přežila své původní prostředí, jehož potřebám vyhovovala. Členové rodu původně solidárně ručili, jak již výše řečeno, za svého provinilého příslušníka a toto ručení zůstalo ještě v životnosti i když obce pozbyly své povahy rodových celků. Na rodový systém ukazuje dále právo retracts, napomáhající k tomu, by někdejší společné statky rodové zůstaly zachovány příbuzným a nepřišly bez jejich vůle do rukou cizích (§ 16). Odleskem rodů jakožto někdejších subjektů právních jest také skutečnost, jež se vyskytuje v listinách chorvatských a srbských, že při smlouvách vystupuje celé příbuzenstvo, bližší i vzdálené, měly-li býti prodány nebo zastaveny nemovitosti,⁹⁾ neb bylo-li jejich předmětem i jiné plnění; podobně v listinách bosenských panovníků ze XIV. a XV. stol. vystupuje šlechta se stereotypní doložkou »s bratrim«, takže jednotlivci neúčastnili se jednání za svou osobu, nýbrž jako zástupce celého příbuzenstva, t. j. někdejšího rodu.¹⁰⁾ V Čechách ještě v XVI. století vystupovali u vynikajících rodů šlechtických jejich správcové rodového jmění (t. j. původně rodoví náčelníci), kteří byvše pohnáni před soud, byli povinni odpovídati nejen za sebe, nýbrž i za ostatní členy rodu; tito pak zase měli právo pohnati před soud kteréhokoliv člena rodu, šlo-li o kteroukoliv potřebu rodu jakožto celku.¹¹⁾

⁸⁾ Srv. *Soběstianskij*, Круговая порука у Славянъ, 2. vyd., Charkov, 1888, *Dąbkowski*, Zemsta okup i pokora na Rusi halickiej (Lvov 1898), *Dubiński*, Głowczyzna w Statucie lit. trzecim (Lvov 1896), *Kutrzeba*, Mežobójstvo w prawie polském XIV. i XV. w. (Krakov 1907), *Jelić*, Крвна освета и мир у Црној Гори и северној Арбанији, Београд 1926 a j.

⁹⁾ Srv. *Hrvatski spomenici I.*, str. 135 (Monumenta historico iuridica Slavorum meridionalium VI. 1, Zagreb 1898): Odrjan, syn Ivanův, prodal pozemek Štěpánu Pijjčovi, avšak předem jej nabízel všem příbuzným bližším i vzdálenějším, načež před očima všech příbuzných a svědky sepsána kupní smlouva. (Hlaholská listina z r. 1433.) V další listině (tamže, str. 170) dali všichni blízcí i vzdálení příbuzní ode všech čtyř kolen plemene Nebluško svolení, by jakýsi Mikuláš, syn Kašparův, vzal do zástavy pozemek jejich příslušníka soudce Duima Vučića. (Hlaholská listina z r. 1447.)

¹⁰⁾ *Jireček*, Историја Срба, III. Београд 1923, str. 46.

¹¹⁾ Srv. Zemské zřízení české z r. 1530, čl. 66: Jestliže by kteří rodové byli, neb jsú v království, ješto mezi sebou mají zřízení učiněná, nebo potom

Proměnou rodových vesnic na jednotky teritoriální se rody vlastně vyžily. Prvotiny těžkého boje rodů s přírodou náležely již minulosti; ceně individuální práce, jež se původně rozplývala ve společné práci celého rodu, velmi přibylo na významu. Jednotlivé rodiny držice již trvale určitou část půdy (§ 14) tíhly nezadržitelně k samostatnosti. Rodový systém, své původní povahy již značně zbavený, se rozpadl; pohromadě zůstali zase jen ti, kdož byli vespolek příbuzní. Osamostatnily se tak nové subjekty: rodiny složité a rodiny prosté. Poslední se skládaly jen z rodičů a svobodných dětí (neženatých synů a neprovdaných dcer), naproti tomu složité, byly takové, kde rodiče hospodařili společně se ženatými syny (§ 10).

Tyto složité rodiny udržely se u Slovanů po drahnou dobu, jsouce přizpůsobeny potřebám agrárního života, jenž u Slovanů převládal. U Jihoslovanů byly v XIX. století zjevem ještě zcela obyčejným pod různými názvy (kuća, društvo, skupčina, skladna braća, zajednica, zadruga, вѣщна дружина, atd.); také u Rusů se dochovaly hlavně v guberniích velkoruských (большая, сложная, общая семья, t. j. velkorodina). Podobně jako rod jsou i složité rodiny útvarem kolektivistickým; totéž platí i o slovanských rodinách prostých.

Postupující individualisace zasáhla pravděpodobně záhy též do rodin složitých, které počaly ustupovati rodinám prostým. Proces ten nebyl arci u všech Slovanů stejně rychlý, ješto životní poměry a možnost založiti si vlastní existenci nebyly všude stejné. Tam, kde působily vlivy cizí, byla možnost založiti si vlastní domácnost poměrně příznivější, synové se oddělovali a přechod od složitých rodin dál se poměrně rychle; naproti tomu v místech, kde obyvatelstvo žilo od ostatního světa odloučeno, kam nová kultura, podávající možnost jiného způsobu života než zemědělského, málo pronikala, udržovaly se složité rodiny déle.

míti budú s povolením krále Jmti, vedle kterýchžto zřízení jedna osoba že by byl zprávec statku a zboží toho rodu: tehdy takového každý, ktož by zprávec statku byl, muože pohnati, a on bude povinen odpovídati a práv býti sám od sebe i od jiných bratří a strycův svých rodu svého. A též také chtěl-li by ten, kdo zprávec statku jest, koho pohnati, že to učiniti bude moci, a sám pohnati vo kterúžkolivěk potřebu téhož rodu. *Jireček H.*, Zřízení zemská království českého XVI. věku (Praha, 1882), str. 27. Dto v zem. zřízení z r. 1549, D. 18 (tamže, str. 194) a zem. zřízení z r. 1564, C. 34 (tamže, str. 528).

Je jasno, že při naprosté převaze kolektivních subjektů ustupovala osoba jednotlivce jakožto právního subjektu značně do pozadí; soukromá práva jeho se v kolektivních celcích rozplývala. Nicméně nelze říci, že by veškerá soukromá práva jednotlivcova byla jimi absorbována; ve skrovné míře byl i jednatel u starých Slovanů právním subjektem a to v těch právních oborech, jež svou povahou jsou uplatněny se individua nejbližší, t. j. v právu rodinném a v oboru práva majetkového při movitostech.

§ 3. O míře právní způsobilosti osob svobodných.

Okolnost, že Slované žili v kolektivních svazcích příbuzenských zakládala již sama sebou *nerovnost práva* mezi jednotlivými jejich členy; jedni z nich vládli, měli tudíž práv více, druzí byli ovládáni, jejich práv tedy bylo méně. Avšak nerovnost práva zračila se ještě i v jiných směrech; nebyliť sobě lidé u Slovanů ani za vlády primitivních obyčejů právních co do míry práv rovni.

Aby někdo byl svými soukmenovci uznáván za rovnocenného, vyžadovalo se, aby byl *mužem svobodným*. Otrok nebyl sice v právu slovanském pouhou věcí, nýbrž považován byl rovněž za subjekt práva, ale velmi obmezený. Tento názor nesluší snad vykládati nějakou mírností slovanského práva ve srovnání s právem římským a germánským, jež na otroka pohlížela jako na pouhou věc; vysvětlení nutno hledati spíše v primitivnosti starého práva slovanského. Pohanský Slovan spatřoval v otroku člověka; mítí otroka a mítí věc bylo v jeho právním pojetí rozdílné, poněvadž osobní prvek u otroka mu stále tanul na mysli.¹⁾

¹⁾ Odlišnému postavení slovanských otroků nasvědčuje zdánlivě též terminologie, již se někteří autoři (na př. Kadlec, *Првобитно словенско право* пре X. века, str. 66, *Vladimírskij-Budanov*, *Обзоръ истории русскаго права*, vyd. 5. Petrohrad-Kijev 1907, str. 329) v tom dovolávají. Ve slovanských jazycích užívá se totiž pro otroky stejných termínů jako pro děti: staroslov. a rus. рабъ (servus), vedle čes. *robě*, rus. *ребѣнокъ* (dítě); čes. *otrok* (servus), vedle slovinského *otrok* (dítě); čes. *chlap*, pol. *chłop*, rus. *холопъ* (servus) vedle čes. *chlápec*, *pachole*, pol. *chłopiec* (*puer*), čes. *pacholek* (der Knecht), slovin. *hlapec* znamená obojí: 1. der Knecht, 2. der Bube. Naproti tomu u Řeků otrok se nazýval (vedle obvyklého *δοῦλος*) slovem *ἀνδραποδον* t. j. tvor s lidským nohama, st. něm. *manahoubit*, t. j. tvor s lidskou hlavou (v středov. latině *ca-*

Avšak ani osoby svobodné nebyly si po právu rovny; již starému právu slovanskému jsou vlastní některá omezení svobodných osob co do míry jejich právní způsobilosti. Na prvním místě byl po této stránce rozdíl *pohlaví*.

Ženy nebyly ve starém právu slovanském mužům rovny; ba jejich postavení ve srovnání s nimi bylo velmi nízké. Rozdíl pohlaví měl mnohdy význam hned při narození; chlapeci byli zachováni, kdežto novorozená děvčata mohla býti usmrcována, jak aspoň o Slovanech polabských vyprávějí Herbordus a Ebbo.²⁾ Pokud byla žena svobodná podléhala moci svého otce; provdávši se podléhala moci svého muže. O svém sňatku neměla práva samovolně rozhodovati; příslušeloť otcí právo prostého jejího projeje rodině ženichově. I v pozdějších dobách nesměla se provdati bez svolení pokrevných příbuzných. Co do práv majetkových, byly ženy zásadně vyloučeny z práva mítí nemovitosti. Více o tom v právu rodinném.

Menší důležitosti v starém právu slovanském byly již *rozdíly věkové*, ježto v kolektivních svazcích neměly toho významu, jako v právu čistě individualistickém. Nicméně v kolektivním svazku jakožto jednotce právní náležela řádným jeho členům jistá práva, která mohli uplatňovati jen členové plnoletí. Zdali však byly v dávných dobách u Slovanů určeny obyčejem nějaké věkové stupně a jak se počítaly, není nic známo. Jak se zdá, nějaká přibližná určitá věková hranice pro *dospělost* (která původně spadala v jedno se zletilostí) ani neexistovala; směrodatnou její známkou byla jediné způsobilost *fysická*.

pitale), lat. *mancipium*. Jak Kadlec na uvedeném místě správně podotýká, neznamená vzpomenuť terminologie — řecky se nazývá také otrok slovem *παῖς* (hoch) a lat. *puer* — nic jiného, než že postavení otroků a dětí bylo u Slovanů podobné, čímž nijak není řečeno, že by postavení otroků bylo příznivé.

²⁾ *Herbordus*, *Dialogus de Ottone*, l. II. c. 33: ...quod omni immanitate crudelius erat *femineos* partus enecare... Nam usque ad haec tempora, si plures filias aliqua genuisset, ut ceteris facilius providerent, aliquas ex eis iugulabant, pro nihilo ducentes parricidium. *Tamže*, l. II. c. 18: Et partus *femineos*, audio, quia vos, o mulieres, necare consuevistis... Parricidium hoc, non fiat ammōdo in vobis... Sive igitur sit masculus sive femina, diligenter enutrite partus vestros. *Ebbo*, *Vita Ottonis*, l. II. c. 5: Illic in catezatione requisitum est a mulieribus, quod infantes necassent — nam crudelitate paganica *puellas necare et mares reservare* solebant... *Tamže*, l. II. c. 12: ...hoc etiam districta redargutione prohibuit: ne *filias* suas necarent, nam hoc nephas maxime inter eos vigeat.

V ruském právu nacházíme o tom stručnou zmínku v Ruské Pravdě; praví se tam prostě (v čl. 111. Kar.), že »sirotci mají býti svěřeni nejbližšímu příbuznému se svým jménem, až sami dorostou« (дожежьле възмогутъ, doslovně »až se zmohou«)³⁾ — měřítkem dospělosti byla tedy vyspělost tělesná bez ohledu na stupeň věkový. V Čechách ještě za doby Všehrdovy pokládala se »léta přirozená«, určovaná nikoliv počtem let, nýbrž zevními známkami fyzické dospělosti za spravedlivá; letům podle počtu se mnohdy nedůvěřovalo. V případech sporných opětne byla rozhodnou způsobnost fyzická, jež se zjistila úředním ohledáním; platilať v právu českém, jak dí Všehrd, zásada, že »léta přirozená v zemi české ne vedle jistého počtu let, nýbrž vedle dokonalosti přirození se čtú«.⁴⁾ Na Moravě jest poslední případ úředního ohledání dospělosti doložen ještě v r. 1486.⁵⁾

V dobách pohanských měly u Slovanů as význam pro přechod z věku dětského do nedospělosti postřížiny,⁶⁾ jež spočí-

³⁾ Srv. *Vladimírskij-Budanov*, *Christomatia*, I., str. 61.

⁴⁾ M. Viktorina ze *Všehrd*, *O právech země české knihy devatery* (vyd. H. Jireček, Praha 1874), V, 45.

⁵⁾ *Kapras*, *Poručenství nad sirotky v právu českém* (Knihovna Sborníku věd právních a státních, Řada právovědecká, čís. VII. v Praze 1904), str. 16. Pevné věkové hranice pro dospělost a zletilost jsou u Slovanů známy teprve až z pozdějších dob. Tak v Čechách určoval věkovou hranici pro muže již projekt zákoníku Karla IV. »*Majestas Carolina*« na 15 let (čl. 66); zemské zřízení z roku 1549 stanovilo zletilost 20. rokem (F 12). Na Moravě podle knihy Tovačovské z XV. věku se vyžadovalo u osob stavu panského 16 (u mužů) a 14 let (u žen); u rytířstva 17, resp. 15 let, u sedláků 18, resp. 16 (čl. 200). V Polsku podle statutů Kazimírových byla hranice dospělosti určena 12. rokem pro chlapce i pro děvčata (čl. 70), u chlapců postupem doby se hranice posouvala na 14. a na 15. rok. (Srv. *Dąbkowski*, *Prawo prywatne polskie*, Lvov 1910, sv. I., str. 216). První statut litevský měl hranici ještě vyšší: u chlapců 18 a u děvčat 13 let (V 1), avšak nebyla za to nezměnitelná. Podobně na Rusi byla čísla věkových hranic velice kolísavá (od 15 do 20 let); ani zákoník (Uloženiye) Alex. Michajloviče z roku 1649 toto kolísání úplně neodstranil. (Srv. *Vladimírskij Budanov*, op. cit., str. 318 a násl.) U Jihoslovanů, jak ukazuje jejich právo obyčejové, hranice věkové rovněž nebyly stabilními, ježto podkladem jejich byla opětne způsobnost fyzická; poljičský statut určoval zletilost na 18 let. (čl. 99.)

⁶⁾ Český termín *postřížiny* jest novum; vytvořil jej Hanka, zfalšovával jednu glossu v *Mater verborum* (glossa 348a 36: *postrisini* — *tonsure*). Srv. Č. Č. M. 1877, str. 504. Polsky zní *postrzyny*, v rus. letopisech *постригъ*, *пуні застрижки*, srb. *стрижба*, *стриг* nebo *пишање*.

valy v obřadném odstrižení kadeře, jež prováděl u chlapců otec nebo příbuzný neb i vzácný host při rodinné slavnosti, výslovně k tomu účelu určené. Doklady o tomto dávném zvyku jsou již z první doby křesťanské, u Čechů ze stol. X., u Rusů ze stol. XII.—XIII.; polská tradice ve XII. stol. jej pokládala za zvyk doby předkřesťanské. Pomíseny s církevními obřady udržely se postřížiny u Jihoslovanů a na ruském území do dnešních dob. Známý jsou též národům jiným (Indům, Řekům, Římanům, Germánům).⁷⁾ Pohříchu již ve starých dobách u Slovanů časový termín postřížin kolísal, takže osvětliti přesně jejich původní význam jest nesnadno. Pokud se týče jejich právní povahy, máme za to, že nejbliže pravdě jest názor *Dąbkowského*, jenž spatřuje v postřížinách akt, jímž odchované dítě bylo jako řádný člen uvedeno do rodiny. Nasvědčují tomu aspoň některé, jinak velmi skoupé, nápovědi historických pramenů; tak ruské letopisy připomínají při postřížinách syna ruského knížete *Vsevoloda* (r. 1192), že chlapec byl zároveň posazen na koně,⁸⁾ polský kronikář *Gallus* podotýká, že při postřížinách syna *Pasztova* bylo chlapci dáno jméno *Semovith*.⁹⁾ Obřad posazování chlapce na koně při postřížinách dochoval se do posledních dob u donských kozáků; tito dávali ještě chlapci do rukou šavli a pozdravili jej pak jako kozáka. Všechny uvedené známky obřadného aktu (udělení jména, posazení na koně, vručení šavle) kryjí v sobě jisté uznání osobnosti; trvalou toho vnější známkou bylo ostříhání vlasů. Je možno předpokládati, že původně se postřížiny u Slovanů konaly skutečně v té době, kdy chlapec do té míry tělesně vyspěl, že výše uvedené formalities mohl podstoupiti, tedy aspoň kol 7. roku (bylo tak zvykem v Polsku), avšak, že již na sklonku doby pohanské klesly na pouhý symbol a konaly se pak dříve, zejména v rodinách knížecích.¹⁰⁾

Tělesné vady a nemoci, duševní choroba (také marno-

⁷⁾ *Niederle*, *ž. S. S. I.*, I., str. 63 a násl.

⁸⁾ Letopis k r. 1192: *быша постригы у великаго князя Всеволода сыну его Георгеви въ градѣ Суждали; того же дни и на конь его всади и бысть радость велика въ градѣ Суждали. (Полное собрание русскихъ летописей, sv. I., str. 172.)*

⁹⁾ *Hospites illi puerum totonderunt eique Semovith vocabulum indiderunt* (*Bielowski*, *M. P. H. I.*, 395).

¹⁰⁾ Další doklady s údaji literatury viz *Niederle*, *ž. S. S. I.*, I., str. 63 a násl.

tratnost) v dávném právu slovanském valného významu nemohly míti, poněvadž při podstatném omezení, které kladl kolektivní svazek (rod, rodina) volnosti jednání jednotlivce, mohly své škodlivé účinky projevit jen v řídkých případech a to hlavně u *starostů* kolektivních svazků, kteří ve svých počinech byli omezeni poměrně méně. Shledali-li však druzí členové, že pro výše uvedené závady by hospodářská existence celku byla ohrožena, odstranili starostu z jeho funkce, kterou přenesli na člena jiného, čímž zabránili nepříznivým důsledkům, které by jim pro tělesnou nemoc, duševní chorobu nebo z promrhávání společného majetku vzešly. Staré prameny, pokud je možno jimi osvětliti nejdávnější dobu slovanského života, také žádných zpráv o vlivu dotyčných závad na míru právní způsobilosti nepodávají.

Naproti tomu již v dávných dobách mělo důležitost pro míru práv *příslušenství* k určitému plemeni. Při původní plemenné povaze práva bylo toto jaksi jen výlučným majetkem příslušníků plemenného celku. Kdo k němu nepatřil jsa příslušníkem jiného plemene (slovanského) nebo jiného národa, byl *cizincem*, jenž nepožívaje právní ochrany plemene, do něhož přišel, byl v postavení vetřelce, jehož bylo možno bez-trestně připravit o majetek, po případě i o život. Takové nazírání na cizince bylo původně běžným i starým kulturním národům: u Řeků na př. měl podle jejich pojmání helenismu trvat mezi Řeky a »barbary« stálý boj až do úplného vyhlazení barbarů, u Římanů bylo třeba dlouhého vývoje, než jejich původní právo národní (*ius civile*) se stalo přístupným cizincům a změnilo se v *ius gentium*. U Němců ještě do XVI. stol. platilo t. zv. Wildfangsrecht, na základě něhož bylo možno bráti cizince do otroctví, jestliže si do roka a dne nezakoupil právo hosta.

Podobně nejisté bývalo původně postavení cizinců u pohanských Slovanů. Svědčí o tom krutý obyčej *práva pobřežního* (§ 14, str. 100), které v některých krajích slovanských udržovalo se ještě v dobách křesťanských ve značné míře životnosti. Přes to však — aspoň všeobecně — nastal dosti záhy u Slovanů v tom směru obrat, takže v historických dobách někdejší primitivní názor na cizince jako na nepřítel již dohasínal. Jednotlivá plemena časem přestávala býti soběstačnými celky, nastala potřeba navazovati a udržovati obchodní

styky nejen s příslušníky jiných plemen, nýbrž i cizích národů. Cizinec byl znenáhla připouštěn do právního společenství slovanského plemene, s jehož příslušníky vyměňoval zboží; toto pak mu poskytl ochranu, které se těšili lidé domácí. Ochrana ta byla zejména zabezpečena krevní mstou, jíž propadl každý, kdo by cizinci těžkou újmu způsobil zcela obdobně jako u vlastního příslušníka. Na takto chráněné postavení cizinců u Slovanů ukazuje již císař Maurikios ve svém *Stratégiku*; Slované jsou prý k cizincům velmi laskavi a přátelsky je dopravují z místa na místo, kamkoli si přejí, takže stane-li se, že nedbalostí hostitele cizinec škodu utrpí, zvedá válku proti němu ten, kdo mu ho svěřil, pokládaje za posvátnou *povinnost pomstíti cizince*.¹¹⁾ Totéž uvádí *Taktikon* císaře Leona o Slovanech.¹²⁾ Jak taková pomsta u Slovanů polabských dopadala, vypisuje německý kronikář Helmold: pakli by se někdo proti cizinci jen na tolik provinil, že by jej od sebe zapudil a byl při tom dopaden, mohl býti jeho dům i ostatní majetek vypálen, vinník sám pak v očích ostatních krajanů propadl jakési infamii.¹³⁾ Na cizince přestalo se pohlížeti jako na osobu bez práva, naopak spatřován v něm vítaný host, jemuž se v plemenu dostávalo ochotně naturalisace. Slovanské po-hostinství vůči cizincům stalo se také již ve starých dobách pověstným.¹⁴⁾

¹¹⁾ *Stratégikon* XI. 5: *Ἐὼς δὲ τοῖς ἐπιεικνομένοις αὐτοῖς ἥπιοι καὶ φιλοφρονούμενοι αὐτοὺς διασώζουσιν ἐκ τόπου εἰς τόπον οἱ ἂν δέωνται, ὡς εἴ γε δι' ἀμέλειαν τοῦ ὑποδεχομένου συμβῆ τὸν ξένον βλαβῆναι, πόλεμον κενεῖ κατ' αὐτὸν ὁ τοῦτον παραθέμενος, σέβας ἠγούμενος τὴν τοῦ ξένου ἐκδίκησιν.* *Niederle*, *Ž. S. S. I.*, 1, str. 27.

¹²⁾ *Taktikon*, c. XVIII (tamže, str. 34).

¹³⁾ Si quis vero, quod rarissimum est, peregrinum hospitio removisse deprehensus fuerit, huius domum vel facultates incendio consumere licitum est, atque in id omnium vota pariter conspirant, illum inglorium, illum vilem et ab omnibus exhibendum dicentes, qui hospiti panem negare non timuisset. *Helmoldi Chronica Slavorum*; (ed. Pertz), I., 82. (Český překlad od P. Papáčka pod názvem »Vyhubení Slovanů pobaltských« vyšel v Praze 1925.)

¹⁴⁾ Tak na př. *Helmold* píše o Slovanech polabských: *Ilic* (apud *Prislaum Aldenburgensem*) experimento didici, quod ante fama vulgante cognovi, quia nulla gens honestior Sclavis in hospitalitatis gratia.

Podobně císař Leon chválí ochotu Slovanů k cizincům: *Ἦσαν δὲ, οὐκ οἶδ' ὅπως εἰπεῖν τῇ φιλοξενίᾳ κατακόρως χρώμενα τὰ Σκλάβων φύλα, ἣν οὐδὲ νῦν καταλιπεῖν ἐδικαίωσαν, ἀλλ' ἔχουσιν ὁμοίως.* *Taktikon*, kap. XVIII. *Niederle*, *Ž. S. S. I.*, 1, str. 34.

Ačkoliv cizinec — host se těšil hojně míře ochrany ple-
mene, přece jen svým postavením domorodcům nebyl roven.
S jistou dávkou nedůvěry bylo naň stále jen pohlíženo, což
se zračilo pak i v míře jeho práv. Nestejná míra práv cizinců
s tuzemci vystupuje již na jevo v nejstarších právních památ-
kách slovanských. Zejména jsou po té stránce názorné smlouvy
Rusů s Němci, počínající již počátkem XIII. stol., které sice
vycházejí Němcům značně vstříc, nicméně plnou míru práv
jim neposkytují.¹⁵⁾ Z okolnosti, že práva cizinců bylo nutno
zajistiti smlouvou, již samo vyplývá, že před tím míra práv
cizinců byla vratká. Na týž stav věci ukazují ujednání srb-
ských panovníků s Dubrovníkem; z nich listina krále Štefana
Prvověčaného (okolo r. 1215) podává svědectví, že před smlou-
vou se cizincům v Srbsku špatně vedlo; nesměli svobodně
nakupovati a prodávati, ba bylo vůbec pro ně nebezpečno pro-
cházetí zemí za účelem obchodu.¹⁶⁾ Česká statuta ducis Ottonis
z r. 1229 znají již nerovnost cizince v řízení soudním podobně
jako u Chorvatů poljický statut.¹⁷⁾ Pozdější omezování ci-
zinců, s nimiž se v právu jednotlivých národů slovanských
setkáváme, nejsou konečně také nic jiného, než ohlasem dávno
vžitého názoru o jejich nerovnosti s tuzemci.

Pokud Slované žili ve své pravlasti, byla stálým přízna-
kem jejich bytu — jak známo — prostota, střízlivost, ba chu-
doba. Poměry ty se nezměnily ještě dlouho po rozchodu do
jejich nových vlastí; nebylo tedy potřebných podmínek, by se
mohly mezi nimi vyhraňovati jednotlivé třídy společenské a
vznikati *stavovské rozdílly*. Teprve když mezi Slovany došlo
k zesílení moci knížecí, jež jednotlivé příslušníky plemen uvá-
děla do různé míry závislosti, a rozvoj obchodu mimo to umož-
ňoval nerovnost majetkovou, započala mezi Slovany diference-
iace společenských tříd, jež za sebou vlekla též diferenciaci jejich
práv. Nejzřetelněji se to začalo projevovati v právu trestním
(podle stavu ubitého byla na př. určována výše odkladu) a
v právu procesním (některé třídy nemohly užívati jistých
průvodních prostředků, nerovnost byla též v počtu přísěžných

¹⁵⁾ *Vladimírskij-Budanov*, Обзоръ str. 323.

¹⁶⁾ Ljub. *Stojanovič*, Старе српске повеље и писма, kniha I., část
prvá, Bělehrad 1929, str. 3.

¹⁷⁾ C. J. B. I., str. 62 a násl., čl. 5, 36; polj. statut, čl. 27.

pomocníků); méně se to zračí ve starém právu soukromém.
V Ruské Pravdě uplatnil se na př. rozdíl stavu při právu dě-
dickém; bojarům přiznává se v právu odúmrtém jistá výhoda,
kdežto prostým sedlákům nikoliv.¹⁸⁾ Podobně v Polsku, jak
svědčí starobylá kniha práva obyčejového ze XIII. stol., jiný
řád platil pro vdovu po šlechtici, jiný pro vdovu po sedlákovi.¹⁹⁾
Pozdější vývoj stavů i jejich vzájemné uzavírání se zasahovaly
již citelně do práva soukromého.²⁰⁾ V nejstarších dobách toho
všeho arci u Slovanů nebylo.

§ 4. O otrocích.

Podobně jako jiným národům byl i Slovanům obecně znám
institut *otroctví*. Nicméně nazírání jejich na právní povahu
otrokovi bylo poněkud jiné než v právu římském, které kladlo
otroky na roveň prosté věci. U Slovanů, jak již výše bylo ře-
čeno, uznávána byla, třebaž ve skrovné míře osobnost otrokova,
což docházelo výrazu též v samotném právu. Historické pra-
meny se pohříchu zmiňují o tom velmi nestejně a neurčitě
uvádějíce spíše jen známky, jež nasvědčují právní subjektivitě
otroků, vedle toho jest arci též dosti dokladů, z nichž vyplývá
názor na otroka jako na věc, nicméně okolnost ta nás nesmí
másti, poněvadž v dávných obyčejích slovanských, zachycených
mnohdy jen nepřímými historickými prameny, nelze hledati
přísné důslednosti a mimo to padají též na váhu místní poměry.

Důležitou známkou otroka jakožto právního subjektu
v právu slovanském je skutečnost, že mohl míti *vlastní ma-
jetek*. Římské právo sice také dopouštělo, by pán svěřil otroku
jisté jmění do faktické správy jakožto *peculium*, s nímž mohl
otrok namnoze dosti volně nakládati, avšak právně mu přece
jen nenáleželo; pán mu je mohl kdykoliv zcela neb z části

¹⁸⁾ Srv. čl. 103 a 104 Kar. jakož i str. 84.

¹⁹⁾ Srv. čl. XXI. a XXII. (*Helzel*, Starodawne prawa polskiego pomniki,
sv. II., Krakov 1870, str. 25 a 26); viz též *Dąbkowski*, Prawo prywatne pol-
skie, sv. I., Lvov 1910, str. 163 a 164, a *Winawer*, Najdawniejsze prawo
zwyczajowe polskie, Varšava 1900, str. 210 a násl.

²⁰⁾ Srv. na př. články *Majestas Carolina*, II., XXXII, XXXVI, LXXI,
LXXII a j. (C. J. B. II., 2, str. 109 a násl.). Srbský zákoník cara Štefana
Dušana má v č. 48 též odchylku v právu dědickém na prospěch »vlastelinů«
(šlechticů).

odejmouti. Naproti tomu u Slovanů takové přesné konsekvence nebylo. Po té stránce jsou zejména pozoruhodny doklady z pramenů jihoslovanských, jež vlivu římského práva byly nejbližší a přece se od něho odchyľují. Tak na př. z listiny, kterou propustil r. 1184 jakýsi Furmin Konstantinov ve Splitu svého otroka Milodraga na svobodu, by pojal svobodnou ženu za manželku, se mu zároveň udílí svolení, by veškeré jmění, které má a napříště míti bude, mohl darovati své choti a svým dědicům.¹⁾ Z usnesení shromáždění obce Kotoru z r. 1184 vychází na jevo, že tamní otroci za jistých podmínek směli prodávati dřevěné nářadí pro vinice (iubbatum), tedy získati pro sebe malý majetek.²⁾ V dubrovnickém statutu z r. 1272 nachází se zase ustanovení, že otrok, jenž ubil šlechtice má propadnouti smrti a *veškeren jeho movitý majetek*, který měl v domě patrona nebo jinde, má připadnouti patronovi aniž by se obec mohla jmění toho domáhati na patronech. Z toho jednak plyne, že patronus po otrokovi dědil jeho jmění a že toto jmění před platností tohoto předpisu v takovém případě připadalo obci jakožto majetek na jmění patronově naprosto nezávislý a samostatný.³⁾ Na jmění otroků ukazuje dále zajímavý doklad z r. 1080, z něhož vychází na jevo, že kupec otroka se s ním přímo smluvil, že jej propustí, dá-li za sebe otroka jiného podobného;⁴⁾ to bylo ovšem možno jen koupí nového otroka a ta zase předpokládala potřebné k tomu hmotné prostředky

¹⁾ *Smičičklas*, CD II., č. 187: ... et ommem pecuniam, quam ipse Milodrago habet sive in antea habiturus est, habeat potestatem dandi uxori sue et heredibus.

²⁾ *Solovjev*, Одабрани споменници српског права, Београд 1926, str. 2: Et servus qui habet iubbatum, vendat palam sive in porta, vel dominus eius interrogetur.

³⁾ Dubrovnický statut (vyd. *Bogišić* a *Jireček* v Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, vol. IX.) VI, c. XLII: ... Volumus quod, antequam de eo vel de ea fit justicia, commune Ragusii solvat patrono vel patrone ipsius yperpyra duodecim, qui servus et ancilla ad aliam penam, quam ad mortem condemnari non possit. Et totum mobile, quod habuerit sive in domo patroni, sive alibi, sit patroni vel patrone ipsius et d. comes et curia non possit super ipsis rebus pignorare vel molestare patronos.

⁴⁾ *Rački*, Documenta, str. 134: Comparavi... pro solido et uno staro de grano pro fine in tali pacto, ut si daret seruum similem sui, liber abscederet; sin autem non, in perpetuum fieret ecclesie seruus; coram omnes fratres et coram sorore sua hoc firmatum est.

otrokovy. Týž případ byl přípustným i v zemích českých. Tak slyšíme o Nemojovi, synovi pekaře Jana, jehož domněle daroval vévoda Břetislav kostelu Litomyšlskému, že »postea pro redemptione suimet emit servum nomine Vliadic cum uxore et filiis et filiabus«.⁵⁾ Podobně učinil, jak svědčí domnělá listina čes. vévody Břetislava kapitole Boleslavské, jeden z nevolníků, kteří obstarávali stráž kostela Boleslavského, jménem Sina, »qui dedit in loco sui Sinogorum«.⁶⁾ Stejně tak na Moravě vévoda moravský Otta, když r. 1078 koupil pro Hradištský klášter otroky, prohlásil, »si aliquando velit aliquis eorum de servitute exire, reddat pretium, quod datum est per se, et alius ex eo pretio introducatur eodem ordine«.⁷⁾

Podle I. litevského statutu z r. 1529 bylo uznaným obyčejem, že otrok nebo odrostlý syn otrokyně mohli se z otroctví vykoupiti sedmiletou prací (»vyrobiti se«), jestliže pán, jenž je koupil, byl žid nebo Tatar a oni křesťané.⁸⁾ Hmotné výsledky práce otrokovy nepřipadaly pánovi přímo, nýbrž jako náhrada od otroka za kupní cenu, kterou zaň pán vyplatil. Opětne zde vystupuje otrok jakožto subjekt, jenž má a vydělává jistý majetek pro sebe, kterým pánovi zaplatí. Uvedený předpis I. litevského statutu není však nějaké novum XVI. věku; s podobným ustanovením se setkáváme již v nejstarší slovanské památce právní »Zákon sudnyj ljudem« i v pozdějších jeho dvou rozšířených redakcích.⁹⁾ Ve smlouvě, kterou ujednali

⁵⁾ *Friedrich*, C. D. I. 412 (Listina je falsum z XII. stol.).

⁶⁾ *Friedrich*, C. D. I., str. 360 (falsum stol. XII.).

⁷⁾ *Tamže*, str. 84. Srv. též *Šusta*, Otroctví a velkostatek v Čechách, č. č. H. V, str. 89.

⁸⁾ Srv. rozd. XI., čl. 6. I. litevského statutu (*Jireček*, Svod zákonů slovanských, Praha 1880, str. 213). Obdobný předpis v právu mojžišském (2. kniha Mojžišova, kap. 21).

⁹⁾ Zmíněné ustanovení týká se zajatců, kteří, byvše koupeni, mohou si výkupné odpracovati: Иже от странных купить плѣнника и весь строиго, аще имать цѣноу, ю же дасть на немъ, давъ на собѣ да и деть свободъ; аще ли не имать, да имать искупъ него мездника, доньдеже изработается, юже свѣща цѣноу, нарицающимся мздѣ ему, на всяко лѣто г стелязя предъ послухы и так кончавшюему, и так отпуцається свободъ. *Srezněvskij*, Обзорѣние древныхъ русскихъ списковъ Кормчей книги (Сборникъ отдѣленія рус. языка и словесности имп. Акад. Наукъ, sv. LXV, Nro 2), Petrohrad 1897, str. 204. V rozšířených redakcích jest dotčený článek nepatrně pozmeněn. Viz *Saturník*, Příspěvky k šíření byzantského

Němci se smolenským knížetem Mstislavem Davidovičem r. 1229, vystupuje otrok vůbec jakožto subjekt práva; směl ujednávat smlouvy, míti majetek a přenechat jej svým dědicům; kladen jest na roveň »dobrému člověku«. ¹⁰⁾

Nehledíc však ke zprávám, jež ukazují na způsobilost otroků míti majetek, možno poukázati na jinou známku jejich právní osobnosti a to na vlastní jich *odpovědnost za činy trestné*, jichž se dopustili. Poněvadž pro poškozeného bylo snadnějším domáhati se náhrady u pána otrokova, jenž se mohl po případě své povinnosti zprostiti tím, že otroka poškozenému vydal, je přirozeno, že dokladů pro vlastní odpovědnost otrokovu nemůže býti nijak hojně; nicméně přece jen jsou. V privilegii srbského krále Stefana Milutina městu Dubrovníku z r. 1302 čte se ustanovení: U koho se najde cizí otrok, jenž mu způsobil škodu, nechť se v té věci nenastupuje na pána jeho, nýbrž na pachatele; ¹¹⁾ otrok tedy sám měl odpovídati za svůj čin. Možno arci namítnouti, že ustanovení to má povahu výjimky, jež byla stanovena jen na prospěch Dubrovčanů, avšak pro obyvatelstvo srbské neměla jinak platnosti. Pak ale sluší poukázati na předpis čl. 103 zákoníka Stefana Dušana z doby jen o málo pozdější, jenž reprodukuje zase takovou zásadu, třebaš poněkud v jiné úpravě; otrokům se přiznává právo souditi se o drobné delikty před svým pánem, ale za delikty těžké (vražda, krádež, loupež a j.) jsou povinni odpovídati před řádným soudem. ¹²⁾ Polské právní prameny dopouštějí nám zase nahlédnouti na věc jaksi z opačné strany. Nebyloť dovoleno otroky beztrestně zabíjeti nebo zraňovati — spatřována v nich tudíž osoba a nikoli věc. ¹³⁾ Také v právu ruském — jak vyplývá z Dvinské ústavní listiny (památky ze XIV. stol.) — nebylo dovoleno zprovoditi úmyslně otroka ze světa; jenom neúmyslné zabítí jeho bylo beztrestné. ¹⁴⁾

práva u Slovanů (Rozpravy České akademie věd a umění, tř. I., č. 64), Praha 1922, str. 149 a 150, čl. 22.

¹⁰⁾ Srv. *Vladimírskij-Budanov*, *Christomatia*, sv. I., str. 100, čl. 12.

¹¹⁾ *Solovjev*, op. cit., str. 85, čl. 9.

¹²⁾ Srv. *St. Novakovič*, *Законик Стефана Душана цара српског 1349 и 1354*, Bělehrad 1898, str. 79.

¹³⁾ *Dąbkowski*, op. cit., sv. I., str. 113.

¹⁴⁾ *Vladimírskij-Budanov*, *Обзоръ*, str. 399 a *Christomatia*, I., str. 125 (čl. 11.).

Konečně možno poukázati k tomu, že otroci u Slovanů mohli míti *účastenství v procesu* a v jiných úředních aktech, což rovněž ukazuje na jistou míru jejich právní způsobilosti. Podle Ruské Pravdy mohl býti otrok svědkem v procesu, bylo-li to nutné, avšak nesměl býti brán do přísahy; ¹⁵⁾ z novgorodské soudní listiny (z r. 1471) lze seznati, že otrok mohl býti dokonce i žalovanou stranou, při čemž svědectví jiného otroka bylo také přípustné. Ze srbské listiny z r. 1454, jež svědčí o odbytém mezním řízení mezi metochiemi kláštera chilandarského a archandělského, jest viděti, že při něm byl také svědkem otrok Radosav Gjurašinovik, avšak také přísežně nebyl slyšen. ¹⁶⁾

Uvedené doklady, jichž by bylo možno uvést i více, s dostatek dokazují, že otrok byl v právním nazírání u Slovanů osobou a nikoli věcí, arci osobou co do míry práv velmi omezenou. To však nikterak neznamena, že životní *postavení* otroků u Slovanů by bylo lepší než na př. u Římanů. Bylo by nejen možno přinášeti řadu dokladů, z nichž by plynulo zase nazírání na otroka jako na věc (tak na př. v Ruské Pravdě, jež ale místy stála pod vlivem práva byzantského), nýbrž i uváděti různé zprávy historické, svědčící, že bylo u Slovanů s otroky krutě zacházeno. ¹⁷⁾ Samozřejmě při prodeji otroků nebylo

¹⁵⁾ *Тыжъ*, *Обзоръ*, str. 521. *Christomatia*, I., str. 62 (čl. 77 Kar.), str. 177 (čl. 22: А холопъ на холопа послухъ).

¹⁶⁾ *Solovjev*, op. cit., str. 215 a 216.

¹⁷⁾ Srv. na př. *Prokopios*, *De bello gothaico*, lib. III., 38 (ed. Compertti), *Helmoldi*, *Chronicon Slavorum*, str. 52 neb ruský letopis Nestorův k r. 907, kde se mluví o mučení a ubíjení otroků v zajetí a j. Naproti tomu Maurikios (*Stratégikon* XI., 5) má zprávu zcela opačnou, vykládaje o Slovanech: Ty, kteří jsou u nich v zajetí, nedrží v něm neobmezený čas jako ostatní národové, nýbrž stanovíce jim určitou dobu, dávají jim na vůli, chtějí-li se vrátiti domů za nějakou náhradu, či zůstanou-li tam jako lidé svobodní a přátelé. Táž zpráva přešla do Leonova *Taktika* (c. XVIII.). *Sobjestjanskij* (viz op. cit. sub 19, str. 202), probav názory různých autorů, kteří se jejím výkladem zabývali a uváděje řadu pramenných dokladů, má o hodnověrnosti Maurikiovy zprávy pochybnosti. Maurikios prý život Slovanů idealisoval a předvedl otroctví u nich v takové tvářnosti, jak si je přál viděti, ale nikoliv jaké ve skutečnosti bylo. *Vladimírskij-Budanov*, *Обзоръ*, str. 330, podává jiný výklad: Slované, kteří se tenkrát nacházeli na stupni národa pastýřského, necenili prý osobu zajatého, ježto o pracovní síly nebylo nouze; spíše počítali na výkupné za jeho propuštění, když ale ho nedostali, raději propouštěli zajatce na svobodu, než aby je podrželi.

často vůbec přihlíženo k jejich vztahům příbuzenským ani k svazku manželskému, takže obé právně nebo aspoň fakticky pro slovanského pána otrokova neexistovalo.¹⁸⁾

Nejstarším důvodem otroctví u Slovanů, podobně jako u jiných národů, bylo *zajetí ve válce*. Připomíná je již Prokopios mluvě o vzájemných vojnách mezi Slovany a Anty, v nichž zajatci připadli jako otroci lidem, kteří se jich zmocnili. Po-dařilo-li se některému ze zajetí uprchnouti, byl u svých zase svobodným,¹⁹⁾ takže mělo i zde platnost jakési ius postliminii. Po Prokopiovi následuje celá řada historických zpráv, vypravujících o jímání lidí na vojenských výpravách slovanských a o prodeji jich do otroctví.²⁰⁾ Válečné zajímání jako jeden

¹⁸⁾ Vyplývá to na př. ze zprávy *Herbordovy* (Vita Ottonis, lib. III. c. 2, ed Pertz, Monum. Germ. hist. Scr. XX., str. 748), jenž při líčení válečného tažení knížete Vartislava podotýká, že »homines quoque, quos captivaverant inter se distribuabant. Ibi vero fletus et gemitus et dolores innumeri, cum ad diversos dominos, pro ratione divisionis, vir ab uxore et uxor a viro, et filii a parentibus et parentes a filiis discedebant«.

¹⁹⁾ Procopius, De bello gothaico, lib IV. c. 14 (ed. Comparetti, sv. III. str. 291) a *Sobjestianskij*, Ученія о національныхъ особенностяхъ характера и юридическаго быта древныхъ Славянъ., Charkov, 1892, str. 198.

²⁰⁾ Z řady dokladů budtež aspoň uvedeny tyto: Procopius, De bello gothaico l. III., 14: βαρβάρων γὰρ Σκλαβηρῶν πολλὸς ὄμιλος ἔτυχον ἑναρχος διαβάπτες μὲν ποταμῶν Ἰστρον, ληϊσμένοι δὲ τὰ ἐκείνη χώρα καὶ Ρωμαίων ἑξανδροποδίσαντες πάμπολυ πληθῶς. Tamže. c. 38: ἄνδρας μὲν ὄντ ἐἰς πεντακισχιλίων τε καὶ μυρίους εὐθὺς ἀπαντὰς ἔκτειναν καὶ πάντα τὰ χεῖματα ἐληίσαντο, παῖδας δὲ καὶ γυναῖκας ἐν ἀνδροπόδων πεποιήνται λόγῳ. Fuldské letopisy k r. 869 vypravují: »Sclavi, qui vocantur Bohemi, terminos Bajovarorum crebris ineurSIONibus infestant, et quasdam vilas incendio tradentes mulieres inde duxere captivas (Mon. Germ. Ss. I. 380). Rovněž listina Karla Vel. pro klášter Fuldu zmiňuje se o častých vpádech pohanských Slovanů z Čech a odvádění jimi zajatců; jest sice padělkem XII. stol., nicméně její obsah sotva lze bráti úplně v pochybnost (Regesta I., č. 14, Friedrich, C. D. I. str. 332). O vpádu Svatoplukově do říše Arnulfovy r. 834 čteme »servi et ancile cum parvulis suis consumpti sunt, primoribus quibusdam tentis« (Mon. Germ. Ss. I. 401). V životopise papeže Jana IV. se vypravuje, že poslal (v l. 640—642) do Dalmácie opata Martina s penězi, aby vykupoval od Chorvatů válečné zajatce. (Rački, Documenta, str. 277). O Boleslavu Chrabrém vypráví Dějmar ve své kronice k r. 1007, že odvedl do zajetí posádku hradu Zirvisti; o jeho synu Měškovi II. pak, že k r. 1017 vtrhl do Čech a odvedl nesčetné množství zajatých do Polska (Thietmari Chronicon l. VI. c. 24, l. VII. c. 44, ed Biełowski, Mon. Pol. hist. I., Lvov 1864, str. 280 a 307). Z Kosmovy kroniky se zas dovidáme, že český kníže Břetislav zjímá r. 1021 na Moravě mnoho Poláků a po celých stech je kázal prodávati do Uher dále; také r. 1039 po výpravě do Hnězdna prodal mnoho polských zajat-

ze způsobů vzniku otroctví udrželo se ve slovanských zemích ještě dlouho po zavedení křesťanství.

Vedle válečného zajetí dostačilo u Slovanů ke vzniku otroctví i prosté *zajetí* člověka jakožto *kořisti*. Takovou kořistí mohl býti po případě i příslušník sousedního plemene. O podobném případě vypravuje německý kronikář Helmold. Po velikém zpustošení území bodrckého od Němců vypukl mezi Bodrei následkem neúrody citelný hlad, takže v celých tlupách opouštěli zemi a utíkali k Pomořanům, tito však je schytali a beze všeho milosrdenství prodali Polákům, lužickým Srbům a Čechům.²¹⁾ Týž osud potkal r. 1282 Poláky, kteří podle slov kronikáře z hladu odešli ve velkém počtu na Rus a do Uher: »qui iverant in Russiam, dati sunt Thartharis, qui vero transiverunt in Ungariam, venditi sunt Cumanis.«²²⁾ Na slovanském jihu bylo jímání lidí po dlouho dobu běžným obyčejem. Stěžuje si na to již r. 1253 kníže Črnomír Dubrovčanům, vytýkáje jim, že jejich lidé přišli a odvěkli jeho člověka Lukana spolu s dalšími osobami, které nejen nevrátili, nýbrž za moře prodali.²³⁾ Katalánci, kteří v jaderském přímoří kupovali slovanské otroky, zabývali se sami také chytáním lidí; za tureckých vpádů zmocňovali se zejména uprchlíků tábořících na pobřeží. Ještě ve II. pol. XV. stol. objevuje se v dubrovnických knihách zmínka o jímačích (»robač«) lidí — raptores hominum z Trbińska. Ukořistiti člověka a učiniti z něho otroka dopouštělo v dávných dobách Slovanům též právo pobřežní (§ 14, str. 100 a násl.).²⁴⁾

ců. (Cosmas, Chronicon Boem. I. 40, II. 5 a 7). O Slovanech baltických srv. pozn. 18). Podle ruského letopisu kněžna Olga, zvítěživši nad Drevljany, mnoho jich svým lidem dala do otroctví. Když (někdy kol. r. 1043) ruský kníže Jaroslav provdal svou sestru za polského knížete Kazimíra, dal za ni Kazimír »věno« (t. j. cenu) 800 lidí, které zajal Boleslav, poraziv Jaroslava. Srv. Kroniku Nestorovu k r. 1043. Mnoho dokladů o otroctví u Slovanů podává *Pič*, Starožitnosti země české, III. (Praha 1909), str. 178 a násl. *Sobjestianskij*, op. cit., str. 198 a násl. *Mažuranič*, Prinosi za hrvatski pravnopovjestni rječnik, Zagreb 1908—1922 (heslo rob) a j.

²¹⁾ Helmold, Chron. c. 101.

²²⁾ Biełowski, Mon. II. 848.

²³⁾ Solovjev, op. cit., str. 44.

²⁴⁾ Je-li správnou textová konstrukce *Baracova* (Критико-сравнительный анализъ договоровъ Руси съ Византией, Кіевъ 1910, str. 128), zakazovalo se jímání svobodné lidi jako otroky již ve smlouvách Rusů s Řeky v X. stol.

Otroctví dále u Slovanů vznikalo jako následek za spáchaný *čin trestný*, nastupující mnohdy místo trestu smrti. Tak svědčí domnělá listina vévody Břetislava z r. 1045 (falsum XIII. stol.), že břevnovský klášter dostal do otroctví člověka jménem Kiena ze Zličiny, jenž byl odsouzen k smrti, s celým jeho potomstvem a dále jakéhosi Lubena z Křepevic za to, že se dopouštěl pytláctví.²⁵⁾ Z Kosmovy kroniky je známo, že vévoda Břetislav v t. zv. statutech hnězdenských z r. 1039 měnil doposud podle zemského obyčeje platný trest prodeje do otroctví za samovolnou rozluku svazku manželského ve vyhnání do Uher.²⁶⁾ Podle nařízení srbského krále Štěpána Prvověnčaného z r. 1220 směl manžel prodati do otroctví ženu za to, že jej opustila, jestliže tělesné potrestání nepomohlo.²⁷⁾ Polský synod lenčický z r. 1285 stanovil trest doživotního otroctví pro ženy, jež by byly kněžskými konkubinami.²⁸⁾ Ve starém právu ruském celá řada deliktů způsobovala otroctví pachatele i jeho rodiny.²⁹⁾

Příčinou otroctví byla též *insolvence dlužníková*; nemohl-li věřiteli zaplatiti, byl prodán a z výtěžku věřitel uspokojen, po případě přirčen za otroka věřiteli. Pokud se týče Čechů zmiňují se o tom jasně statuta Konrádova (1222), v nichž obsažen je zákaz, že »de debito non debet aliquis vendi, nisi in tertio termino«.³⁰⁾ U Slovanů baltických připomínají obyčej držeti insolventní dlužníky v otroctví Herbordus i Ebbo;³¹⁾ podobným způsobem vyslovují se i staré prameny polské.³²⁾

²⁵⁾ Friedrich, C. D. I., str. 352.

²⁶⁾ Chronicon Boemorum, I. II. c. 4. (ed. Bretholz, str. 86).

²⁷⁾ Solovjev, op. cit., str. 22, čl. 20.

²⁸⁾ Dąbkowski, op. cit., I., str. 117.

²⁹⁾ Sem spadají zejména předpisy Ruské Pravdy, jež ukládají na různé delikty t. zv. »potok« (zbavení osobních práv) a »razgrablěnije« (zbavení majetku); pachatel mohl sice být zbaven života, ale obyčejně zbaven byl svobody a stal se otrokem knížete. Srv. čl. 5, 31, 97 čl. Rus. Pravdy (Kar.) a *Vladimírskij-Budanov*, Обсортъ, str. 336.

³⁰⁾ C. J. B. I., str. 57.

³¹⁾ *Herbordus*, Dialogus de Ottone, I. III. c. 9: (Mizlaus, princeps Uznoimiae): Durum, inquit, mihi, est, pater, dimittere omnes (sc. captivos), quia magnis rationibus ac debitis quidam ex eis mihi detinentur... Erat autem inter eos adolescens nobilis, filius cuiusdam potentis de Dacia. Iste... in cavea quadam subterranea vincetus cippo et catenis tenebatur, eo quod pater eius, 500 librarum debitor hunc vadem posuisset. *Ebbo*, Vita Ottonis, 867.

³²⁾ Uvádí je *Dąbkowski*, op. cit. I., str. 118.

Stejně tak insolventní dlužníci brání do otroctví u Chorvatů, jak svědčí donační listina Petra Črne klášteru sv. Petra v Selu z r. 1080, kde dárce věnuje klášteru mezi jinými též otroka Lutizo, jenž mu dluhoval tři solidy, než »non habenti unde redderet, dedit se servum coram duo filii Zdedrago et Stiglizo«.³³⁾

Nejinak bylo tomu u Srbů; o srbském panovníku Štěpánu Nemanjovi aspoň se vypravuje v Domentianově Životě sv. Symeona, že ubíraje se na Athos »vykupoval dlužníky a osvobozoval otroky« (дѣляные испроупоуе, работныее освобождаете.) Na Rusi vedla involvence dlužníková, jenž přijal od věřitele zápůjčku, k dočasnému otroctví, k t. zv. zakupnictví, jež trvalo tak dlouho, dokud dlužník nezaplátil, nebo neodpracoval svůj dluh i s úroky.³⁴⁾

Oba posléze uvedené způsoby vzniku otroctví nejsou rovněž nějakou zvláštností národů slovanských, nýbrž vyskytují se také u jiných národů. Podobně platila u Slovanů zásada, že *děti rodičů nesvobodných sdílejí jejich stav* a jsou tudíž také otroky. V Čechách dosvědčují to staré listiny, v nichž se vyskytuje na př. darování otroků »cum omni posteritate« nebo »cum filiis et filiabus«.³⁵⁾ Ruská Pravda (Kar. 111) považuje potomstvo otroků za prostý »plod«, jenž přirůstá do majetku pánova.³⁶⁾ Také děti rodičů, z nichž jen jeden byl otrokem, bývaly původně otroky, avšak tato příkrá zásada dosti záhy byla poněkud zmírněna. Tak na př. Ruská Pravda předepsala, že děti otrokyně, jež byla konkubinou svobodného muže, zůstanou v nesvobodě do jeho smrti; po něm nedostane se jim sice dědictví, avšak obdrží i s matkou svobodu.³⁷⁾ Podobně dubrovnický statut z r. 1272 ustanovil, že děti zrozené ze svobodného otce a matky otrokyně zůstanou jen tehdy otroky, jestliže pán otrokyně nerozhodne jinak.³⁸⁾ Manželství svobodné osoby s nesvobodnou mívalo v dávných dobách v zápjetí,

³³⁾ *Rački*, Documenta, 135; řada dalších dokladů u Mažuraniće, Prinosi, str. 289 a násl.

³⁴⁾ *Vladimírskij-Budanov*, Обсортъ, str. 334.

³⁵⁾ Friedrich, C. D. I., str. 84, 282, 359, 412, 432.

³⁶⁾ *Vladimírskij-Budanov*, Christomatia I., str. 61, čl. 111 (Kar.): оже отъ челяди плодъ или отъ скота, то все поимать лицемъ...

³⁷⁾ Tamže, čl. 110 (Kar.).

³⁸⁾ Lib. VI. c. XLIX.

že svobodná osoba pozbývala svobody, avšak opětně dály se záhy as výjimky, jak dosvědčuje Ruská Pravda ustanovujíc, že ten, kdo se oženil s otrokyní bez svolení jejího pána, pozbýval svobody a stával se jeho otrokem; úmluvou s pánem otrokyně bylo tedy možno věc změnit.³⁹⁾ Litevský statut I. omezil v takovém případě pozbytí svobody aspoň do té míry, že žádal, aby svobodný snoubenec o nesvobodě druhého věděl; pakliže bylo tomu tak, pozbyl svobodný manžel — ať to byl muž nebo žena —, sňatkem s osobou nesvobodnou vždy vlastní svobody.⁴⁰⁾

Otroctví konečně mohlo vzniknouti, jestli se svobodný člověk sám dal dobrovolně v otroctví,⁴¹⁾ ať již proto, že se dostal pod ochranu mocnějšího pána, nebo proto, že dosáhl tak snazší obživy.

Poměr pána k otrokovi nebyl přirozeně u všech Slovanů stejný; již nejstarší zprávy historické se o tom rozcházejí. Podle zpráv, které na př. podávají Prokopios, Helmold a ruský letopis, jak již bylo uvedeno, bylo u Slovanů nakládáno s otroky krutě;⁴²⁾ naproti tomu Maurikios uvádí, že s nimi bylo zacházeno mírně.⁴³⁾ Podobně arabští spisovatelé X. věku Ibn Dasta a Kardízi zaznamenali o Rusech, že s otroky zacházejí mírně.⁴⁴⁾ Nelze pochybovati, že v poměru pána k otrokovi hrála roli míra jeho upotřebitelnosti, takže faktické postavení otroků řídilo se jejich schopnostmi a zaměstnáním.

Otrok mohl nabytí svobody *propuštěním*; kdož přišli do otroctví jakožto váleční zajatci, byli obvykle propouštěni za výkupné nebo vyměnění za zajaté od druhé válčící strany, po případě pak výkupní cenu odpracovali;⁴⁵⁾ vrátivše se ke svému kmeni, byli opět svobodni a vrátili se do svého dřívějšího po-

³⁹⁾ *Vladimírskij-Budanov*, *Christomatia* I., str. 65, čl. 120.

⁴⁰⁾ I. Litevský statut, rozd. XI., čl. 13 (*Jireček*, *Svod zákonů slovanských*, str. 215) a *Dąbkowski*, op. cit., I., str. 117.

⁴¹⁾ Tak na př. měl Strahovský klášter v Praze r. 1143 osm otroků »qui voluntarie se servitio subdiderunt«. *Friedrich*, *C. D. I.*, str. 161.

⁴²⁾ *Srv.* str. 27.

⁴³⁾ *Tamže*.

⁴⁴⁾ *Chvolson*, *Извѣстія о хозарахъ, буртасахъ, славянахъ и руссахъ Абу-Али Ахмеда бенъ Омаръ Ибнъ Даста* Petrohrad 1869, str. 36 a *Pawler a Szilágyi*, *A magyar honfoglalás kútfői*, Budapešť 1900, str. 141 a násl.

⁴⁵⁾ *Srv.* doklady na str. 25, dále zprávu Maurikiovu v *Stratégiku* XI., 5, Leonovu v *Taktiku*, c. XVIII., ve smlouvách Rusů s Řeky (*Barac*, op. cit. str. 136 a násl.) a j.

stavení. Naproti tomu v docela jiném postavení octl se propuštěný otrok domácí, ať již byl propuštěn za náhradu či bez náhrady. Byloť otroctví při uznávaném jeho subjektivním rázu a dědičnosti společenskou třídou čili stavem, z něhož otrok propuštěním vystoupil, avšak zůstal mimo každou jinou společenskou organizaci. Při velikém významu, jaký v dávných dobách měla pro jednotlivce obecná poruka rodu nebo teritoriálních svazů na rodech založených (rus. *verví*, pol. *opolí*, srb. *okolín*) znamenalo to více méně ocitnouti se mimo zákon. Takoví propuštěnci (stejně jako vůbec osoby, jež vyšly ze své společenské vrstvy, k níž náležely) nazýváni byli na Rusi »*izgoji*« (*изгой*); zmiňuje se o nich již nejstarší text Ruské Pravdy.⁴⁶⁾ Je přirozené, že propuštěnec nemohl trvale zůstati mimo ochranu práva, již bylo třeba i k jeho hospodářskému zabezpečení i k uplatnění vlastní práce. Proto zůstávali buď v jisté míře závislosti na dřívějším pánu, nebo vstupovali pod ochranu knížat, která zakládajíce a utužujícíce patrimoniální státy, byla majiteli největších komplexů půdy. Ochrana knížete (po zavedení křesťanství též církve) uvedla propuštěnce znovu do právního společenství, nikoliv arci do starého plemenného, nýbrž do nového, zřízeného již na zcela jiném základě. Vedle starého společenství právního, spočívající na vzájemném ručení a ochraně všech členů rodových svazků, vytvořilo se společenství nové, opírající se o ochranu knížecí, jež poskytovalo útočiště těm elementům obyvatelstva, které shodou okolností bylo vysunuto z pravidelného řádu životního.⁴⁷⁾ Lidé v tomto právním společenství organizovaní, tvořili přechodný stupeň mezi otroky a osobami svobodnými, jsouce závislí svou existencí na knížeti, tedy polosvobodni. Jak napovídají právní prameny jihoslovanské (statut dubrovnický a kotorský) bylo hospodářské postavení propuštěnců mnohdy horší než otroků, takže propuštěnci vraceli se buď dobrovolně do otroctví k dřívějšímu pánu nebo se prodali do otroctví znovu.⁴⁸⁾

⁴⁶⁾ Čl. 1. (Ak.)

⁴⁷⁾ Podrobněji jedná o tom *Presňjakov*, *Княжое право въ древней Руси*, Petrohrad 1909, str. 277 a násl.

⁴⁸⁾ *Jireček*, *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien* (Denkschriften der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien), I. Teil, Wien 1912, str. 74.

Obchod s otroky vedli u Slovanů hlavně židé. Podle zprávy arabského žida Ibrahima Jakuba byla Praha již koncem 10. stol. vynikajícím tržištěm na otroky.⁴⁹⁾ Proti židovskému obchodování křesťanskými otroky u Čechů vystupoval, pohříchu bezúspěšně, již sv. Vojtěch.⁵⁰⁾ Z vypravování Kosmova je známo, že kníže Vladislav vykoupil r. 1124 od všech židů v Čechách křesťanské otroky a zapověděl, by napříště žádný křesťan nesloužil židům.⁵¹⁾ Od židů vykupovala křesťanské otroky i matka Boleslava Křivoústého v Polsku.⁵²⁾ Rozsáhlý obchod otroky kvetl i na Rusi, odkudž otroci prodáváni i daleko za moře;⁵³⁾ podle orientálního spisovatele Ibn Haukala byli zejména ceněni slovanští eunuchové, kteří byli kleštěni na území Franků a prodáváni židovským kupcům, od nichž pak dále bývali prodáváni do Andalusie a odtud vyvázeni do různých mohamedánských zemí v Africe.⁵⁴⁾ Obchod se slovan-skými otroky byl rozšířen vůbec po celém Balkáně; ještě na konci XIV. stol. možno se dočísti v jednom z listů, kterým Dubrovčané žádali srbského despota Stefana a jeho choť Milicu o ochranu svých obchodníků, že »všichni jazykové« kupují otroky po celé zemi císařově (t. j. byzantské) a zavlékají je do Brusy i kamkoliv se jim líbí.⁵⁵⁾ V jižní Evropě také bývaly největší trhy na otroky, z nichž převážná část se skládala ze Slovanů. Vyvinutý obchod s otroky stal se místy vítaným zdrojem veřejných dávek. V Čechách předepsáno bylo již v letech 903—906 celním řádem raffelstädtenským, že z otroků dovážených do Bavor má býti placena z otrokyně 1 tremisa (třetí díl zlatého solidu), z otroka 1 saiga (dvanáctý díl zlatého solidu).⁵⁶⁾ V Dubrovniku bylo starým obyčejem (antiqua

⁴⁹⁾ Časopis Českého Musea LIV (z r. 1880, str. 295, Westberg, Коментаріи на записку Ибрагима Ибн-Якуба о Славянах, Petrohrad 1903, str. 49.

⁵⁰⁾ Fontes I., str. 244.

⁵¹⁾ Kosmas, Chronicon, III., 57.

⁵²⁾ Galli Chronicon, II., 1 (Biełowski, Monumenta Pol. I., str. 429).

⁵³⁾ Garkavi, Сказанія. str. 126, 134, 193, srv. též čl. 9, 11 a 12 smlouvy Olega s Řeky z r. 911, jež ukazují na živý obchod s otroky (Vladimírskij-Budanov, Christomatia, I., str. 5 a 6).

⁵⁴⁾ Tamže, str. 222.

⁵⁵⁾ Srv. Stojanovič, Старе српске повеље и писма, kniha I., díl I., str. 184. Zmíněná listina je z 1. října 1397.

⁵⁶⁾ Friedrich, C. D. I., č. 31, str. 36.

consuetudo) měřiti délku otroků na lokte; převyšovala-li dva lokte předpisovala se z jejich vývozu zvláštní dávka, nejméně jedna třetina hyperpyru ve prospěch náčelníka města (comes).⁵⁷⁾

Vedle otroctví vznikl u národů slovanských v době křesťanské záhy jiný druh nevolnictví, t. j. *poddanství selské*. Přispělo k němu hlavně postupné zabírání volné půdy panovníky a po jejich vzoru i světskými a duchovními velmoži, čímž dán základ ke vzniku latifundií, jež u Čechů a Poláků měla nad to vzor v latifundiích římských. Na takových velkostatech nehospodařil vlastník výlučně s otroky, nýbrž část pozemků přenechával svobodným, drobným rolníkům za jistý plat, obyčejně za poměrnou část polní úrody (colonia partiaria).⁵⁸⁾ Lidé ti původně byli svobodni; poněvadž však pachtovní poměr přecházel na dědice, kteří pak svou existencí byli nerozlučně vázáni na cizí pozemek, s nímž zase přecházeli na nového vlastníka, pozbyli znenáhla osobní nezávislosti a upadli v poddanství na pozemkové vrchnosti. Jiní zase, nemohouce se po rozkladu rodového zřízení sami hospodářsky udržeti, dávali se i se svým drobným statkem pod ochranu velmožů, vládnoucích velkostatky, zaměňující tak dosavadní svobodu dobrovolně poddanstvím. Společnou prací a soužitím otroků i selských poddaných nastalo přirozeně jisté vyrovnávání v jejich vzájemném postavení.

Otroctví udrželo se u národů slovanských poměrně ještě dlouhou dobu po zavedení křesťanství. Nejdříve zanikalo ve slovanských zemích západních (v Čechách již koncem XII. stol.); na východě a na slovanském jihu se udrželo mnohem déle. K zániku jeho přispělo jednak křesťanství, hlavně ale však změna v hospodaření na latifundiích. Přestavše vésti velkostatky postupně ve své režii, začali na ně pánové jich pohlížeti jen jako na zdroj pevné renty. To mělo vliv i na trvání otroctví; pán nepotřeboval pro sebe otroků nýbrž poplatníků. Důsledek toho byl, že otroctví pozbývalo půdy; otroci pracující již před tím s poddaným, poplatným obyvatelstvem pohromadě, změnili se také na poplatníky a splynuli v jednotný stav poddaného selského lidu. Různé zákazy otroctví, jež v různých

⁵⁷⁾ Dubrovnický statut l. I. c. XIV.

⁵⁸⁾ Viz § 23.

ných zemích slovanských byly průběhem doby vydávány, tento vývoj jen urychlily.

§ 5. Předmět práva.

Při primitivních poměrech pohanských Slovanů mohlo býti u nich předmětem práva to, co člověk mohl míti ve své moci; byl-li tento faktický stav ostatními uznáván, měnil se v právo. V úvahu zde arci přichází jenom právo *majetkové*, zejména právo vlastnické.

Již z povahy věci samo se podává, že nejdříve uplatnily se jakožto předmět práv majetkových věci *movité*. Člověk je mohl míti i bráti s sebou i v nejprimitivnějších poměrech životních, kdy ještě byl prostým kočovníkem. Věci takové již od nejdávnějších dob byly způsobilé k tomu, by byly *jměním* člověka dopouštějíce možnost, by se jich zmocnil («ujal») a pak je držel [»(j)měl«].¹⁾ Míti *věc* znamenalo tudíž u Slovanů míti *věc movitou*. Poněvadž pak pouze věci movité byly původně způsobilé, že je někdo mohl míti a získati, vyjadřovaly se movitosti slovem *dobytek*,²⁾ kterýž název se v právních památkách udržel dosti dlouho.

K věcem movitým náležely u Slovanů původně též lidské příbytky. Náзор na ně jako na movitosti zakládal se v jejich primitivní úpravě: Slované užívali původně stanů nebo dřevěných staveb, jež byly z místa na místo snadno přenosné. Nemovitými v doslovném slova smyslu nebyly též jejich podzemní příbytky (rus. *землянка*, pols. *ziemianka*, srb. *земуня*, čes. a luž. *zemnice*), ježto za »dům« se spíše pokládala

¹⁾ *Kačlec-Taranovskij*, op. cit., str. 67.

²⁾ Srv. na př. knihu Rožmberskou čl. 184, 209 (vydání *Brandlovo*), Rus. Pravdu, čl. 111, 113 (Kar.), v *Christomatii Vladimírského-Budanova* (str. 61, 62), co do Srbů četné doklady u *Novakoviće*, *Законски споменици* (viz rejstřík na str. 822), stran Chorvatů u Mažuraniće, *Prinosi* str. 251 a j. U Čechů místo slova »dobytek« užívalo se pro movitosti též výrazu »nábytek« (srv. řeční z brněnských knih půhonných z r. 1390 »cum omnibus rebus mobilibus, quae dicuntur nábytek«). Četné doklady v *Jirečkově* Prove, str. 176, též u *Emlera*, *Pozůstatky desk zemských*, I. (Praha 1870), str. 465, 473, 475, atd. i v *Brandlově* Glossariu (str. 163 a 164). *Všehrd* rozeznává v movitostech *nábytky* a *svrechky*; *nábytkem* rozumí dnešní *dobytek* (pecus), *svrechky* pak ostatní věci »což mož se dna s gruntu bez zkázy stavení sňato býti. A proto svrechek slove, že na dně jest a svrchu« (VII., 8, vyd. H. *Jireček*, Praha 1874).

jejich horní dřevěná část, jež se snadno dala jinam přestěhovati, jak se to ještě později provozovalo, když již Slované znali stavby zděné, zapuštěné svými základy do země. U Srbů takové movité stavby představují doposud povozní chýše na saních v Bosně a Hercegovině, podobně jako převozní koliby Valachů v jižních Sedmihradech.³⁾ Uvedená skutečnost způsobila, že mezi Slovany se ještě dlouho držel prvotní názor na domy jako na věc movitou. V Polsku na př. počítá se sice kniha práva obyčejového ze XIII. stol. k nemovitostem, avšak v soudní praxi z konce XIV. stol. a z počátku XV. je možno se ještě setkati s případy, kdy někdo jsa nucen z jakékoliv příčiny opustiti pozemek, smí »dům vzíti s sebou«.⁴⁾ Podobně ještě III. statut litevský uvádí obydlí (bydlo *dworne*) mezi věcmi movitými;⁵⁾ na Rusi byl dům posuzován právně jako jmění movité až do XVIII. věku.⁶⁾

Při kočovném způsobu života pohanským Slovanům dostávalo míti ve vlastní moci jenom věci movité, jichž potřebovali k ukojení svých potřeb (šatstvo, zbraně, stáda, obydlí). Jakmile však přešli k zemědělství, nabyla pro ně významu půda, na kterou se rozšířila právní sféra jednotlivých rodů. K dosavadnímu »jmění« movitému počal se přidružovati též majetek nemovitý. Rozdílná jeho povaha vyžadovala ovšem též slovního odlišení. Kriterion naproti věcem movitým nebyla však jeho immobilita, nýbrž skutečnost, že se na půdě střídalo pokolení za pokolením. Proto zvala se půda, na níž byly usazeny krevní svazky, čes. *dědina*, pols. *dziedzina*, (lat. *hereditas*), rus. *дѣдина*, srbochorv. *бащина*, *djedovina*, nebo čes. *otčina*, pols. *ojczyzna*, rus. *вотчина*, srbochorv. *očevina*, *očinstvo*; teprve časem názvy ty se ustálily ve smyslu jmění nemovitého.

Základní rozdíl mezi věcmi u Slovanů zračil se tudíž původně ve způsobu jejich nabytí: *bona quaesita* — *bona avita*. Rozlišování to mělo též důležitost po stránce disposiční. Jen s věcmi, jichž jednotlivec mohl »nabyti«, tedy věcmi movitými,

³⁾ Podrobné pojednání o stavbách u starých Slovanů srv. *Niederle*, ž. S. S. I. 2, str. 683 a násl.

⁴⁾ *Dąbkowski*, op. cit., sv. I., str. 245.

⁵⁾ Rozdíl V. c. 2.

⁶⁾ *Vladimírskij-Budanov*, *Обзоръ*, str. 437.

bylo možno volně nakládati a případně je zciziti; naproti tomu majetek nemovitý («dědina»), na němž po předcích žily a hospodařily krevní svazky, se z dispozice jednotlivé osoby vymykal a v zásadě byl nezczizitelný.

Vedle tohoto základního rozlišení rozeznávali Slované věci movité a nemovité podle jiných vnějších známek. Poněvadž nejobyčejnější movitou věcí v prostém životě slovanském býval dobytek, ustaloval se někde v jeho názvu pojem věcí movitých [srv. na př. srbochorv. blago,⁷⁾ rus. живогъ].⁸⁾

U Slovanů, kteří záhy podléhali vlivu práva římského, rozlišují se věci movité a nemovité v právních předpisech dosti záhy. V zákoně vinodolském z r. 1288 zvu se »blago éa se gible i ne gible«;⁹⁾ statut vrbský rozlišuje »blago gibuce« a »stanovúce«.¹⁰⁾ Statut poljický zná »blago gibuce, blago živo«; nemovitosti jsou »blago negibuce«.¹¹⁾ Statut vesprimský nanazývá nemovitosti »blago ležece«, movitosti pak vyjadřuje opisně »ko bi se van gnalo ali neslo«.¹²⁾ Všechny tyto obraty vyjadřují — někdy sice dosti primitivně — římské rozlišení věcí »bona mobilia a immobilia«.

Rozdíl mezi věcí hlavní a příslušenstvím míval u dávných Slovanů význam hlavně hospodářský; nicméně také dosti záhy se uplatnil v oboru práva tam, kde se jednalo o příslušenství statků nemovitých. Věci, které byly příslušenstvím, sdílely osud věci hlavní a nesměly od ní býti odlučovány. Prameny české a polské nazývají příslušenství nemovitých statků *attinentiae, pertinentiae, utilitates*, Srbové a Bulhaři nazývají je *правини*, u Chorvatů zvalo se *pristojanje*, u Rusů *угодя*.¹³⁾ Více o tom v § 14.

7) Viz níže.

8) Pskovská soudní listina čl. 76, 84, 86 a j. (*Vladimírskij-Budanov, Christomatia I.*, 151 a násl.)

9) Čl. 51.

10) Čl. 8 části B z let 1483—1599.

11) Č. 85.

12) Čl. 33. (Citace článků je podle vydání statutů v Mon. h. j., sv. IV.)

13) Pěkný doklad o příslušenství podává na př. listina českého knížete Soběslava vyšehradskému kostelu z r. 1130, v níž daruje kníže »reditum quendam, Senaezin, nomine dictum, cum tribus aratris et omnibus appendiciis, scilicet hospitibus, edificiis, terris cultis et incultis, viis et inviis, pratis, pascuis, silvis aridis et virentibus, venacionibus, molendinis, piscationibus et cum omni utilitate...«. *Friedrich, C. D. I.*, str. 114.

Právo rodinné.

§ 6. O svazku manželském.

V dávných dobách, kdy Slované ještě žili v kultu pohan-ském, bylo základní jejich rodinnou institucí manželství, založené buď na trvalém svazku jednoho muže s jednou ženou neb jednoho muže s více ženami. Monogamie i polygamie byla jimi uznávána za rovnocenný manželský poměr. Vzájemné vztahy mezi členy rodiny řídily se přirozené zásadami mravními, měnicími se podle názorů doby; nicméně záhy počal se při svazku manželském uplatňovati též právní obyčej, dodávající manželství ráz poměru právního.

Český kronikář Kosmas sice se zmiňuje, že Slované vůbec neznali původně manželského svazku a žili v pohlavním komunismu;¹⁾ podobnou zprávu má také letopis Nestorův, jenž o některých plemenech slovanských (Radimičích, Vjatičích, Severjanech) vypráví, že prý »žijí v lese jako zvěř, jedí vše nečisté, studu před otci a snachami nemají a manželství u nich

¹⁾ *Kosmas*, lib. I., cap. 3. (zde líčí se báječná doba českých dějin a o Čechách se vykládá, že »et ipsa conubia erant illis communia«. Kosmas sám pravdivosti báje nevěřil, podotýkáje v kapitole 13. »et quoniam hec antiquis referentur evenisse temporibus, utrum sint facta an ficta lectoris iudicio relinquimus«. Další místo (lib. I., c. 36) týká se sňatku českého knížete Oldřicha s Boženou, dcerou jakéhos Kreziny, při čemž Kosmas vypráví, že »hanc continuo mittens dux tullit in sua nec tamen antiqua solvit conubia, quia tunc temporis, prout cuique placuit, binas vel ternas coniuges habere licuit... vivebant enim quasi bruta animalia conubia habentes communia«. Zde se jedná zjevně o polygamii, kterou autor, katolický kněz, zveličuje slovy »conubia communia«; kdyby v té době ještě existoval pohlavní komunismus, nemělo by smyslu omezení, že »cuique binas vel ternas coniuges habere licuit«. Třetí místo je obsaženo v t. zv. dekretch Břetislavových z r. 1039, zaznamenaných pouze Kosmou (lib. II., c. 4): Ergo hoc meum et primum sit decretum, ut vestra conubia, que actenus habuistis ut lupanaria et ceu brutis animalibus communia, amodo iuxta canonum scita sint legitima, sint privata, sint insolubilia, ita dumtaxat, ut una vir coniuge et coniunx uno viro contenti vivant. Kosmas zde opětne brojí proti polygamii a snadně rozluce manželského svazku (»sint privata, sint insolubilia«); slova »conubia brutis animalibus communia« jsou jen nadsázkou katolického kněze, jenž v pohanském manželství spatřoval jen zavržitelný svazek. Právem bylo ostatně Sergjějevičem namítáno, že ani »bruta animalia« nemají »conubia communia« (Лекции и изслѣдованія по древней исторіи русскаго права, 4. vyd., Petrohrad 1910, str. 465 a násl.).

nebyvá, nýbrž hry«...²⁾ Avšak i když by se připustilo, že v nejstarších dobách vládla mezi Slovy jistá míra pohlavní promiscuity mezi muži a ženami, jak někteří badatelé o tom vykládají, pro dobu historickou lze ztěžší uvedeným zprávám přikládati nějakou věrohodnost. Svědčí proti tomu starý název sňatku *svatba*, pol. *swadźba*, v němž je vyjádřen smysl »osvojení«, »osvojiti si«; bylo by rovněž pak těžko vysvětliti si pradávny obyčej slovanský, že žena po smrti manželově jej následovala do hrobu jsouc za tím účelem násilně ze světa zprovozována. Obyčej ten neměl by smyslu, kdyby manželského svazku nebylo a ženy byly společným majetkem všech mužů. Při pohlavním komunismu nerozeznávaly by se také příbuzenské rozdíly, neboť nikdo by neznal, z kterého spojení se zrodil. Zatím však skutečnost ukazuje opak; prastaré slovní výrazy slovanské odlišují přesně jednotlivé příbuzné (otec, matka, syn, dcera, strýc, teta, bratr, sestra, atd.), nepřímou tedy ukazují na stabilitu rodiny a tím i svazku manželského.

Je přirozeno, že v *polygamii* mohl jen žít ten, jehož hospodářské poměry dopouštěly udržovati více domácností. Proto polygamie nemohla býti u Slovanů všeobecně rozšířeným zjevem. Přirozené meze kladl tomuto obyčeji rovněž poměr mužského a ženského obyvatelstva, neboť nelze předpokládati, že by u Slovanů ve starých dobách bylo několikrát více žen než mužů. Dále vadilo polygamii u prostého lidu i jeho rodové zřízení; tam, kde existoval rodinný nedíl a více rodin tedy hospodařilo dohromady, nebylo dobře možno, by ženy převyšovaly svým počtem snad několikrát počet mužů. Historické zprávy zmiňují se sice o mnohoženství jak u slovanských knížat a zámožných osob, tak i všeobecně. Tak o Samovi, jenž byl sice cizincem, ale žil po způsobu slovanském, dochoval nám Fredegar ve své kronice zprávu, že měl 12 žen slovanských, jež mu porodily 22 synů a 15 dcer.³⁾ Měško Polský, jak zaznamenává kronika Gallova, měl 7 žen, jež všechny propustil, když se ucházel o ruku české Dobravy a přijal křesťanství.⁴⁾ Pomořanský kníže Vartislav měl vedle zákonitě ženy 24 soulož-

²⁾ Viz počátek rus. letopisu Nestorova.

³⁾ *Fredegarius*, *Chronicon*, lib. IV., c. 48 (M. G. H. S. tomus II., Hannover 1888, str. 145).

⁴⁾ *Bieltowski*, *Monumenta Poloniae historica*, sv. I., str. 399.

nice, jichž se veřejně odřekl přijímaje křesťanskou víru.⁵⁾ Znamenitým počtem žen slynul harém ruského knížete Vladimíra Svatého; vedle pěti rádných manželek měl 300 souložnic na Vyšehradě, 300 v Bělehradě a 200 v Berestovu a ještě si dával přiváděti vdané ženy i urostlé dívky.⁶⁾ O nejmenovaném ruském knížeti připomíná Ibn Fadlán, že měl stále kolem sebe 40 souložnic.⁷⁾ Také Slavník, praotec známého rodu českého, byl prý obklopen zástupem žen.⁸⁾ Kosmas vůbec mluví o mnohoženství u Čechů jako o běžném obyčeji: každému prý bylo dovoleno míti dvě až tři ženy, podle toho, jak mu bylo libo.⁹⁾ Podobně u Pomořanů vytýká bamberský biskup Otto libovůli v mnohoženství a nařizuje, by každý, než přijme křest, vyvolil si ze svých žen, kterou má nejraději, a ostatní propustil.¹⁰⁾ O Polácích praví zase arabský spisovatel Al. Bekri, že u jednoho muže bývalo dvacet i více žen.¹¹⁾ Podobně i jiní spisovatelé arabští (na př. Ibrahim, Ibn Jakub, Masudi) zmiňují se o mnohoženství u Slovanů.¹²⁾ U Chorvatů dokazuje mnohoženství výtka, kterou udělil papež Štěpán VI. r. 886 biskupu ninskému Theodosiovi; biskup dovoloval totiž Chorvatům, by si brali po dvou ženách.¹³⁾ Také u Bulharů, jak dosvědčují odpovědi, které jim zaslal k jejich žádosti papež Mikuláš I. r. 866, bylo obyčejem míti dvě manželky.¹⁴⁾ Stejně tak se vyskytovalo mnohoženství u Srbů; ukazuje to usnesení kapitoly města Ko-

⁵⁾ *Herbord*, *Dialogus de Ottone*, lib. II., c. 22 (*Bieltowski*, *Monumenta Pol. historica*, sv. II., Lvov 1872, str. 84).

⁶⁾ Ruský letopis k r. 980.

⁷⁾ *Garkavi*, *Сказанія*, str. 101.

⁸⁾ *Bruno*, *Vita Adalberti* 1: *Slavnik cum feminarum turba* (*Fontes I.*, 1. c.).

⁹⁾ Viz citát na str. 39.

¹⁰⁾ *Herbord*, *Dialogus de Ottone*, l. II., c. 18; podobně *Ebbo*, *Vita Ottonis*, l. II., c. 12.

¹¹⁾ *Garkavi*, *Сказанія*, str. 177.

¹²⁾ *Chvolson*, *Извѣстія*, str. 30, *Westberg*, *Комментаріи*, str. 151.

¹³⁾ *Rački*, *Documenta*, 186.

¹⁴⁾ *D. Dečev*, *Responsa Nicolai papae, I. ad consulta Bulgarorum anno 886* (Sofia 1922), čl. 51: *Si liceat uno tempore habere duas uxores, exquiritis... Na věci ničeho nemění, že v té době dobyvatelé Bulhaři, původu uralskoaltajského, ještě s podmaněným obyvatelstvem slovanským nesplynuli; obyčej bigamie byl dovolen, takže není důvodu předpokládati, že by se týkal jen Bulharů a slovanské obyvatelstvo se ho stranilo.*

toru (z r. 1255), že »bigami« nemají býti připuštěni k hodnosti duchovní, ježto věc ta působí pohoršení.¹⁵⁾ Křesťanství vůbec jen velmi zvolna a s obtížemi vykořeňovalo u Slovanů zmíněný obyčej, jenž se vyskytoval nejen mezi lidem, nýbrž i u kleru, který měl šířiti novou víru.¹⁶⁾ Byloť jim mnohoženství tak přirozené, že ještě dlouho po zavedení křesťanství se nemohli s ním rozloučiti. U Poláků udržovalo se jako faktický stav ještě v XVI. stol.,¹⁷⁾ stejně tak i u Jihoslovanů, jak dosvědčují předpisy, zakazující polygamii pod pohrůžkou přísného trestu.¹⁸⁾ Ničím jiným, než zbytkem polygamie, byl také konkubinát pánů s otrokyněmi, vyskytující se hojně na Rusi.¹⁹⁾

¹⁵⁾ *Smičiklas*, Codex diplomaticus, IV., č. 516, str. 599: Nos quidem... ecclesiae sancti Tryphonis capitulum... sic de iure procuravimus ordinare, ut *bigami* aut coniugati vel de saeculi conditione ad sacrum ordinem non promoveantur...

¹⁶⁾ Srv. zprávu kardinála Quidona, kterou podal jakožto legát papeži r. 1143: In *tota* eciam Boemia et Moravia *bigamos* et viduarum et repudiatum maritos in *clero inventos* deposuimus et ab omni altaris ministerio semotos permanere statuimus... Similiter eiusdem ecclesie (scil. Pragensis) decanum Petrum a decania... alienavimus... quia *trigamus* erat... (*Friedrich*, C. D. I., str. 138). Totéž vysvitá z usnesení synody ve Splitu v r. 824: Quod si sacerdos incontinentem *primam*, quam sortitus, teneat uxorem, propter ipsam continentiam separetur a consortio cellae. Si vero *aliam* duxerit, excommunicetur (*Račli*, Documenta, str. 192). Podobně píše papež Alexander III. svému legátu Gerardovi v l. 1168—1170: Super eo, quod a nobis tua fraternitas requisivit, quid faciendum sit de *bigamis*... respondemus, quod et ordinatores... et *ordinati*, si ad sacros ordines promoti fuerint, eiusdem debent ordinibus omnino privari... (*Smičiklas*, C. D., II., 122).

¹⁷⁾ *Dąbkowski*, Prawo prywatne polskie, t. I. (Lvov 1910), str. 335. Také III. litevský statut z r. 1588 (rozdíl V., čl. 22) ukazuje na mnohoženství: § 4. takže ješliby się pokazało za przypozwaniam do sądu Grodzkiego, że by kto żonę swoję ślubną żywą mając, drugą poial, ten niezym innym iedno gardlem ma bydż karan, takže i żona takowa, iešliby wiedzac o drugiey żenie iego żywey, za mąż za niego poizła, takowemuż karaniu podlegaia.

¹⁸⁾ Srv. statut splitský z r. 1348, čl. 14: Tempore domini Petro Memo captum fuit, quod si quis habuerit uxorem et aliam sumpserit, potestas seu comes habeant licentiam et libertatem puniendi quoscumque *uxoratos aliam uxorem accipientes* pro libito sue voluntatis; uhersko-chorvatský zákonný čl. 36: 1599 zmiňuje se, že inter cetera peccata et enormia facinora, quae in hoc regno Hungariae ac in *Scavonia vigent*, illud etiam non posterum est, quod sint nonuli, qui... vel *plures* quam unam *uxores* ducunt, vel autem... relicta aut interempta prima, alteram superinducunt. Pachatelé mají býti potrestáni ztrátou hrdla i majetku. (*Mažuranić*, Prinosi, str. 297.)

¹⁹⁾ *Hruševskij*, Исторія України-Руси, sv. III. 2. vyd. Lvov 1905, str. 386.

Jak samy však historické zprávy napovídají,²⁰⁾ nebylo ani při polygamii postavení všech žen u Slovanů v takovémto poměru stejné; jen některé z nich byly manželkami, případně jen jedna, kdežto ostatní byly pouhými *souložnicemi*. Rozdílu tomu nasvědčuje též terminologie, jež nám dochovala pro souložnice zvláštní názvy, které prozrazují odchylné jejich postavení naproti pravým manželkám; slova jako inóca (jiná druhá žena vedle první), *наложница*, *hotimica*, *hotnica*, *поводница* (v nomokanonu), *посадьница*, *обножня* (starorus.) nepodávají pochybností, že běží o poměr — třeba trvalý —, jež muž založil pouze libidinis causa a nikoliv jako řádné manželství, jehož cílem jest vznik rodiny. Ba ani tam, kde latinské prameny uvádějí jen všeobecně *plures uxores* u Slovanů, není třeba věc bráti doslovně; slovem »uxores« mohly se rozuměti nejen pravé manželky, nýbrž i souložnice.

Třebas bychom uváděli ještě další doklady o polygamii u Slovanů,²¹⁾ nemohlo by to ničeho změnit na výše uvedených důvodech, jež mluví pro výjimečnost polygamie u Slovanů; pravidlem byl poměr *monogamický*. Názor ten také převládá v odborné literatuře.²²⁾

Vědeckými badateli byla rovněž probírána otázka, zdali existovala mezi pohanskými Slovanů *polyandrie*, tudíž takový útvar vzájemného spoluzití, že by jedna žena měla trvale více mužů. Jako přežitek takového stavu bývá uváděno *снохачество* (česky řeklo by se »snacháctví«), vyskytující se u Rusů a místy též u Slovanů jižních. Nepěkný tento zvyk spočívá v tom, že otec oženiv předem nedospělého syna, žije zatím manželky se snachou, pokud syn nenabude dospělosti. O dávnosti tohoto obyčeje není pochybnosti; zmiňuje se o něm již Nestor²³⁾ a také t. zv. církevní ústav Jaroslavův, který naň stanoví dokonce vysoký trest peněžitý.²⁴⁾ Avšak sluší uvážiti, do jaké

²⁰⁾ Srv. zprávy na str. 40 a násl., kde se rozlišují manželky a souložnice.

²¹⁾ Srv. *Niederle*, Ž. S. S., sv. I., 1, str. 98 a násl. v textu i v poznámkách.

²²⁾ Srv. *Niederle*, Ž. S. S. op. c., str. 98, *Kadlec-Taranovskij*, op. cit., str. 78, *Abraham*, Zawarcie małżeństwa w pierwotnem prawie polskiem (Lvov 1925), str. 15, *Sergějčevič*, Лекція и изслѣдованія по древней исторіи русскаго права, str. 468, *Blagojev*, Исторія на българското право (Sofia 1929, část II.—IV.), str. 22 a j.

²³⁾ Srv. str. 39.

²⁴⁾ Srv. čl. 22. širší redakce ústavu velikého knížete Jaroslava. Jiný ru-

míry může být považován za polyandrii. Po té stránce jest míti za rozhodnou jediné okolnost skutečného soužití tělesného, v kterémž případě pak snacháctví po dobu nedospělosti manželovy jest poměrem *monoandrickým*, arci zvrhlým (tchán žije se snachou); když pak vlastní manžel pohlavně dospěje, odpadá důvod tohoto obyčeje a soužití tchánovo se snachou zaniká (neb aspoň má zaniknouti), takže žena žije zase jen s jedním (vlastním) mužem. Proto po našem názoru ruský obyčej »snochačestvo« dostatečného dokladu pro polyandrii u pohanských Slovanů neposkytuje.²⁵⁾

Dotkneme se také otázky, zdali pohanští Slované, při volbě svých manželůk přihlíželi k jistým *překážkám* manželským. Někjaké obyčejové normy, jež by zapovídala manželské soužití mezi dvěma osobami různého pohlaví pro určitou příčinu, samozřejmě u nich nebylo. Ba některé zprávy historické by spíše mluvily pro naprostou volnost po této stránce. Životopisec sv. Vojtěcha Bruno na př. vykládá o Slovanech v Čechách, že »populus erat dure cervicis, servus libidinum factus, *miscabantur cum cognatis sine lege cum uxoribus multis*«. ²⁶⁾ Podle toho nebylo jim pokrevní příbuzenství nijak překážkou manželského soužití. Totéž vyplývá ze zprávy Nestorovy o Radimičích, Vjatičích i Severjanech, kterou jsme již výše uvedli.²⁷⁾ Avšak též Nestor vykládá dále o Polanech, že prý šetřili studu vůči snachám, sestřím i matkám a snachy vůči

kopis stanovi trest 100 hřiven ve prospěch *biskupův* (čl. 19). Oba jsou otištěny u *Beneševiče*, Сборникъ памятниковъ по исторіи церковного права, Петроград 1915, str. 78 a násl. Předpis ten není arci originálního původu, nýbrž parafrází byzantského zákoníku Eklogy (čl. 33. XVII. titulu) jako celá řada jiných předpisů Jaroslavova ústavu.

²⁵⁾ Nejnověji obrátil pozornost k snacháctví jakožto přežitku polyandrie u Slovanů Jan *Adamus* v práci Uwagi o pierwotnem małżeństwie polskiem i słowiańskiem, uveřejněné v díle Pamiętnik historycznoprawny, t. IV., seš. 1, jež vydává Przemysław Dąbkowski (ve Lvově, 1927), jenž snaží se najíti souvislost mezi zmíněným obyčejem a Kosmovými i jinými zprávami o pohlavním komunismu.

²⁶⁾ *Fontes* I. 275. Totéž napovídá i zákaz opatovického homiliáře (ed. *Hecht* v Beiträge zur Geschichte Böhmens, Abt. I. Band I, Praha 1863, str. 22) »ut nullus ad proximum sui sanguinis accedat«. U Pomořanů zapověděl biskup Otto (srv. *Ebbo*, Vita Ottonis, l. II. c. 12) »ne quis commatrem suam ducat in uxorem, neque propriam cognatam suam usque in sextam et septimam generationem«.

²⁷⁾ Viz str. 39.

švagřům i tchánům. Nestorovi tu zřejmě tanuli na mysli »krvoměšci« (*αιμομικται*), jak je vytýkala byzantská Ekloga (v čl. 33, XVII. titulu), obsažená v nomokanonu, který každý vzdělanější mnich znal jako běžnou pomůcku. Polané podle toho krvoměšci nebyli a sňatkům v linii přímé i pobočné v blízkých stupních, ba i mezi osobami sešvagřenými se vyhýbali, vědouce, že spojení takové je nezdravé; příbuzenství a švagrovství bylo jim tedy manželskou překážkou.

Avšak nehledíc k tomu, jsou i jiné důvody, jež nasvědčují, že pohanští Slované se pravidelně příbuzenským sňatkům vyhýbali. Jsou to především původní formy sňatku únos i koupě. Oba tyto způsoby předpokládají nabytí ženy cizí; ženu, která by žila se ženichem v jednom příbuzenském svazku, nebylo by třeba ani unášeti ani kupovati. Dále nesluší přehlížeti odpor, který doposud u některých národů slovanských proti sňatku mezi příbuznými v lidu velmi silně vládne. U Jihoslovanů, jak svědčí sebraný materiál lidopisný, považují se sňatky příbuzných ještě v 7. stupni pobočné linie za krvesmilstvo, ač podle předpisů pravoslavné církve jsou zcela přípustny. Lidový obyčej je zde přísnější než zásady církevní a různé pokusy, jimiž se mělo lidu dokazovati, že normy církevní jsou správné, míjely se nadobro s kladným výsledkem.²⁸⁾

Uvážíme-li tyto skutečnosti, dospějeme k názoru, že výše uvedené zprávy, že se Slované při svých sňatcích na příbuzenské poměry neohlíželi, nelze bráti za nějaké obecné pravidlo; byla to spíše výjimka, kde se něco takového dalo. Příbuzenství nebylo arci v dobách pohanských u Slovanů ani impedimentum dirimens, ježto manželství takových osob zůstávalo v platnosti, ani impediens, ježto o »dovolenosti« takového svazku nemohlo být řeči, avšak byla to okolnost, která slovanskému pohanovi vadila, že se raději sňatkům takového druhu vyhnul v zájmu zdravého potomstva. Jiné překážky manželské, jež jsou známy právu církevnímu, počaly se uplatňovati mezi Slovany teprve po přijetí křesťanství a to ještě s velkými nesnázemi, plynoucími z houževnatého odporu lidu, setrvávajícího při starých názorech na svazek manželský (na př. impedimentum raptus).

²⁸⁾ *Marinov*, Жива старина (Rusčuk 1894), sv. IV. str. 150 a násl.

§ 7. Forma sňatku.

Prvotní a nejstarší způsob, jímž si pohanští Slované opatrovali manželky, byl *únos*. Nebyl to akt právní, nýbrž akt násilí, kterým rodině uneseného děvčete bylo způsobeno těžké příkoří, jež bylo nutno podle tehdejšího názírání stihati krevní mstou.

Historické zprávy o únosu žen u Slovanů jsou dosti hojné. Podle zprávy Nestorovy unášeli ženy Radimiči, Vjatiči a Severjané;¹⁾ totéž také zaznamenal dotyčný kronikář o Děrevljanech, kteří prý unášeli ženy obyčejně u vody, t. j. pravděpodobně, když šly čerpatí vodu.²⁾ Předpis čl. 1. církevního ústavu knížete Jaroslava hrozil únosům žen peněžitou pokutou, jejíž výše závisela od společenského postavení ženy.³⁾ Také listina smolenského knížete Rostislava Mstislaviče a biskupa Manuila (z r. 1150) zabývá se únosem, přikazujíc jej do soudní pravomoci biskupa.⁴⁾ V Polsku, jak svědčí ustanovení synody ve Vratislavi v r. 1248, bylo papežským legátem Jakubem vytýkáno, že »raptus virginum in istis partibus frequencius debito attemptetur«;⁵⁾ ba dokonce ještě v XV. století nebyl v Polsku únos ženy nic neobyčejného. Unášeny byly jak svobodné, tak i vdané ženy.⁶⁾ O Pomořanech vypráví Herbord, že si brali za manželky ženy unesené na vojně.⁷⁾ Také o Čechách záhy zaznamenává historie zprávy, že unášeli ženy; sám český kníže Břetislav unesl Juditu, dceru schweinfurtského markrabí Jindřicha, by ji pojal za manželku. Obyčeje toho se však držel i prostý lid; opatovický homiliář ze XII. stol. výslovně připomíná »omnibus denunciate, ut nullus uxorem accipiat, nisi ce-

¹⁾ Srv. počátek letopisu Nestorova (v Erbenově čes. vydání kap. X).

²⁾ *Tamže*.

³⁾ *Beněševič*, op. cit., str. 78.

⁴⁾ *Tamže*, str. 104.

⁵⁾ *Helzel*, Starodawne prawa polskiego pomniki, I., str. 355, § 18.

⁶⁾ *Dąbkowski*, op. cit., sv. I. str. 341, kde citovaný doklad z Agz., k nimž druží se též zajímavý doklad o únosu Arménky v r. 1427 (Agz. IX. č. XXVIII), v němž lvovští Arméni si stěžují, že Nicolaus Zassowsky... irruens in curiam atque domum relictę Gregorii, militis Armenicalis defuncti, filiam ipsius, virginem... sponsatam per violenciam, irreverenter, contra voluntatem eius cepit, rapuit et eam impie secum duxit.

⁷⁾ *Herbordi*, Dialogus de Ottone, l. II. c. 28.

lebratis nuptiis. Raptum omnibus modis prohibete«.⁸⁾ Udržující se obyčej unášení ženy dokazuje též kniha Rožmberská, předpisující, že »z únosby« byl »trój pohon«,⁹⁾ podobně jako Rád práva zemského (ordo iudicii terrae), jenž za únos stanovil krutý trest stětí hlavy vinníkovy; stal-li se únos se souhlasem ženy, měla i ona stejným trestem svůj poklesek odpýkati.¹⁰⁾ O Chorvatech dosvědčuje zas zápis Splitana Lukaria ze XIV. stol., že po smrti krále Zvonimíra (1090) přepadali přímořská města, kde loupili ženy vdané i svobodné dívky, takže se raději neodvažovaly ani z města vycházeti.¹¹⁾ Nehledíc k těmto i jiným zákazům, bylo unášení žen mezi Slovany tak zakořeněným zvykem, že se dochovalo v živosti u některých národů slovanských do poslední doby (na Balkáně »otnica«), nebo aspoň v symbolických přežitcích, zřejmě ukazujících na někdejší únos (na Rusi).¹²⁾

Obyčej unášení ženy, jakožto akt násilí, nemohl samozřejmě obecně převládati ve spořádané organizaci společenské a proto se záhy vyvinula nová forma sňatku, založená na dohodě mezi zúčastněnými rodinami a to sňatek koupí. Koupě ženy byla pohanskému názírání zcela přirozenou; bylot' postavení žen velmi nízké a naprosto vzdáleno nějaké rovnoprávnosti s muži. Sňatek koupí znali již staří národové, na př. Řekové, u nichž panna byla básnicky zvána *ἀλφεσίβοια* odtud, že svou hodnotou vynesla (rodičům) dobytek;¹³⁾ cena, kterou za ženu byla skutečně placena, zvala se *ἐδνον*, *ἔεδνον*. Podobně u Ří-

⁸⁾ Opatovický homiliář (ed. *Hecht*), str. 22.

⁹⁾ čl. 183 (vyd. Brandlovo).

¹⁰⁾ C. J. B. sv. II., část 2. str. 248 a násl.

¹¹⁾ Zápis ten dochoval se v rukopisu Dr. Šimona Ljubavce ze XVII. věku a otiskl jej *Šišić*, Priručnik izvora hrvatske historije, díl I., část I. (do r. 1107), Záhřeb 1914, str. 321: Zuonimirus rex ultimus Croatorum obiit anno domini M X C. Post mortem eius Croates multa mala committebant inter se pugnantes et predantes, et etiam delugibant civitates maritimas facientes eis damna et vituperia non modica rapientes eorum mulieres et filias, ita quod de civitatibus non audeant exire.

¹²⁾ Srv. o tom literaturu uvedenou *Niederlem*, *Ž. S. S. I. 1*, str. 72, dále *Piprek*, *Slavische Brautmerbungs — und Hochzeitsgebräuche*, Stuttgart 1914, str. 155 a násl., *Abraham*, op. cit., str. 67 a násl. U Morlaků na Rusi se rovněž konávaly do nedávna obřadné únosy. *A. Jefimenko*, *Обычное право*, Moskva 1884, str. 69.

¹³⁾ Srv. obdobný název u Rusů »*куня*« (že vynesla rodičům »*куня*«). Srv. str. 50.

manů obyčejná forma sňatku coemptio (obrazná koupě ženy mužem per aes et libram) ukazuje zřetelně na někdejší skutečnou koupi. O Germánech praví Tacitus, že není u nich obyčejem, by manželka přinášela věno mužovi, nýbrž že věno platí manželce manžel a sice hlavně v dobytku.¹⁴⁾ Ženu si musil manžel koupiti a proto za ni platil rodičům trhovou cenu, která u starých Germánů byla zvána podobným výrazem jako u Řeků: starohornoněm. *widamo*, staroangl. *weotuma*, burgund. *wittemo* («quod maritus dedit»); u Slovanů slula *věno*. »Provdání« ženy bylo tudíž jejím prodejem rodině manželově;¹⁵⁾ tento prodej byl pak jednáním právním, jehož základní části se ustálily zachováním obvyklého právního obyčeje.

Přímých zpráv, že pohanští Slované zakládali manželský svazek koupí, není mnoho; pokud se pak týče postupu, jakého při tom šetřili, nemáme zpráv vůbec. Nicméně v právních obyčejích, které se ještě doposud mezi slovanským lidem při svatbách zachovávají, dá se zachytiti aspoň odlesk někdejších pohanských řádů, jež při koupi manželky byly pravděpodobně obvyklými. O věnu jakožto kupní ceně za ženu u Slovanů podává zajímavou zprávu Al Bekri vykládaje: »Věno jest u Slovanů velmi velké a obyčejně jejich v této věci jsou podobny obyčejům Berberů (tito si ženy kupovali). Když se některému člověku narodí dvě nebo tři dcery, jsou tyto příčinou, že zbohatne. Pakli má dva syny, zchudne.« O družině polského knížete Měška († 992) zachoval nám tuto zprávu: »Narodí-li se některému družinníkovi dítě, dostává od doby jeho narození plat na jeho vychování... Když chlapec doroste, ožení jej kníže a zaplatí za něj věno otcí nevěstinu. Když dívka dospěje, kníže jí opatří muže a dá věno jejímu otcí.«¹⁶⁾ Takové »věno« dostal též podle zprávy Nestorovy ruský kníže Jaroslav za svoji sestru, když ji provdal za polského knížete Kazimíra; přijal prý tenkrát od Kazimíra 800 lidí, které před tím zajal Boleslav, zvítěziv nad Jaroslavem.¹⁷⁾ Na Pomořansku bylo obyčejem

¹⁴⁾ Tacitus, *Germania*, c. 18.

¹⁵⁾ *Schrader-Nefring*, *Reallexicon I.*, str. 161 a násl. *Amira* v díle *Grundriss des germanischen Rechts*, 3. vyd. Strassburg 1913, str. 178 má v té věci odchylné stanovisko; nemluví o prodeji nevěsty, nýbrž o jejím darování (*Vergebung*), ovšem s povinností ženichovou dáti dar vzájemný.

¹⁶⁾ *Westberg*, *Комментарии*, str. 145 a 146.

¹⁷⁾ Viz str. 29.

jem kupovati si manželku ještě ve XIII. stol., jak svědčí dohoda krystborská z r. 1249, kde Prusové mezi jiným slíbili, »quod nullus eorum de cetero filiam suam vendet alteri matrimonio copulandam, et quod nullus uxorem emet filio vel sibi.«¹⁸⁾ Dohoda týká se arci Prusů, nicméně možno ji považovati i za nepřímé svědectví pro porobené baltické Slované a při nejmenším aspoň za symptom společenských řádů, od nichž nejbližší sousedé slovanští sotva as byli daleko. Uváží-li se pak, že ještě v nové době na př. u Rusů, Srbů a Bulharů se za nevěsty jejich rodičům skutečně platilo a místy snad i dnes platí, nelze nijak uvedené zprávy bráti v pochybnost, nýbrž nutno předpokládati, že sňatky koupí žen jsou i u Slovanů prastarým pohanským obyčejem.¹⁹⁾

Chceme-li se pokusiti o to, bychom podali aspoň přibližný obraz pohanské koupě ženy za manželku na podkladě žijících právních obyčejů, nutno vycházeti z toho předpokladu, že v primitivních poměrech, v nichž pohanští Slované žili, kupní smlouva, jejímž předmětem byla žena, nemohla vykazovati snad nějaké podstatné rozdíly od kupní smlouvy, v níž šlo o kteroukoliv jinou věc, náležející k obvyklým potřebám života. Tu pak předem nutno vymeziti, které osoby byly v příslušném právním jednání *smluvními stranami*.

Již z povahy věci vyplývá, že nevěsta při sňatku koupí nebyla smluvní stranou; bylať předmětem koupě. Avšak nebyl jí ani ženich; při združném zřízení slovanském neměl vlastního jmění a se společným jměním rodinného neřídil, pokud výslovně k tomu nebyl zmocněn, nemohl o své vůli nakládati, tedy také nic kupovati. Proto také souhlas obou nastávajících manželů o smlouvě — na rozdíl od práva římského — neměl zásadně právního významu. Stranami, na jejichž souhlasu záleželo, zda-li se smlouva uskuteční, byly jenom rodiny snoubenců,

¹⁸⁾ *Philippi*, *Preussisches Urkundenbuch*, I., Nro 218, *Abraham*, op. cit., str. 88.

¹⁹⁾ Srovnej o tom četné doklady u *Jakuškina*, *Обычное право*, sv. II. Jaroslav 1896, str. 467, kde uvedena řada prací, jež jednájí o koupi nevěst u Rusů; placený peněz se tam nazývá *кладка*, *выводный деньги*, *калымъ*. Co do Srbů a Bulharů srv. naši práci »Jihoslovanské právo soukromé ve světle právních obyčejů, Praha 1926, str. 110 a násl. Bulhaři zovou plat za ženu »otecovským právem« (*бацино право*, *бацина правдина*, *баба-ханж* neb *агърлук* (*агърлукъ*), »věnčanina«.

kteře ovšem v právním jednání vystupovaly buď svými řádnými zástupci, t. j. náčelníky rodin nebo plnomocníky jinými. Právní obyčej, jež se dochovaly, tuto skutečnost plně potvrzují; o koupi nevěsty, hlavně o výši kupní ceny vyjednávají buď otcové neb zádušní starostové; jiní plnomocníci často se vyskytují na straně ženichovů. Je to přirozené, ježto rodině ženichovů připadla úloha dáti ke smlouvě popud, takže se zřetelem k možnému odmítnutí bylo aktem opatrnosti vyslati aspoň předem prostředníka; mimo to jí připadal úkol zaplatiti kupní cenu, takže velmi často bylo radno použití k jednání osob v tom zběhlých a zkušených. Bylo tomu tak podobně u Řeků, kde jménem rodu ženichova vystupoval prostředník zvaný *παράνυμφος* nebo *μεσσίτης*, u Římanů pak pronubus, kteří byli »in nuptiis mediatores«.²⁰⁾ Tito prostředníci zovou se v obyčejovém právu slovanském slovy *svat*, *starosta*, *starejší* (u Slováků), *prosci*, *snuboki*, *strojnici* (u Srbochorvatů a Černohorců), *godežari*, *godežnici* (u Bulharů),²¹⁾ *сватъ* (u Rusů); poněvadž některé z uvedených výrazů (*svat*, *starosta*) jsou praslovanské a vzájemné jednání pravděpodobně slulo *svatanbje*, jak nasvědčuje ruské *сватать (ся)* a polské *swatać się*, není důvodu k pochybnostem o dávném původu tohoto zřízení.

Kupní cenou, která jak výše uvedeno, zvala se *věno*, mohly býti jenom věci movité; nemovitosti byly ze zcizování vyloučeny. Proto jako »věno« bylo dáváno obilí, dobytek, plátno, kožichy, u bohatých rodin též otroci; u starých Rusů již platili hlavně kožichy kuními, pročež kupovaná dívka se nazývala *рунка*. Sňatek kupem nebyl tudíž přísně vzato smlouvou kupní, při níž jsou cenou trhovou jenom peníze, nýbrž spíše smlouvou směnnou; teprve v pozdější době, kdy počalo se mezi Slované užívatí jistých předmětů jako platidel (na př. plátna) a konečně též peněz, přizpůsobily se k tomu i jejich právní obyčej a za ženu se platila určitá suma peněžité (byť i s vedlejšími plněními předmětů jiných), takže teprve v tomto pří-

²⁰⁾ V dubrovnickém statutu, l. III. c. 56 se vyskytuje název *missita*, zřejmě z řeckého *μεσσίτης*.

²¹⁾ Uvedené výrazy viz *Piprek*, op. cit., v příslušných oddílech jakož i v našem spise, Jihoslovanské právo soukromé ve světle právních obyčejů (Praha 1926), str. 109. Viz též *Jakuškin*, op. cit., str. 467, kde uvedena díla, týkající se »svatovstva«.

padě vznikala pravá smlouva kupní. V dávných dobách arci se nečinilo u Slované tak přesných rozdílů. Výše kupní ceny řídila se přirozeně podle zámožnosti rodin ženicha i nevěsty; avšak i u chudých rodin, bylo as dosti požadováno, jak svědčí připomenutá již zpráva Al Bekriho i zkušenosti z práva obyčejového; nezřídka totiž vyskytly se případy, že se žádalo tolik, že mladí muži z chudších rodin se vůbec nemohli oženiti. Zjev ten bylo možno pozorovati ještě nedávno u Srbů a Bulharů, kde pod titulem »otcovského práva« »věňčaniny« (bulh.) neb *агърлук* (z tur.) bylo nutno za nevěstu platiti vysoké peněžité částky vedle řady jiných věcí; také u Rusů dosahovala kupní cena (*кладка*, *выводъ*) v XIX. stol. až 200 rublů.²²⁾ Ba dokonce nechybějí ani případy, že děvče bylo téměř vydraženo, byvši zaslíbeno rodině toho ženicha, která nabídla nejvíce.²³⁾

Je samozřejmo, že k vlastní smlouvě kupní nedocházelo ihned, nýbrž teprve po předchozím dotazu u rodiny nevěstiny, při němž šlo jak o zásadní ochotu k smlouvě, tak o výši požadované ceny kupní, která v momentu smlouvy musila býti již *pretium certum*. Pro toto přípravné jednání užívá se v lidových obyčejích ruských starého slova *сватаніе*, jež značí »ucházeti se« (o ženu);²⁴⁾ není také jistě nějakou náhodou, že se tento akt vyskytuje v lidových obyčejích všech národů slovanských, byť s různými obměnami, avšak vždy pod jménem, ukazujícím na touž věc: rozgládiny, pečogládiny (malorusky), suhlády, smotriny (bělorusky), usuglady, *смотрѣнье* (rusky), ogleđziny (uogadziny, též zwiady, poseliny, polsky), vyhlady, huglědy (u Srbů lužických), prezvedy, dovedy (u Slováků, též *priepačky*), ogleđ, zagleđ (u Srbů a Chorvatů), *сгледа*, *сгледака*, *сглеждане*, *оглед* (bulharsky, též *испитване*, *одумване*). Do podrobného rozboru obyčejového materiálu se není třeba ani pouštěti, ježto termíny mluví zcela jasně ukazující jednak na společný původ, jednak že šlo o to, by se zjistila možnost smlouvy (věc »obhlédla«).

Vlastní akt svatební, jak z povahy kupní smlouvy plyne, záležel jednak v platném uzavření smlouvy, jednak ve splnění povinností, které strany tím na sebe převzaly. Nějakého zvlášt-

²²⁾ *Piprek*, op. cit., str. 4, 152.

²³⁾ *Jefimenko*, op. cit., str. 71.

²⁴⁾ *Piprek*, op. cit., str. 5; odtud čerpány i ostatní uvedené termíny.

ního pojmenování smlouva, kterou se kupovala žena, pravděpodobně neměla; prostě se snad říkalo *сговоръ*, t. j. smlouva. Nic jiného také neznamenají výrazy, které se nám dochovaly v lidových obyčejích, jako *сговоръ*, *смолины* (rus.), *умовины*, *змовины* (malor.), *сговоры* (bělorus.), *zmówiny* (pol.), *námluvy* (čes.), *smluvy* (u Slováků), *ugovor* (srbochorv. i bulh.), *годежь* (bulh.). Primitivním poměrům dávných Slovanů pojmenování takové zcela postačovalo a ani nebylo třeba zvláštního odlišení, když na sňatek nazírali jako na prostý trh.

Smlouva byla sjednána, jakmile obě smluvní strany vyslovily souhlas («smluvily», «dohovořily se»); pravidlem bývali přítomni též svědkové, třebaž k platnosti smlouvy nebylo jich třeba. Je samozřejmo, že smlouva byla pouze ústní. Jak svědčí obyčej, jichž se šetřilo při smlouvách vůbec i obyčej při lidových svatbách, bývalo již v dávných dobách pravidelným zvykem, že smluvní strany daly i zevně výraz tomu, že moment vzniku smlouvy nastal. Podávaly si ruce nebo jimi prudce o sebe udeřily. Obyčej ten jest tak všeobecný, že nemůže býti považován než za přežitek starých dob a má také téměř u všech Slovanů stejný název: u Rusů *заручины*, *зарученье*, *руковины*, *рукодайны*, u Poláků *zaręczyny*, *rękowiny*, *zrękowiny*, u Slováků *rukoviny*, *rukodanky*, u Srbochorvatů *zaruke* a j.; u Bulharů na to ukazují název *обручение*, jenž později dostal význam řeckého *μνηστεια*. Všechny uvedené výrazy znamenají «chápat se za ruce»; bylo-li rukama o sebe udeřeno, říká se tomu u Rusů «*рукобитье*» («rukobítí»).

Když smlouva byla takto dovršena, nadešla oběma stranám povinnost ji splnit; tedy rodině ženichově zaplatiti trhovou cenu a rodině nevěstině vydati děvče, což tvořilo druhou hlavní etapu sňatku kupem. Odevzdání děvčete dalo se *tradici*, jež byla obřadného rázu. Že pohanští Slované nazírali na tento akt jako na pouhé odevzdání koupené věci, dokazují příslušné výrazy, jako čes. *vdáti* (sloven. *vydati*), *otdati za muž* (na př. u Husa) nebo *otdati* v manželství csl. *отъдати за мажь* (také staročes. *otdati* = *provdati*; na př. «oddaj mě za takéhoto sluhu tvého» nebo «jemu pannu otdachu» z *Passionálu*), rus. *отдать*, *выдать*; muž si ženu odvádí — tohoto označení užívali Indoevropané od nejstarších časů (lat. *uxorem ducere* atd.); odtud také v staré ruštině název manželky «*водимая*» (t. j. «vedená»). Také názvy, čerpané z lidových obyčejů slo-

vanských jako *zdawiny* (malorus., pol.), *vdavky* (čes.), *šdávanky* (u Slováků), *zđavanje*, *đavki* (u Srbů a Chorvatů), zřetelně ukazují na akt odevzdání a různé obřady, jež se pod uvedenými názvy v lidových obyčejích vyskytují, nejsou než obřadnými akty tradičními, jež sahají svým původem pravděpodobně ještě do dob pohanských.²⁵⁾

Spolu s tradicí ženy neb krátce po ní byly odevzdávány do rodiny manželovy věci, bez nichž se dobře obejítí nemohla, jež byly její výbavou. Tak aspoň bychom vykládali zprávu Nestorovu o Poljanech, v níž se praví, že nevěstu přivádějí večer do domu ženichova a druhý den přinášejí, co jí dali (что по ней владуче).²⁶⁾ Výbava ta pravděpodobně se zvala *praslovansky rucho* (ruchlo) a snad její hodnota mívala — ovšem vedle společenského postavení — právě vliv na výši kupní ceny.

Provedením obřadné tradice vstupovala žena do rodiny manželovy; měla-li býti však považována za manželku některého příslušníka rodiny, bylo třeba, by nastalo skutečné tělesné soužití. Jím vznikal teprve mezi konkrétními dvěma osobami manželský poměr. Bylo tomu tak na př. u starých Germánů, jichž národní právo požadovalo, by soulož byla provedena před svědky²⁷⁾ nebo aspoň by novomanželé se rozpásali a ulehli pod společnou příkrývkou. Podobný zvyk nacházíme v lidových obyčejích slovanských; téměř u všech slovanských národů zakončuje se svatba obřadem slavnostního uvedení novomanželů do ložnice, kde jsou novomanželé povinni ulehnouti před svědky

²⁵⁾ Popis zmíněných obřadů viz *Niederle*, *Ž. S. S. I. 1*, str. 78 a násl.

²⁶⁾ *Letopis Nestorův*: Поляне... брачныи обычаи имяху: не хожаше женихъ по невьсту, но привожаху вечеръ а заутра приношаху, что на ней владуче. (u Erbena, kap. X. je to přeloženo, že přinášejí její věno). Větu ovšem možno vykládati také tak, že «ráno přinesli (z domu ženichova otei nevěsty) kupní cenu». Našemu výkladu zas nasvědčují právní obyčaje, kde «*rucho*» se odvádí po svatbě nebo sice též před svatbou, ale často se ponechává v obalu až post copulam carnalem. *Vladimírskij Budanov*, *Обзоръ*, str. 350 dovozuje z uvedeného místa novou, třetí formu sňatku, kde kupní cena odpadla a žena jako subjekt práva dostala věno. Stežší však by bylo možno předpokládati, že by u jednoho kmene byly právní obyčaje do té míry pokročilé, že by koupě žen nebylo, kdežto ostatní kmeny nejbližšího sousedství by žily podle vyprávění Nestorova «zvítěcím způsobem». Také obyčaje, jež se při svatbách dosud zachovávají, nepotvrzují uvedený náhled; kupní cena se platí při sebe chudší neb bohatší výbavě. O tom srv. dále str. 60 a násl.

²⁷⁾ *Amira*, *Grundriss des Germanischen Rechts*, 3. vyd., Strassburg 1913, str. 179.

na svatební lože, případně i tělesný akt v přítomnosti svědků odbyti (u Malorusů).²⁸⁾ Specifické pojmenování, jež tento obřad osvědčování soulože má (u Poláků *pokladziny, pokladanie*, u Rusů *покладины*, a Srbů *слаганье, слагати, ићи на појатак* u Slováků *ukladanije*, u Huculů *заводины у комору*). prozrazuje zřetelně, že bylo vžitým názorem, že »*concubitus facit nuptias*«. Názor ten obráží se ještě v pozdějších právních pramenech slovanských; v polském právu XV. věku se vyskytují zmínky, že »*post depositionem in lectum alias po pokladynyw*«, běží určité lhůty soudní, což by nemělo smyslu, kdyby manželství zakládal prostý consensus.²⁹⁾ Neméně zřetelně to probleskuje při nedodržení slibu manželského, kdy se uplatňovala námitka, že k tělesnému soužití nedošlo (»*bral slub, sed non erat ei coniunctus carnaliter alias nyepocladalsze*«).³⁰⁾ Podobně slovanskému překladateli Verböczyova Tripartita (r. 1574) proklouzlo při jeho díle starobylé pojetí základu manželského svazku: slovo *copula carnalis* překládá výrazem »*svadba*«.³¹⁾

Obě formy, jak únos tak i koupě ženy, trvaly as dlouho vedle sebe; udržovalat' právě mnohdy vysoká cena kupní prvý obyčej při životě. Únos se stal východiskem z nouze, když rodina ženichova neměla na kupní cenu dostatečných prostředků, takže postupně mu připadla povaha výjimečná, kdežto koupě žen byla pravidlem. S přijetím křesťanství započala arci ve

²⁸⁾ Piprek, op. cit., str. 14, 42, 64, 96, 110, 131, 147, 174.

²⁹⁾ *Agz. XVIII, č. 614 (1475) ... Swyanthopelk et Bybelsky ... solucio-nem receperunt fideiusseruntque in manus dieti Roszborsky pro prefata Zophia virgine et viro suo gso Nicolao Balowicz de Nowothanyecz, quia prefatum Nicolaum et Zophiam non expirato anno post depositionem in torum alias po pokladynyw gych debent adducere ad librum terr. Premisl. sub vadio centum marcarum. Tamže č. 615: Swyanthopelk et Bybelsky ... fideiusserunt pro Katherina virgine, quia ipsam dum ad annos etatis devenerit et viro maritabitur, non expirato anno post depositionem in lectum cum viro alias po pokladynyw debent adducere ad librum terr. Premisl. sub vadio centum mare. jak vyžej. Další doklady srv. *Dąbkowski*, op. cit., sv. I., str. 352 a násl. a *Abraham*, op. cit., str. 140 a násl.*

³⁰⁾ *Helzel*, op. cit., sv. II., nro 4038 z r. 1471.

³¹⁾ *Kadlec*, Стефана Вербеција Трицартитум. Словенски превод Ивана Пергошића из године 1574. Београд, 1909. I., t. 100, § 4: Koteru marhu nje zaručnik za počtenje svadbe ili za zaručenje da, ako zaručnica do te dobe vmerje, dokle jošće svadbe ne služe (»*antequam convenirent*«), one marhe nemore nazaj vzeti zaručnik. Da, ako potle vmerje pokle svadbu odsluže (»*post copulam carnalem*«), prez testamentoma i prez dece, nje marha na muža ostane.

formě sňatku a vůbec v názorech na svazek manželský dalekosáhlá reforma; dřívější formy pohanské počaly býti nahrazovány formou církevní. Nicméně pohanské řády po dlouhou dobu projevovaly odolnost; lidé se nadále ženili bez církevních obřadů po starém způsobu. Z odpovědi ruského metropolity Johana z XII. stol., tedy dvě století poté, co na Rusi bylo přijato křesťanství, se dovídáme, že církevní forma sňatku uznávala se za vhodnou jen pro vyšší společenské třídy (knížata a bojary); prostý lid jí nedbal.³²⁾ Metropolita Maxim (1283—1305) rovněž vystupoval proti starým obyčejům, avšak s malým výsledkem, ježto sňatky necírkevní udržovaly se i v pozdějších dobách v XV., XVI., ba i XVII. věku.³³⁾ Ba na Rusi dokonce ještě ve stol. XVIII. nebyl církevní sňatek uznáván za akt manželství zakládající, nýbrž za akt čistě náboženský; teprve odbytím lidových obřadů považován sňatek za platně uzavřený.³⁴⁾ Podobně v Polsku, jak svědčí některá církevní nařízení, jen znenáhla pronikala nová forma církevního sňatku. Po té stránce výstižně ilustruje tehdejší poměry skutečnost, že papežský legát Petr po svém příchodu do Polska ustanovil (r. 1197), aby se sňatky uzavíraly in facie ecclesiae; do té doby se to tedy — ač byla země pokřesťena — pravidelně as nedělo.³⁵⁾ Po necelých stu letech (r. 1279) hrozil zas papežský legát Filip exkomunikací a jinými důtklivými tresty těm, kdož by obcházeli církevní sňatek.³⁶⁾ V Čechách máme podobné svědectví z XII. věku v homiliáři opatovickém.³⁷⁾ Ještě s většími

³²⁾ Якоже еси рекль, оже не бываеъ на простыхъ людехъ благословенъ и вѣнчанъ, но боляромъ токмо (и) княземъ вѣнчати ся ... *Beneševič*, op. cit. sv. I. str. 119.

³³⁾ *Vladimírskij-Budanov*, Обзоръ. str. 367, kde uvedeny příslušné doklady.

³⁴⁾ *Dąbkowski*, op. cit., sv. I., str. 340, *Vladimírskij-Budanov*, Обзоръ, str. 368. *Malinovskij*, Лекції по исторіи русскаго права, Rostov, 1918, str. 405.

³⁵⁾ Petrus cardinalis venit in Poloniam, sedis apostolice legatus qui instituit matrimonium contrahere in facie ecclesie et habere uxores sacerdotibus interdixit. (Mon. pol. hist., sv. II., str. 800, 836 a 876), *Abraham*, op. cit., str. 349.

³⁶⁾ Prohibemus sub pena excommunicationis et magne iemende seu satisfactionis ne alicue persone consentiant matrimonialiter per verba de presenti, donec sint ante fores ecclesie quando debet nuptialis benedictio celebrari... *Abraham*, op. cit., str. 351, 352 pozn.

³⁷⁾ Srv. výše uvedený citát na str. 46 (ed. Hecht): Omnibus denunciante, ut nullus uxorem accipiat, nisi publice celebratis nuptiis.

obtížemi setkávaly se církevní sňatky u Jihoslovanů. Arcibiskup Sáva kol r. 1220 dal svolati ženaté muže i vdané ženy za tím účelem, aby jejich manželství teprve dodatečně církevně posvětil.³⁸⁾ Avšak ani v dalších letech se církevní sňatky mezi lidem obecně neujímaly, jak ukazuje třetí článek zákoníku cara Stefana Dušana, jenž nařizoval, že žádná svatba nesmí se vykonati bez církevního obřadu; pakli by se tak stalo, měli býti snoubenci od sebe rozloučeni.³⁹⁾ Nicméně sňatky kupem udržovaly se dále, takže ještě v první polovici XIX. věku bylo předákem srbského národního povstání Karadorčem vydáno nařízení, že otcové děvčat nesmějí při sňatech požadovati více než 12 grošů kupní ceny, kterouž později kníže Miloš Obranović zvýšil (nařízením z 10. května 1818) na 25 grošů.⁴⁰⁾ Avšak v lidu zase ani toho nebylo dbáno a otcové děvčat žádali dále vysokou cenu kupní, takže vedle sňatku koupením používalo se hojně únosu, čemuž mělo býti zmíněnými právními předpisy čeleno. Houževnatost obyčej kupovati si ženu byla tak silná, že i tam, kde vlivem křesťanství ovládla církevní forma sňatku, přece někdejší lidový obyčej nezatlačila, nýbrž se jen mezi staré obřady zasunula, a to obvykle před tradici. Podle toho, do jaké míry se církevní forma vžívala, měnila se »koupě ženy« na pouhý symbolický akt a mnohé ze starých obyčejů se zatemňovalo, takže původní přesný obraz staré pohanské svatby ztratil mnoho na zřetelnosti.

§ 8. Právní poměry mezi manžely.

Jaký byl poměr mezi manžely v ohledu osobním u pohanů slovanských, vyplývá jasně ze způsobu, jakým byl manželský svazek uzavírán. Byly-li ženy nejdříve ulupovány a pak kupovány, hledělo se na ně jako věc, třebaž nikoli v doslovném slova smyslu. Proto nemohla se žena ani zdáti rovnati svým postavením muži; nebyloť tu vzájemného poměru, stejného na obou stranách. Poměr mužův k ženě byl poměr pána, ne-li k věci, tedy aspoň k bytosti, jež se nacházela v jeho úplné

³⁸⁾ *Niederle*, Ž. S. S., sv. I. 1., str. 97.

³⁹⁾ А ниедина свадба да се оучины безь вѣнчания; ако ли се оучины безь благословения и оупрошения цркви, таковы да се разлоуче. (vyd. *Novakovičovo* z r. 1898, čl. 3, str. 8).

⁴⁰⁾ *Smiljanič*, (Глас спреке краљ. Акад. п. LXIV, str. 233—241).

moci, kdežto poměr ženy k muži byl poměr ovládané osoby k pánovi a veliteli. Žena byla jen o málo více než vlastnictvím mužovým. Pro manželství jako jednotný pojem nebylo původně ani jednotného výrazu; praslovanský termín бракъ, jenž jak se zdá byl nejobecnějším, je výrazem toho, že muž si béře ženu (kterou mu její rodiče dávají), což o sobě také ukazuje na nerovnoměrný poměr.¹⁾

Nízké postavení ženy u Slovanů není arci žádnou zvláštností práva slovanských národů; stejně tak nazírali na poměr mezi mužem a ženou i jiní primitivní národové. Staré prameny historické osvětlují nám postavení ženy z různých stránek.

Rozdíl mezi mužem a ženou jeví se nápadně předem při manželské věrnosti. Tou byla povinna jen žena muži, nikoli muž ženě. Vyplývá to již z možnosti, že jeden muž mohl mít několik manželek, po případě vedle hlavní ženy ještě souložnice. Za takového stavu mohla se cizoložství dopustiti jenom manželka, nikoli její choť; povinnost manželské věrnosti nebyla vzájemnou. Z toho dále pak plynulo, že jenom cizoložná žena propadala trestu, jehož výše závisela od vůle manželovy; v dávných dobách býval to třebaž i trest smrti.²⁾

¹⁾ *Janko*, O pravěku slovanském (Sbírka přednášek a rozprav, serie VI., č. 4, v Praze 1912), str. 140. Podrobně jedná o výrazu бракъ *P. Lang*, Listy filologické 43, 1916, 223 n., 322 n., 404 n.

²⁾ Srv. zprávu polského kronikáře Boguchwala (Chronicon cap. 13) o vojíněch Boleslava Smělého, kteří potrestali své ženy za cizoložství smrtí. (»uxores suas veluti prevacatrices et adulteras poenis diversis crudeliter extinxerunt«. *Biełowski*, Mon. Pol. hist. II. str. 488). O podobném trestu u Čechů vypravuje *Kanaparius* (cap. 19); cizoložnice byla štata rukou manželovou »more barbarico« (Fontes I. 252). Stejně tak Bruno (Fontes I. 281). Kosmas (I. II. č. 4) připomíná obyčej, že cizoložné ženy propadly vyhnanství do ciziny (t. j. prodeji do otroctví). V nařízení srbského krále Štěpána Prvověnčaného z r. 1220, jež vydal zakládaje monastýr v Žiři, je ustanovení, že muž směl ženu, která jej opustila, tělesně potrestati, a když to nevedlo k nápravě, i libovolně prodati do otroctví. (*Solovjev*, op. cit. str. 22, čl. 20). Podle Ruské Pravdy (čl. 101 Kar.) platil muž, jenž ubil ženu za cizoložství (»vinu«) pouze poloviční pokutu. Ubíjení žen za nevěru udrželo se na Rusi ještě dlouho mezi lidem jako běžný obyčej (*Jakuškin*, op. cit. sv. II. str. XX) stejně jako u Jihoslovanů. (Srv. *Marinov*, Жива старина kn. IV. str. 105—107, *Bobčev*, Сборникъ на български юрид. обичаи, kniha I. str. 251—255, *týž* българско обичаино наказателно право str. 233, *Bogišić*, Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena, Záhřeb, 1874, str. 267. Dětmar Mezišiborský (lib. VIII. c. 2) zmiňuje se vedle trestu cizoložnice, též o trestech cizoložníků; obě však se zdá býti fantasií podstatně zabarveno.

Jiné oprávnění mužovo vůči ženě spočívalo v tom, že ji mohl jakožto její majitel prodati. Právo to podává se sice samo z možnosti, že si ženu mohl koupiti, než i v tomto směru možno uvéstí přímé doklady. V Ruské Pravdě (čl. 5. Kar.) je obsaženo ustanovení, že pachatel vraždy má býti vydán »na potok« se ženou i dětmi, t. j. zbaven práv osobních a propadnouti konfiskaci. Obyčejně se předpis ten vykládá tak, že žena a děti propadaly trestu s pachatelem z té příčiny, že o jeho činu trestném věděly a z jeho výsledku kořistily. Avšak možno na věc pohlížeti též tak, že pachatel za svůj zločin propadl svou osobní svobodou i celým svým majetkem, k němuž náležela žena i děti a tento majetek že byl prodán. Zřejměji vystupuje tento zbytek pohanského nazírání na ženu v předpisu zákoníku polského krále Kazimíra IV. z r. 1468, kde se dovoluje, by zloděj, dopadený cum corpore delicti, *platil vlastní ženou i dětmi*, jestliže o činu mužově věděly;³⁾ tedy ještě v XV. stol. pohlíželo se na ženu jako na věc zcizitelnou. Ba pohanský obyčej prodati ženu vyskytoval se na Rusi ještě ve stol. XIX.⁴⁾ O témž obyčeji u Čechů a Srbů při nevěře ženy stala se již zmínka.⁵⁾

Bylo by zbytečné, po tom, co bylo dosud o postavení ženy řečeno, uváděti snad ještě doklady, že muži náleželo obsáhlé právo kárné vůči ženě; muž byl jejím pánem v domácnosti. Všehrd to přílehně označuje průpovědí, že »ženy jsou vězňové mužův svých«,⁶⁾ což v dávných dobách platívalo as v doslovném slova smyslu.

Nízké postavení žen u pohanských Slovanů zejména se zračí v obyčeji, že ženy po smrti manželově byly s ním upalovány nebo jiným způsobem ze světa zprovozeny a pak společně s manželem pochovávány. Obyčeje toho všimli si císařové Maurikios a Leo Moudrý,⁷⁾ kteří jej vykládají jako vysoký stupeň

³⁾ Čl. 1 (*Jireček*, Svod zákonů slovanských, str. 75). Jiné doklady, ukazující na prodej manželky v XIII. věku na Rusi viz u *Vladimírského-Budanova*, Обзоръ, str. 277; ze XVI. věku v západní Rusi u *téhož* ve spise Черты се. меинаго права западной Россіи въ половинѣ XVI вѣка (Чтенія въ истор. обществѣ Нестора лѣтописца, kniha IV, Kijev 1890, odd. II., str. 59 a násled.)

⁴⁾ *Jakuškin*, op. cit., sv. II. č. 950, č. 1041, 1198, 1199, 1293, 1306, 2344.

⁵⁾ Viz pozn. 2. na str. 57.

⁶⁾ V, 24.

⁷⁾ Stratégikon XI. 5, Taktikon c. XVIII. (*Niederle*, ž. S. S. I., 1, str. 27 a násled.) V stejném smyslu se vyslovuje list sv. Bonifáce z let 744—747 angl. králi Aethibaldovi o Slovanech polabských.

ctnosti a manželské věrnosti slovanských manželek, tvrdíce, že vdovy dávají přednost dobrovolné smrti, než aby dále žily bez svých manželů. Naproti tomu spisovatelé arabští dívají se na důvod toho obyčeje jinak: *Istachri* uvádí, že Rusové spalují své mrtvé a s bohatými spalují i ženy pro *blaho jejich duší*; stejně se na věc dívá též *Ibn Haukal*.⁸⁾ Názor tento bude pravdě as nejbliže; nepadala tak na váhu věrnost manželky, pro kterou žena s mužem společně odcházela ze života, jako spíše to, že Slované věřili v záhrobní život a proto dávali mrtvým do hrobu vše, čeho na onom světě mohli potřebovati. K takovým věcem náležela též manželka a proto byla s mužem utracována. Podle zprávy arabského spisovatele *Ibn Dasty* vybírala se k tomu žena, kterou míval nebožtík nejraději.

Přes to vše nemůže se postavení ženy pohanského Slovana klásti na roveň postavení otrokyně. Je to již patrné z toho, že se činí rozdíl mezi manželkami a souložnicemi. Nesluší rovněž přihlížeti, že spořádaný život rodinný mnohdy vyrovnával tvrdost práva vůči ženě, takže žena těšila se v rodině velké míře vážnosti. Z dějin jsou známa různá jména knížecích žen a velmožů, jež v rodině i mimo ni vykonávaly veliký vliv.

Je na snadě, že jak při uznávaném mnohoženství, tak při naprosté převaze moci manželovy nad ženou, jak výše bylo o tom jednáno, nestálo pohanskému Slovanu nic v cestě, chtěl-li svůj manželský svazek s určitou ženou *rozloučiti*. Snadnost manželské rozluky udržovala se u Slovanů ještě dosti dlouho po přijetí křesťanství. O Čechách se na př. zmiňuje papež Jan VIII. ve svém listě knížeti Kocelovi v r. 877., že podle *pohanského obyčeje* propouštějí své ženy a běrou si hned druhé;⁹⁾ také sv. Vojtěch stěžoval si na nestálost jejich manželských svazků.¹⁰⁾ O obotritském knížeti Billugovi zapsal *Helmold*, že manželku svou prostě zapudil.¹¹⁾ Saské zrcadlo vytýká volnost v manželských rozlukách přímo jako *slovanský obyčej* (»also wendisch recht is«).¹²⁾ U Rusů čelil tomuto obyčeji výslovný

⁸⁾ *Garkavi*, Сказанія, str. 193, 202, 221.

⁹⁾ *Friedrich*, C. D. I. č. 15, str. 11.

¹⁰⁾ *Kosmas*, lib. I. c. XXIX.

¹¹⁾ *Helmoldi*, Chron. I. c. 14.

¹²⁾ III. 73 § 3 (*M. G. H. Fontes juris germanici antiqui. Nova series, Tomus I, Hannover 1933, str. 151*).

předpis církevního ústavu knížete Jaroslava;¹³⁾ dochoval se dokonce popis jednoho obřadu, jehož se při rozluce manželů šetřilo, jenž záležel v tom, že muž a žena odebrali se k tekoucí vodě, kde se oba manželé postavili naproti sobě, každý na jednom břehu, načež vzavše tenký šátek plátěný za protilehlé cípy, tak dlouho za ně táhli, až jej přetřhli. Roztržení tkaniny bylo symbolem manželské rozluky. Záznam tohoto obyčeje sice pochází od neruského spisovatele Rafaela Barberiniho ze XVI. stol., nicméně možno v něm důvodně viděti přežitek starších dob.¹⁴⁾ Mezi prostým lidem ruským praktikovala se rozluka (расходка) ještě v nedávných dobách zapuzením nebo útekem ženy.¹⁵⁾ U Jihoslovanů, jak ukazuje usnesení splitského synodu z r. 924, bylo zcela běžným obyčejem propuštění manželky prostě z vůle manželovy; teprve napříště mělo to býti omezeno na případ ženina cizoložství.¹⁶⁾ Bogomilské učení, jež dovolovalo snadnost manželských rozluk, starému pohanskému obyčeji jen napomáhalo.

O majetkových právech manželky, pokud žila se svým mužem v rodinném nedílu, nemohlo býti původně celkem řeči; podobně jako poskytoval opatření příbuzenský svazek muži, dostávalo se ho rovněž jeho ženě. Majetek její obmezoval se původně čistě jen na věci, jež náležely k obvyklým ženským potřebám (šatstvo, prádlo, šperky) a po smrti kladly se jí i do hrobu. Jisté množství těchto věcí přinášela žena s sebou do manželství z domu otcovského, což bylo její *výbavou*. Praslavanský její název »rucho« zřetelně ukazuje, že obsahovala převážně šatstvo a prádlo a ještě v pozdějších pramenech jsou o tom výslovné zmínky. Ondřej z Dubé na př. uvádí, že žena při sňatku dostávala od rodičů, bratří nebo jiných příbuzných »rucho« chodicie i ložnie a klenoty;¹⁷⁾ u Poláků slovo »rucho« ve smyslu šatů nevěsty bylo v užívání do počátku XVI. stol.;¹⁸⁾

¹³⁾ Čl. 16. (*Beneševič*, op. cit. str. 81). Podobně t. zv. ústav bělečský, připisovaný metropolitu Georgiovi (žil v XI. stol.), zmiňuje se ve 3 članech o zapuzení manželky mužem (čl. 47, 109, 152). Srv. *Golubinskij*, *История русской церкви*, sv. I², Moskva 1904, str. 530 a násl.

¹⁴⁾ Zmiňuje se o něm *Sergjějevič*, op. cit. str. 493.

¹⁵⁾ *A. Jefimenko*, op. cit. str. 40.

¹⁶⁾ *Rački*, *Documenta*, str. 192, *Mažuranić*, *Prinosi*, str. 297.

¹⁷⁾ Čl. 72.

¹⁸⁾ *Brückner*, *Slovník etymologický jazyka polského* (Krakov 1927), str. 467.

Srbové a Chorvati říkají tak výbavě dodnes (»ruho«). Ruské výrazy pro výbavu ПЛАТНО (plátno), СЕРУТЬ (= šperky) ukazují stejným směrem; polský termín pro věno »posag« — jak aspoň někteří vykládají — neznamenal původně také nic jiného.¹⁹⁾

Postupným vzrůstem blahobytu ve slovanských rodinách se také rozsah výbavy rozšiřoval. Pokračující individualismus přiznával ženě znenáhla povahu právního subjektu, způsobilého míti vlastní majetek. Rodiče začali s výbavou dávatí též jiné věci movité (dobytek, konečně peníze) vdávajícím se dcerám. Přínos ženy dostal povahu věna, ve smyslu lat. dos, a pro něj převzata i cizí pojmenování jako dota, préija (z řec. προίξ) u Srbochorvatů, u Bulharů прикя, прикия (= προίξ) nebo do starých vtěsnán nový obsah (čes. *věno*, pol. *posag*, rus. приданое). Změna ta nastala mezi Slovy dosti záhy: u Čechů od XI. stol.,²⁰⁾ Poláků ve XIII. stol.,²¹⁾ u Jihoslovanů snad již v X. stol. vlivem práva byzantského. Pěkný doklad, jak se pojem »rucho« měnil v dnešní věno, poskytuje jihoslovanská památka, t. zv. statut ninské ligy z r. 1108, v níž jest použito starého termínu »narušiti« (t. j. opatřiti rouchem) již ve smyslu římského »dotare«.²²⁾ Mezi prostým lidem v praxi mezi »výbavou« a »věnem« ještě dlouho po přijetí křesťanství valného rozdílu nebylo; zřetelně vystupoval jen u rodin zámožných. K nemovitostem nemávaly ženy u Slovanů právo ještě v dobách mnohem pozdějších, kdy se již vyvinulo individuální vlastnictví.

Krátce se zmíníme též o postavení *vdovy*, nenásledovala-li

¹⁹⁾ Srv. *Abraham*, op. cit., str. 91; nasvědčuje tomu též etymologie slova. »Posag« souvisí s litevským *segti*, *sagyti* (= »spínati«), *saga*, *sagtis* (»spona«), s keltským *sagum*, což převzato i do latiny. Podle Du Cange *sagum* značí jednak roucho, jež se ovíjelo kolem beder a zapínalo přeskou, jednak ložní prádlo (*stragulum lecti*). Jiný výklad u *Brücknera*, *Zeitschrift für vergl. Sprachwissenschaft*, 45, 1913, 318 a násl. a *Slovník etymol.* 432.

²⁰⁾ *Kapras*, *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského* (Praha 1908), str. 20.

²¹⁾ *Winiarz*, *Polskie prawo majatkowe małżeńskie* (Krakov, 1898), str. 2, *Dąbkowski*, op. cit., I., str. 388.

²²⁾ Ako bi bila dva tere bi silovali divojku ali udovicu, oni prvi, koji je učinia grih, ta da ja ju vezme, a oni drugi da ju naruši i u Ligu oba dva. (Čl. 69, viz *Vjesnik hrv. arch. društva*, Zagreb, 1912). Předpis je pod vlivem práva mojžišského (»duc et dota«).

muže svého do hrobu. Jsouc členem rodiny mužovy, setrvala v ní po jeho smrti dále pečujíc zejména o výchovu nedospělých dětí. Postavení její v rodině se zhoršilo; zůstal jí sice nárok na poskytnutí výživy ze statku mužovy rodiny, za kterou ostatně dávala náhradu svou prací, avšak jinak se na ni přece jen pohlíželo jako na element cizí, což vedlo často k jejímu útisku, mnohdy i od dospělých synů. Proto poměrně záhy vyskytují se právní předpisy, jimiž se postavení vdov v rodinách zabezpečovalo. Kniha polského práva obyčejového z XIII. věku pamatuje na vdovu nejen, zůstane-li syn na živu, v kterémž případě má jí syn poskytnouti opatření, nýbrž i když se statek v nedostatku mužského potomstva stával odúmrtí; v tom případě, i když šlo třeba o vdovu po prostém sedlákovi, měl jí kníže nejen vydati její výbavu, nýbrž projevit jí štědrost z mužova jmění věnováním potřebných prostředků k její výživě.²³⁾ Podobně Ruská Pravda zabezpečuje vdovu, ustanovujíc, že má právo žítí na statku mužově třeba by odrostlé děti tomu odporovaly.²⁴⁾ Poljický statut výslovně předpisuje, že vdově náleží až do smrti výživa ze statku mužova, při čemž synu se ukládá výslovně, by jí měl v úctě.²⁵⁾ V českém právu zásada ta jest vyslovena u Ondřeje z Dubé již ve formě pokročilejší, že vdova má právo na stolci vdoviem seděti buď se svými dětmi nebo bez dětí a svého věna podle svých desk používatí.²⁶⁾

Provdala-li se vdova poznovu, vystupovala z rodiny zemřelého muže; dosavadní svazek s mužovou rodinou se přetrhl. Neměla ovšem žádných nároků na nějaký majetek z rodiny zemřelého, nýbrž jen na svou výbavu, resp. později věno, jež přešly zas do rodiny nového muže, pokud to nebylo v prvním manželství spotřebováno. Toto obmezení předepsal statut poljický.²⁷⁾

Samo sebou se rozumí, že bezdětná vdova nebyla nijak nucena setrvatí v mužově rodině, nýbrž mohla se vrátiti do rodiny vlastní, očekávala-li tam pro sebe lepší životní postavení.

²³⁾ čl. XII. (*Helzel*, op. cit., sv. II., str. 26).

²⁴⁾ čl. 112 *Kar.*

²⁵⁾ čl. 100.

²⁶⁾ čl. 70.

²⁷⁾ čl. 100 b).

V pozdějších dobách bylo postavení vdov upravováno podrobnějšími předpisy.

§ 9. Poměr mezi rodiči a dětmi.

Při nízkém postavení ženy ve staroslovanské rodině proti muži, možno mluvit, pokud se týče dětí, nikoliv o poměru jejich k rodičům, nýbrž jen o jejich poměru *k otci*. Úkol matky omezoval se jen na výchovu nedospělých dětí; co nad to chtěla učiniti, mohla provésti jen se svolením muže neb aspoň s jeho vědomím.

Také děti zaujímaly vůči otci v staroslovanské rodině nízké postavení; lišilo se jen málo od otroků, jak se již o tom stala zmínka při srovnání slovanských názvů otroků a dětí.¹⁾ Podobně jako u Římanů slovem familia byly zahrnovány všechny osoby stojící pod mocí otce rodiny (*pater familias*), u Slovanů mělo též význam slovo »*čeled'*« (rus. челядь zkráceně чадь).

Nelze pochybovati, že původně otci příslušelo ve staroslovanské rodině *ius vitae necisque* nad jeho dětmi. Toto tvrdé právo platívalo jak u Řeků, tak i Římanů a Germánů a Slovanům bývalo také známo. Německý kronikář Herbord zapsal o ženách pomořanských, že zabíjely své novorozené dcery, kdežto chlapce ponechávaly při životě;²⁾ totéž připomíná i Ebbo.³⁾ Je samozřejmo, že ženy jednaly tak v dohodě se svými muži, ne-li dokonce k přímému jejich vyzvání. Uvedený obyčej byl prý u nich velmi rozšířen. Také v českých pramenech jsou ještě stopy po právu rodičů usmrcovati děti. Městský soud brněnský byl ještě ve XIV. stol. toho názoru, že usmrcení dítěte matkou není činem trestným, ježto »*quilibet enim in re sua, quod ei placet, facere potest*«. ⁴⁾ Právo usmrtiti dítě probleskuje též zřetelně v »Řádu práva zemského« (z po-

¹⁾ Viz str. 16.

²⁾ *Herbord*, *Dialogus de Ottone*, I. II., c. 18, c. 33.

³⁾ *Ebbo*, I. II., c. 5, 12.

⁴⁾ Srv. Schöffenchuch brněnského písaře Jana (vydal Roessler v *Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren*, II., 1852, str. 252, čl. 536: »*quod ipsa mulier non esset aequaliter punienda ex eo, quod, cum infantem gemisset et proprium jus in eum habuisset, ipsum perimere potuit et necare; quilibet enim in re sua, quod ei placet, facere potest.*«

loviny XIV. stol.), kde dopouští se otcí právo stíti vlastní rukou dceru, která se smluvila s únoscem o svém únosu.⁵⁾ Ondřej z Dubé výslovně k tomu podotýká, že je to »staré právo«.⁶⁾

I u Poláků panoval v dávných dobách týž právní obyčej. V právních památkách polských ze starší doby aspoň se nevyskytuje žádné ustanovení, jež by stanovilo nějaký trest za usmrcení dítěte. Ještě prvý statut litevský zná jenom delikt vraždy rodičů a teprve třetí zná teprv vraždu dětí;⁷⁾ avšak i zde zůstala ještě stopa po dávném právu otce nad životem a smrtí dětí: na delikt onen je ustanovena nižší sazba trestní, než na každou jinou prostou vraždu.⁸⁾ Na Rusi světové zákonodárství po dlouhou dobu také neznalo žádného trestu za usmrcení dětí; teprve zákoník Alexeje Michajloviče z r. 1649 zná takový delikt, avšak zase s mírnější sazbou trestní než při vraždě cizí osoby.⁹⁾

Dalším právem slovanského otce vůči dětem bylo *ius vendendi*, co do dcer obvyklé všem Slovanům při sňatcích kupem. Jsou však zprávy, že prodej dětí u Slovanů býval zásadní povahy. O Čechách napsal na př. Benjamin z Tudely, že »své syny a dcery všem národům prodávají, jako obyvatelé Ruska, takže Židé, kteří v Čechách bydlí, zovou zemi Kanaanem«. Podobně Kazvíní reprodukuje zprávu Andalúsiho, že zchudlí Slované prodávají ženu, děti i příbytky. Na prodej dětí u Rusů dále ukazuje předpis t. zv. ustavu bělečského z XI. stol., v němž se ukládá matce, která prodala své dítě, církevní trest (půst), odstupňovaný podle toho, stal-li se prodej dítěte z nouze či nikoliv.¹⁰⁾ U Chorvatů ukazuje týž obyčej zakládací listina klášteře sv. Petra v Selu u Splitu (z r. 1080), z níž je viděti, že chlapci byli prodáváni od rodičů do otroctví.¹¹⁾ Dubrovnický

⁵⁾ C. J. B. II., 2., str. 249.

⁶⁾ § 13: Pakli otec žaluje pro dceru, tehda oběma hlavu setni, když ona se sezná, že jest to učinil s její volí. (Ale to je staré právo; mohou páni jinak naléztí).

⁷⁾ I. statut lit. rozd. VII., čl. 14 (v *Jirečkově* Svodu zákonů slovanských, Praha 1880, str. 179).

⁸⁾ III. statut, rozd. XI., čl. 7. Srv. též *Dabkowski*, op. cit., I., str. 451.

⁹⁾ »*Uloženijek*«, hlava XXII, čl. 1, 3, 19 a *Vladimírskij-Budanov*, Обзоръ, str. 397.

¹⁰⁾ Doklady ty uvádí *Niederle*, ž. S. S. III., 2, str. 401.

¹¹⁾ *Rački*, Documenta, str. 134 a násl.

statut dovoloval aspoň otcí nebo jeho manželským synům prodati nemanželskou dceru (sestru), jestliže se oddala nemravnému způsobu života.¹²⁾ I v pozdějších dobách se udržoval prodej dětí od rodičů stále v životnosti, jak svědčí zákonné předpisy, jimiž se tomuto nepěknému obyčejí čelilo;¹³⁾ jeho houževnatost byla však do té míry silná, že na př. u Chorvatů ještě v XVI. a v XVII. věku nebyl vzácností,¹⁴⁾ u Bulharů dokonce se vyskytoval ještě v XIX. stol.¹⁵⁾

Měl-li otec právo dítě prodati, náleželo mu také právo svobodou dítěte též dočasně disponovati, že tedy měl také právo dítě *zastaviti* za svůj dluh (*ius pignori*). Přímých zpráv ze starších dob o tom sice není mnoho, ježto ručení za dluh postihovalo vůbec členy příbuzenských svazků, nicméně některé mluví nebo aspoň naznačují výlučně zástavu dětí. Podle zprávy Herbordovy měl na př. v zástavě západopomořanský kníže Myslav syna jednoho velmože dánského pro větší dluh peněžité a věznil jej v Uznoimě v podzemním sklepení v zakovaných řetězech.¹⁶⁾ Ze zápisu, jenž v r. 1184 byl učiněn v lokrumském klášteře v Dalmácii, máme přímé svědectví, že jakýsi Bratazas z Konavli »impignoravit filium suum nomine Raslissa monasterio sancti Benedicti pro quinque rosatis et quinquaginta indaranses«;¹⁷⁾ zastavený syn měl odsloužiti dluh desetiletou službou. Na Rusi se vyskytovaly četné případy takových zástav ještě v XVI. stol.; listiny obyčejně připomínají, že rodiče dali syna nebo dceru v »zákup«, t. j. do zástavy za vypůjčené peníze. Stejně i zde mohl býti dluh vyrovnán službou zastaveného dítěte po určitou dobu trvajícím.¹⁸⁾

¹²⁾ L. IV. c. 72.

¹³⁾ Srv. čl. 76 Suděbníku Ivana IV. Vasiljeviče z r. 1550, I. litevský statut, rozdíl XI., čl. 11.

¹⁴⁾ Doklady viz u *Mažuraniče*, Prinosi, heslo *diete* (str. 236), heslo *oiena* (str. 122, 123) a j.

¹⁵⁾ Srv. *Bobčev*, Сборникъ на българскитѣ юридически обычаи, část I., sv. 1, str. 37 (zpráva z Evdžileri), str. 269 (zpráva z Chaskovska) a dále téhož Българско обичаино наказателно право (Sofia 1927), str. 206, kde zpráva z Iskrecka dokládá hotový fakt, že rodiče prodali dceru za 120 ok ječmene.

¹⁶⁾ Dialogus de Ottone, II. III. c. 9; též *Ebbo*, Vita Ottonis, lib. III., č. 12.

¹⁷⁾ *Solovjev*, Одабрани споменици српског права, Бělehrad 1926, str. 2.

¹⁸⁾ Srv. o tom důkladnou studii M. N. *Jasiňského*, Закупн Русскои Правды и памятниковъ западно-русског права в постѣ Владимірскého-

Je přirozené, že při tak velkém rozsahu otcovské moci samozřejmě příslušelo otci právo *trestati* své děti a to neomezeně podle vlastní vůle.

Všechna výše uvedená práva moci otcovské vztahovala se převážně k *dětem nedospělým*. Trvalým soužitím *dospělých* dětí s rodiči v rodinném nedílu počal se záhy příkrý rozdíl v jejich postavení znenáhla vyrovnávat a zmírňovat. Tomu aspoň nasvědčuje skutečnost, že děti mužského pohlaví staly se u Slovanů velmi záhy spoluvlastníky rodinného jmění. Změna v majetkových poměrech dětí nutně předpokládala i změnu osobního jich postavení v rodině. U Slovanů šel vývoj tím směrem, že otec rodiny nebyl vlastníkem rodinného majetku, nýbrž spíše jeho správcem, třebaš jeho možnost nakládati s jměním rodiny byla v četných případech dosti svobodná. Nicméně zásadou bylo, že se vyžadovalo svolení všech odrostlých mužských členů rodiny, mělo-li býti zcizeno nemovité jmění rodiny. Pojetí římského práva, že pater familias jest sám vlastníkem rodinného majetku, zůstal slovanskému právu po dlouhou dobu vůbec cizí. Dospělí synové, hlavně ženatí, stávali se tak nabytím věku fakticky plnoprávními členy rodiny.

Kázeňský řád rodinný byl i v dobách pozdějších velmi přísný. Otci bylo volno proti neodrostlým dětem užiti, jak svědčí »Domostroj« (památka moskevského práva obyčejového) i hrubých trestů tělesných.¹⁹⁾ Dívky nesměly se na př. provdati bez vůle rodičů a po jejich smrti bez rady bratrů. Která to učinila, měla býti podle předpisu české právní památky Majestas Carolina z »obyčaje starého« přivázána k sloupu a utracena.²⁰⁾

§ 10. O organizaci rodinného nedílu.

V dobách, kdy Slované vstoupili na jeviště dějin, žili v širších svazcích příbuzenských než je dnešní rodina. Zjev ten byl v převážných případech příkazem prosté nutnosti,

Budanov (Сборникъ статей по исторіи права посвященный М. Ф. Владимірскому Буданову, Кіев 1904, str. 130—465, *Vladimírskij-Budanov*, Черты семейнаго права западной Россіи въ половинѣ XVI. в., in loco cit., str. 66 a násl. V obou spisech jsou uvedeny četné doklady.

¹⁹⁾ *Vladimírskij-Budanov*, Обзоръ, str. 397.

²⁰⁾ čl. LXXXIV, LXXXV. (С. J. В. II. 2, str. 168, 169).

neboť v sídlech, která Slované zaujali, by se živili rolnictvím, byl boj člověka s přírodou velmi těžký. Aby si opatřil potřebnou výživu, bylo mu nezbytně třeba se spolčovati, ježto jednotlivec a jeho rodina (děti) svými silami k tomu obyčejně nestačili zejména tam, kde byla osazena půda vzdělání těžko přístupná. Tu pak jest pochopitelno, že vztah příbuzenský byl nejvhodnějším poutem, které větší počet lidí ke společné práci sdružovalo a mělo v sobě poměrně největší záruku potřebné trvanlivosti. Synové, zaujavše s otcem nějaké místo, hospodařili s ním nejen za svobodna, nýbrž i když se oženili a ve svazku tom zůstali i po smrti otcově se svými vlastními dětmi. Odrostlé děti mužského pohlaví rovněž se sňatkem od tohoto svazku neodlučovaly, nýbrž setrvaly v něm dále, takže svazek ten postupně co do počtu členů vzrůstal a dělití se počal teprve tehdy, když pro životní podmínky se to buď ukázalo výhodou nebo nutností. Slované žili tudíž v rodinách složitých, které se zovou *rodinným nedílem* čili *zádruhou*. Slovanské názvy tohoto nedílu byly asi *čeljad rodъ*, snad i *dom*; jednotného názvu as nebylo podobně jako není dnes.¹⁾

Složitě rodiny ovšem nejsou nějakou výlučnou zvláštností slovanskou; jsou vlastní Indoevropanům vůbec. Složitou rodinou (arci jinak organisovanou) bývala římská *familia* nebo německá *Hausgemeinschaft*.

O existenci rodinného nedílu u starých Slovanů podávají zprávy četné staré právní památky všech národů slovanských;²⁾ nepopisují sice celé ústrojí nedílu do podrobná, nicméně zpráv o něm je tolik, že je možno z nich docela jasně usuzovati, že jde o právní instituci velmi starou a že je možno

¹⁾ Ruské názvy: большая семья, обшая семья, семейная община; české: *nedíl*, *spolek*, *hromada*, *nedílní bratři*, *nedílní strýcové*; polské: *bracia niedzielna*, *bracia między soba nierozdzieleni i nierozdzieleni*, *bracia nieodzieleni* (lat. fratres indivisi); u Chorvatů: *kuća* neb *zadržna kuća*, *kućna družina*, *družtvo*, *bratstvo*, *skupčina*, *selo*, *skladna braća*, *zadržna obitelj*, *domaća zajednica*, *hiža*, *ognjište*, *župa*, *dom*, *familija*, na Černé Hoře též *dim*, v Hercegovině *odžak*; v Srbsku *kuća*, *zajednica*, *браћа*, *браство*, *комун*, *множина*; u Bulharů *дружина*, *челядна*, *кжцна дружина*, *кжца*, *куця*, *домъ*, *купъ*, *купчина*. *челядь*, *родъ*, *колъно*, *домородство*, *дворъ*, *ступанство*. Název *zádruha* (*zadruga*), běžný nyní v literatuře, je vlastně jihoslovanský termín místní, který byl převzat do zákonodárství a tím zevšeobecněl.

²⁾ Sebrány jsou v díle K. *Kadlce*, *Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském*, Praha 1898, str. 40—49, 68—126.

podati její zřetelný obraz. Kromě toho udržel se rodinný nedíl téměř u všech slovanských národů při životě až do posledních dob, takže je možno staré zprávy kontrolovati současným materiálem obyčejovým.³⁾

Rodinným nedílem nazývá se sdružení osob příbuzných, které mají společný statek, na němž pohromadě pracují, chlebí a žijí pod přirozeným svým náčelníkem aneb pod voleným starostou. Pro právní povahu této instituce jest tudíž rozhodným nejen příbuzenský svazek, nýbrž i hmotný základ pozemkový, bez něhož je rodinný nedíl nemyslitelný, čímž částečně vybočuje z institucí, spadajících pouze do práva rodinného a zasahuje do práva věcného jsa organicky spojen s kolektivním vlastnictvím k nemovitostem. Hmotný základ rodinného nedílu tvoří nemovitosti (pozemky, obydlí, hospodářská stavení), mimo to však i movitosti, které nezbytně náležejí k řádnému hospodářství jako dobytek, řemeslnické a hospodářské nářadí a pod. Toto jmění bylo a je v principu nezczizitelné, je společným vlastnictvím všech členů nedílu a tvoří jeho kmenové jmění, jež smí býti zczizeno jen v případě největší nouze, když není jiného východiska. Pouze hospodářské výtěžky kmenového jmění mohou se spotřebovati a vůbec zcziziti. Z toho vyplývá, že je rodinný nedíl právním útwarem, který jest přízpůsoben zemědělskému způsobu života obyvatelstva, což již samo o sobě mluví pro stáří této formy.

V čele staroslovanského nedílu rodinného býval *starosta*, (zvaný též *starějšina*), *dědzo*, *domu otce* nebo *glava*, snad i *vladyka*. Jak většina těchto praslovanských názvů ukazuje, byl starostou *nejstarší* předek mužských členů rodinného nedílu, tedy zpravidla děd nebo otec, jenž svou hodnost zaujímal autoritou svého stáří. Když však zemřel, nebo se stal nezpůsobilým, stávalo se, že pro funkci starosty bylo několik mužských potomků (synů), takže hodnost tu mohl zaujmouti jen ten, s nímž druzí mužští členové souhlasili, ježto jinak by se členové nespokojení odloučili a rodinný nedíl se rozpadl. Uplatnila se tudíž záhy zásada *volby* starosty zejména v nedílech rozsáhlejších, kde otec nebo děd nežil pohromadě jen se syny a vnuky, nýbrž též s bratry, strýci a jinými mužskými příbuznými.

³⁾ Bohatý materiál *tamže* a u *Bobčeva*, Българската челядна задруга, Sofia 1907 a j.

mi, kteří již nebyli vůči starostovi v tak podřízeném poměru jako jeho synové a vnuci, nad nimiž měl téměř neomezenou moc otcovskou. Je sice velmi pravděpodobno, že i v takových nedílech obyčejně byl volen za starostu nejstarší člen v nedílu (děd, otec, nejstarší bratr a p.), takže starý patriarchální řád se tím ve skutečnosti zachovával; nicméně nebylo jistě vyloučeno, aby byl zvolen i člen mladší, měl-li k tomu náležité schopnosti, kterých se třeba nejstaršímu členu nedostávalo. Podobně jako v dosavadním nedílu vyžadovalo se ovšem i ve starých dobách od starosty jistých osobních vlastností, pro které požíval od ostatních členů náležité autority; nezbytně bylo také třeba, by řádně rozuměl hospodářství se jměním nedílu, by životní existence jeho členů nebyla podkopávána. Na volbu starosty není také třeba hleděti očima poměrů nynějších; nezřídka se jistě omezila jen na tacitus consensus s osobou jistého člena nedílu, jenž se ujal jeho vedení. Funkce starosty trvala přirozeně tak dlouho, pokud nenastaly okolnosti, jež by její výkon vylučovaly; při konservativní povaze selského obyvatelstva bývala pravidelně as doživotní.

O rozsahu pravomoci starostovy u Staroslovanů podrobných zpráv arci nemáme; nicméně z povahy rodinného nedílu možno usuzovati, že nebyla neomezená a že ani míra jejího omezení nebyla stejná. Větší míra moci příslušela starostovi v nedíle, jenž se obmezoval na syny a vnuky; zde příslušelo starostovi poměrně velmi volné právo nakládati s jměním nedílu. Nicméně ztěžilo mohlo jíti tak daleko, by všechn majetek nedílný byl utracen, když ani neměl býti dělen (>nedíl<), takže právo ostatních členů na výživu z nedílného jmění kladlo dispozičním opatřením starosty samo jisté meze. Také co do kázeňského řádu, jak již uvedeno v oddíle o poměru mezi rodiči a dětmi, měl takový starosta as moc velmi obsáhlou. Naproti tomu ve velkých nedílech, kde starosta dosáhl své hodnosti volbou, byl přirozeně závislým ve svém jednání od vůle ostatních, takže o všech důležitějších záležitostech, jmenovitě o dispozičních s jměním nedílu, potřeboval souhlasu všech odrostlých mužských členů nedílu, což vedlo ke vzniku stálé domácí rady. Starosta zaujímal jen prvé místo mezi nimi, jemu náležela úcta od ostatních, on zastupoval rodinný nedíl na venek, určoval práci a v nedílu udržoval pořádek a disciplínu. Ani kázeňské právo jeho nemohlo vybočiti z mezí, jež by byly v od-

poru s míněním aspoň většiny odrostlých členů nedílu. Vůbec veškeré jednání starosty musilo býti takové, by všichni uznávali, že vše koná jen na jejich prospěch; starosta byl prostě jen primus inter pares, jsa jinak roveň všem odrostlým členům nedílu. Takové postavení má též starosta v rodinných nedílech, jež jsou známy z nové doby.

Vedle starosty zaujímala přední a rovněž čestné místo mezi ženami rodinného nedílu slovanského *gospodja* (*gospodyni*), již zpravidla bývala žena starostova, po případě nejstarší žena v nedíle, k tomu schopná; slula asi také *mati* nebo *starějšíca*.⁴⁾ Jí náleželo určovati a řídit veškeré ženské práce v nedíle a to celkem dosti samostatně, ač starosta stál nad ní jakožto vrchní hospodář.

Rodinné nedíly nebyly nikdy stejné; vždy byly veliké a malé. Malé se skládaly z otce, matky, ženatých i svobodných synů a svobodných dcer. Naproti tomu veliké obsahovaly ještě další ženaté a svobodné mužské potomky a svobodné potomstvo ženské a mohly průběhem doby rozrůstí na velký počet osob. Všem členům nedílu, pokud existoval v plné ryzosti, náleželo kmenové jmění nemovitě jakožto společné vlastnictví, jež nebylo schopno ani dělení ideálního; přičilo by se totiž přímo podstatě rodinného nedílu, kdyby jednotliví členové měli v něm míti třeba jen ideální podíl, poněvadž by pak každý z nich jež mohl postoupiti a rodinný nedíl by se pak najednou převrátil ve svazek osob, jež v příbuzenském poměru nejsou. Jmění rodinného nedílu náleželo jeho členům jen jakožto celku, proti němuž měl jednotlivý člen pouze právo na výživu, přístřeší a oděv. Za to však navzájem vycházela pro něho povinnost pracovati na společném majetku rodinného nedílu, pokud byl k práci způsobilý. Jiná úprava poměrů v rodinném nedílu ani dobře možná nebyla, měli-li se všichni jeho členové uživiti. Pro členy nedílu platil tudíž princip práce — jenom ti, kteří pracovali, měli nárok na poskytnutí výživy od celku.

Jak viděti, jest tedy rodinný nedíl vybudován na zásadě *kolektivismu*; jednotliví jeho členové se v něm co do vlastní sféry právní plně ztráceli a jenom v celku s ostatními měl jednotlivý člen právní existenci. Jmenovitě nemohl jednotlivce bráti na sebe nějaké závazky, pokud by k tomu nebyl výslovně

⁴⁾ Praslovanské termíny, jež uvádí *Janko*, op. cit., str. 166.

zmocněn, vše, co vlastní prací vyzískal, připadalo k dobru celku; nemohl míti také žádného vlastního jmění vyjímajíc věci, které byly jaksi nezbytným příslušenstvím jeho osoby, bez nichž by se nemohl obejít (na př. šatstvo). Je přirozené, že takovýto společenský útvar nikterak nevzpružoval podnikavost jednotlivce, nýbrž spíše podporoval konservatismus, ba lhostejnost ke každému pokroku pro zlepšení životní míry.

Rozsah nedílu rodinného byl vymezen jeho pozemkovým základem; mohl míti nejvýše tolik členů, kolik se jich mohlo na něm uživiti. Nestačil-li k výživě všech členů, bylo nutno zabrati novou půdu, což nebyvalo vždy v těsném sousedství a tu pak se nedíl rozštěpil na nové nedíly. Příliš veliký nedíl bylo by také nesnadno jednomu člověku (starostovi) ovládati, takže i ve starých dobách byly veliké nedíly, podobně jako v XIX. stol., poměrně asi řídké.

Kolektivistický princip, na němž rodinný nedíl je založen, se samozřejmě přičil vrozenému smyslu člověka pro individualism. V rodinném nedílu žil jen proto, že životní poměry jež k tomu nutily, neboť sám nemohl býti soběstačným. Nebylo sice žádnému členu rodinného nedílu jistě bráněno, aby z něho se ženou a svými dětmi vystoupil, považoval-li to pro sebe za výhodu a žil pouze v rodině prosté. Případ takový mohl také nastati tím, že vyměněním starších členů se nedíl sám proměnil na prostou rodinu. Nicméně případy takové bývaly spíše výjimkami, ježto v primitivních poměrech nedíl poskytoval jednotlivci lepší zabezpečení výživy, když mohl počítati na pomoc druhých a na společný fundus instructus.

Jakmile však v těchto poměrech nastala změna, jež umožňovala šíře uplatniti vlastní individualitu, nezbytně nastalo uvolnění v rodinných nedílech a tyto se počaly hromadně rozkládati ra rodiny prosté. Silný popud k tomu as poskytla možnost směniti práci i hospodářské produkty za peníze a tím opatřiti si prostředky k výživě i mimo vlastní nedíl. Počátky tohoto rozkladného procesu u Slovanů spadají aspoň do konce doby pohanské; v Čechách na př. již v XI. stol. byly značně rozšířeny rodiny prosté, skládající se z rodičů a svobodných dětí,⁵⁾ u Poláků bylo již ve XIII. stol. prostých rodin více než

⁵⁾ Doklady u *Kadlee*, op. cit., str. 75.

nedílných⁶⁾ a také Rusům i Jihoslovanům nejsou nijak neznámy ve starých právních památkách.⁷⁾

Prostá rodina se svou právní povahou od rodinného nedílu nelišila. Všichni její členové — nikoliv pouze otec — byli spoluvlastníky rodinného jmění; jestliže nezaložili synové vlastní domácnost, nýbrž zůstali se svými ženami u rodičů, měnila se prostá rodina zase na složitou. Rozkladný proces, jemuž nedíly postupně propadaly, nebyl také všude stejně rychlý; u Jihoslovanů se na př. zachovaly do poslední doby ve značné životnosti.

Právní povaha rodinného nedílu zejména vystoupí zřetelně, porovná-li se — byť jen v hlavních rysech — s rodinným zřízením římským. V římské rodině byl pouze jeden plnoprávný subjekt — pater familias. Všichni ostatní členové rodiny, ať staří či nedospělí, byli jen nepatrně uznáni co do své právní existence. Všichni byli podrobeni obsáhlé moci otcovské (*patria potestas*), na níž se zakládalo příbuzenství dle starého práva — *agnatio* a za starší doby byli po čas života *patris familias* v oboru práva soukromého téměř na roveň otrokům. Stará římská *agnatio* spočívá v zásadě na momentě právní existenci a nikoliv na společném původu tělesném (třebas v četných případech s ním splývá). Po stránce majetkové zůstal pater familias až do nejpozdějšího vývoje římského práva jediným plnoprávným subjektem, jemuž náleželo veškeré rodinné jmění.

Naproti tomu u rodiny slovanské čili rodinného nedílu, jest její otec resp. starešina, také jejím reprezentantem, jenž požívá autority a přednosti u ostatních členů nedílu, avšak jeho moc jest daleko slabší proti moci *patris familias* v rodině římské. Není jedinou plnoprávnou osobou v rodině, naopak vedle něho na rozdíl od práva římského jsou i ostatní odrostlí členové uvnitř rodiny mužského pohlaví plnoprávnými osobami. Starešina, jak již výše bylo uvedeno, byl jen *primus inter pares*. Jméno rodinného nedílu nenáleželo výlučně jen jemu,

⁶⁾ *Tamže*, str. 106.

⁷⁾ Tak na př. četné články Ruské Pravdy týkají se jen rodin prostých, kdežto o nedílných se zmiňuje jen čl. 103, 104, 105, 112, 113 (Kar. rkpu). Poljický statut z r. 1400, vinodolský z r. 1288, zákoník cara Stefana Dušana zmiňují se o rodinách prostých (srv. čl. 32 vinodolského statutu 49 b) poljického a 70 Dušanova zákoníku (vyd. Novakovičovo).

nýbrž sdružení všech členů rodinného nedílu. Proto také nemohl starešina disponovati jměním nedílu sám, nýbrž v dohodě se všemi mužskými odrostlými členy společně. Rodinný nedíl slovanský a římská familia jsou tudíž útvary zcela protichůdné, spočívající na principech zcela rozdílných: podstatou římské rodiny jest obsáhlá moc otcovská a zejména *individuální* vlastnické právo otcovo k celému majetku rodinnému, kdežto základem rodinného nedílu jest princip *kolektivismu*, vlastní primitivnímu právu slovanskému, a to více po stránce majetkové než osobní.

Naproti kolektivistickým útvarům, v němž by bylo vše společné, rodinný nedíl však nebyl nikdy. Některé věci movité, zejména takové jež byly příslušenstvím jednotlivé osoby, byly soukromým vlastnictvím jejich majitele, takže v kolektivistickém rodinném nedílu byla vždy jistá individualistická příměs (§ 14).

Odloučil-li se od nedílu jednatel, třebas se svou rodinou, neměl jistě právo v prvotní době žádati, by mu byla vydělena určitá část ze společného jmění.⁸⁾ Věc taková by se přičila původnímu principu nedílnosti. Záviselo jen na dobré vůli ostatních členů, kteří setrvali v nedílu, zda mu něčeho poskytnou, by si mohl založiti novou domácnost. Naproti tomu však věc počala nabývati jiné tvárnosti, jakmile rodinné nedíly počaly propadati rozkladu a všichni členové nedílu nebo aspoň převážná většina jich se dohodli, že až dosud společný majetek má býti rozdělen. V takovém případě vznikalo jednotlivým podílníkům již právo na díl.

Jakým způsobem se dělba prováděla, naznačují jak starší prameny historické, tak i zachovávané obyčejy.⁹⁾ Nemovitosti dělily se *in stirpes*, což konečně se podávalo z toho, že dosavadní nedíl se rozštěpil na několik rodin, z nichž se skládal, které po dělbě se staly samostatnými domácnostmi. Poněvadž nejobyčejnějším typem rodinného nedílu bývalo sdružení otce, matky, svobodných dcer, ženatých synů, jejich manželů a je-

⁸⁾ Co do Rusů vyplývá to z čl. 53 pskovské soudní listiny, co do Poláků ze statutu Vartského z r. 1423 (Kap. V); co do všech Slovanů dokazuje to pak zásada, že dílní příbuzní původně nedělili. Srv. *Kadlec*, Rodinný nedíl, str. 49, 64, 71, 91, 109, 119.

⁹⁾ Srv. *Kadlec*, op. cit., str. 28, 42, 49, 65, 67, 96, 116.

jich dětí, připadal na otce a na ženaté syny příslušný díl; pokud by některý ze synů nebyl na živu a zanechal mužské potomky, vstupovali tito v nároku na díl na jeho místo. Platila tudíž při dělbě zásada representace. Dcerám nedostávalo se původně žádného dílu, neboť sňatkem vstupovaly do rodiny mužovy; jim náležela jenom výbava, o kterou se měl postaratí otec, resp. bratři po rozdělení.

Zásada spravedlnosti ovšem vyžadovala, aby se každému dostalo stejného dílu. Aby nemohl nikdo býti zkrácen, postupovalo se tak, že podíly určoval starší z oprávněných podílníků, načež ostatní počínajíc od nejmladšího si díle vybrali, takže na toho, jenž podíly vyměřil, přišlo až naposled. Starší dělil jako zkušenější, aby sám sebe nezklamal, mladší měl zas právo volby, aby nebyl oklamán.¹⁰⁾ Na Rusi podle zapsaných obyčejů prováděli dělbu často sousedé, starosta a »starci« nebo jiné zvolené osoby, jež také rozhodovaly spory při dělbě vznikající.¹¹⁾ U Jihoslovanů užívali účastníci také často prostředníků zvaných »dobří ljudi« (arbitři).¹²⁾

Účastnily-li se v dělbě cizí osoby, jak svrchu řečeno, mohl se státi příděl určitého podílu také *losem*, což zejména bylo praktické, jestliže několik podílníků chtělo míti týž díl, ježto se všem zdál výhodným. Postup takový vyskytoval se v obyčejovém právu ruském i jihoslovanském,¹³⁾ avšak jsou po něm i starší stopy; v pramenech polských nazývá se na př. *mansus agri* slovem *žrebij*,¹⁴⁾ u Rusů zve se pozemková dělba *жеребевка*,¹⁵⁾ poplatný dvůr »тяглый жеребей«, v poljickém statutu »ždríb«,¹⁶⁾ což prozrazuje, že kdysi bylo rozhodnuto o jeho určení pravděpodobně *losem*. Stále se množící dělby rodinného majetku měly v zápětí chudnutí selského obyvatelstva.

Pokud se týče rozdělení majetku movitého, jenž náležel společně všem členům nedílu, starých zpráv téměř není. Poljický statut jen připomíná, že »o věci movité jest lehké

¹⁰⁾ Kadlec, op. cit., str. 96 (tam doklady z pramenů českých), str. 116 (co do Poláků), str. 31 (co do Jihoslovanů).

¹¹⁾ Tamže, str. 65.

¹²⁾ Tamže, str. 31.

¹³⁾ Tamže, str. 31, 67.

¹⁴⁾ Helzel, op. cit. II. 393, Dąbkowski, op. cit. sv. II. str. 52.

¹⁵⁾ Pavlov-Silvanskij, Сочинения, III. Петроград 1910, str. 149, pozn. 2.

¹⁶⁾ Poljický statut, čl. 33.

spravedlivé rozdělení;¹⁷⁾ Všehrd pak podotýká, že »peněz, svrchkóv, nábytkóv (= dobytka), klenotóv i jiného, což má, povinen jest otec synu, syn otci, bratr bratru, strýc strýci, všeho pravú polovici dáti.¹⁸⁾ Právo obyčejové u Jihoslovanů vychází při movitostech z principu, že mají býti děleny »in capita«, pokud pak se týče vytěžených užitků v nedílu, že dorostlým osobám se má dostatí více než dětem, ježto více pracují a více potřebují.¹⁹⁾ S uvedeným tvrzením Všehrdovým není dělba in capita konečně v žádném zásadním rozporu. Soukromého majetku jednotlivých členů nedílu se dělba netýkala, jim mohl vlastník svobodně nakládati. Nicméně zásada ta u všech Slovanů obecně neplatila: v Čechách podle tvrzení Všehrdova bývalo do dělby zataženo vůbec veškeré jmění, které členové nedílu měli, ať bylo společné, nebo soukromé.²⁰⁾ Uvedená úchylnka jest dokladem, jak ještě v jeho době kolektivní svazek příbuzenský práva jednotlivců absorboval.

§ 11. O poručenství.

Poručenství spočívá na myšlence, že se má dostatí ochrany osobě, která nemajíc otce (ani jiného majitele moci), nemůže buď pro mladistvý věk, duševní chorobu nebo z jiných vážných důvodů si své záležitosti *sama* náležitě spravovati, za kterýmž účelem se jí ustanovuje osoba jiná, jíž náleží, aby jako poručník nebo opatrovník měla o ni péči. Právo zde tudíž vychází z pojetí čistě individualistického poskytujíc ochranu *jednotlivci* co do jeho osoby i co do jeho jmění.

V systému kolektivistickém, jenž v právu starých Slovanů došel citelného uplatnění, nemohlo míti poručenství zřejmě valného významu. Poručenství nad nezletilými dětmi se u Slovanů neobjevovalo, dokud žili ještě ve velkých rodových celcích; starešina rodu byl povinen pečovati o sirotky jako o ostatní členy rodu a vykonával také nad nimi podobnou moc jako jejich zemřelý otec. Totéž platilo, když rody se rozpadly na rodinné nedíly: sirotek byl jeho členem podobně jako každý jiný člen dospělý, měl tudíž od celku nárok na výživu i ostatní

¹⁷⁾ čl. 33.

¹⁸⁾ Všehrd, VI. 8.

¹⁹⁾ Kadlec, op. cit. str. 32.

²⁰⁾ Všehrd, VI. 8.

opatření, o což byl starosta nedílu v první řadě povinen pečovat. Jak ve zřízení rodovém tak i v rodinných nedílech bylo tudíž poručenství nad sirotky kolektivní; staral se o ně celek a rodoví starešinové neb nedílní starostové vystupovali v tom jen jako reprezentanti. Nebylo jistě nepřípustno, by péče o nedospělé dítě byla svěřena po případě jinému členu rodu neb rodinného nedílu, nejčastěji as nejbližšímu příbuznému; nicméně i ten byl jen zástupce, jenž ve funkci poručníka představoval celek. Poručenská péče mohla se vztahovati za těchto poměrů také pouze na osobu sirotkovu, nikoliv na nějaké jeho jmění, jehož jednotlivá osoba v kolektivistickém řádu přirozeně nemohla mít, nehledíc k nepatrným výjimkám (§ 14).

S úpadkem rodů i složitých rodin, když rodiny prosté se staly zjevem obyčejným, nastala v těchto poměrech změna. Zemřel-li dětem otec i matka, bylo nutno ustanoviti jim poručníka, neboť jiní příbuzní s nimi již pohromadě nežili. Stejně tak ukázala se potřeba poručníka pro děti, jichž ovdovělá matka se znovu provdala. Tam, kde matka zůstala vdovou, byla dětem poručnicí sama a vykonávala vůči nim moc, kterou dříve měl nad nimi otec. Dokladem toho jsou jednak historická fakta, jednak i stopy tohoto obyčeje, jež vysvítají ze starých právních památek. Co do Čechů, podává nám na př. staroslovanský životopis sv. Václava zprávu, že vdova po knížeti Vratislavovi Drahomíra, byla mateřskou poručnicí svých nezletilých synů Václava a Boleslava.¹⁾ Poručenství matky nad nezletilými knížaty uznávalo i právo polských Piastovců;²⁾ obyčejové právo polské z XIII. stol. přiznávalo matce také poručenství, ale již jen u rytířstva a nikoliv u sedláků a to jen nad dcerami.³⁾ Rovněž z oblasti Slovanů pomořanských jsou podobné doklady: slovanské kněžny Anastasie (vdova po Boguslavu I.) a Ingarda (vdova po Kazimíru II.) vystupují jako plnoprávné osoby, jež jednájí jménem svých nezletilých dětí a činí dispozice s jejich majetkem.⁴⁾ U Rusů ukazuje na matčino poručenství čl. 113. Ruské Pravdy (Kar.), kde se dětem vý-

¹⁾ Fontes I. str. 128.

²⁾ Dąbkowski, op. cit. sv. I., str. 518.

³⁾ Tamže, str. 516.

⁴⁾ Kotljarevskij, Древности права балтійскихъ славянъ, část I. (Praha 1874) str. 125.

slovně ukládá, by ovdovělé matky byly ve všem poslušny.⁵⁾ Z dějin bulharských je známo, že cařice Marie (vdova po Ivanu Vladislavu zemř. 1018) a cařice Irina (vdova po Ivanu Asěnovi II., zemř. 1241) byly poručnicemi svých nedospělých dětí a zároveň vedly správu státních záležitostí.⁶⁾ Poručenství matky nad nedospělými dětmi trvalo při nízkém postavení ženy arci jen do té doby, pokud nejstarší syn nedosáhl věku, jenž jej činil způsobilým spravovati otcovský statek.

Tam, kde bylo třeba ustanoviti poručníkem osobu cizí, byl k tomu obyčejně vybírán nejbližší mužský příbuzný. Někdejší jednotná rodinná větev se prostě znovu spojovala; proto také bližší příbuzný vylučoval vzdálenějšího maje právo na jmění poručence v případě jeho úmrtí. Poručenství podle toho nebylo povinností, nýbrž právem, jež mohl bližší příbuzný uplatňovati proti vzdálenějšímu, jenž by sirotky a jejich majetek proti jeho vůli držel. Staré právo české také již ve XIII. stol. připouštělo příbuznému zvláštní žalobu o vydání sirotků proti tomu, kdo by mu je zadržoval, jak svědčí kniha Rožmberská, jež má ustanovení »z sirotka přivuzného, chtě ho chovati, trój pónon, právo svědky«.⁷⁾ Poručenství příbuzných bylo v českém právu v nejstarší době vůbec jediným.⁸⁾ Podobně Ruská Pravda zná jen poručenství příbuzných určujíc při tom bližší práva a povinnosti poručníka; moc jeho trvá do dospělosti dětí, majetek jejich se mu odevzdává před svědky. Podstatu majetku nesmí zhoršiti, nýbrž neztenčenou vrátiti; pouze přirost mu náleží za výživu a opatrování dětí. Cokoliv by z podstaty dětského majetku promrhal, jest povinen dětem nahraditi.⁹⁾ Poručenství příbuzných šetřilo se též v dynastii Rurikovců: podle letopisu, když Rurik r. 879 umíral, svěřil péči o svého syna Igora svému příbuznému Olegovi, odevzdáv mu zároveň trůn.

⁵⁾ Vladimírskij-Budanov, Christomatia I. str. 62.

⁶⁾ Blagojev, Исторія на бългърското право, část II—IV, Sofia 1929, str. 39.

⁷⁾ Čl. 188 (ed. Brandl).

⁸⁾ Kapras, Poručenství nad sirotky v právu českém, Praha 1904, str. 112.

⁹⁾ Čl. 111. (Kar.): А оже боудеть оу моужа въ домоу дѣти малы, а не движася сами собою печаловати, а мати имъ поидеть за моужь, токмо имъ ближнии боудеть, томоуже дати на роуцѣ и съ добыткомъ и съ домоу донезѣле възмогутъ, а товаръ дати предъ людьми а что срѣзшитъ товаромъ тѣмъ или пригоститъ, то то емоу себѣ, а истыи товаръ воро-

Matka, jež se znovu provdala, byla z poručení vyloučena; věc ta plynula již z povahy poručení jakožto instituce příbuzenské. Provádáním vstupovala vdova do nové rodiny a její poměr k rodině zemřelého muže úplně zanikl, takže o výkonu nějakých práv v rodině zemřelého muže, k nimž patřilo i poručení, nemohlo být řeči. Na příklad ten naráží již výše zmíněný článek Ruské Pravdy (111 Kar.), kde se péče o nedospělé děti, provdává-li se jejich matka znovu, ukládá nejbližšímu příbuznému. Táž zásada došla výrazu v I. Litevském statutu z r. 1529;¹⁰⁾ u Jihoslovanů se zachovala v tradici t. zv. zákoníku Leky Dukadžina, jež reprodukuje staré právo obyčejové. Podle té tradice žena, jež se provdala, neměla právo na děti od prvního muže, pokud jsou na živu nějakí jeho příbuzní.¹¹⁾

V českém právu poručení příbuzných projevovalo ještě v XV. věku do té míry svou setrvačnost, že zatlačilo poručení dané králem. Pokud mohl být nalezen nějaký příbuzný — jak dí Všehrd — nemohl nikdo na králi uprositi poručení.¹²⁾ Ruská Pravda dovolovala, že poručníkem mohl být též nevlastní otec;¹³⁾ případ takový byl však výjimečný, neboť zásadně platilo poručení příbuzných, když se matka znovu provdala. Výjimka taková mohla nastati v rodině prosté, která neměla na živu již žádných příbuzných. V tom případě se muž přiznal, nebo žena přecházela s dětmi a jejich jménem do rodiny mužovy; po dobu nedospělosti dětí tvořil se vlastně umělý

тити имъ, а прикоупъ емоу себѣ, зане онъ прекормилъ и печаловался ими; оже отъ челяди плодъ или отъ скота, то све поимати лицемъ, что поималъ боудеть; что ли боудеть растерялъ, то все емоу платити дѣтемъ. (Vladimirskij-Budanov, *Christomatia* I., str. 61). Někteří badatelé (na př. Sergějevič), spatřují v těchto předpisech vliv byzantské Eklogy. Barac, Критико-сравнительный анализъ договоровъ Руси съ Византией, Кіев, 1910, str. 162, dokazuje v nich vliv práva možjišského. O poručení příbuzných srv. též čl. 13 smlouvy Olega s řeky v úpravě Baracově (op. cit. str. 159), kde se praví, že osiřelé děti se mají dáti příbuzným («bližikom»).

¹⁰⁾ Rozd. IV, čl. 7. (Jireček, *Svod zákonů slovanských*, Praha 1880, str. 140).

¹¹⁾ Právní předpisy ty podle tradice sepsal Rade Kozmajac v nové době; otištěny jsou u Novakoviče, *Законски споменици*, str. 99 a násl. Podle Novakoviče spadá jejich obsah do XIV. věku.

¹²⁾ Všehrd, IX, 11.

¹³⁾ čl. 112 Kar.

nedíl, jenž se zase rozloučil, když děti odrostly. Podobný předpis je obsažen také v citovaném zákoníku »Leky Dukadžina«;¹⁴⁾ v Čechách se tak postupovalo ještě v XIX. stol.¹⁵⁾ Analogickým případem toho bylo t. zv. poručení spolkem ve starém právu českém, při němž jmění sirotků se sdružovalo se jménem poručníka, jenž ani nemusil být příbuzný, byv povolán buď otcem dětí nebo králem v nedostatku příbuzných. Poněvadž v Čechách byly prosté rodiny již velmi záhy obvyklým zjevem, byl asi tento způsob poručení dosti brzo v užívání; později pro zneužívání byl zakazován.¹⁶⁾

Podobně jako o sirotky náleželo rodině jakožto celku se starešinou v čele pečovat o *staré, neduživé členy*, kteří pro stáří nebyli již schopni práce (*cura debilium*). Povinnost ta byla odedávna u Slovanů zachovávána s péčí až úzkostlivou, jak dokazuje svědectví Helmoldovo o Slovanech baltických, v němž se nešetří slovy nejvyššího uznání. Byloť prý u nich obyčejem, jakmile někdo z nich se stal tělesně neschopným pro chorobu nebo pro stáří, že potomci se o něj starali poskytuji mu plnou míru potřebné šetrnosti. Pohostinství a péče o rodiče byly prý u Slovanů nejpřednější ctností.¹⁷⁾ Obecná vážnost, již se starci u Slovanů vůbec těšili, jsouce bráni v potaz ve sporech hraničních i přispívající svou radou jakožto »seniores« i v jiných záležitostech obce, dále čestné postavení starešino (pravidlem i věkem staršího) v složitých rodinách, opírající se o úctu všech členů a konečně i kultus předků, u dávných Slovanů obecně rozšířený, by pravdivost zprávy Helmoldovy jenom potvrzovaly. Nicméně u pohanských Slovanů — podobně jako u jiných pohanských národů na nižším stupni kultury — mívala *cura debilium* přece jen jisté meze; hodnotit slovanští pohané lidský život jen potud, pokud člověk mohl být platným členem kolektivního svazku rodinného, k němuž přináležel a jeho fyzických sil bylo možno využiti. Pozbyl-li

¹⁴⁾ čl. XXXIII. (Novakovič, tamže, str. 102).

¹⁵⁾ Srv. *Stupecký*, Návrh k provinciálním statutům král. Českého v l. 1805—1808 ve Sborníku věd právních a státních, ročník VI. Praha 1906, str. 275.

¹⁶⁾ *Kapras*, op. cit., str. 30.

¹⁷⁾ *Helmoldi*, *Chronica* II. 12: Statim enim, ut aliquem inter eos aut debilem fecerit infirmitas aut decrepitem aetas, heredis curae delegatur plena humanitate fovendus. Hospitalitatis enim gratia et parentum cura primum apud Sclavos virtutis locum obtinent.

sil pro pokročilý věk nebo nezhojitelnou chorobu, pozbyl i práva na život a jeho usmrcení nebylo vůbec považováno za zavržení hodný čin. Je zajímavé, že právě u Slovanů baltických, o nichž Helmold se zmiňuje tak lichotivými slovy, možno najít doklady, z nichž vyznívá aspoň ohlas někdejšího obyčeje ubíjeti starce a zbavovati se tak tělesně již neschopných lidí. Nehledíc k báje Notkerově, že »Veleti se nestydí tvrditi, že pojídají své rodiče«, uvádí *Kotljarevskij* tři konkrétní případy ubití starců nejbližšími příbuznými, aniž ve skutku tom byl spatřován nějaký zločin.¹⁸⁾ Jsou to zprávy sice již z druhé ruky (ze XVI.—XVIII. věku), avšak existence dotyčného obyčeje u Slovanů baltických je z nich aspoň pravděpodobná, i když se neběře za naprostou pravdu zmínka »že něco takového bylo kdysi ve slovanských zemích čestným a chvalitebným obyčejem«. Tradice o zabíjení starců dochovala se dále na Litvě u Bělorusů a s ní též terminus technicus »*podlobatina*«, napovídající, že usmrcení dělo se ranou do lebky, což prý vykonával nejstarší člen rodiny.¹⁹⁾ U Srbů zabíjeli starce v dobách historických, ba ještě v nedávné době v kraji nišském a pirotském, ve Svrližsku, Zaplaňsku a také v Požarevsku; aktu samému se říkalo »*lapot*« (Ляпотъ ve Svrlihu, Пиротъ v Pirotsku);²⁰⁾ staré báje jsou toho rovněž plny.²¹⁾ Podobný zvyk panoval kdysi u sousedů slovanských, u Prusů a Germánů; stopy jeho jsou též u Řeků a Římanů, ba zdá se, že to byl dávný zvyk indoevropský vůbec. Nelze naň pohlížeti očima nynějších právních názorů, spočívajících na vypjaté ochraně individua; naopak staré kolektivistické útvary, v nichž pohanští Slované žili, znamenaly téměř úplné popření individuality. Proto odstranění věkem sešlého člověka neznamenal slovanskému pohanovi, srostlému s přírodou, v níž viděl stálý boj o život, zvláště těžký zločin; ze stanoviska kolektivního svazku bylo to prosté opatření utility. Nedělo se to také as všeobecně, spíše jen v případech nuzného postavení ostatních členů rodiny, odkudž by potom bylo možno vysvětliti též protichůdnost historických zpráv.

¹⁸⁾ *Kotljarevskij*, op. cit., str. 118 a násl.

¹⁹⁾ *Dąbkowski*, op. cit., sv. I. str. 227.

²⁰⁾ *Niederle*, Ž. S. S. I. 1, str. 222.

²¹⁾ Srv. článek *Mojo Mediće*, Ubijanje staraca (Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, kniha XXVII., Záhřeb 1929, str. 76 a násl., kde uvedena též starší literatura).

§ 12.

Právo dědické.

Pokud žili Slované ve větších svazcích příbuzenských — rodinných nedílech — které byly vlastníky rodinného majetku, nemohlo býti u nich o dědickém právu vůbec řeči. Příbuzenské svazky podobně jako právnické osoby neumíraly; nenastával zde případ nějaké »hereditas jacens«. Umrťi nebo zrození jednotlivých členů v nedílu měly vliv jen na jeho početní sílu, ale svazek jakožto jednotka trval dále. Na rodinném majetku střídalo se jedno pokolení za druhým, procházejíc jaksí jen nehybnou formou rodinného svazku. Příbuzenský svazek zanikl teprve tehdy, vymřeli-li všichni jeho členové, v kterémž případě se pak rodinný majetek stal »*pustinou*« (pols. pućcizna, srbochorv. pustina, pušćina, ošastna plemenšćina, v lat. textech terra vacans, bona vacantia) čili *odúmrtí*, kterou původně mohl pro sebe zabrat každý, kdo měl k tomu faktickou možnost;¹⁾ v dobách, kdy vznikly u Slovanů organizace státní, připadaly odúmrtě panovníkům.

K počátkům práva dědického mohlo docházeti u Slovanů v dávnějších dobách jen tehdy, pokud jednotlivé osoby žijící v rodinných svazcích měly některé věci v individuálním vlastnictví. Okruh takových předmětů ve starém životě pohanských Slovanů byl velmi úzký a obsahoval jen některé věci *movité*, jež lidé nosili při sobě (šatstvo, zbraň, šperky). Tyto předměty mohly na jiné osoby přecházeti cestou dědické sukcese, nicméně často se jí přece jen vymykaly při panujícím obyčeji dávati takové věci zemřelým do hrobu.²⁾ Teprve když se počal mezi Slovany více rozšiřovati obchod, s nímž přicházelo mezi Slované stále více movitých předmětů, jež se dostávaly do majetku jednotlivců, stávalo se dědické právo co do movitostí u nich praktičnějším.

Nejstarší zpráva, obsahující právní pravidlo o dědické posloupnosti u Slovanů, dochovala se ve smlouvě ruského knížete Olega s Řeky z r. 911. Připomíná se v ní, že Rusové zdržující se v byzantské říši, mohou o svém (movitém) jmění činiti

¹⁾ Stopa takového případu zračí se ještě v čl. 49 a) poljického statutu.

²⁾ Stejný zvyk panoval též u Germánů. *Amira*, Grundriss des germanischen Rechts, 3. vyd., 1913, str. 204, *Kadlec-Taranovskij*, op. cit., str. 84.

poslední pořízení. Když by někdo z nich zemřel bez závěti, měl jeho majetek býti odevzdán v prvé řadě jeho dětem; jinak měl býti odevzdán jeho rodu (t. j. příbuzným). Pakli zůstavitel závěť sepsal, měl jeho majetek připadnouti tomu, komu bylo v závěti určeno.³⁾

Avšak v uvedeném předpisu nelze spatřovati odlesk starého řádu o posloupnosti na Rusi, ustáleného dávným obyčejem. Četnými autory bylo zdůrazněno, že tyto normy jsou právem umělým, vytvořeným kompromisem mezi dvěma státy zcela rozdílných právních systémů;⁴⁾ srovnávací studie Baracovy objevily v nich i stopy práva mojžíšského, jehož normy se záhy dostaly ve slovanském překladě na Rus.⁵⁾ Cizí právo nemohlo přirozeně zapustiti hlubší kořeny v prostředí, jež nebylo přizpůsobeno k jeho principům. Při výlučnosti rodinných svazků nesrovnávalo by se také s právními názory národa, žijícím ještě na nízkém stupni kulturního vývoje, kdyby po někom měl dědit někdo jiný než příbuzný. Mimo to rozpor dotyčných předpisů se zásadami Ruské Pravdy, jež na př. vylučuje z dědictví pobočné příbuzné, zřetelně ukazuje na umělý ráz zmíněných norem.

Pokud se týče nemovitostí, napomáhal individuálnímu vlastnictví rozkladný proces, jemuž širší rodiny na sklonku doby pohanské u Slovanů počaly propadat, štěpíce se na rodiny menší. Rodinný majetek se počal dělit na díly, jež připadaly na jednotlivé stirpes, případně jen rodiny prosté, ba i na jednotlivce. Často se takové rozdělení dalo po smrti hlavy rodiny, když zbylí členové nedílně nadále hospodařiti nechtěli. Zásady, jichž se při takové posmrtné dělbě u Slovanů šetřilo, byly jistým druhem dědických norem, arci nikoliv ve smyslu

³⁾ Text uvedeného předpisu, jak se dochoval v lavrentinském letopise, jest místy porušen. Barac, Критико-сравнительный анализ договоровъ Руси съ Византией, Київ 1910, str. 159 opravil znění textu, pokud se týká dědické posloupnosti takto: *Обряженіе. Аще кто (или отъ Руси или отъ Грекъ) умереть, не урядивъ своего имѣнья, ци своихъ не имать, да (отдасть) имѣніе (роду своему). — Аще ли створить (уряженое) таковыи, кому будетъ писаль наследити имѣнье его, да наследити е.*

⁴⁾ *Vladimírskij-Budanov*, Обзоръ, str. 407. Podobné kompromisní dědické právo se vyskytuje ve smlouvách Srbů s Dubrovčany ve XIV. a XV. věku. Srv. *Novaković*, Законски споменици, str. 202, čl. XIX. (smlouva z r. 1387), str. 224, čl. XVIII (smlouva z r. 1405).

⁵⁾ Barac, op. cit. str. 160 a násl.

římském, když k dělbě rodinného majetku mohlo dojíti a také docházelo ještě za života hlavy rodiny (§ 10). Poněvadž posmrtné dělby se v praxi přiházely čím dále, tím více, začali si jich ve slovanských státech záhy všimati panovníci, pojímající do své činnosti zákonodárné buď starý obyčej, nebo zasahující do něho novými úpravami. Z takových předpisů lze pak též usuzovati i na dobu starší. Převážně mají normy toho druhu na mysli již rodinu prostou (otec s neoddělenými syny), ježto rozklad velikých nedílů byl již ve XIII. stol. velmi pokročilý.

Při původní výlučnosti rodinných svazků u Slovanů třeba předpokládati, že mimo rodinný kruh právně nebylo již žádných jiných příbuzných; proto ti, kteří již byli za života hlavy rodiny odděleni, kteří také již pro dřívější svou rodinu nepracovali při jinak obecně platném principu práce v rodině, již k rodině, jejíž majetek se dělil, nepatřili a proto také nedědili. V úvahu přicházeli jenom ti, kdož žili se zesnulým v nedílnosti.

Podle starodávneho obyčeje, zemřel-li otec nerozděliv před smrtí rodinné jmění, připadala »dědina« pouze nedílným synům. U Čechů dosvědčuje to předpis statutů Kunrátových, jímž se tento starý obyčej mění. Praví se tak doslovně (v čl. 17): *Si quis autem non habuerit filium vel filios et habuerit filias ad illas deveniat hereditas aequaliter...* Před tím tudíž bylo obyčejem, že rodinné jmění připadalo jen (nedílným) synům; přibrání dcer v nedostatku synů zavádělo proti dosavadnímu obyčeji novotou. Nebylo-li synů, stával se rodinný majetek odúmrtí. Stejná zásada platila v nejstarším obyčejovém právu polském: podle knihy obyčejového práva ze XIII. stol. zabíral pán dědictví po svém rytíři, jestliže nezůstavil po smrti syna;⁶⁾ co do statků selských, udržel se takový stav ještě do časů Kazimírových,⁷⁾ kdy byl změněn ve prospěch pobočných příbuzných. Na Rusi předpisovala Ruská Pravda, že v případě úmrtí otce »bez pořádku« připadá rodinný majetek všem (mužským) dětem;⁸⁾ když by jich nebylo, připadal sedlákův majetek jako

⁶⁾ *Helzel*, op. cit. sv. II., str. 26, čl. XXI a XXII; *Dąbkowski*, op. cit. sv. II., str. 14, *Hube*, Prawo polskie w wieku trzynastym, Varšava, 1874, str. 80.

⁷⁾ Srv. čl. 53. úplného svodu statutů Kazimírových (*Helzel*, op. cit. sv. I., str. 176).

⁸⁾ čl. 105 Kar.

odúmrtí knížeti.⁹⁾ Pouze pro bojary platila výjimka, že v nedostatku synů dědí dcery.¹⁰⁾ Výlučná posloupnost nedílných synů co do majetku otcovského platívala původně též u Slovanů jižních; je to zřejmo z privilegií, jimiž se provádějí od zmíněného principu různé úchyly¹¹⁾ i ze zřetelné nápovědi zákoníku cara Stefana Dušana, že rodinný statek vlastelina, zemřel-li bez (mužských) dětí, býval »pustinou«.¹²⁾ Mezi prostým lidem jihoslovanským se platnost uvedeného obyčeje zachovávala až do nedávných dob.¹³⁾

Dcerám, jak již je zřejmo z toho, co uvedeno, nepřipadal z rodinného majetku žádný podíl; vyplývalo to jednak z naprosto nerovnoměrného postavení ženy vůči muži, jednak z toho, že provdáním vstupovaly do rodiny mužovy, v níž docházely příslušného opatření; bylo se jim spokojiti jenom výbavou. Výše uvedené úchyly ve prospěch dcer nemají s prvotním principem, svědčícím jenom synům při posmrtné dělbě, nic společného a znamenají jen pozdější prolomení dříve obecně platného pravidla.

Jiným, dávným obyčejem slovanským při posmrtné dělbě otcovského jmění bývalo, že otcovo obydlí připadalo pravidlem nejmladšímu synovi. Dělo se to proto, že starší synové mívali pro sebe zřízené obydlí často již za života otcova. Výslovný předpis o tom má Ruská Pravda;¹⁴⁾ obyčeje toho se šetřilo mezi selským lidem ruským i litevským ještě do posledních dob; zasahoval i do Polska.¹⁵⁾ Stejně tak vládl uvedený obyčej mezi Jihoslovany již od dávných dob; statut poljický přímo

⁹⁾ Čl. 103 Kar. Srv. též čl. 107 Kar.

¹⁰⁾ Čl. 104 Kar.

¹¹⁾ *Mažuranić*, *Prinosi*, str. 831 a násl.

¹²⁾ Čl. 41 (vyd. Novakovičova): Кои властелинъ не и оузима дѣце, али паки оузима дѣцоу, тере оумрѣ, по еговѣ сьмрѣти башина поуоста остане догде се обрѣте отъ егова рода, до третегра братоучеда; тѣ-ви и да има еговоу баштиноу. Článek je trochu nejasný slovem »dítě«, ale nutno předpokládati buď mužské dítě, přihlíží-li se k dochovaným obyčejům i k právním aktům pozdějším, jež uvádí *Novakovič* na str. 172, které vylučovaly deuru z dědiectví po otcích, nebo vykládati ustanovení ve prospěch dětí vůbec (tedy i deur) a považovati to za výjimku ve prospěch šlechty (vlastelini), jako jest tomu v uvedeném předpisu Ruské Pravdy.

¹³⁾ *Saturník*, op. cit., str. 136.

¹⁴⁾ Čl. 112 (Kar.).

¹⁵⁾ *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 53.

výslovně předpisuje, že rodné sídlo (»staro ognišće«) má připadnouti nejmladšímu z bratří¹⁶⁾ a mezi selským lidem platí to dosud za běžné pravidlo.¹⁷⁾

O způsobu měření jednotlivých dílců viz str. 73 a násl.

Původní okruh oprávněných dědiců po otci býval tedy velmi úzký; omezoval se v rodině prosté jen na syny. Dcery a poboční příbuzní nedělili (tito byli již mimo sféru prosté rodiny); nebylo-li synů, stával se rodinný majetek odúmrtí. Postupem doby, jak již bylo naznačeno, docházelo k prolomení úzkého okruhu dědiců a povolávány v nedostatku synů dcery a případně též poboční (neoddělení) příbuzní.¹⁸⁾ Možnost odúmrtí se tím samozřejmě zmenšovala. V postupném rozšiřování kruhu oprávněných dědiců a omezování případů odúmrtí dál se pak další vývoj dědického práva u jednotlivých národů slovanských, při čemž se zároveň někdejší společné linie vzdaloval, obohacuje se v jednotlivých státech slovanských četnými místními zvláštnostmi.

Testamentů původně u Slovanů nebylo a nebylo jich ani třeba. Rodinný majetek musil zůstatí členům rodiny, nechť po smrti otcově se pozůstalí příbuzní rozdělili, či setrvali nadále v nedíllosti. Kolektivní vlastnictví k rodinnému jmění činilo testament bezpředmětným; nebyloť možno jednotlivci činiti pořízení o majetku, jenž mu výlučně nenáležel. Tím arci není řečeno, že by byl vyloučen každý projev vůle otcovy, jež by tento učinil mortis causa co do rodinného jmění. Projevil-li otec svou poslední vůli k členům rodiny — přirozeně ve formě ústní — nemohlo se sice jednati o závět' ve smyslu římském, ježto v takovém případě nedostávalo se jí podstatného znaku jmenování dědice — avšak mohly býti takovým aktem určeny díly, jež jednotlivým členům rodiny po smrti otcově měly připadnouti z rodinného jmění. Taková poslední vůle přirozeně se nesměla rozcházeť s posloupností podle právního obyčeje (zákona).

Závěti v tomto smyslu známy jsou starému právu ruské-

¹⁶⁾ Čl. 33.

¹⁷⁾ *Saturník*, op. cit., str. 136.

¹⁸⁾ Srv. čl. 17 Statutů Konrádových (C. I. B. str. 56), *Dąbkowski*, op. cit. II. str. 15 a 16, *Habe*, op. cit. str. 82 a násl. Ruská Pravda, čl. 104, 106, 107 (Kar.), vinodolský zákon čl. 32, poljický statut, čl. 33, zákoník Stefana Dušana, čl. 41 a j.

mu. Ruská Pravda nazývá je slovem рядъ (řád, »pořádek«); obsahem jejich jest pouze rozdělení rodinného majetku mezi členy rodiny, což určuje otec na smrtelném loži ve formě ústní.¹⁹⁾ Není v ní nikde řeči, že by otec mohl »rjadem« určití podíl někomu jinému než synům;²⁰⁾ »rjad« nemůže vybočiti z okruhu rodinné sféry. Za takových okolností byl význam »rjadu« spíše formální než materiální. Podle ustanovení Ruské Pravdy nebylo přípustno, by »pořádek« otcův, jak jej se svými syny o rodinném jmění učinil, byl později nějak měněn;²¹⁾ v praxi arci nebylo vyloučeno, že by se synové nemohli shodnouti na nové dělbě, nebo pustiti se o to do sporu, jak Ruská Pravda sama v jiném článku naznačuje.²²⁾

Možnost činiti poslední pořízení mimo okruh rodinný byla dána teprve, když rodinné nedily začaly pozbývati své někdejší kolektivistické ryzosti a začal se ujímati obyčej, že jednotliví členové nedily mohou míti svůj vlastní majetek. Počátečním krokem k tomu byly zbožné odkazy církvi, jež s přijetím křesťanství se mezi Slovy podobně jako jinde vlivem kanonického práva ujímaly. Jinak však svoboda pořizovati volně majetkem pro případ smrti, zůstala ještě dlouho ve středověku u Slovanů obmezena, zejména u nemovitostí. Překážela v tom stále — jak dí jedna listina chorvatská — antiqua consuetudo, qua prohibetur, ne quis suum patrimonium aliis quam suis consanguineis vel propinquis alicui valeat dare, donare vel alienare...²³⁾

¹⁹⁾ Na ústnost ukazuje passus v čl. 114 Kar.: безъ языка ли оумреть...

²⁰⁾ Čl. 105 Kar.: Аще кто умирая раздѣлить домъ дѣтемъ своимъ, на томже стояти; наги безъ ряду оумреть, то всемъ дѣтемъ а на самага часть по души. Obmezení na syny vyplývá ze spojení s čl. 107, kde ženy se z dědictví vylučují.

²¹⁾ Srv. rčení v čl. 105 »на томже стояти« i čl. 112 »такоже есть рядъ, яноже рядиль«.

²²⁾ Čl. 117.

²³⁾ *Smičiklas*, CD. XI. 453, akt z r. 1348 a *Mažuranić*, Prinosi, str. 719. Nejstarší testament písemný u Chorvatů dochoval se z r. 918 (testamentum Andrae, prioris Iadertini). Ačkoliv Zadar byl velmi blízko vlivům římským, přece testament Andreův je dalek římského vzoru; obsahuje jen podrobné rozdělení zůstavitelova jmění vlastním dětem. Srv. *Rački*, Documenta, str. 17.

Právo věcné.

§ 13. Práva a právní poměry k věcem.

Právem věcným rozumí se v nynější nauce *právní moc* člověka nad věcí, jež se vyznačuje tím, že poskytuje *bezprostřední* právní panství nad věcí, jež jest oprávněné osobě podrobena. Je-li právní moc nad věcí všeobecná, jmenuje se *právem vlastnickým*; jestliže však někdo jest oprávněn věcí nakládati jenom v některém směru a právo vlastnické, které má k věci někdo jiný, tím omezuje, má věcné právo k věci *cizí*. U Římanů se na př. vytvořily čtyři druhy takových práv: služebnosti, superficies, emphyteusis a právo zástavní.

Právní moc člověka nad věcí nemusí vždy býti identickou s mocí faktickou; ba některá práva ani faktické moci nepřipouštějí. Nicméně faktická moc nad věcí bez ohledu na to, zda jest v souhlasu nebo v odporu se stavem právním, má za jistých, právním řádem určených podmínek, rovněž v právu důležitost; třeba není právem, jest aspoň *právním poměrem*, jenž se nazývá *držbou*.

Je přirozeno, že na počátečních stupních právního vývoje slovanských národů nelze hledati tak přesného rozlišování právních pojmů. V literatuře bylo také v tom směru vyslovováno mínění, že v dobách primitivního právního nazírání nečinil se rozdíl mezi držbou jako faktem a mezi právem vlastnickým; obé prý splývalo v jedno. Vlastník byl zároveň i držitelem, a kdo věc držel, byl zároveň i vlastníkem.¹⁾ Jest sice pravda, že primitivní člověk byl velmi málo způsobilým rozlišovati teoretické právní pojmy, takže možnost zaměnění pojem držby s pojmem práva byla u něho velmi snadná, avšak přece jen nedá se tvrditi, že by na prvních stupních vývoje obyčejových norem právních bylo právo bez držby něčím, co by se vymykalo lidské představě. Pokud se týče věcí movitých, dokazuje to jasně starobylá instituce svodu.²⁾ Vlastník věci nepozbýval — jak dosvědčují na př. předpisy nejstarší Ruské Pravdy — k ní práva vlastnického, třeba držby věci se zmocnil někdo jiný; jeho právo bylo bráněno zmíněným postupem

¹⁾ Z ruských badatelů zastával uvedený názor *Sergjějevič*, op. cit., str. 522 a násl.

²⁾ *Malinovskij*, op. cit., str. 421.

procesním. Z druhé strany byl chráněn i poctivý držitel věci, jsa povinen ji vrátiti vlastníkovu za náhradu. Držba od práva vlastnického se zde tudíž zcela jasně rozeznává. Nejinak bylo tomu též při nemovitostech, zejména v dobách občasného přidělování orné půdy jednotlivým rodinám. Tyto ani neměly vůli míti přidělované pozemky za vlastní, měly je v pouhé detenci (naturalis possessio) vědouce při tom dobře, že náležejí jako majetek celé rodové obci.

Nicméně jak držba, tak právo vlastnické byly na počátku právního vývoje u národů slovanských ve stavu dosti latentním, jenž jen někde zřejměji vystupoval. I když pojem práva vlastnického k věci se jasněji vyhranil, nebylo po dlouhou dobu slovního výrazu, jenž by pojem ten řádně vyjadřoval. Říkalo se prostě »moje (věc)«, »naše půda« (rus. наша земля) atd.³⁾ Jindy, místo aby se vyjádřila podstata vlastnictví, vyjadřoval se jen způsob jeho nabytí; po té stránce jsou zejména typickými názvy, jimiž se vyjadřuje kolektivní vlastnictví k nemovitostem, jež příslušelo rodinám a přecházelo na potomky po předcích (dědech): *dědina*, *dědictví* (čes.), *dziedzictwo* (pol.), *отчина* (rus.), *башина* (srb.), lat. *hereditas*, *ius hereditarium* (v listinách latinských); čes. *dědic*, pol. *dziedzic*, lat. *heres* znamená vlastníka nemovitého statku od předků »zděděného«. Podobně ve slově jmění (rus. имѣние, slovin. imanje, čes. jmění, pol. imienie, rus. имущество) kryl se zároveň pojem vlastnictví a to spíše k věcem movitým v protikladu k »dědictví« (srv. německé »hab und gut«)⁴⁾ a j. Výrazy nyní u Slovanů běžné jako vlastnictví, wlasnosť, svojina, *собственность* atd. jsou teprve pozdějšího původu, podobně jako termíny, jimiž se vyjadřuje držba: *posiadanie*, držení, *владѣние*, *posjed*, *pošišiun*, *posesya*, převzaté neb utvořené mnohdy pod vlivem práva římského.

Dostí záhy objevila se u Slovanů různá omezení práva vlastnického plynoucí z ohledu na souseda. Naproti tomu služebnosti, bohatě vyhraněné v právu římském, zůstaly právu slovanských národů dlouho vůbec cizí podobně jako právu ně-

³⁾ Pěkné doklady podává již akademický text Rus. Pravdy, čl. 12: *Аще поиметь кто чужь конь... а познаеть въ своемъ миру: то взяти емоу свое а 3 гривнѣ за обиду.* čl. 13: *Аще познаеть кто, не эмлетъ его, но не пци: емоу: мое а j.*

⁴⁾ *Jireček*, Slovanské právo v Čechách a na Moravě, sv. II., str. 278.

meckému, jež na ně pohlíželo jakožto na »vanae Romanorum subtilitates«. Řada služebností, známých právu římskému, vůbec ani nemohla vzniknouti, ježto primitivní způsob života slovanského lidu ještě dlouhou dobu po přijetí křesťanství neposkytoval pro ně vůbec potřebného podkladu. Tak na př. nemohly dobře vzniknouti služebnosti domovní, předpokládající již pokročilejší rozvoj života městského; prostý způsob venkovských staveb vespolek těsně nesouvisejících, činil je vůbec bezpředmětnými.

Podobně právo zástavní zůstalo po dlouhou dobu spíše jen v začátcích. Jeho rozvoji překážela jednak nemožnost dispozice s nemovitým majetkem, jednak a hlavně naprostý nedostatek peněžního úvěru. Pastýřský a zemědělský způsob života slovanského lidu jej také velmi málo vyžadoval, takže k peněžitým zápůjčkám téměř nedocházelo a neexistovalo pak ani právo zástavní jakožto jejich akcesorium. Ještě v pozdějších dobách má zástavní právo u Slovanů povahu dosti primitivní, jak bude v dalším vyloženo (§ 17).

§ 14. Právo vlastnické.

Vlastnické právo u Slovanů ve starších dobách bylo dvojího druhu: *kolektivní* a *individuální*, při čemž převahu mělo prvé. V pojmu svém znamenalo kolektivní vlastnictví veškerost práv k věci, jež náležela širšímu neb užšímu příbuzenskému svazku. Toto vlastnictví nebylo žádným spoluvlastnictvím (condominium) ve smyslu římském. Při římském spoluvlastnictví jest sice předmětem práva každého ze spoluvlastníků také celá věc, pouze ve výkonu své právní moci je každý omezen konkurencí druhých: *partes concursu fiunt*; každému spoluvlastníku náleží nikoli část věci, nýbrž část práva, s níž může volně nakládati. Jinak se však měla věc s kolektivním vlastnictvím příbuzenských svazků; zde věc náležela příbuzenskému svazku jakožto nějaké *abstrakci* (nikoliv ale právnické osobě, jichž staré právo národů slovanských vůbec neznalo) a nikoli jen právě žijícím členům dohromady; úmrtím nebo přibytím nových členů nenastávala ve vlastnickém poměru žádná změna. Příbuzenský svazek v něm vystupoval jako stálá jednotka. Žádný z členů svazku neměl původně nárok na »partem indivisam«; dispozice se mohly dítí jen společně. Dokladem takové

úpravy kolektivního vlastnictví jsou rodinné nedíly, jež dochovaly se u Slovanů až do posledních dob.

Individuální vlastnictví při tomto patriarchálním zřízení bylo odkázáno do dosti úzkých mezí. Původně vztahovalo se jen na takové věci movité, které již svou povahou byly k tomu určeny, by sloužily individuální potřebě člověka, bez nichž se nemohl dobře obejít. U mužů byly to šatstvo a zbraně, u žen šatstvo a šperky. Věci ty byly považovány za tak srostlé s osobou, že nebyly ani po její smrti od ní odlučovány, nýbrž se jí dávaly do hrobu. Podobně na to nazíralo též právo germánské, jak ukazuje zásada »mobilia ossa sequuntur«.¹⁾ Naproti tomu stáda dobytka, vyžadující již společné práce, byla původně u Slovanů ve vlastnictví kolektivním; stejně tak i hospodářský fundus instructus, otroci, brtě atd.

Pokud pohanští Slované žili kočovným způsobem života, omezoval se jejich majetek jen na věci movité (šatstvo, zbraně, stáda, přenosná obydlí atd.); vlastnictví k nemovitostem neznali. Jakmile přešli k zemědělství, začal se utvářeti jejich vztah k půdě. Vztah ten však po dlouhou dobu nebyl právem vlastnickým; při naprostém nadbytku půdy neměla tato žádná zvláštní ceny, takže právo vlastnické k ní dobře vznikati nemohlo. Půda byla taková *comunis res omnium* jako dnes na př. voda nebo vzduch. Pro slovanské pohany měly cenu jen produkty, vytěžené prací lidských rukou z půdy, takže jejich poměr k určitému kusu země nebyl původně nic jiného, než *faktickou mocí*, kterou měly skupiny, jež na něm pracovaly. Primitivní způsob hospodaření, kdy Slované prostým spálením porostu si opatřovali žírnou půdu, sahající v příštím roce zase k půdě jiné, by dřívější nemusili mrviti, jiného poměru člověka k půdě ani nedopouštěl.

Poměr ten arci se začal měnit, když pohyblivosti sídel na sklonku X. stol. u Slovanů ubývalo, s čímž menšil se i rozsah pohyblivého hospodaření.²⁾ Vznikaly omezené rayony, jichž pevným střediskem bylo hradiště, kolem nichž rody po nějakou dobu měnily svá sídla, až konečně vznikly vesnice. V nich pravděpodobně stala se vlastnictvím jednotlivých rodin jen ta malá

¹⁾ Srv. *Schreuer*, *Deutsches Privatrecht*, Stuttgart 1921, str. 142.

²⁾ Doklady o pohyblivém hospodaření u Slovanů viz *Niederle*, *Ž. S. S.* III. 1, Praha 1921, str. 16 a násl.

část půdy, na níž byly pořízeny příbytky a hospodářská obydlí s dvorem a zahradou (u Rusů t. zv. *усадыба*). K ní se poměr člověka již trvale ustálil; faktická moc měnila se v právo (vlastnické). Co se týče ostatní půdy, hospodařilo se na ní podle starého obyčeje zase střídavě, takže mezi jednotlivé rodiny rozdělena nebyla; když došlo postupně na celý okruh, počala býti považována za vlastnictví celé obce; společná práce zakládala společné právo. Podle toho také měly as jednotlivé rodiny nárok na poměrný příděl ze sklizených plodin.

Jakmile množství orné půdy stalo se pro příslušníky určitého rodu nebo jeho části co do rozsahu stabilní, bylo pravděpodobně přikročeno k tomu, že jednotlivým rodinám byly jednotlivé louky a role přidělovány k vlastnímu vzdělávání a užívání; přihlíželo se při tom as k počtu členů rodiny, takže četnějším rodinám se dostávalo rolí a luk více. Přídělem půdy však rodiny nenabýly k ní soukromého vlastnictví; běželoť zase jen o rozdělení užitek půdy v jiné formě. Veškerá půda zůstávala i nadále ve vlastnictví celé rodové obce; přídělem propůjčovalo se jednotlivým rodinám jen *právo užívací* a to ještě dočasně. Měla-li býti repartice užitek aspoň poněkud rovnoměrná, bylo třeba, by se půda za jistý čas přidělovala znovu, by některé rodiny neměly stále jen lepší, kdežto jiné zase jen horší půdu a hlavně, by mezi výměrou přidělené půdy a počtem členů rodin, jež někde se úmrtím ztenčil, u jiných zase narozením nových členů zvětšil, nedocházelo ke křiklavým rozdílkům, jež by nutně musily vyvolati houževnaté spory. O takovém občasném přidělování půdy zmiňuje se u Germánů Tacitus;³⁾ podle zprávy Strabonovy zachovával se tento obyčej i u Dalmatů (na území dnešní Dalmácie), u nichž se půda přidělovala znova po období 8 let.⁴⁾ O starých Slovanech sice podobných starých zpráv nemáme; že však občasně přidělování půdy nebylo jim neznámo, dokazuje do nedávna zachovávaný obyčej v některých ruských vesnicích, kde starosta volený shromážděním (na Ukrajině »hromadou«) usedlíků v obci po určité

³⁾ *Germania*, cap. 26: *Agri pro numero cultorum ab universis in vices occupantur, quos mox inter se secundum dignationem partiuntur; facilitatem partiendi camporum spatia praebent: arva per annos mutant et superest ager.*

⁴⁾ Strabo VII. 5, § 5.

tém období znovu přiděloval půdu. V Polesí na př., kde se zachovalo hojně zbytků starobylých poměrů v kraji mezi Turijí, Pripetí a Styrem, rozděloval starosta ornou půdu v období tříletém, takže ji nikdo ani racionálně neobdělával věda, že v příštím tříletí ji obdrží hospodář jiný.⁵⁾ Namísto občasného přidělu (передѣль) praktikuje se někde takový postup, že tomu, jenž má mnoho půdy, že ji celou pro svou rodinu nevyužije, část půdy se odnímá a dává se tomu, jenž má země nedostatek (отрѣзки земли) a teprve, když toto opatření nepomáhá, přistupuje se k periodickým přidělům.⁶⁾ Podobně jako ornice přidělovala se členům obce též luční půda; pastviska a lesy na protu tomu nebyly děleny, nýbrž všem rodinám náleželo právo jich společně užívat.

S uvolněním rodového svazku, jenž příslušníky obce pou- tal, a přimísením živlů jinorodých přestalo nazírání na ornou a luční půdu jako na společný majetek a občasně přidělování půdy zaniklo. Příspěla k tomu jistě i racionalisace zemědělství, umožněná nejen dlouhými zkušenostmi nýbrž i novým, dokonalejším nářadím. Jednotlivé rodiny staly se vlastníky orné části půdy, které doposud jen užívaly. Vlastnictví vesnic- ké obce ztenčilo se pak jen na pastviska a lesy, čili na tak zvanou »občinu« (nazývá se tak doposud v Čechách i u Chor- vatů), na jejímž užívání zůstal majitelům hospodářských statků ve vesnici podíl; odtud nazývá je poljický statut přímo »podílníky« (dionici od sela).⁷⁾ Tento podíl tvořil zároveň pří- slušenství hospodářských statků; Rusové zvali jej угодья, Chorvati pristojanje, Srbové a Bulhaři правини, u Čechů a u Poláků se vyskytuje v latinském názvu pertinentiae, atti- nentiae a utilitates.

Tudíž oklikou přes právo užívací přešla půda, jež kdysi byla majetkem rodové obce, do vlastnictví jednotlivých rodin a to ještě nikoli všechna. Na starém kolektivistickém prin- cipu se tím mnoho nezměnilo; kdežto dříve náležela půda ro- dové obci, t. j. všem příslušníkům rodu dohromady, patřila nyní všem členům širší neb užší rodiny. Rozdíl byl tedy pouze

⁵⁾ Niederle, op. cit., dílu III. sv. I. str. 18.

⁶⁾ Malinovskij, op. cit., str. 437, Каѳоровскій, Русская община. 2. vyd. Moskva 1906, str. 121.

⁷⁾ Poljický statut, str. 66, čl. 59a, 58; těmto »podílníkům«, kteří se zjišťovali po příbuzenské větvi (»vrvi«) jedině se mohla i »občina« rozděliti.

kvantitativní; forma zůstala stejná, t. j. půda byla i nadále předmětem kolektivního práva vlastnického. Teprve znenáhlé oslabování kolektivismu přivedlo u Slovanů též k platnosti in- dividuální vlastnictví k půdě.⁸⁾

Nebylo tudíž u Slovanů nikdy doby nějakého absolutního kolektivismu majetkového, třebaš původně individuální vlast- nictví, jak již výše řečeno, existovalo v nepatrné míře. Vždy existovaly oba uvedené druhy vedle sebe, vlastnictví kolektivní i individuální, povahou svou zcela protichůdné. Postupné změ- ny v hospodářském životě zračily se i ve vzájemném poměru obou těchto principů. Vývoj dál se na úkor vlastnictví kolek- tivního k silnějšímu uplatňování individuálního vlastnictví. Dělo se tak u všech národů, arci proces ten nebyl všude stejně rychlý. U slovanských národů bylo kolektivní vlastnictví, ze- jména u nemovitostí po dlouho dobu převládajícím typem, ježto příbuzenské svazky, jež se udržovaly v životnosti někde až do posledních dob, poskytovaly k tomu vhodné podmínky.

V primitivních poměrech slovanských mělo vlastnické právo též poměrně chudý obsah; pojem »moje« zračil se po- hanskému Slovanu ve svém obsahu nejvýše jako »habere et tenere«. Teprve v pozdějších dobách vypočítávají se v prame- nech jednotlivá oprávnění, v právu vlastnickém obsažená, z nichž jeví se snaha vystihnouti, pokud lze, plný jeho obsah. Prameny ty se arci týkají převážně majetku církevního, takže obsah práva vlastnického, jenž se v nich zračí, nezůstal bez vlivu práva římského a kanonického.⁹⁾

⁸⁾ V novější době snažili se někteří autorové dokazovati, že prvotní vlast- nictví k půdě bylo individuální, ale bez valného úspěchu. Ze Slovanů je to vedle Peiskera hlavně Strohal, jenž vychází z hlediska, že primitivní právo nezná žádného omezení ani co do osoby, ani co do vlastnictví. Podle něho jest buď člověk úplně svoboden a neomezeným majitelem všeho, nad čím uplatnil svou vůli, nebo je otrokem, t. j. předmětem cizího vlastnictví. Srv. jeho spisy Zadruga u južnih Slovena (Glasnik zem. mus. u Bosni i Hercegovini XXI., 1909) a Razvitak vlastnosti (Rad, jug. Ak., kn. 164, r. 1906).

⁹⁾ České listiny XI. věku omezují se po té stránce na stručné výrazy, jako »habendum, possidendum, perpetuo jure possidendum (srv. na př. Fried- rich, C. D. I., str. 86, 113, 238, 278 a j.). Prameny polské od XIII. věku vypočítávají v právu vlastnickém »facultatem tenendi, vendendi, donandi et quocunque modo a se alienandi vel etiam racione commodioris hereditatis permutandi (doklad uvedený Hubem, Prawo polskie w wieku trzynastym, str. 108, pozn. 3). Srv. též Agz, II., č. LIII., str. 87 (polský král Vladislav Ja-

Dvojí typ vlastnictví hrál přirozeně závažnou roli při nabytí vlastnictví. Jednotlivec, jakožto člen příbuzenského svazku, zásadně nenabýval vlastnictví pro sebe, nýbrž rodinnému celku; nabytá věc připadala tak do kolektivního vlastnictví celku. Nabytí-li někdo věci pro sebe, získal-li tedy individuální vlastnictví, bylo to spíše jen výjimkou, jež čelila proti kolektivnímu principu, ovládaajícímu příbuzenské svazky. Jinak ale na způsobech, jimiž možno nabytí práva vlastnického, se tím ničeho neměnilo a možno i v dávném právu slovanském rozeznávat nabytí *původní* (originární) a *odvozené* (derivativní).

Z *původních* způsobů nabytí práva vlastnického nejširší význam u Slovanů měla *okupace* půdy, dosud nikým nezabrané. Okupace ta musila býti zjevnou tím, že se na zabraném pozemku pracovalo; neobděláný pozemek platil za res nullius. V právních obyčejích slovanských, možno ještě v nové době shledati zřetelné stopy tohoto nazírání. U kozáků uralských při okupaci luk byla na př. zachována zásada, že zabraná část musila býti okupantem hned prvý den posečena; nestačil-li na to svými silami, ztrácel na louku právo a každý jiný hospodář ji mohl zabrat pro sebe.¹⁰⁾ Princip práce zřejmě

gajlo daroval Ivoškému arcibiskupu dům »cum omni jure, dominio et proprietate... tenendam, habendam, utifruendam, regendam, gubernandam et pacifice perpetuis temporibus possidendam, nec non vendendam, commutandam, alienandam et pro libito voluntatis sue et successorum suorum convertendam); jiný doklad *tamže* č. XVIII., str. 30, č. XIX., str. 32 a j. Podobně u Chorvatů; srv. na př. *Smičičklas*, C. D. II., č. 178 (listina z r. 1182); jiné doklady u *Mažuraniče*, Prinosi, str. 1217 pod heslem *radovati*. Srbský car Stefan Uroš, když v r. 1357 daroval několika vlastelinům ostrov Mljet, připojil formuli, že obdaření mohou podle libosti darovanou zemi buď kostelu za spásu duše zapsati, neb věnem dáti, prodati, darovati, vyměnití, kamkoli podle vlastní vůle obrátiti. (*Novaković*, *Законски споменици*, str. 311; jiné doklady str. 313, 334 atd.) Podobně moskevské listiny vymezují obsah práva vlastnického slovy »prodati, proměnití, darovati« nebo »osvojiti, prodati, směnití, v zástavu dáti, za duši věnovati a pod. (*Vladimírskij-Budanov*, *Christomatia*, II., str. 226, 228). I český mistr právnické díkce Všehrd uznává za nutné uváděti v darovací formuli jednotlivé atributy práva vlastnického, ač měl při tom již na mysli celou jeho náplň: věnováním přechází na obdařeného statek »k jmění, držení, předání, zastavení, zapsání a k učinění toho, což by se jemu zdálo«, při čemž o dárci podotýká, že »žádného sobě práva k tomu zboží dále nepozůstavuje« (VI. 23).

¹⁰⁾ *Kačorovskij*, op. cit., str. 129.

vystupuje v ruské průpovědi »чья рожь. того и земля« — jen ten kdo pracoval na pozemku, nabýval k němu práva. Totéž platilo u Jihoslovanů: okupovaný pozemek připadl tomu, kdo vlastní prací jej učinil způsobilým k obdělávání bez ohledu na to, které vsi patřil pozemek, na němž odstranění divokého porostu provedl; teprve srbský zákoník občanský z roku 1844 tento starý obyčej v Srbsku omezil, na Černé Hoře pak až Bogišićův zákoník z r. 1888. V starých právních památkách srbských dějí se častěji zmínky o nabytí půdy jejím klučením, jemuž se ve staré srbštině říkalo *требити. настребити* a vymýcené půdě *лаз*.¹¹⁾ V chrysobulu srbského krále Milutina z r. 1318 (?), jímž se dostává chilendarskému klášteru od panovníka darem závisky Uljari u Peći, se přímo potvrzuje starý obyčej, že zabraná půda připadla do vlastnictví tomu, kdo ji k orbě »vytřibil«. ¹²⁾ Totéž vyplývá z čl. 123. zákoníku cara Stefana Dušana, jímž ponecháno bylo Sasům vlastnické právo k půdě, kterou před platností zákoníka mýcením lesa získali.¹³⁾ V podobném smyslu vyslovují se i právní prameny chorvatské; zanikla-li na pozemku práce, takže zapustl, čili — jak se zejména říkalo o vinicích — »padl-li v *nerez*« (t. j. nebyla-li réva na něm přiřezována), zanikalo s tím i vlastnické právo jeho majitele a to i tenkrát, kdyby tomu odporoval, jak dosvědčuje čl. 33. vrbského statutu.¹⁴⁾ Týž obyčej probleskuje ze zmínky

¹¹⁾ Srv. ruské *вытеребъ. потеребъ, теребъ*, polabské *třebel's* *třebina*, *třebenište*, pols. *trzebież*, *trzebisko*, srb. *требѣжина*. Slovo *лаз*, je všeslovanské (čes. *láz*, *láz* ve slovenštině, rus. *лазина*, srbochorv. a slovinsky *laz*, pols. *łaz*) a znamená louku nebo pole při lese, lesní mýtinu.

¹²⁾ ...но где годе хоте архијенископови људије у томѣи лугу расътребити лаз или сенокос, да имају у баштину. Такожде и хиландарски улијарици где узмочу у томѣере лугу растребити лаз или сенокос, у баштиму да имају. (Srv. Vizant. Vremennik XIX. Actes de Chilandar II), str. 436. Totéž vyplývá z chrysobulu Stefana Dečanského prizrenského biskupství z r. 1326; před jeho vydáním bylo přípustno lidem církevním »činití si lazy«. Napříště se to zakazovalo v ten způsob, že vytřebená půda neměla připadnouti okupantu, nýbrž biskupství. Srv. St. *Novaković*, *Законски споменици*, str. 639, VIII.

¹³⁾ Што соу коудѣ посекали Саси горѣ до сiera-зии събора; тоу-зи землю да имаю... (Ed. *Novaković*, str. 94).

¹⁴⁾ И те исте неризи, ако бы гдо почель садити, мози въ свою посещи вазда с личенцию общини. Предпису тому одроговал јакси Микла, сын двојана Јекова, јенѣ се нечтѣл запустлѣ пѣду въздѣти. Monumenta hist. jur. Slavorum meridionalium, Pars. I., vol. IV, str. 158.

v urbáři kláštera ve Strezu z r. 1477: vinice, jež by byla ponechána absque putatione, vulgo v »nerez padne«, tunc statim devolvitur ad dominium monasterii.¹⁵⁾ Oba doklady sice náležejí XV. věku, nicméně ve srovnání s prameny srbskými sluší za to míti, že reprodukují velmi starý obyčej. Z polského práva máme o tom ještě pozdější svědectví: privilegium Zikmunda Augusta z r. 1561 livonské šlechtě (čl. 13.) stanovilo, že kdo nejprve (prior occupans) dlouhou a namáhavou prací vytvoří z divoké půdy kus ornice, stane se vlastníkem získané části.¹⁶⁾ Bylo to konečně docela přirozené; těžká práce, jíž bylo třeba, by divoká půda byla proměněna v úrodné role, tvořila pojítko mezi člověkem a prostorem podmaněné půdy, jež vylučovalo každou osobu cizí. Jen vzdělavatel mohl si osobovati výhradné právo ke vzdělávané půdě; toto jsouc pak všemi příslušníky vesnické obce uznáváno, stávalo se teprve vlastním právem.

Za res nullius byl dále považován pozemek, který byl rodovým svazkem vědomě opuštěn (derelictio). Res nullius byla také divoká zvěř a ptactvo žijící na svobodě, jakož i ryby v potocích, řekách a v moři; připadly tomu, kdo je ulovil. Partikulárně platily též různé odchylky. Statut poljický prohlásil sice, že jest *starým* právem, že zvěř patří lovcí, který ji dopadne; jen medvěd a liška má připadnouti tomu, kdo je skutečně ubil. Přizval-li si lovec pomocníky, náležel jim z úlovku díl; kdož přispěli při ubití medvěda nebo lišky, měli dostati podle stejné zásady čestný dar, jenž se zval »potočno« (t. j. »honebné«).¹⁷⁾ Naproti tomu bylo obyčejem u Rusů, že medvěd připadl lovcí, jenž objevil brloh medvěda, jestliže na blízkou na stromě si jen učinil znak (КРЕЧМО).¹⁸⁾ Nebyla-li zvěř ubita v lese, nýbrž na cizím poli, měla se dáti podle statutu poljického majiteli pozemku čtvrtina.¹⁹⁾

Nicméně jakmile došlo k trvalému usazení rodu, byla svoboda lovu záhy omezována jen na příslušníky rodové vesnice v jejím honebním okrsku. Je to viděti z listin z XI. a XII. stol.,

¹⁵⁾ *Mažuranić*, Prinosi, str. 744 a Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva, Zagreb, sv. V., str. 214.

¹⁶⁾ *Dąbkowski*, op. cit., str. 182.

¹⁷⁾ Statut poljický čl. 111.

¹⁸⁾ *Pachman*, Обычное гражданское право въ Россіи, (Petrohrad 1877), str. 215.

¹⁹⁾ Poljický statut, tamže.

jimiž se postupovaly novým nabyvatelům vesnice nejen s rolemi, pastvami, nýbrž i »cum venationibus et piscationibus«²⁰⁾ a dále ze skutečnosti, že poměrně záhy se vyskytují zprávy o zvláštních strážcích lesů a bobřích sídel.²¹⁾ Další, podstatné omezení svobody lovu znamenal po vzniku státních celků slovanských panovníkův honební regál.

Za res nullius považovány byly u Slovanů též *divoké včely*, jež si mohl přivlastniti ten, kdo je nalezl. Okupace včel vyznačovala se tím, že nálezce včel učinil na stromě, ve kterém se usadily, zvláštní znak, který do pně buď vyřezal neb vysekal nebo vypálil. Na Rusi, jak vidno z předpisu Ruské Pravdy, se označovalo vlastnictví takového úlu již ode dávna, neboť za poškození znaku nebo podtětí dubu opatřeného znakem byl stanoven dosti vysoký trest peněžité.²²⁾ V Polsku — podle knihy polského práva obyčejového z XIII. věku — připadaly také včely, jež se usadily v dutině stromu, nálezci; vedle toho však platil též partikulární obyčej, že připadly tomu, komu náležel pozemek, na němž se nacházel strom se včelím rojem; majitel pozemku byl pak povinen nálezci poskytnouti odměnu.²³⁾ I I. statut litevský zabývá se zmíněným obyčejem: kdo »vlozil na včely své znamení«, byl jejich vlastníkem; došlo-li ke sporu a na brti bylo více značek, rozeznávalo se mezi postupnými vlastníky podle stáří (zarostlosti) učiněných znaků.²⁴⁾ U Jihoslovanů se udržoval obyčej opatřovati lesní brtě značkami ještě do posledních dob; kdo včely »zakrstil«, t. j. vysekal kříž na brtním stromě, zajistil tím vlastnictví včel pro sebe.²⁵⁾

²⁰⁾ Srv. listinu císaře Otty z r. 995 (Mekl. Urk. I., 23), listinu Jindřicha II. při darování Radesburgu (ib. I. 26), listinu vyšehradskou Vratislavovu z r. 1088 (falsum XII. stol.) ve *Friedrichově* C. D. I. 373; ze stol. XII. další doklady tamže, 144, 198, 202, z Polska a Polabí *Pielkosiński*, Dok. 14, 29, *Riedel*, Cod. I., odd. XV. 2, XVI. 392, XVII. 427, 434 a j. Podobně u Srbů; srv. chrysobul krále Stefana Uroše II. z r. 1300 kláštera sv. Jiří ve Skoplji, *Novaković*, Законски споменици, str. 612, 613, 615, 617.

²¹⁾ Doklady viz u *Niederleho*, ž. S. S., dílu III., sv. 1 (Praha 1921), str. 175, pozn. 5.

²²⁾ Čl. 82 (Kar.).

²³⁾ Čl. XIII. (*Helzel*, op. cit., II., str. 21).

²⁴⁾ Rozdíl IX., čl. 7 (*Jireček*, Svod zákonů slovanských, str. 202).

²⁵⁾ *Saturník*, op. cit., str. 21. Podobně v právu německém — arbor signatus, decuriae in arboribus, que vocantur characteres.

Naproti tomu nebylo možno nabýti okupací včel ochočených, jež z úlu majitele odletěly a jinde se usadily. Podle ustanovení zmíněné knihy polského práva obyčejového byl nálezcce takového roje povinen vrátiti jej majiteli, jenž svědectvím sousedů nebo jiným způsobem dokázal, že mu včely náležejí; s rojem byl povinen vrátiti veškerý užitek, který po dobu jejich držby z nich měl a jestliže mezitím se vyrojily, měl odvésti jeden roj starých a tři roje mladých včel. Zapíral-li původ včel, měl nad to ještě býti potrestán pokutou šesti hřiven.²⁶⁾ V Čechách bývalo zase obyčejem (zaznamenaným počátkem stol. XIX.), že uletělé včely může si vzíti a podržeti každý, kdo je dopadne, nechť uletěly jemu, nebo někomu jinému a třeba zaletěly na cizí zahradu nebo grunt. Jakmile však včely v té cizí zahradě již počaly stavěti, náležely majiteli gruntu.²⁷⁾ Podle jihoslovanských obyčejů slušelo zalétlé včely také vrátiti jejich majiteli; teprve když se nepodařilo jej zjistiti, mohl si je ponechati vlastník pozemku, na němž se usadily.²⁸⁾

Okupaci propadaly jakožto *res nullius* dále věci nepřátel, ukořistěné na vojenské výpravě. Kořist se omezovala hlavně jen na věci movité, dál pak na osoby, jež odvedeny byly do otroctví.²⁹⁾ Případala vojsku jakožto celku; po skončené výpravě vojenské nebo po boji se pak dělila mezi jednotlivé bojovníky, jak přímo vyprávějí prameny, týkající se Slovanů baltických.³⁰⁾ Nebylo to však obecným pravidlem; statut poljický uvádí, že podle starého práva kořist vojenská připadla tomu,

²⁶⁾ čl. XXII.

²⁷⁾ *Stupecký*, op. cit. (Sborník věd právních a státních, VI., str. 265).

²⁸⁾ *Saturník*, op. cit., str. 21.

²⁹⁾ O vojenské kořisti u Slovanů zmiňuje se již Maurikios, *Stratégikon* XI. 5: *Καὶ γὰρ πολλὰκις παραδόν ἐπιφερόμενα, ἐπὶ μετρίαις ταραχῆς ταύτης περιφρονούντα ἐν ταῖς ἄλαις προτρέγοντα.* O Soběslavovi připomíná pokračovatel Kosmův k r. 1132, že ze Slezska přivedl množství zajatců a mnoho stád divokých koní (*Fontes*, II., 216). Podobně vyprávějí ruské letopisy; tak na př. r. 1095 Rusové vzali Polovcům skot, koně, velbloudy a členy rodin (let. Lavr. 221), roku 1103 vzali hovězí dobytek, ovce koně, velbloudy i lidi (tamže 268) atd.

³⁰⁾ Bamberští missonáři podle *Herborða* (*Dialogus* III., 2) byli přítomni, kdy vojíni pomořanského krále Vartislava se dělili o »spolia, vestes, pecuniam, pecora et aliam diversi generis substantiam. Homines quoque, quos captivaverant, inter se distribuebant«. Podobně *Helmold* (*Chronica* I. 36) při pomíná, že do svatyně Svantovitovy ukládalo se jen ukořistěné zlato a stříbro, ostatní dělilo se mezi vojíny (cetera inter se partiuntur).

kdo se jí zmocnil. Ale ukořistil-li někdo věc, než nastoupil ve vojenském táboře, mělo se mu dostati jen zvláštní odměny (prijamščina) a ničeho jiného.³¹⁾ Některé předměty mohly býti vzájemnými smlouvami z okupace vyňaty; tak na př. úmluva mazovského knížete Konráda s řádem německých křižáků z r. 1242 ustanovila, že děti pod 12 let, děvčata, ženy a duchovní jako vojenská kořist ulupovány býti nesmějí.³²⁾ Podobně v Čechách omezeno bylo právo kořisti již králem Přemyslem Otakarem sněmovním usnesením kol r. 1266, ovšem zase z jiného hlediska. Podle zásad tam stanovených nesměl voják, ubíraje se do války ničeho vymáhati na obyvatelstvu prvý den tažení, při čemž jeho cesta musila činiti nejméně dvě míle za jeho hradský obvod. Druhý den, pokud zároveň urazil již přes dvě míle, mohl žádati od obyvatelstva nejen nocleh, potraviny a příprež, nýbrž bráti mu dobytek, oděv a jiné věci.³³⁾ Podobně u Srbů, jak se zdá z předpisu zákoníku cara Stefana Dušana, jímž se nařizuje, by každý, kdo v cizí zemi na vojenské výpravě něco »najde«, odvedl nebo přinesl (myslí se zde tedy na věci movité a dobytek) to caru neb vojevodovi, nebylo právo kořistné vojínům bez jistých omezení dovoleno.³⁴⁾ Speciálně byly chráněny kostely; kdo by je na vojenské výpravě přepadl, měl býti ubit neb oběšen.³⁵⁾

Věcem nepřátel kladeny byly původně na roveň též věci cizinců, kteří nejsouce účastni právního společenství v plemeni, ke kterému přišli, octli se v postavení nepřátel, jichž majetek směl propadnouti okupaci od příslušníků plemene; totéž platilo i v počátcích vzniklých států slovanských. Dokladem toho jsou ustanovení privilegií a mezinárodních smluv, jimiž se bere pod ochranu nejen osoba, nýbrž i majetek cizinců; tudíž možnost jeho okupace, jež mu před tím hrozila, se tím výslovně vylučuje spolu s jinými zásahy do cizincova majetku. V Čechách na př. listina krále Václava z r. 1231, obsahující potvrzení privilegia pražských Němců, dané jim knížetem Soběslavem kol r. 1178, má dodatek, jímž se zapovídá, by »nullus

³¹⁾ Poljický statut, čl. 98.

³²⁾ *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 168.

³³⁾ C. J. B. I., č. 52, str. 156 a násl.; *Lippert*, *Sozialgeschichte Böhmens* in *vorhusittischer Zeit*, I. Band, Wien, 1896, str. 437.

³⁴⁾ Srv. čl. 116 (ed. *Novaković*).

³⁵⁾ *Tamže*, čl. 130.

ausu temerario invadere vel diripere audeat nec attemptet domos eorum et strata, seu in suburbio sive in villis, si in aliquam culpam inciderint.³⁶⁾ Nechceme sice tvrditi, že před vydáním zmíněného zákazu měla v Čechách okupace majetku cizinců volné pole, nicméně stopa někdejšího práva okupačního se v něm ještě zračí. U Srbů poskytují v té věci hojné doklady smlouvy s Dubrovníkem; již prvá z nich, kterou sjednal veliký župan Štěpán Nemanja r. 1186 prozrazuje vzájemné zabírání majetku; hned v úvodu se praví, že »omnia mala, quae retro tempore acta fuerint inter Raguseos et Slavos pro lite de vineis, galeis, sagiteis, hominum, animalium et omnium rerum ex utraque parte« prohlašují se za odbytá a zapomenutá.³⁷⁾

Podobně jako jiným primitivním národům bylo známo v dávných dobách i Slovanům právo pobřežní (ius naufragii, ius littorale), zakládající se na myšlence, že právo vlastníkovo k věcem, jež ztroskotáním lodi dostaly se do moře, zaniklo a obyvatelé břehu, k němuž později voda věci vyplavila, mohli si je přivlastniti. Okolnost, zda původní vlastník byl znám, či nikoli, byla zde nerozhodnou. Tento způsob originárního nabytí vlastnictví ve své původní tvrdosti se neomezoval jenom na věci, nýbrž postihoval i trosečníky, kteří se z potopené lodi zachránili a od obyvatel pobřeží byli zjímáni a zavlčeni do otroctví. U Germánů se záhy přeměnilo pobřežní právo na regál; ještě na počátku XII. stol. připadali říši trosečníci, kteří se z utonulé lodi zachránili, svým tělem i svými statky, pokud mezinárodními smlouvami se tomu nebránilo.³⁸⁾ U Slovanů baltických a u Poláků, kteří byli sousedy Germánů, vystupuje právo pobřežní v pramenech také již jako knížecí regál; zvláštním aktem mohlo býti propůjčeno i jednotlivcům (případně i církevním ústavům). Postihovalo hlavně věci, vyplavené z moře na břeh, ale také lidi, jak napovídá na př. listina vévody pomořanského Vartislava III., jenž r. 1260 ujednal s Jaromarem rujanským smlouvu, že pobřežní právo vůči poddaným obou panovníků nemá býti navzájem uplatňováno; převzal Vartislav »in protectionem et tutelam« jak výslovně praví

³⁶⁾ C. J. B. I., str. 68.

³⁷⁾ Novaković, Законски споменици, str. 132. Další doklady na str. 135, 136, 138, 139, 141, 146, 147 atd.

³⁸⁾ Schröder, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte, Leipzig, 1889, str. 516.

»ipsos et bona sive res ipsorum«.³⁹⁾ Před smlouvou tudíž bylo oboje, jak osoba, tak i majetek, právem pobřežním ohrožováno. V listině, kterou navzájem zase vydal Jaromar rujanský téhož roku, přislubuje se poddaným pomořanským (homines Warzlai), že v případě ztroskotání zůstanou svobodni »ab omni exactione et molestia tam in rebus quam in personis«.⁴⁰⁾ Pobřežní právo bylo na Pomoří vůbec tak rozšířeným zjevem, že osvobození od něho bylo ve XIII. věku posuzováno jakožto »libertas adhuc inaudita«.⁴¹⁾ U Rusů započalo omezování pobřežního práva již v X. stol.; prvá smlouva Rusů s Řeky za knížete Olega z r. 911 zapovídala ubíjeti nebo bítí řecké trosečníky nebo cokoliv jim odnímati.⁴²⁾ Druhá smlouva s Řeky za knížete Igora r. 945 znovu zakazovala vzítí cokoliv z řecké lodi, vyvržené na břeh, nebo člověka z ní učiniti otrokem (»человѣка поработити«);⁴³⁾ před smlouvami byl tudíž stav věcí týž jako v Pomořansku: pobřežnímu právu propadali lidé i věci. Stejně jako na Černém moři uplatňovali Rusové pobřežní právo na březích Baltu; dosvědčuje to smlouva smolenského knížete Mstislava Davidoviče s Němci z r. 1229, jíž zaručily si smluvní strany nedotknutelnost majetku na vodě i na břehu; obyvatelé pobřeží ani kníže, nesměli napříště trosečníkům způsobiti žádné újmy; jen za pomoc, kterou by poskytli při záchraně tovarů z moře, mělo se jim dostati přiměřené odměny.⁴⁴⁾ Pokud se týče Srbů, bylo u nich pobřežní právo as velmi zakořeněný obyčej; jen tak možno si aspoň vysvětliti, že řada smluv, táhnoucích se od XIV. do XVI. stol., které ujednávali srbští panovníci s Dubrovníkem,

³⁹⁾ Pommersches Urkundenbuch (ed. Prümers), sv. II., č. 692.

⁴⁰⁾ Tamže, č. 691. Jiné doklady práva pobřežního tamže, č. 886, 935, 982, svazek III., č. 1669, č. 1801 (při prodeji statku si vyhrazují dosavadní majitelé »medietatem naufragii, quod vulgariter dicitur todrift«) a j. Srv. též doklady u Daňkowského, op. cit., II., str. 172 a Brečkoviče, Введение въ социальную историю княжества Славии, или западнаго Поморья, Jurjev, 1911, str. 182 a násl. a doklady, obsažené v diplomatári Hasselbach-Kosegarten-Medem, Codex Pomeraniae diplomaticus, č. 174, 491, Meklenburgisches Urkundenbuch I. Bd., č. 268, 152, 173, 357, 675, 679, 686 a j.

⁴¹⁾ Hasselbach-Kosegarten-Medem, č. 174, str. 397.

⁴²⁾ Vladimírskij-Buďanov, Christomatia, sv. I., str. 5, čl. 11. V úpravě Baracově, op. cit., str. 131, slova o bití neb ubíjení trosečníků nejsou.

⁴³⁾ Tamže, str. 13, čl. 9. U Barace, op. cit., str. 128, sestaven zvláštní článek o prodeji svobodného člověka do otroctví.

⁴⁴⁾ Čl. 44 (Vladimírskij-Buďanov, Christomatia, sv. I., str. 108).

obsahuje mimo jiná ustanovení i zákaz práva pobřežního.⁴⁵⁾ Pravidlem týká se záповěď' zboží, složeného v lodi, jež na srb-ském břehu ztroskotala, avšak jest i přímý doklad, že bylo saháno i na svobodu lidí, kteří smrti ve vlnách unikli. Jiří Balšič slibuje totiž r. 1386 Dubrovčanům, že nikdo z jeho vlastelů nesmí přepadnouti jejich ztroskotanou loď, nýbrž že *lidé*, kteří se z moře zachrání, i *zboží zůstanou svobodni*; pakli by jim někdo z jejich věcí něco uzmul, má jim to býti nahrazeno z vladařovy pokladny. Uznali-li Dubrovčané nutným domáhati se naproti dřívějším smlouvám zvláště i svobody osob, je zřejmo, že dříve jí šetřeno nebylo. Avšak i kdyby uvedené zmínky v listině nebylo, rozumělo by se to samo sebou při tanním rozvětveném obchodu s otroky, kteří byli opatrováni mimo jiné způsoby i prostým jímáním lidí.⁴⁶⁾ Pobřežní právo znali a vykonávali též obyvatelé ostrovů dalmatských. Podle statutu ostrova Korčuly (před r. 1254) bylo na př. obyvatelstvu dovoleno užití práva pobřežního aspoň ve zmírněné formě. Ztroskotala-li loď u ostrova a obyvatelstvo pomáhalo zachraňovati věci z vraku nebo z moře, připadala mu čtvrtina všech věcí, které s jeho pomocí byly dopraveny do bezpečí.⁴⁷⁾

Pobřežní právo bylo ve starších dobách uplatňováno mezi Slovy též na *řekách*. V Čechách, jak vidno z dopisu českého krále Jana z r. 1335, bylo ještě ve XIV. stol. obyčejem, že obyvatelstvo si přivlastňovalo dříví z rozbitých vorů, které řeka ku břehu připlavila; král Jan to zakázal jako nepřipustné odcizení cizího majetku.⁴⁸⁾ V Polsku se zbytky tohoto obyčeje udržovaly v některých krajích až do nynějších časů.⁴⁹⁾ Z uvedené stati smlouvy Dubrovčanů s Jiřím Balšičem v roce

⁴⁵⁾ Srv. *Novaković*, Законски споменици, str. 163, 171, 181, 198, 199, 201, 204, 220, 223, 234, neb *Ljub. Stojanović*, op. cit., str. 41, 63, 95, 110, 111, 122, 152, 202.

⁴⁶⁾ *Novaković*, Законски споменици, str. 199, *Ljub. Stojanović*, op. cit., kniha I., díl I., str. 11.

⁴⁷⁾ Korčulský statut, l. I., c. 10: De navi fracta. Item statuimus, quod si aliqua navis propter naufragium ruperit in nostri comitatus districtu, et homines nostrarum insularum iuvarent extrahere et traxerint de navi fracta seu mari, habeant quartam partem omnium rerum, qua ipsi traxerint in terram, seu in locum tutum.

⁴⁸⁾ *Čelakovský*, Codex juris municipalis regni Bohemiae, sv. II. (Praha 1895), č. 184, str. 302.

⁴⁹⁾ *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 176¹).

1336 je rovněž viděti, že se zakazovalo uplatňovati obyčej práva pobřežního nejen na moři, nýbrž i na řekách, či spíše v ústí řek, do kterých mohli Dubrovčané se svými loďmi z moře veplouti.⁵⁰⁾ Stopa po někdejších pobřežním právu na řekách zračí se též v ruském zákoníku (Уложение) Alexeje Michajloviče z r. 1649;⁵¹⁾ z předpisu, v něm obsaženého, jde na jevo, že cizí věc, kterou obyvatel břehu vytáhl z řeky, mu zásadně připadala, pokud se majitel o ni nehlásil; v opačném případě bylo se mu spokojiti poloviční cenou zachráněné věci.

Otázka, zdali pouhým *nálezem* bylo možno nabýti pokladu, neměla v prostém životě pohanských Slovanů valné váhy. Ojedinelost vzácnějších nálezů ztěžila mohla vésti k ustálení nějaké obyčejové normy. Nelze pochybovati, pokud se udál takový případ, že poklad náležel tomu, kdo jej našel, jako každá jiná res nullius, připadající primo occupanti. V pozdějších dobách bylo právo to upravováno různými předpisy, přihlížejícími jak k nálezci, tak k vlastníku pozemku, na němž se stal nález, ke knížatům atd.⁵²⁾

Naproti tomu nebylo přípustno nálezem nabyti *cizích věcí ztracených*; pakli si je nálezce přisvojil, dopustil se krádeže, za kterou byl trestán, vyšla-li věc na jevo, třebaš mezi tím nalezené věci přešly do rukou jiného držitele. Dosvědčuje to stará instituce »svodu«, jež směřovala k odkrytí prvního nepoctivého nabyvatele věci. Poctivému nálezci náležela jenom náhrada za navrácení věci. Zásadu tuto sice vyslovuje pozdější právní památka Suděbník krále Kazimíra Jagelonského z roku

⁵⁰⁾ *Novaković*, Законски споменици, str. 199, *Ljub. Stojanović*, op. cit., kniha I., díl I., str. 11.

⁵¹⁾ Глава XXI., odst. 91: А будетъ у кого въ пожарное, или въ иное въ которое время что ни буди пропадетъ, и послѣ того тѣхъ своихъ припалыхъ животовъ у кого что опазнаеть, и поймаеться; и ему того искати на томъ, у кого то поличное вынято, скажетъ, что онъ взялъ то поличное на пожарѣ, или из воды вынял а не грабежемъ взято; и тому кто за то поличное поймаеться, велѣти у него то поличное выкупити а выкупну дати противъ торговоу цѣны въ полы. (Citováno podle vydání ruské státní typografie z r. 1913.)

⁵²⁾ Srv. *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 180 a násl. *Vladimirskij-Budanov*, Обзоръ, str. 442, konstruuje právo knížete na poklad v dávných dobách z jedině ruské pověsti (obsažena je v pečerském pateriku, vyd. Jakovlev, str. CLXXII) o nálezu velkého pokladu, který vymáhal od nálezce kníže Mstislav, syn Svatoplukův, zprvu vyzvídáním a potom mukami.

1468, daný Litvě, jenž do značné míry zachovává staré ruské obyčejové právo; podrobněji také předpisuje, jak postupovati při nálezu cizí věci. Nálezce byl povinen předem věc oznámiti v sousedství («окололина»); nepřihlásil-li se vlastník do tří dnů, byl nálezce povinen podle *dávného* obyčeje věc odnésti na knížecí dvůr, kde obdržel nálezné («переемт»); pakliže někdo nález utajil, byl trestán jako zloděj.⁵³⁾ Podobné předpisy obsahují též některé statuty polské z XV. věku;⁵⁴⁾ stejně tak srbská kompilace »Zákon cara Iustiniana« pohlíží na nepoctivého nálezce jako na zloděje,⁵⁵⁾ a rovněž i Dušanův zákoník.⁵⁶⁾ Příčilo by se konečně i primitivnímu právnímu pojmání, kdyby cizí věc již pouhým nálezem připadla nálezci, jenž na ni nevyvaložil vůbec žádné práce.

Jiné způsoby originárního nabytí práva vlastnického neměly v dávném právu slovanských národů valného významu.

Odvozené nabytí práva vlastnického předpokládalo smlouvu mezi dosavadním majitelem věci a jejím nabyvatelem, k čemuž bylo zapotřebí ještě aktu, kterým by se věc převedla z jedné osoby na druhou buď fysicky nebo aspoň obrazně. Aktem tím bylo skutečné nebo symbolické odevzdání věci novému vlastníkov, jež římské právo nazývá *traditio*. Ve slovanských jazycích se vyjadřuje tento pojem různými výrazy, odvozenými od slovesa *dáti* (podobně jako v termínu římském); tak na př. staročeské *vzdání* (= vydání), *vzdáti*, polské *wzdać*, *wzdanie*, srbochorvatské *oddati* (u ruce), rus. передавать, передать, передача a pod. lat. resignare, podobně jako v pramenech českých. Tyto termíny naznačují *pouštění* držby dosavadním držitelem novému nabyvateli, podobně jako příslušný výraz latinský *resignare*, vyskytující se

⁵³⁾ čl. 23. *Vladimírskij-Budanov*, *Christomatia*, sv. II., str. 42, 43. Je-li správnou konstrukce *Baracova*, op. cit., str. 151, bylo již ve smlouvách Rusů s Řeky v X. stol., že nepoctivý nálezce trestá se jako zloděj. Podobné zásady též v I. litevském statutě z r. 1529, rozd. XIII, čl. 24. (*Jireček*, *Svod zákonů slovanských*, str. 231.)

⁵⁴⁾ *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 179, *Archiwum komisji prawniczej*, sv. V. Krakov 1897, str. 265, čl. 9, str. 267, čl. 14, str. 287, čl. 5 (statuty mazovské, vyd. O. Balzerem).

⁵⁵⁾ Viz text, uveřejněný *Florinským* Памятниками законодательной дѣятельности Душана, царя Сербовъ и Грековъ, Kijev, 1888, přílohy, str. 69, čl. 71.

⁵⁶⁾ čl. 116 (ed. Novaković, str. 89).

v středověkých listinách. Jiné latinské termíny, jichž prameny užívají pro tradici nemovitostí, jako *illigacio*, *innodacio*, *intromissio*, *introductio*, *investigacio*, *investucio* a pod. naznačují obřadný akt *uvedení* v držbu po případě *uchopení* se držby nového nabyvatele; staročesky se to vyjadřovalo slovem »uvázání«, v pramenech polských »wwiązanie« (*wwiązać* illigare).⁵⁷⁾

Je patrné, že tradice věcí movitých, které svou povahou toho dopouštěly, dala se skutečným odevzdáním novému nabyvateli. Naproti tomu při tradici nemovitostí bylo zapotřebí aktu obrazného. Starší prameny nepodávají o tom sice podrobnějších zpráv, což jest vysvětlitelné poměrně nevyvinutým obchodem s pozemky, nicméně i zachované zbytky nasvědčují, že symbolická tradice bývala dosti rozmanitou. U Chorvatů, jak svědčí doklad z r. 1240, převáděla se držba pozemku podáním *hole*⁵⁸⁾ (podobně jako v právu franckém *per festucam*); v polském právu městském odbývala se tradice pozemku podáním *zelené ratolesti* (sub virida virga, per signum rami alias rosgu). Místo ratolesti užíváno u Poláků i symbolů jiných; nabyvateli pozemku byl dosavadním jeho majitelem na znamení převodu držby odevzdán klobouk (*pileus*) nebo plášť (*capucium*).⁵⁹⁾ Jiným svérázným obyčejem (exekučního) uvedení v držbu u Chorvatů — jak se aspoň zdá z listiny z r. 1503 — bylo zapálení *ohně* u vrat dvora, což provedl župan jakožto úřední osoba, převáděje tím statek na oprávněného nabyvatele

⁵⁷⁾ Srv. četné doklady o »vzdání« v »Prove«, str. 414; polské »wzdać« v Agz. XI., 2600, 3498, 3556, 3582, 3603 a j., »wzdanie imienia« na př. *Helzel*, op. cit., I., str. 316, »oddati« *Mažuranić*, *Prinosi*, str. 794, termíny ruské, u *Srezněvského*, *Материалы для словаря древне-русского языка по письменнымъ памятникамъ*, sv. II., Petrohrad, 1902, str. 903, 1629. Polské *wwiązanie*, *wwiązać* viz *Helzel*, op. cit., II., str. 462, č. 2826; staročeské *uvázati* se u Všehrda VII., 1. a v *Prove*, str. 383. Latinské výrazy z pramenů polských uvádí *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 193; latinské *resignare* ve smyslu českého »vzdání« srv. *Friedrich*, C. D. I., str. 247, »intromissio« ve statutě bračském IV., 7, korčulském II., 149, Ref. 165 a j.

⁵⁸⁾ *Smičiklas*, *Codex IV.*, 117: ... et in terris stantes... de dictis terris isuestivismus et deliberavimus, dicto Paulopristaldo in manu baculum tenente et ipsum dante dicto abbati... (Těž *Mažuranić*, *Prinosi*, str. 50.)

⁵⁹⁾ Agz. XI., 1104: Venieus Barthossius... recognovit se tertiam portionem molendini... fratribus suis... vendidisse et ipsis fratribus iam desuper molendinum per signum rami alias rosgu resignavit. (Doklad z r. 1438.) Srv. též *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 197.

le.⁶⁰) Archaickým rázem vyznačují se tradiční akty, jež se dochovaly v právních obyčejích jihoslovanských. V obvodu Šabce v Srbsku a v okolí trnovském u Ljeskovce v Bulharsku udržel se ještě do nedávných dob obyčej, že tradice pozemku děla se podáním trsu trávy, nebo hroudě, kterou napřed prodavač z příslušného pozemku zdvihl a odevzdal kupci. V Makedonii obě strany se svědky obcházely pozemek po mezích, načež z každého cípu role byl vyňat prodavačem kamínek nebo hrouda a podány kupci. V trnském kraji v Bulharsku odevzdán byl kupci pozemku pytlík s prstí; kupec potom nesa pytlík na rameni obcházel s prodavačem koupený pozemek nebo jej sám pluhem obráždil.⁶¹) Podobné symbolické tradice jsou známy též starému právu německému (scotatio, giwerida), takže možno důvodně předpokládati, že dochované obyčeje jsou pozůstatkem prastarých řádů právních.

Podle dávného obyčeje polského, jenž v pozdějším středověku (XV. stol.) vycházel již z užívání, bylo nutno, by nový nabyvatel pozemku setrval na něm tři dny, by tak utvrdil trvalost své držby (mansio tridua in fundo).⁶²) Avšak pravidlo to ani dříve nebylo podle pravděpodobnosti výlučným; nový nabyvatel mohl svůj bezprostřední svazek s nabytou nemovitostí vyjádřiti též prostě tím, že na pozemku usedl nebo dupl nohou o zemi, by stopou svůj majetek vyznačil.⁶³)

Neméně pozoruhodné jsou jihoslovanské obyčeje, jimiž se provádí tradice dobytka. V okolí Šabce v Srbsku zachovával se obyčej, že prodavač upustil konec provazu, na němž zvíře bylo upoutáno, k zemi, načež kupec jej zdvihl a zvíře odváděl. V župě Stubici v Chorvatsku bylo obyčejem, že prodavač vložil konec provazu kupci do ruky. Ještě rázovitější postup byl zachovávan mezi lidem bulharským. V Trnsku byla na př. shledáno, že prodavač odevzdává kupci dobytce, levou rukou uchopil provaz, do pravé ruky pak nabral trochu trávy nebo slámy, s níž přejížděl zvířeti po hřbetě od ohonu až ke hlavě a zpět, takže pohyb ruky vykonal uzavřenou křivku, načež

⁶⁰) *Mažuranić*, Prinosi, str. 294, 295 (»postavi me v hiže po zakonu«. »Ovo sam te postavil i o ganj sam ti na plemenšćini naložil«).

⁶¹) *Saturník*, op. cit., str. 26. U Čechů připomíná obyčej obcházení pozemek s pytlíkem prstí při tradici obdobný obyčej v řízení mezním.

⁶²) *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 195.

⁶³) *Tamže*.

provaz i trávu vložil kupci do ruky. V Kazanlycku, Makedonii a Rupčovsku brali sedláci do ruky místo trávy nebo slámy prst' nebo menší kámen; přejíždějící zvířeti rukou po hřbetě vytrhli zároveň trochu srsti, oboje pak položili kupci do ruky. I postoj zvířete vyžadoval jistých formalit, neboť bylo žádoucí, by při uvedeném aktu tradičním bylo zvíře postaveno hlavou proti slunci.⁶⁴)

Podobné symbolické akty jsou též známy obyčejovému právu ruskému. Při koupi koně děla se obřadná tradice mezi ruskými sedláky, že prodavač podal kupci uzdu, by si koně odvedl. Byly-li prodávány krávy nebo voly, podával se kupci do ruky provaz, jenž byl druhým koncem upevněn zvířeti kolem rohů; někde se to ještě spojovalo s obřadem, že prodavač napřed zakrýval dobytčeti šosem svého šatu hlavu, načež kupci podával konec provazu, na němž bylo zvíře uvedeným způsobem upoutáno.⁶⁵)

Posléze zmíněné symbolické akty udržely se arci jenom mezi prostým lidem venkovským; povaha jejich však sama nasvědčuje, že zachovaly se v nich přežitky velmi odlehých dob.

§ 15. Omezení práva vlastnického.

Dokud bylo u Slovanů ještě dosti neokupované půdy, nemívala asi vzdělávaná země určitých hranic. Člověk rozšiřoval podle potřeby orná pole i louky; až kam zasáhl prací svých rukou, tam se prostírala původně faktická moc a později, jak již výše bylo uvedeno (v § 14), vlastnictví. Ruská formule »куда коса, соха и топоръ ходили,« jež se vyskytuje v kupních listinách moskevského státu od XV. věku,¹) tento stav ještě zachycuje, naznačujíc jen faktický rozsah koupené země bez určitých hranic. Pouze přirozené hranice jako řeky, hory, blata zabraňovaly dalšímu šíření vzdělávané půdy.

Naproti tomu tam, kde byl nedostatek orné půdy, dostaly se pozemky jednotlivých rodin záhy do těsného sousedství. Pak nebyl již možným volný výkon okupace, neboť znamenal by

⁶⁴) *Saturník*, op. cit., str. 26.

⁶⁵) *Jakuškin*, op. cit., spisy uvedené na str. 485, 3a).

¹) Srv. analogickou formuli římskou »ubi hirpex, falx et aratrum ierit (qua falx et aratrum ierit)«; jí naznačováno při asignaci půdy, že jednotlivci případně vlastnictví přiděleného díle pozemkového, pokud jej bude vzdělávat.

poškození souseda. V zájmu spořádaného spoluzití nastala tak nutnost podrobiti vlastnické právo některým omezením, jež známa jsou pod jménem *práva souseďského*. Slované již v dávných dobách zachovávali v tom směru různé právní obyčeje. K nim náleží v prvé řadě *právo mezní*.

Již od nejdávnějších dob šetřeno bylo u Slovanů pravidla, že souseďní pozemky je nutno oddělití mezemi (prasl. *medja*). Držitel pozemku byl povinen nechati na okraji širší neb užší pruh trávníku, jež byl určen výhradně pro cestu, pro obracení pluhu a jiné účely toho druhu. Mimo to vyžadováno, by hranice byly vyznačeny i jinými znaky umělými, jež by poskytovaly jistotu trvanlivosti a spolehlivosti jako mezníky (hraničnými kameny), kopkami země nasypanými v pahrbek (*cumuli, acervi*), tarasy (*maceries*), vysekanými znaky na stromech hraničních (zejména na dubech, jež vydrží celé věky) a pod. Samozřejmě při určování hranic bylo přihlíženo k předmětům, jež se od samotné přírody za vhodný znak podávaly, jako na př. pramen, potok, rybník, les, návrší, osamělý strom atd.

Určování hranic bývala již odedávna u Slovanů věnována důkladná péče; nebyloť to jen záležitostí souseďů, jichž pozemky byly vedle sebe, nýbrž zájmem veřejným. Zejména hranice mezi vesnicemi měly závažný význam vzhledem k solidárnímu ručení všech obyvatel vesnice za trestné činy, jež v jejich obvodu byly spáchány a pachatel nebyl zjištěn nebo byl znám, ale vesnickým rodem bylo odpíráno vydati jej následkům jím spáchaného činu. Proto při určování mezí bývali přítomni vedle souseďů, jichž se záležitost týkala, i svědkové, případně jiné úřední osoby. Napovídají to již některé slovanské termíny hraniční. U Slovanů baltických čteme v darovací a konfirmační listině pomořanského knížete Kazimíra klášteru Dargunu z r. 1174, v níž se uvádějí hranice klášterního jmění, že hranice tvoří mimo jiné také: »*quercus, cruce signata, quod signum dicitur sclavice knezegránica*«;²⁾ z názvu toho lze usuzovati, že při vytesání znaku do dubu při prvotním určení hranic býval přítomen snad i náčelník plemene (*knez*), jenž po případě vlastní rukou kříž do stromu vytesal. Domnělá listina moravského markrabí Jindřicha Vladislava (padělek ze XIV. stol.) zná »*certas metas, que vulgo hranicie vel kopczy*

²⁾ Meklenburgisches Urkundenbuch, Nro 114.

sive *vrociscie dicuntur*«,³⁾ toto poslední pojmenování zřejmě souvisí s polským termínem »*uroczysko*«, jímž se rozumějí jednotlivá místa v lese nebo na polích, mající zvláštní jména a tvořící hranice. Měla-li býti považována nějaká hranice za »*metam certam*«, bylo k tomu třeba, aby její určení bylo veřejné, t. j. aby se to stalo v přítomnosti více osob — svědků, a máme skutečně také poměrně záhy doklady, z nichž vyplývá, že při zjišťování hranic bralo účast nejen větší množství osob, nýbrž že bylo při tom postupováno i s jistými obřadnostmi. Některé památky podávají o nich i dosti podrobné údaje. Tak na př. v listině českého krále Přemysla Otakara I., jíž se dostalo českému pánu Slavko (»*comes Slavko*«) r. 1205 vesnice Týnčan, se připomíná, že obdařený objížděl na koni věnované území, při čemž na polích a v lese dělal pomezní znaky (»*terminos posuit*«); po něm na to objížděli svědkové a souseďé hranice třikráte.⁴⁾ Podle toho, jestli se daly meze pěšky obejítí, zvalo se takové území *ochozem*, lat. *circuitus*; bylo-li třeba pro rozlohu takové území objížděti, vznikal *újezd* (*ambitus*). K újezdu počítány všechny druhy půdy náležející k velkému hospodářství: role, pastviny, louky, lesy, vody tekuté i stojaté. Zmínky o újezdech a ochozech vyskytují se v českých prameňech již od XI. stol., takže možno usuzovati, že formální akt, jímž určovány hranice náleží nejméně do stejné doby⁵⁾ U Po-

³⁾ *Friedrich*, C. D. II., str. 414.

⁴⁾ *Friedrich*, C. D. II., str. 67. Domnělá listina Přemysla Otakara I. klášteru v Zábudovicích (falsum z XIII. věku) vypočítává jména svědků, kteří obcházeli hranice (»*hii sunt, qui circumierunt metas*«); falsator věděl tedy dobře o praktikovaném obyčeji. (*Friedrich*, CD I., str. 393, stejně tak i další falsum z XIII. věku téhož klášteru na str. 396 a j.)

⁵⁾ Ochoz doložen jest již v listině knížete Svytlměva II. kol r. 1057 na základě níž věnoval kníže kolegiálnímu chrámu v Litoměřicích mimo jiné »*circuitum Ceslau*«. *Friedrich*, C. D. I., str. 59. Jiné doklady z XII. věku *tamže*, str. 164, 243, 245, 247, 251, 252 atd. »*Újezd*« připomíná se poprvé v listině krále Vladislava I. z r. 1159, na základě níž dostal klášter Waldsassenský s jinými nemovitostmi též »*ambitum in silva provinciae Zedileensis, quod slavonice vgeid dicitur*. V donační listině téhož panovníka zmíněnému klášteru z r. 1165 (*Friedrich*, C. D. I., str. 205) na místo »*vgeid*« se uvádí slovo *vgehes* (in silva ultra provinciam Zedelze ambitum, quod sclavonice vgehes dicitur); v donaci českého vévody Fridricha, syna Vladislava, z r. 1181 (*tamže* str. 263) uvádí text »*ambitum vgiez bohemicie appellatum* (v jiném rukopise *ugicz*). Všechny tvary »*vgeid, vgehes, vgiez, ugicz*« jsou patrně jen vadnou reprodukcí slova »*újezd*«.

láků v nejstarších dobách vyznačoval hranice kníže v přítomnosti všech členů opole; při té příležitosti vymezené území bylo objížďeno jak to názvy *objazd*, *ujazd*, *equitacio* zřejmě naznačují.⁶⁾ Újezdy známy jsou rovněž v Rusku v období moskevském, kde arci znamenají obsáhlejší teritorium (provincii); avšak ničím jiným, než starými »újezdy« nebyly staré teritoriální jednotky ruské, t. zv. »volosti«, jež knížata za účelem výkonu soudnictví a vybírání daně objížďěli. Jak daleko mohl kníže za účelem výkonu svých funkcí zajížděti, tak daleko sahala jeho »újezd« čili »volost« nebo knížetství.⁷⁾

Vyznačování hranic jednotlivých údělných knížetství dělo se v přítomnosti splnomocněných bojarů, tedy opět aktem veřejným.⁸⁾ Velmi záhy se vyskytují v právu ruském též dosti vysoké tresty peněžité za poškození mezí neb mezních znaků, což také ukazuje, že jim byl přikládán větší význam než čistě soukromý.⁹⁾ O tom, jak se postupovalo při určování mezí u Chorvatů jdou zprávy již od XI. věku. Hranice pozemků byly obcházeny v přítomnosti svědků i úřední osoby, jež mezní znaky zasazovala neb vytesávala.¹⁰⁾ Podrobnější zmínku o roz-

⁶⁾ *Dabkowski*, op. cit., II., str. 147. Podle *Brücknera*, *Slovník etymologický jazyka polského*, Praha 1927, polský termín »ujazd« je doložen od XIV. věku.

⁷⁾ *Ђјаконѡв*, *Очерки общественного и государственного строя древней Руси*, 4. vyd., Moskva-Leningrad 1926, str. 56.

⁸⁾ *Князь великий ялся слати своихъ бояръ на разводъ земли, а Новгородци слати своихъ бояръ*. II. С. Р. JI. III. 112.

⁹⁾ *Ruská Pravda* čl. 33 (Akađ.), 83, 84 (Kar.); podobně též u Poláků (kniha práva obyčejového z XIII. věku, čl. XIX).

¹⁰⁾ *Rački*, *Documenta*, str. 153: V »breve recordationis«, jež sepsal kol r. 1090 mnich kláštera sv. Petra v Selu Petrizo, čte se: Denique dederunt mihi totam hereditatem ipsorum et ipsa terra (sic!) a Belay ante presentia (sic!) horum testimoniorum: presbiterorum Johannis Kerne, Mica de Saliza, Michune monacho, Sauida, Vratina de Malla. Nam ipsi prenominati testes... ambulaverunt per totas terras, quas mihi dederunt parentes illorum. Mnich Petr při popisu mezí majetku kláštera sv. Petra v Klobučku u Trogiru z r. 1189 (*Smičička*, C. D. II., č. 225, na konec podotýká: Harum igitur terrarum ostensores et illuminatores fuerunt, načež následuje řada jmen svědků a úředních osob. Jiný doklad z r. 1191 (*tamže*, č. 236) svědčí, že hranice obcházel podžupan s množstvím mužů a činil při tom znaky. Pavel syn Petra Ljuby, když prodal klášteru sv. Kosmy a Damiana v Rogoščici r. 1197 pozemky, prohlásil v listině (*tamže*, č. 269) »vendidi monasterio... totam terram meam... cum omnibus terminis et possessionibus seu pertinentiis suis, secundum quod eam tibi et

hraničovacímu aktu máme dochovánu z XIII. stol. (1275), avšak má na sobě zřejmé stopy větší starobylosti. Měly-li býti určeny meze, bylo třeba na dotyčném místě shromáždit »dobré lidi«; na to všichni šli po určené mezi, starci napřed držíce kříž v rukách, načež v přítomnosti všech dělány na stromech záseky, zakopávány kameny, po třech stranách otesané, na nichž se stavěly mezní znaky, nasypávány mohyly atd.¹¹⁾ Stejný obyčej panoval u Srbů; zmínku o tom má již listina Štefana Uroše I. (z doby kol r. 1253), jež byla vydána pro kostel sv. Bohorodice ve Stonu. Panovník v ní poznamenává, že kostelu věnuje vesnici »Oslnik« s mezemi jak byly z dřívějška, jak je kněz Štefan stanovil s popem Spiridionem, popem Methodiem a protovestiarem Bratimírem.¹²⁾ Z další listiny, chrysobulu krále Štefana Uroše III. srbskému monastýru v Dečanech v r. 1330, uvádí se počet svědků při rozhraničování pozemků; bylo jich králem přímo ustanoveno 24 a s nimi zároveň vyslán soudce, jenž v jejich přítomnosti hranice určil.¹³⁾

Jiným obřadným obyčejem, jenž směřoval k zachování paměti o poloze mezí, bývalo u Slovanů *biti* malých chlapců na mezích, při čemž jim hranice pozemku byly zevrubně ukázány a chlapci potom obdarováni. Děle se to v přítomnosti starců i sousedů obyčejně při revisi mezníků neb jejich nové úpravě. Uvedeným aktem přenášela se tak znalost hranic s generace na generaci, takže úmrtím starců nevzniklo nebezpečí pochybnosti o směru mezí; chlapcům již v útlém věku vštípena vědomost o poloze hranic, kterou zachovali až do pozdního stáří, takže kdykoli mohli o tom vydati svědectví. Uvedený obyčej dochoval se mezi lidem u Srbů a Chorvatů¹⁴⁾ a též u Rusů (*сѣченіе*)¹⁵⁾ U Čechů máme o něm zprávu v díle Jakuba Menšíka, jež bylo pořizeno v r. 1600,¹⁶⁾ kde v § 10

tuis fratribus circumeundo demonstravi de termino ad terminum et de loco ad locum. Jiné doklady *Smičička* C. D. II., č. 10, 228, 299, 336, III., č. 8, 36, 64, 74, 75 a j.

¹¹⁾ *Hrvatski spomenici*, sv. I., str. 10. *Mažuranić*, *Prinosi*, str. 354 pod heslem *granica*.

¹²⁾ *Novaković*, *Законски споменици*, str. 601.

¹³⁾ *Tamže*, str. 647.

¹⁴⁾ *Saturník*, op. cit., str. 30.

¹⁵⁾ *Jakuškin*, op. cit. str. 442, č. 2355.

¹⁶⁾ *Menšík* Jakub: O mezích, hranicích, saudu a rozepři mezní i příslušenství jich v království českém. Vydal H. *Jireček* v díle »Spisy právnické

spisovatel připomíná, že každého roku, obyčejně na jaře děje se přehlídka mezníků, »když sněhové sešli a přívaly zimních nepřiležitostí pominuly«, zda nepohodou mezníky nebylo hnuto; pro paměť budoucí a dokonalejší — praví autor — »lidem mladým na těch meznících lopatky nebo pardusy dávají s dostatečným podle toho jim o tom mezníku zprávy oznámením«. Obyčej však je ještě starší, neboť třeba přihlížeti k tomu, že Menšík sepsal své dílo, jak výslovně na jeho počátku uvádí »podle předešlých starobylých zvyklostí a náleží«, takže není pravdě nepodobno, že máme co činiti s právním obyčejem, jehož kořeny sahají k samým počátkům pozemkového vlastnictví.¹⁷⁾

Právo pastvy. Dokud byly jednotlivé vesnice slovanské čistě rodové, byla pastva dobytka společnou záležitostí vesnice jakožto celku; otázka, kdo má právo pásiti dobytek na společném pastvisku, na stráních neb v sousedním lese neměla významu, zejména při nadbytku neobdělané půdy. Jakmile se však rodové vesnice proměnily na svazky teritoriální, nebylo již té vnitřní jednoty, která spojovala veškeré obyvatelstvo

o právu českém XVI. století«. Vídeň 1883, str. 148 a násl. (C. J. B. IV. 5.) Obyčej obeházeti a obhákovati mezníky jednou v roce zachovával se v Čechách ještě na počátku XIX. stol. Srv. *Stupecký*, op. cit. (Sborník věd právních a státních, roč. VI., str. 265).

¹⁷⁾ Obyčej obcházeti meze za příčinou jejich určení zachovával se též při soudu mezním; svědkové, případně žalobce, procházeli spornou mezi majíce při tom drn na hlavě. K uvedenému aktu se přidružila ještě mezní přísaha, kterou přísahající byl povinen vykonati rovněž s drnem na hlavě. V českém řízení mezním byla přísaha taková zvláště obřadnou; ve své starobylé formě jest zachována zejména v zemském zřízení opolsko ratibořském z r. 1563, kde jest předepsáno, že »lidé sedlští mají se svléci až do košile boso a kleknúti do hrobu, který jednoho lokte vzhlíbí má vykopán býti a mají na hlavě míti drn z země, žádné zbraně ani nože míti při sobě nemají, a tak v hrobě klečíc přísahu spraviti« (list 41). Na starý obyčej vydávati svědectví s drnem na hlavě v mezních sporech u Slovanů poukázal již Šafařík (Slovanské starožitnosti, Praha 1837, str. 52); doklad pro to nachází se již v »besedě sv. Grigorijsa o izbijeniji grada« z XI. stol., kde je obsažen text »овъ же дрънь въскроуць на главѣ покладая, присягоу творить;« vedle toho se připomíná přísaha nad lidskými kostmi. (*Aničkov*, Язычество и древная Русь, Petrohrad 1914, str. 94). Řadu pramenů o mezní přísaze uvádí *Kapras*, Mezní přísaha v českém právu (Sborník věd právních a státních, XV, str. 286 a násl., kde uvedena též literatura); srv. též *Kulišer*, Межевые обряды прежнихъ временъ, Вѣстникъ Европы, 1886 a *Pavlov Silvanskij*, Символизмъ въ древнемъ русскомъ правѣ, (Сочинения, Petrohrad 1910, str. 423 a násl.). Podrobnější pojednání o mezním soudu u Slovanů náleží do řízení soudního.

dědiny. Nicméně hospodářské zájmy vedly k tomu, by někdejší úzké společenství zůstalo aspoň v některých směrech zachováno. Bylo tomu tak i při pastvě dobytka. Každému majiteli selské usedlosti náleželo právo pásiti svůj dobytek na obecním pastvisku neb v obecním háji;¹⁸⁾ tvořil-li někdy rod několik vesnic, náleželo sousedním vesnicím dohromady.¹⁹⁾ Každý jiný byl z práva pastvy na dotyčných pozemcích vyloučen.²⁰⁾ Právo pastvy náleželo všem oprávněným majitelům selských usedlostí ve vesnici *společně*, takže nevztahovalo se jen na určitý díl pastevní půdy a tvořilo, jak již výše bylo řečeno, příslušenství selských statků (§ 5); jen s ním byly také později statky takové kupovány a prodávány. Ani při tom nebylo však přípustno vyměřiti určitý díl z obecního pastviska a rozorati jej pak případně na ornou půdu, neboť pastevní komplex musil zůstatí neztenčen.²¹⁾ Jak dochované obyčeje u Jihoslovanů ukazují, bylo právo pastvy do té míry rozsáhlé, že se vztahovalo nejen na obecní pastviska, nýbrž na veškeré pozemky celé vesnice, jakmile byly počaty. Pozemky jednotlivých hospodářů ve

¹⁸⁾ Srv. o tom zejména čl. 56 a, 56 b, 57 poljického statutu (*Monumenta IV*, str. 63 a násl.), kde se činí i rozdíl v právu pastvy podle druhů dobytka. Dovoluje se pastva jen příslušníkům vesnice a vesnic sousedních; ostatním se nedovoluje. Takže vyslovuje se zásada nedělitelnosti pastviska, leda podle větve příbuzenské. Právo pastvy se označuje v čl. 56 a) jakožto obecná norma (»zakon svuda«).

¹⁹⁾ Tak v právu polském; srv. *Dabkowski*, op. cit., sv. II., str. 162. Podobně v bulharských právních obyčejích (srv. *Bobčev*, С. Б. Ю. О. II., str. 9) je doložena pastva 2—3 vesnic na společném pastvisku.

²⁰⁾ Srv. pozn. ¹⁸⁾.

²¹⁾ O tom zejména zajímavý předpis knihy Rožmberské, prozrazující stejné poměry i ve starém právu českém: Obec neprávem měřiti podlé dědiny v kúpi, ač více súsědov jmá, než ten, jenž prodal; protož že súsěd jmá též právo a móže obrániti rozoráníe (čl. 297). Druhá věta dalšího článku (298) dodává: Ale když prodá dědinu, obec nejmá právo měřiti, protože to vôle a kúpil se vši volí. Vydavatel Brandl správně vykládá smysl těchto předpisů: Prodali-li kdo svůj statek, nemohl zároveň k tomu prodati tu část obecních pozemků ku půlouky, pastvy, lesu, která podle počtu súsědů na jeho majetek vypadala, poněvadž takový majetek náležel všem společně a tudíž nerozdílným byl. Poněvadž užívání obcíny náleželo samo sebou k právům s tím statkem spojeným a již tedy implicate se statkem zároveň to užívání toho práva se kupovalo, proto nebylo lze, aby prodatel ty pozemky obecně zvláště v koupi cenil a prodával. — Byla to libertas (vôle) ad hereditatem (dědina) pertinens.

vesnici splynuly při právu pastvy jaksi opět v původní jednotný celek, na němž se pásala stáda někdejšího celého rodu.²²⁾

Podobně jako právo pastvy příslušelo místnímu obyvatelstvu vsi právo sekati dříví v sousedním lese pro otop i výrobu potřebných předmětů, jak se o tom zmiňují zejména prameny ruské počínajíc koncem XV. věku připomínajíce, že jest to »dávný obyčej«.²³⁾ I když lesy se staly předmětem individuálního vlastnictví, zůstal ještě po dlouho dobu v platnosti tento starý obyčej. Četné předpisy o tom má zejména litevský statut, v němž dovoluje se majitelům brát v cizím lese brátí lýka na porřízení řebříků, by se mohli dostat k úlům ve vysokých stromech, brátí kůru na úly i na jiné potřeby, avšak jen tolik, co sami mohli unést a nikoli na voze odvézt. Majitelům luk v cizím lese příslušelo právo brátí z lesa dříví na postavení stohu nebo salaše nebo ohrady. Kdo měl v cizím lese rybník, měl právo brátí dříví na koryta pro ryby i na porřízení chýše.²⁴⁾ Vedle toho takovým osobám náleželo právo »vchodu« nebo »vjezdu« do cizího lesa, jež také blíže bylo upravováno; nedovolovalo se na př. voditi s sebou psy, brátí zbraně atd.²⁵⁾

Právo převěsy. Starou zprávu o něm dochovala kniha polského práva obyčejového z XIII. stol.²⁶⁾ Ležely-li zahrady dvou sedláků tak blízko sebe, že chmel z jedné přerůstal do druhé, slušelo jejímu majiteli vyzvati souseda před svědky, by přerůstající chmel z jeho pozemku odstranil; pakliže to neučinil, neměl práva vstoupiti do sousedovy zahrady, by dozrálý chmel očesal, nýbrž směl jej česati jen ze své vlastní zahrady, pokud naň mohl dosáhnouti nepoškozujíc při tom plotu sousedova. Chmel, na který nedosáhl, připadal sousedovi. Přesahovaly-li větve ovocného stromu do zahrady sousedovy, nebylo mu dovoleno je lámati nebo jimi třásti; jen ovoce, které samo spadlo do jeho zahrady, směl si ponechati. Jestliže se stromy rozvětvíly do té míry, že převislé větve působily sousedovi škodu, měl

²²⁾ *Saturník*, op. cit., str. 31.

²³⁾ *Malinovskij*, op. cit., str. 425. Podobný obyčej u Bulharů. *Bobčev*, C. B. Ю. О. II., str. 9.

²⁴⁾ I. statut litevský, rozd. IX., 3.

²⁵⁾ *Tamže*, rozd. XI. čl. 7, 3. Srv. též polský doklad z r. 1491 (*Agz* VII. str. 174) v němž Martin z Bogozje a Mikuláš Sworski potvrzují, že jejich předeek v r. 1482 povolil Janu, synovi Bartoše ze Zgłobiez právo užívati cesty přes jejich zahradu.

opětne býti majitel stromu sousedem před svědky upomenut, by překážku tu odstranil; neuposlechl-li, propadl peněžité pokutě.²⁶⁾ Jiný usus vyskytoval se partikulárně v Čechách ještě na počátku XIX. stol.; větve pokrajních stromů, jež visí nad cizím gruntem, považovaly se za majetek vlastníka toho gruntu, tudíž náleželo mu nejen spadlé, nýbrž všechno ovoce, jež se na nich urodilo. Stál-li strom uprostřed meze, byl sousedům společný.²⁷⁾ Také obyčeje jihoslovanské jsou v tom směru dosti pestré: U Srbů a Chorvatů platila aspoň do nedávna zásada, že přepadlé ovoce na cizí pozemek náleží majiteli štěpu (»čiji je stup ili deblo, onog je plod ili leglo«); soused měl právo vstoupiti na vedlejší pozemek, by si plody sebral. Převěs větvi byl povinen soused zásadně trpěti; teprve když mu tím vznikala škoda, mohl větve odsekati, nebo se vyrovnati se sousedem obyčejně tak, že přijal od něho část plodů jako náhradu. U Bulharů byl zvyk přísnější: soused měl právo poraziti cizí strom, jehož větve zasahovaly do prostoru nad jeho pozemkem, jestliže stojí nebo kleče na svém pozemku mohl strom sekerou zasáhnouti. Samozřejmě mohl převěs také dopustiti, ale pak měl právo brátí plody buď polovici, nebo jen z převislých větví nebo jen pro svou čistě osobní potřebu podle místních zvyků.²⁸⁾ Myšlenková příbuznost mezi těmito do nedávna žijícími obyčeji a výše uvedenými obyčeji polskými z věku XIII. je dosti zřejmou.

Zajímavá jsou rovněž omezení práva vlastnického na prospěch chovu *bobrů*, kteří již od dávných dob byli závažným zdrojem bohatství. Vlastník pozemku, na němž se bobří usadili, nesměl zorati místo bobřího hnízda do okruhu, co by od něho dohodil kyjem; do téže vzdálenosti nesměl také kositi trávu ani vyklestiti révu, nýbrž ponechati bobry v klidu pro osoby, jimž byly »bobří hony« vyhraženy.²⁹⁾ Vezme-li se v úvahu, že historické zprávy o bobrech vyskytují se u Slovanů již velmi záhy,³⁰⁾ že již Ruská Pravda stanoví na krádež bobra ci-

²⁶⁾ čl. XXVII. (*Hezel*, op. cit., II., str. 32.)

²⁷⁾ *Stupecký*, op. cit. (Sborník věd právních a státních VI. str. 264, 263.

²⁸⁾ *Saturník*, op. cit., str. 30 a 31.

²⁹⁾ I. Litevský statut, rozd. IX. 10.

³⁰⁾ *Z. S. S. III.*, 2, str. 385. *Codex Dipl. Pol. maioris* 7, 11, 17, 27, 29 atd. Bobří oběhod připomínají i prameny arabské.

telnou pokutu,³¹⁾ a z druhé strany se přihlédne k zřejmé primitivnosti výše uvedené normy, je zřejmo, že litevský statut v ní reprodukuje velmi dávný obyčej.

§ 16. Právo retraktní.

Pokud Slované žili v širších svazcích příbuzenských (v rodech a nedělech) mohly se díti dispozice s nedílným majetkem jen za společného souhlasu odrostlých členů příbuzenského svazku, jak to přímo vyplývalo z principu kolektivního vlastnictví. Rozkladem rodinných svazků docházelo, jak již výše bylo řečeno, k rozdělení společného majetku; jednotlivé díly, náležející novým subjektům, pozbyly souvislosti s někdejší společnou majetkovou massou.

Nicméně i když se kolektivní svazky uvolnily, nezánikl úplně nexus, jenž dříve někdejší členy jejich poutal dohromady; na troskách kolektivního vlastnictví vyvinulo se u Slovanů podobně jako u Germánů právo retraktní, které bránilo, by nemovitosti nemohly se dostat mimo okruh osob, jimž kdysi společně náležely. Retraktní právo zůstalo tak zřetelnou stopou po někdejším kolektivním vlastnictví příbuzenských svazků k nemovitostem.

Podstatou retraktního práva bylo, že příbuzná osoba měla možnost vkročit do smlouvy kupní, jež byla ujednána s osobou jinou o »rodový« pozemek a převést jej na sebe; kupci byla arci povinna nahraditi vyplacenou sumu, avšak nic více. Chtěl-li se tedy prodavač tohoto zákroku uvarovati, byl nucen především nabídnouti takový pozemek ke koupi svým příbuzným; retrakt jim pojišťoval tuto přednost jen v případě, že byli prodavačem opomenuti nebo že zamýšlenému prodeji výslovně předem odporovali. Podobně jako při prodeji bylo možno uplatniti retraktní právo při zástavě pozemku, neboť zástavou přecházel rodový pozemek aspoň dočasně do cizích rukou. Zaplatil-li příbuzný dluh věřiteli, mohl v takovém případě rovněž pozemek potáhnouti na sebe a vstoupiti do práv věřitele co do

³¹⁾ Srv. čl. 81 (Kar.): Аще кто украдет бобръ, то 12 гривень продажи. Pokuta za krádež bobra rovnala se pokutě za ubití otroka. Výše uvedené předpisy litevského statutu přešly do ruského zákoníku »Uloženiye Aleksjěja Michajloviče« z r. 1649 (hlava X., 214, 239) s menšími změnami.

užitků z pozemku.¹⁾ Nejčastějším důvodem k retraktu byl arci prodej rodového pozemku; jiné způsoby zcizovací jako na př. darování a směna měly při retraktech jen význam partikulární.²⁾

Retraktu, jak již řečeno, bylo možno použiti, jen když šlo o pozemek rodový, jenž někdy náležel celému příbuzenskému svazku. Nebylo tedy přípustno retrakt uplatniti při prodeji pozemku, jenž sice náležel osobě příbuzné, avšak z někdejšího společného jmění kmenového nepocházel, nýbrž byl získán odjinud. Na nemovitosti později nabyté (bona quesita) se tedy právo retraktní nevztahovalo.

Oprávněny byly k retraktu jen osoby příbuzné a to původně všechny. Jak daleko sahala příbuzenská větev, tak daleko dostupovalo retraktní právo. V konkrétním případě náležela přednost bližšímu příbuznému, což je plně pochopitelné; uplatňovala-li se při retraktu příbuzenská větev, nebylo možno pomíjeti nejbližších stupňů. Nejbližší příbuzní měli také největší zájem, by takový pozemek nebyl zeizen, ježto pravidlem byli to oni, kteří by byli hospodářsky postiženi. V pramenech, jež zachycují starý obyčej příbuzenského retraktu, možno o tom najíti i výslovné zmínky;³⁾ rovněž bylo přípustno, by bližší příbuzný uplatnil retrakt proti vzdálenějšímu, pakliže nabyl rodového pozemku před ním.⁴⁾

¹⁾ Případu posléze zmíněného se dotýká čl. 104 pskovské soudní listiny (Vladimírskij Budanov, Christomatia I., str. 158), čl. XXXIX. úplného svodu statutů Kazimírových (Helzel, op. cit., I. str. 82), dále Litevský statut I., rozl. V, čl. 12 (Jireček, Svod, str. 151), poljický statut, čl. 51a), též míří na čl. 71 Řádu práva zemského, zejména jeho latinský text (si aliquis hereditatem aliquam per modum et titulum emptionis, donationis, permutationis vel successionis, aut alium modum quemcunque fuerit assecutus...) C. J. B. II. 2, str. 241.

²⁾ Tak na př. Řád práva zemského, čl. 71 (viz. pozn. 1); opačná zásada v právu polském »bona donata et commutata iure propinquitatis redimi non possunt«. Dąbkowski, op. cit. II. str. 500.

³⁾ Srv. na př. Korčulský statut (M. h. j. I., str. 45), čl. LXXIII: Item statuimus, quod una queque vendicio fienda in Curçula possit exigi et recuperari per proximum venditoris infra unum mensem et unum diem a die, in quo fuerit vendicio scripta, pro eodem precio. Et si alius proximior infra illum terminum adhuc recuperaret, tandem proximiori remaneat et sic de gradu in gradum. Podobně Trogirský statut, Ref. II. 6, 35, 78.

⁴⁾ Srv. poljický statut, čl. 51 c): Ако ли се още кои ближнии наиде ближе од оногаи ки е искупио, волањ е они од оногаи искупити; згв. též Dąbkowski, op. cit. II., str. 503.

Spočívajíc na svazku příbuzenském mohlo retraktní právo se uplatňovati v plném rozsahu, jen dokud se udržovalo vědomí i vzdálenějšího pouta příbuzenského v jisté síle. Jakmile zanikalo, počalo slábnouti též právo retraktní; ztěžujíc mimo to obrát nemovitostí, počalo býti dosti záhy zužováno jak co do osob, tak co do doby, ve které bylo třeba je uplatniti. V českém právu na př. Řád práva zemského stanovil, že právo retraktu přísluší pouze potomkům ze strany otcovy (po meči), ale nikoli ze strany matčiny (po vřeteně); mimo to měl oprávněný příbuzný o pozemek zakročiti púhonem do roka a dne.⁵⁾ Statuta Kazimírova zase předepsala, že příbuzní mohou uplatňovati právo retraktní nejpozději do 3 let a 3 měsíců; po této lhůtě již pozemku od kupce požadovati nemohli.⁶⁾ Carský suděbník z r. 1550 stanovil dokonce lhůtu 40 let.⁷⁾ Naproti tomu jihoslovanské statuty dalmatské mají zase kratší lhůty: Korčulský na př. jen měsíc a den ode dne, kdy koupě pozemku se stala atd.⁸⁾

Historických zpráv o retraktním právu u Slovanů není nedostatek. Z českých právních památek možno poukázati na př. na knihu Rožmberskou, která předpisuje, že »z ssutie dědin z příbuzenstva trój púhon«.⁹⁾ Ssutím byl retrakt u Čechů zván proto, že příbuzný kupce s pozemku »sesul«; latinský termín byl *abscussa alienatio*, *abscussio*, též *sipatio* (z čes. »ssutí«, něm. *Abschüttung*). Retraktní právo bylo tudíž ve XIII. stol., do které spadá vznik Rožmberské knihy, zjevem zcela běžným, jsouc uplatňováno na soudě, takže jeho původ jest mnohem starší; některé narážky o něm vyskytují se již v listinách z XII. stol.¹⁰⁾ Pozdějších dokladů, jež osvětlují retraktní právo, nebudeme zde uváděti.¹¹⁾

Podobně co do práva polského, počínají se prameny o právu retraktním zmiňovati od XIII. stol. (*redemptio*, *retractio*) nazývající je místy polským obyčejem nebo právem (*mos polo-*

⁵⁾ čl. 71.

⁶⁾ čl. 121 (*Helzel* I., str. 133).

⁷⁾ čl. 85 (*Vladimírskij-Budanov*, *Christomatia*, sv. II., str. 170).

⁸⁾ Srv. pozn. 3.

⁹⁾ čl. 187 (vydání *Brandlovo*).

¹⁰⁾ Srv. *Friedrich*, *C. D. I.*, str. 111, 155, 247, 253 a j.

¹¹⁾ Četné doklady viz v *Jirečkově* slovníku »Prove« (Praha 1904), str. 345 a 346.

nicus, *ius polonicum*).¹²⁾ Z toho je tedy zřejmě vidno, že retrakty byly ve XIII. věku běžnými v právním životě polském jako v českém, jsouce již zachovávány jako obecně platné pravidlo (*mos*, *ius*). Poněkud později připomínají retrakt rodový právní památky ruské; nejprve pskovská soudní listina, jež dovoluje příbuzným dlužníka vybaviti pozemek ze zástavy¹³⁾ a zejména pak carský suděbník z r. 1550,¹⁴⁾ jenž výslovně předpisuje, že při prodeji »votčiny« (rodného statku) děti a vnuci sice nemohou tomu odporovati (nutno při tom předpokládati, že souhlasili výslovně neb aspoň mlčky, třebaš otec resp. děd důrazněji uplatnili svou vůli), avšak bratří nebo sestry nebo vůbec příbuzní (»plemjaniki«) mohou takový majetek vykoupiti. Na retrakty ukazují dále četné kupní listiny z období státu moskevského, kdy kupec pozemku výslovnou klausulí »bez vykupa« možnost účinků retraktního práva přímo ve smlouvě vyloučil.¹⁵⁾ O některých jihoslovanských památkách, jež jednájí o právu retraktním byla již zmínka výše; budiž ještě jen výslovně podotknuto, že poljický statut výslovně uvádí, že přednost příbuzných při prodeji rodového statku (plemenština) a povinnost, by prodávající příbuzný jim jej předem nabídl, jsou již *starým zákonem*, t. j. starým obyčejem.¹⁶⁾ Totéž přirozeně platí o následcích, které opomenutím

¹²⁾ Srv. *Liber foundationis claustris sanctae Mariae Virginis in Heinrichow* (vydal G. A. *Stenzel*, Vratislav 1854), str. 24, kde příbuzní dali svolení k prodeji rodinného statku (z nouze), když majitelé, odsouzení ke ztrátě hrdla »suam hereditatem *more polonico* suis parentibus venalem prebuissent«, aby se mohli z trestu vykoupiti. Ještě zřejmější doklad jest na str. 43, kde opat kláštera byl vyzván kamenickým proboštem zakoupiti les a namítal »si hanc silvam emero, heredes Stephani postmodum *iure Polonico* requirent«. Řadu dokladů o retraktu v právu polském počínajíc XIII. stol. uvádí zejména *Spevec*, Pravo bliže rodbine glede odsvoja nekretnina po starogermanskom i staroslovanskom pravu, Zagreb, 1882; též *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 499 a násl.

¹³⁾ čl. 104: (*Vladimírskij-Budanov*, *Christomatia* I., str. 158). Na retrakt míří pravděpodobně i čl. 13., avšak znění jeho možno též jinak vykládati.

¹⁴⁾ čl. 85. (*Tamže*, sv. II., str. 170).

¹⁵⁾ Srv. M. V. *Šachmatov*, *Купчія грамоты Московской Руси* (v díle *Записки Русскаго Научнаго Института въ Бѣлградѣ*, выпускъ 3 i separ., Bělehrad 1931), str. 212, kde v poznámce 109, je sebrána řada takových listin z ruských listinných edic.

¹⁶⁾ čl. 51 a). Četné jiné doklady uvádí *Spevec*, op. cit., str. 648 a násl. *Mažuranić*, *Prinosi u hesla priekup* i jinde.

příbuzných v takovém případě vzešly cizímu kupci, t. j. o právu retraktním.

Dokladů pro retraktní právo u Slovanů bylo by možno uvést ještě více, ni méně pro stáří tohoto institutu není jich ani třeba. Na dávný jeho původ ukazuje přímo jeho povaha. Napomáhajíc udržeti někdejší majetek rodový pohromadě vzniklo, když staré kolektivní svazky rodové počaly propadatí rozkladu a drobily se na samostatné celky menší. Ve XIII. století, kdy prameny začínají se zmiňovati o retraktu, již tento proces z veliké míry náležel minulosti.

Dosud byla řeč o retraktním právu u slovanských národů, kde jeho předmětem byly nemovitosti. U Srbů se však ještě v XIX. věku zjistil obyčej, že retraktní právo se místy uznávalo též při prodeji dobytka, tedy u věcí movitých.¹⁷⁾ Že pak tento obyčej není snad nějakou novotou, dosvědčuje předpis, obsažený v t. zv. »Zákonu cara Justiniana«, srbské právní památce ze XIV. stol., kde se výslovně ukládá tomu, kdo chce prodati na vsi jakoukoli věc, by ji neprodával člověku cizímu, nýbrž příslušníku vesnice, ježto jinak jest koupě neplatnou a cizí kupec nesmí přijmouti za ni více než za ni dal.¹⁸⁾ Toť tedy zřejmý retrakt, mířící jak na selské movitosti, kde možno mysliti na dobytek, hospodářské nářadí a pod., tak na nemovitosti, jimž věnován jest mimo to ještě zvláštní předpis v uvedené památce.¹⁹⁾ Naproti tomu z druhé strany nelze přehlížeti, že movité věci svou povahou snadno se retraktu vymykaly; výše zmíněné ustanovení »zákona cara Justiniana« nemohlo tudíž již od počátku míti vážnějšího významu. Hledíc

¹⁷⁾ Srč. Bogišić, Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena, (Záhřeb 1874), str. 464.

¹⁸⁾ čl. 10: Закон. Аще кто хочет продати оу селѣ накову любо вещь, да ю не продать надворьнему чловѣку, нь тогази села селянину, понѣже не крѣпка есть коупля таа. онзи коупецъ не имать ползу развѣ приети що есть даль. (Citováno podle textu Vарањského a Chilendarského z XV. věku ve vydání Dr Alexandra Solovjeva, Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка, Skoplje, 1928, str. 236 a násl.) Nesprávné jest mínění Florinského Памятнки законодательной дѣятельности Душана царя Сербовъ и Грековъ и Грековъ Кіев, 1888, str. 483), že uvedený předpis jest v ideové souvislosti s novelou byzantských císařů Romana, Konstantina a Christofora z r. 922. Novela mluví jen o nemovitostech (οικίαν η̄ ἀγροὺν η̄ ἀμπελόνα η̄ ἕτερον τὸ οἰονοῦν ἀκίνητων) kdežto výše uvedený text o »jakékoli věci«.

¹⁹⁾ čl. 11.

k tomu, že v jiných památkách se o retraktu movitostí zmínka neděje, že i v živém právu obyčejovém jest vzácný, nutno v uvedeném předpisu spatřovati pouze starý partikulární obyčej srbský, jenž ztěžil nabytí širší platnosti anebo snad chybnou textaci jeho tvůrce.

§ 17. Právo zástavní.

V dobách nejstarších bylo u Slovanů zástavní právo těžko myslitelné; prostý život, který pohanští Slované vedli, nevyžadoval nějakého vyvinutého úvěru. Peníze nebo jiná platidla vyskytovala se v oběhu z počátku jen v nevelké míře; proto ztěžil docházelo k zápůjčkám a tím také k právu zástavnímu, jímž se zajišťovaly. Rannému vzniku práva zástavního dále bylo na překážku, že nemovitosti byly majetkem rodinným, jímž nebylo možno jednotlivci volně nakládati; jejich zástava nebyla sice právně nemožnou, nicméně přece jen dosti nesnadnou, vyžadující svolení všech dospělých členů rodiny. Ani movitosti nemohly býti původně zastavovány v nějakém větším rozsahu, ježto to byly převážně nezbytné věci k hospodářství slovanských rodin, jichž bylo těžko se zástavou zbavovati.

Teprve když u Slovanů došlo k pokročilejšímu rozvoji obchodu, když se vyvinul osobní úvěr, když jednotlivci (na př. knížata) stali se majiteli vlastních komplexů půdy a když také výrobou se počet movitých statků rozhojnil a vykazoval bohatší rozmanitost, nastala možnost hojnějších zástav. Doba ta náležel u Slovanů již časům křesťanským; v období pohanském praktikovalo se právo zástavní nejvýše jen u kupců. Je přirozeno, že předmětem zástav byly dříve movitosti než nemovitosti; za jednoduchých poměrů hospodářských, jež u Slovanů dosti dlouho ovládaly, byla praktickou jen zástava věci movité. Zástava taková zvala se *základ* (čes., rus., srbochorv.) nebo *zalog* (rus., srbochorv., polské *zalog*, od sloves *zakládati*, *založiti*); termínu *zástava* (čes., pol., rus., srbochorv.) bylo rovněž užíváno promiscue pro zástavu movitou, ač spíše svědčí zástavě nemovité. V ruských památkách se vyskytuje pro zástavu též termín *закупъ* (*zákup*), známý již Ruské Pravdě.

Přijímáním zástav a poskytováním zápůjček na ně zabývali se od dávných dob u Slovanů židé, kteří byli hybnou pákou vyvíjejícího se obchodu. Již český kronikář Kosmas připomíná

k r. 1107, že pražský kostel zastavil židům 5 ornátů. Stále častěji se vyskytující případy zástav ustalovaly právní obyčeje, jichž bylo při tom šetřeno. Ve XIII. stol. byl již vývoj zástavního práva, jak je židé mezi Slovany praktikovali, velmi pokročilý. V Rakousích vydal vévoda Fridrich II. v r. 1244 tamním židům zvláštní privilegium, obsahující již řadu předpisů o právu zástavním. Privilegium téměř stejného obsahu vydal český král Přemysl Otakar II. r. 1254 židům v Čechách¹⁾ a podle jeho vzoru polský kníže Boleslav Pobožný v r. 1264 pro židy ve Velkopolsku,²⁾ které sloužilo zase za podklad pro další židovská privilegia v Polsku. Podobně v Uhrách vydal král Béla (1235—1270) židům privilegium stejného obsahu, takže zástavní právo pro židy bylo jednotně upraveno v celé střední Evropě.³⁾ Stará praxe došla v něm samozřejmě výrazu formulací jednotlivých norem, takže řečená privilegia jsou odleskem staršího práva zástavního, než ze XIII. stol., z něhož pocházejí.

Předmětem zástavy podle uvedených památek mohly být věci movité i nemovité.⁴⁾ Že však movité zástavy jsou původem staršími, vyplývá z nich zcela zřetelně; privilegia mají o nich různé předpisy, kdežto zástavy nemovité i potřebných ustanovení ještě postrádají. Pokud se týče věcí *movitých*, jež byly předmětem zástavy — bývaly to klenoty, zbraně šatstvo, dobytek i polní plodiny⁵⁾ — platila, jak z privilegií vyplývá, stejná zásada jako v právu německém; zástava vznikla jen tehdy, byla-li věc odevzdána věřiteli do držby.⁶⁾

Šaty, zbrocené krví, jakož i posvátná roucha bylo zakázáno židům přijímati do zástavy;⁷⁾ pokud přijali do zástavy věci kradené neb uloupené a vlastníkem věci byli potom stíháni, byli povinni přísahati, že o uvedené závadě nevěděli. V tom případě byli pak oprávněni požadovati od vlastníka věci, by zaplatil, co na ně bylo zapůjčeno i s úroky za dobu,

1) C. J. B. I. str. 130 a násl.

2) Vydal J. W. *Bandtkie*, *Ius polonicum*, Varšava 1831, str. 1—21.

3) Otištěno rovněž v C. J. B. I. str. 134 a násl.

4) § 5 privilegia Přemysla Otakara: *Item Iudeus recipere poterit nomine pignoris omnia quae sibi fuerint oblata, quocunque nomine vocentur...* (V dalším citováno jest jen privilegium Přemysla Otakara).

5) *Kapras*, K dějinám českého práva zástavního, Praha 1903, str. 44, *Dąbkowski*, op. cit. sv. II. str. 286 a násl.

6) Ukazují na to §§ 2, 3, 4, 5, 6 (*pignus, quod Iudeus habet*) a j.

7) § 5.

po kterou věc byla v zástavě.⁸⁾ Statuta židů brněnských z r. 1268 zůstala zástavu věcí cizích dalším předpisem: po západu slunce nebylo židům dovoleno přijímati vůbec žádnou zástavu od kohokoli, ve dne pak nesměli do zástavy bráti koně, voly, krávy a jiné věci, u nichž by bylo podezření z krádeže; pouze když zástava byla odevzdána v přítomnosti dvou přísežných obce jako svědků, nebyli zmíněným zákazem vázáni.⁹⁾

Věřitel byl povinen přijatou věc řádně opatrovati; s odevzdáním věci přecházelo naň nebezpečí její zkázy, v kterémž případě byl povinen dlužníkovi nahraditi škodu. Pouze v tom případě, jestliže pozbyl zástavy buď požárem, nebo krádeží nebo loupeží a týmž způsobem zároveň přišel o věci vlastní, což bylo nutno věřiteli dotvrditi přísežně, zprošťoval se odpovědnosti.¹⁰⁾ Jinak po zaplacení dluhu byl povinen zástavu dlužníkovi vrátiti.

Nebylo-li věřiteli do smluvené lhůty zapláceno (do roka), *propadla* mu zástava do vlastnictví.¹¹⁾ Tato propadlá zástava, známá starému právu polskému již od dávných dob, zvala se *obligatio sub lapsu, in vim perditionis, modo lapsus perpetui*; právo mazovské pohlíželo na zástavu tohoto druhu jakožto na *»venditio et resignatio perpetua«*.¹²⁾ Vedle toho však jest již ze zmíněného privilegia viděti, že ve XIII. věku byla již známa též zástava *prodejná*, při níž věřitel zastavenou věc prodal a z výtěžku si dluh uhradil; hyperochu vracel (pravděpodobně) dlužníkovi.¹³⁾

Obdobné zásady platily též ve starém právu ruském. Jak vysvítá ze pskovské soudní listiny, zřizovala se zástava věcí movitých, že se věc odevzdala věřiteli do držby (*закладъ положить*).¹⁴⁾ Věřitel byl povinen vrátiti věc dlužníkovi při splacení dluhu v tom stavu, ve kterém ji přijal; zásadu tu zachovávalo i pozdější ruské právo, jež kladlo na roveň zástavu movitou depositu.¹⁵⁾ Pouze v tom případě, když zástava za-

8) § 6.

9) § 33.

10) § 7.

11) § 27.

12) *Dąbkowski*, op. cit. sv. II., str. 329, 330.

13) § 27.

14) čl. 107.

15) Srv. Uloženije Alexěje Michajloviče X., 194.

nikla požárem, nebo byla ukradena a to opětně s věcmi věřitelovými, jako ve výše uvedených privilegiích židovských, zprošťoval se věřitel odpovědnosti.

Jestliže dlužník nezaplatil, zástava mu původně propadla. Propadná zástava udržovala se u Rusů dosti dlouho. I. statut litevský nazývá ji podobně jako prameny polské »zástava pod ztracením« (застава подь стращеньем);¹⁶⁾ zákoník Alexěje Michajloviče posuzoval nevyplacenou věc jakožto koupenou věřitelem.¹⁷⁾ Zástavu prodejnou zavádělo ruské zákonodárství teprve od XVIII. věku.¹⁸⁾

Také u Jihoslovanů platila zásada, že zástava věci movité dělá se odevzdáním do držby věřitele. V chorvatských pramenech máme již v r. 1088/89 zmínku, že ruční zástava byla věřiteli odňata násilím.¹⁹⁾ Také statut poljický zná tento způsob zástavy;²⁰⁾ ze zmínky, že se má při zástavě stanovit termín, možno zároveň usuzovati, že ruční zástava bývala zástavou propadnou. Pokud se týče Srbů, má výslovné ustanovení o propadnosti zástavy srbská kompilace byzantského zákona zemědělského, t. zv. zákon cara Justiniana v čl. 26 a 27; věřitel měl vyčkat tři lhůt a když mu nebylo zaplacen, zástava mu propadala. Předpis tento vznikl na srbské půdě pod vlivem práva obyčejového, neboť v řeckém originále Zemědělského zákona se nevyskytuje.²¹⁾ Další předpis, že věřitel, u něhož zástava vzala zkázu, je povinen nahraditi škodu dlužníkovi, při čemž si může odpočísti svoji pohledávku, jest již pod vlivem byzantského Prochironu.²²⁾ Opětně zde přichází předpis, že v případě zániku věci požádem nebo loupeží, zprošťuje se věřitel odpovědnosti, přišel-li uvedenými nehodami i o věci svoje.

Propadnost ruční zástavy byla konečně u Jihoslovanů běžným zjevem v právu obyčejovém;²³⁾ primitivním právním názorům zračila se zcela přirozenou. Nebylo jinak ani u Římanů,

¹⁶⁾ Rozdíl X., čl. 8.

¹⁷⁾ Uloženiye X., 196.

¹⁸⁾ Malinovskij, op. cit., str. 427.

¹⁹⁾ Rački, Documenta, str. 147 (listina jest padělkem).

²⁰⁾ čl. 71 b).

²¹⁾ Srv. Solovjev, op. cit., str. 239.

²²⁾ Rozd. XVI., cap. 5; srbský text má však v sobě silnou domácí příměs.

²³⁾ Saturník, op. cit., str. 36.

jimž lex commissoria původně také dopouštěla propadnutí zástavy.

Nemovitosti, jak již bylo řečeno, staly se předmětem zástavy teprve tehdy, když se k nim vyvinulo ve větší míře individuální vlastnictví, jež dopouštělo s nimi volnou disposici.

Podobně jako právu německému byly i Slovanům známy dva typy zástavy nemovitostí: zástava s držbou a zástava bez držby. Prvá z nich je starší a vyžaduje, by dlužník převedl zastavenou nemovitost do držby věřitele. Je to obdobné opatření jako při věci movité (zástavě ruční); držbou věci se věřitel zabezpečoval proti možné nepoctivosti dlužníkově, vedle toho si pak zajišťoval úhradu úroků máje možnost pobírat z nemovitosti užitky. Zástava nemovitostí s držbou byla tudíž svou povahou *zástavou užitkovou*. Užitky ty mohl věřitel pobírat buď jen jako náhradu úroků, v kterémž případě šlo o vlastní zástavu užitkovou, nebo byl povinen je oceniti a z hodnoty nahraditi si úrok a zbytek srážeti z dlužné jistiny, což byla t. zv. *zástava umořovací*. Prvým způsobem zástavy byl pro dlužníka velmi tísnivý, naproti tomu pro věřitele velmi výnosný, ježto vedle úroků skýtal mu obyčejně ještě další prospěch majetkový.

V Čechách máme o užitkové zástavě nejstarší zprávu v listině z r. 1215, kdy český král Přemysl I. zastavil dvě vsi za 60 hřiven stříbra;²⁴⁾ od té doby pak jde řada listin dalších. Převod nemovitostí do držby věřitelovy s oprávněním pobírat užitky téměř vyčerpávaly obsah práva vlastnického a rovnal se takřka úplnému zcizení; proto se zástava tohoto druhu zvala v Čechách zástava trhem. Nevyplatil-li dlužník zástavy do smluvené lhůty, propadala věřiteli do vlastnictví. V starší době se lhůta obyčejně ani neustanovovala;²⁵⁾ bylot' v zájmu věřitele, by zástavy užíval, pokud možno, nejdéle. Velká řada propadlých, nebo po dlouhé řadě let zase vyplacených královských statků svědčí o velkém rozšíření uvedené zástavy.

V Polsku byla užitková zástava rozšířenou ve XIII. věku, neboť na počátku XIV. stol. se proti ní vystupovalo jako proti lichvě.²⁶⁾ Udržovala se však dále, jak svědčí pozdější zápisy²⁷⁾

²⁴⁾ Friedrich, C. D. II., č. 118, str. 110.

²⁵⁾ Kapras, op. cit., str. 55.

²⁶⁾ Dąbkowski, op. cit. II., str. 292.

²⁷⁾ Na př. AGz. II., str. 83 (č. 4), str. 151 (č. LXXXV), str. 154, 155 (č. LXXXVI), str. 183 (č. CII).

i zázak z r. 1504 zastavovati tímto způsobem statky královské.²⁸⁾

Také podle ruského práva bývalo obvyklým, že zastavená nemovitost přecházela do držby věřitele, jenž bral pro sebe užítky na místo úroků. Byla to t. zv. zástava »bez vypusku« nebo »bez vypustu«, jak se nazývá v památkách západoruských.²⁹⁾ Zprávy o ní podávají zástavní listiny (закладья грамоты) od XIV. věku;³⁰⁾ povahou svou byla také zástavou propadnou. Od XV. věku jdou zprávy o užitkové zástavě nemovitostí u Chorvatů, jež v latinské terminologii zvala se »dominium utile rei immobilis«; vycházelo se při tom z názoru, že vlastník zástavou užitky nemovitosti dočasně zcizil (t. zv. *fassio temporalis*). Doba, po kterou směl věřitel užitky bráti, nebyla původně určována; teprve zákonnými předpisy od XVII. věku stanovila se nejvýše na 32 let, kdy zastavený pozemek musil dlužníkovi zase připadnouti zpět.³¹⁾ Podobně u Srbů vyskytuje se zástava užitková již od XIV. věku.³²⁾ V obyčejovém právu jihoslovanském se udržela užitková zástava až do posledních dob; dáti u Bulharů louku »na otkosušku« (откосишка), znamenalo zastaviti ji na ten způsob, aby si věřitel odkosil za úroky seno.³³⁾

Naproti tomu zástava umořovací netěšila se ve starších dobách u Slovanů valné oblibě. Kořeny její tkví v právu kanonickém, jež zakazovalo bráti úroky vůbec a tedy i užitky z pozemků, jež byly jen jinou jejich formou. V Čechách pokoušela se zástavu umořovací uplatniti první pražská synoda provinciální za arcibiskupa Arnošta z Pardubic (r. 1349), nicméně přes to zůstala uvedená forma zástavy řídkou;³⁴⁾ na Moravě

²⁸⁾ *Dąbkowski*, op. cit. II., str. 293. Doklady z XIII. věku uvádí *Hube*, op. cit., str. 132 a 133.

²⁹⁾ *Jasiński*, op. cit., str. 447 a násl.

³⁰⁾ *Vladimírskij-Budanov*, *Christomatia*, II., str. 234 (listina tam otištěná pochází z XIII. neb XIV. věku).

³¹⁾ *Mažuranić*, *Prinosi*, str. 1647 a násl.

³²⁾ Doklady u *Namysłowského*, *Zarys serbskiego prawa majątkowego u wiekach średnich*, str. 30.

³³⁾ *Saturník*, op. cit., str. 36.

³⁴⁾ *Sacrorum canonum vestigia inhaerentes declaramus, quod si quis alteri castrum vel villam seu possessionem quamlibet titulo pignoris obligat, ratione cuius ad eundem ecclesiae inibi situae ius pertinet patronatus, etsi hoc non exprimat, nihilominus apud obligantem ius remanet, presentandi ex eo, quia*

vůbec nepronikla.³⁵⁾ Podobně v Polsku byla sice známa již koncem XIII. stol.,³⁶⁾ avšak v převaze zůstala stále vlastní zástava užitková a to i co do královských statků. Teprve zákon z r. 1504 výslovně pro ně předepsal zástavu umořovací.³⁷⁾ Stejně tak na Rusi byla zástava nemovitostí s »vypustem« spíše výjimkou; dosvědčují to doklady ze XVI. věku, že věřitelé »vypustu« nedbali.³⁸⁾ Cizí zůstala zmíněná forma zástavy i právním obyčejům jihoslovanským, jež vesměs se přidržují zástavy užitkové s její propadností; zákonodárstvím chorvatským od XVII. věku, o němž se výše stala zmínka, se podstatná náprava nezjedнала. Při primitivnosti právních poměrů mezi prostým lidem jakož i při poměrné konservativnosti lidových obyčejů byl to zjev zcela přirozený.

Jak při zástavě movitostí tak i při zástavě nemovitostí ručil dlužník pouze zástavou a nikoli snad nějakým jiným majetkem nebo osobně. Kumulace ručení věci s ručením osobním ve starší době neexistovala. Při zástavě užitkové to v praxi ani nepadalo v úvahu, ježto věřitel byl ve velmi výhodném postavení, maje na krytí svého dluhu nejen užitky, nýbrž i samou substancí věci. Teprve při zástavě umořovací vyskytují se zmínky, že dlužník byl povinen doplniti potřebnou částku, jestliže po uplynutí ujednaného termínu nekryly vybrané užitky celého dluhu.³⁹⁾

Zástava s držbou nemovitostí již svou povahou mohla vyhovovati jen primitivním poměrům; pokročilejšímu obchodu, vyžadujícímu rychlejší a snadnější úvěr naprosto nestačila, jsouc těžkopádným a drahým prostředkem úvěru. Věřitel jsa zbaven nemovitostí a jejich užitků, nemohl se rychle vyprostiti z dluhu a nemohl si také tak snadno opatřiti úvěr jiný,

fructus rei pignorate minuent debitum principale, fructus vero iuris patronatus dum sit spiritualis, nequit cum rebus temporalibus compensari. Dudík, Statuten des ersten prager Provincial-Concils vom 11. und 12. November 1349, Brno, 1872, str. 52, č. XXXIX, de pignoribus a Kapras, op. cit., str. 57.

³⁵⁾ *Kapras*, op. cit., str. 63 a násl.

³⁶⁾ *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 294.

³⁷⁾ *Tamže*, str. 293.

³⁸⁾ *Jasiński*, op. cit., str. 447 a 448 uvádí takové doklady 3 ze XVI. stol., podle nichž věřitelé brali užitky z pozemků, odpírajíce přiznati »vypust« a vrátiti pozemek.

³⁹⁾ Případy takové uvádí *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 293 v pozn. 4; spadají do XV. věku.

ježto na jedné nemovitosti nemohlo současně váznouti dvojitá zástavní právo. Postupně zmáhající se obchod ve městech vyžadoval zástavy pružnější. Tou stala se *zástava bez držby*, při níž věc nepřecházela do rukou věřitele, který z ní nebral také žádných užitků, nýbrž zůstávala v rukou dlužníka, jenž mohl nadále z nemovitosti těžiti a z výnosu spláceti dluh. Povahou svou umožňovala, že na věci mohlo případně váznouti i více než jedno zástavní právo. Rozvoj její arci předpokládal již spořádané státní poměry i vyšší stupeň vzájemné důvěry. Potřebného zajištění dostalo se věřiteli právním aktem, jímž zřídilo se k nemovitosti dlužníkově právo zástavní, samo o sobě sice neviditelné, nicméně ve svých účincích stejně působivé jako při staré zástavě s držbou, opírajíc se v tom směru o součinnost veřejných orgánů.

Uvedený typ zástavy jest již pozdějšího původu, jenž se u slovanských národů uplatnil v nestejně míře. Nejdříve vznikl v Čechách (»zástava s uvázáním«), kde jejímu vývoji napomáhala instituce zemských desk. Na tuto zástavu obsahuje narážku již kniha Rožmberská,⁴⁰⁾ takže existovala v Čechách již ve XIII. věku, do něhož spadá též vznik Rožmberské knihy; od XIV. věku jsou dochovány již zápisy dotyčné zástavy.⁴¹⁾ V Polsku umožnily rozvoj zástavy bez držby na nemovitostech soudní knihy; jednotlivé její případy vyskytují se v zápisech již od XIV. věku.⁴²⁾ Na Rusi zmiňuje se o ní Pskovská soudní listina, a to v části, jež pochází až z XV. věku;⁴³⁾ vznik její pravděpodobně sluší přičísti pokročilému obchodu zmíněného města. Podrobnější ustanovení o ní má teprve I. litevský sta-

⁴⁰⁾ Srv. čl. 186 (vydání *Brandlovo*): Z dědiny uvázanie, trój pónon, právo svědky. V zástavy uvázanie trój pónon; právo svědky.

⁴¹⁾ Nejstarší dochovaný zápis podle studie *Kaprasovy* (op. cit., str. 60) pochází z r. 1356; obsažen jest v českých deskách dvorských, I, 105. Odtud pak pokračuje nepřetržitá řada dalších zápisů. Formule obsahovala v jádře prohlášení dlužníkově o jeho dluhu a platební povinnosti věřiteli s klausulí, že věřiteli přísluší právo, kdyby dlužník neplatil »cum solo camerario... se intromittere de hereditatibus ipsius omnibus et rebus mobilibus habitis vel habendis, easque tenere, vendere, alienare, obligare, dare, legare et de ipsis disponere pro libito suo quidquid sibi placebit (*tamže*, XIV., doklad z r. 1377; podobná česká formule u *Všehrda*, V., 4 a j.).

⁴²⁾ *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 296.

⁴³⁾ Čl. 104 (*Vladimírskij-Budanov*, *Christomatia*, I., str. 158).

tut⁴⁴⁾ a pozdější akty moskevské. Zástava nemovitosti bez držby označovala se u Rusů termínem »записать имѣние бѣ сумѣ«, nicméně v ruském právu ještě v pozdější době byla případem výjimečným, jsouc stále zastíňována zástavou s držbou.⁴⁵⁾ Jihoslovanskému právu zůstala cizí až do nových dob.

Až dosud bylo jednáno o případech, kdy dlužník dával věřiteli zástavu z vlastního počínu (*zástava daná*). Avšak vedle toho praktikoval se již ve starých dobách u Slovanů obyčej, že věřitel jistě předměty dlužníkovi svémocně odňal jakožto zástavu k zajištění dlužníkově závazku (*zástava vzatá*). V dávných dobách, kdy bylo soudnictví u Slovanů ještě v prvých počátcích vývoje, míval posléze zmíněný druh zástavy asi dosti rozsáhlou platnost; v pramenech historických setkáváme se již jen s některými jeho zbytky. V prvé řadě je to zájem lesní, jenž se vyvinul při vzniku vlastnictví k větším komplexům lesů. V rozsáhlých lesích knížecích bývali ustanoveni odedávna strážcové, kteří zakročovali proti škůdcům zabavující jim věci, které při sobě měli. Z pramenů českých zachovala statuta ducis Ottonis obyčej ten ještě v původní ryzosti; jestliže lesní hlídač přistihl někoho, že poráží v lese bez dovolení strom, mohl jej obrátit o vše, co měl na sobě (»spoliare«).⁴⁶⁾ V dřívějších dobách se ani nevyžadovalo, by škůdce byl dopaden in flagranti; dostačilo, že hlídač o škůdci věděl, by zabavení provedl třeba na veřejném místě (in via, in foro), což napříště bylo výslovně ve statutech zakázáno. Stejný obyčej vystupuje u Poláků v právu mazovském, jež dovolovalo obrátit takového škůdce o koně, voly neb i jiné potahy, s nimiž pro dříví přijel i o »jakékoliv jiné věci«; též v I. litevském statute uznává se obyčej, jenž dovoloval škůdce v cizím lese »pograbití«.⁴⁷⁾ Ani v nynějších dobách obyčej ten nevymizel: dosud je zvykem lesních hajných, že obírají škůdce lesů o nástroje, jimiž lesní puch konali (sekerky, háky, pilky, šat, klobouky), by je měli jako zástavu a důkaz pro soudní řízení.⁴⁸⁾

⁴⁴⁾ Rozd. X., 1.

⁴⁵⁾ *Malinovskij*, op. cit., str. 427.

⁴⁶⁾ Čl. 20 (C. J. B. I., str. 56); srv. též *Kapras*, op. cit., str. 37 a násl., kde podán též pozdější vývoj.

⁴⁷⁾ *Archivum komisji prawniczej*, sv. V., str. 277, 292; lit. statut I., rozd. IX., čl. 6.

⁴⁸⁾ *Kapras*, op. cit., str. 37.

Jinou odrůdou zástavy vzaté byl *svémocný zájem dobytka* pro škodu, kterou způsobil na cizí půdě buď tím, že osázená pole nebo vinice pošlapal, zemi rozryl, nebo tím, že spásal na cizí půdě traviny, obilí, nebo jiný zasázený porost. Majitel půdy měl právo v takovém případě přistižený dobytek zabavit jako zástavu pro způsobenou škodu. Právo to bývalo v dávných dobách u Slovanů as příkřejší jako u Germánů; dopadený dobytek mohl být zkonfiskován, případně na místě zabit. Obojí případ formulují polská statuta Kazimírova, jež dopouštějí majiteli lesa zabít cizí vepřový dobytek přihnaný bez dovolení na žaludy a to poprvé jeden kus, podruhé pak dva; potřetí měl právo zabavit všechny kusy a ponechat si polovici, kdežto druhou odevzdati nejbližšímu úřadu jako královskou dávkou.⁴⁹⁾ Podobně bývalo starým obyčejem v Polsku zajímati sverepice (plemenné kobyly), dopadené na pastvě na cizí půdě, usuzujeme-li a contrario z předpisů, jimiž se takový počin výslovně zapovídá.⁵⁰⁾ Pokud se týče pramenů jihoslovanských, stačí poukázat na statut poljický, v němž se výslovně praví, že svémocný zájem dobytka je starý obyčej («zákon»);⁵¹⁾ podobně platil u Poljičanů obyčej, že je vlastníku půdy dovoleno ubiti vepře, působící škodu na cizí vinici neb v žitě.⁵²⁾ V českých pramenech přichází zájem dobytka až v dobách pozdějších (od XV. věku);⁵³⁾ jeho forma jest již pokročilejší, podobně jako v právu ruském, v němž přesnější předpisy o něm formuloval až zákonník cara Alexeje Michajloviče.⁵⁴⁾ V právních obyčejích, jež se mezi slovanským lidem zachovávají, není zájem dobytka ani dnes nějakou vzácností.

Jistou reminiscenci na širší rozsah svémocné zástavy podává pskovská soudní listina, která dopouští, že žalující věřitel může i násilím bráti dlužníkovi věci na svůj dluh, nečekaje na výsledek sporu; prohrál-li spor, bylo se mu zodpovídati z loupeže.⁵⁵⁾

⁴⁹⁾ Čl. 131 úplného svodu statutů Kazimírových (Helzel, op. cit., sv. I., str. 143; srv. též statuty mazovské v Archivum komisji prawniczej, sv. V., str. 265, 268).

⁵⁰⁾ Čl. 130, tamže.

⁵¹⁾ Čl. 60 b).

⁵²⁾ Čl. 60 c), 60 d).

⁵³⁾ Kapras, op. cit., str. 39, kde uvedeny též doklady.

⁵⁴⁾ Hlava X., kap. 208, 209, 210.

⁵⁵⁾ Čl. 67 (Vladimírskij-Budanov, Christomatia, I., str. 148).

Právo obligační.

§ 18. O dluhu a ručení za dluh.

U dávných Slovanů bylo obligační právo na velmi nízkém stupni podobně jako u jiných národů, zabývajících se převážně zemědělstvím a pastvou dobytka. Prostota, ba chudoba bytu jejich neposkytovala příliš vhodné půdy, na níž by se vyvinul větší rozmach obchodu, jenž jest nezbytným základem pro širší vývoj obligačních norem. Téměř všechny potřeby opatroval si slovanský pohan domácími prostředky; rodina nejen si obstarávala výživu svých členů společným obděláváním půdy, nýbrž i jiné potřeby jako prádlo, šatstvo, hospodářské náčiní, ba i zbraně byly aspoň z části zhotovovány doma. Pouze některé předměty bylo nutno si opatřit od cizích lidí, kteří jdouce za obchodem mnohdy do odlehlých krajů slovanských, je k Slovanům dováželi a vyměňovali hlavně za suroviny. Za takových poměrů zůstalo obligační právo u Slovanů dlouho jen v primitivních mezích. Jeho rozvoji překážel ovšem též kolektivismus majetkový, silně v rodových svazcích uplatněný, takže rychlejší obrát některých statků se buď vůbec vylučoval neb aspoň zdržoval. Nicméně nebylo by správným mínění, že u dávných Slovanů obligačních norem, vzniklých ze starých obyčejů, téměř nebylo.

Pojem obligace vyjadřoval se u Slovanů již ode dávna slovem *dluh* (prasl. дълг, polsky dług, rusky долгъ, srbochorvatsky dug, bulh. дългъ), čímž se rozuměla jak povinnost dlužníka (dlužník »měl platit dluh«), tak i oprávnění věřitele (věřitel »měl obdržeti splacený dluh«).¹⁾ Odtud pak vzniklo a v různých památkách se dochovalo jednotné pojmenování dlužníka a věřitele slovem »*dlužník*«, jež se stanoviska dnešní terminologie připadá arci zmateným.²⁾ Byl tedy »dluh« pomě-

¹⁾ Zřejměji to vyniká na př. v ruštině »долженъ исполнить долгъ« a »долженъ получить долгъ«.

²⁾ Tak na př. věřitel se nazývá »dlužníkem« v českém formuláři žalob ze XIV. věku (»jakž se jest měl v Praze těmi peniezi od svých *dlužníkuov vyvaditi*«) v C. J. B. I., str. 313; jiný doklad v A. Č. V. str. 301, Brandl, Libri citationum III., č. 151; v Právech Velikého města Pražského má měšténin, je-li dlužen, »dlužníku za ruku dán býti a ten dlužník *aneb* věřitel jmá jej chovati vedlé městského práva«. Srv. Gebauer, Staročeský slovník s. v. U Rusů podává přímý doklad na př. Ruská Pravda (Kar.), čl. 69; co do Chorvatů

rem mezi dvěma subjekty, na základě kterého jeden z nich (věřitel) měl právo požadovati od druhého (dlužníka) jisté plnění. Jako subjekty vystupovaly v dávných dobách u Slovanů příbuzenské svazky kolektivní a to buď v roli věřitele a dlužníka nebo aspoň jednoho z nich. Funkce individua v těchto rolích za dávných dob u Slovanů nebyla tak častou; vyskytovala se spíše u cizinců, kteří se Slovany obchodovali a tudíž vůči jistému kolektivnímu svazku byli buď věřiteli nebo dlužníky. Postupující individualismus znenáhla také tyto poměry u Slovanů měnil.

Dlužní poměr mohl býti založen čistě jen na vzájemné důvěře; věřitel mohl míti dosti na tom, že byl přesvědčen, že dlužník splní, co mu slíbil. Nicméně v dávných dobách u Slovanů, kdy rody vůči sobě stály jako cizinci, ba jako nepřátelé, takové míry vzájemné důvěry obyčejně nebylo. Věřitel chtěl míti jistotu, že dlužník nejen má, nýbrž i *musí* splnit svůj dluh, vyžadoval prostě *záruky*. V primitivních poměrech slovanských byly nuceny tuto záruku poskytnouti rody — ručení bylo tudíž také kolektivní.

U kolektivních svazků docházelo ručení za dluh původně výrazu, že svazek, jenž byl dlužníkem, dal svazku věřitelskému některé své příslušníky *do zajetí*. Osoby takové měly povahu zástavy, která propadala věřiteli, jestliže nebyl dluh v ujednané lhůtě splněn a stávaly se jeho otroky. Uvedený způsob záruky praktikoval se ještě v pozdějších dobách při dlužném plnění, jež ukládal vítěz poraženému nepříteli ve válce, jak jsou toho na př. četné doklady v pramenech ruských, jež vyprávějí, jak jednotlivá knížata brala od svých soupeřů jejich příslušníky do zajetí, odkud by sjednaná suma, uložená poražené straně, nebyla splacena.³⁾ Ruské prameny zovou poskytnutí takové záruky »dátí někoho *v tal, v talbu*« (талъ, тальба) — osoby do zajetí odevzdané zovou se »*talščiki*«;⁴⁾ téhož výrazu

zajímavé dva doklady z XV. a XVI. stol. viz u *Mažuraniće*, Prinosi, str. 289. U Poláků znamenal dlužník v XV. věku též věřitele. (*Brückner*, Słownik etymologiczny jezika polskiego, Krakov 1926/27, u hesla *dlug* a *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 337.)

³⁾ Srv. Новгородск. лѣтопись по Синод. харатеѣному списку, Petrohrad 1888, str. 226, 262, 318, 378 neb Лѣтопись по Лаврентьевск. списку, 3. vyd. Archeogr. komise v Petrohradě 1897, str. 44, 219, 265, 292 a j.

⁴⁾ *Tamže*.

užívají rovněž prameny srbské a chorvatské (*tal, talac, tale-nik*).⁵⁾ V latinských textech (na př. u Kosmy, Helmolda a j.) vyjádřeno jest uvedené opatření slovy »*obsides dare*«,⁶⁾ t. j. dáti rukojmí. Často bývali za ně vybírání synové přednějších osob.

Podobným způsobem zaručovaly dluh i menší svazky pokrevní, t. j. rodiny prosté, dávající do zástavy věřiteli své děti, jak již výše o tom bylo jednáno.⁷⁾ Nebyl-li dluh vyrovnán, propadali takoví příslušníci rodiny do otroctví věřitelova,⁸⁾ což v pozdějších dobách zmírňováno v ten způsob, že dluh mohl býti vyrovnán osobními službami zastavených osob po určitém řadu let.⁹⁾

Postupný rozklad krevních svazků přivedl konečně k platnosti individuální ručení dlužníkem. Podobně jako u kolektivních svazků bylo původně toto ručení výlučně osobní, nikoliv věcné. Prozrazuje to přímo terminologie: čes. *závazek*, pols. *obowiazek*, srbochorv. *zavez*, rus. *завязка* míří svým smyslem na osobu; dlužník byl »zavázán« od věřitele. Účinky ručení obyčejně nastupovaly, jestliže dlužník svého dluhu v ujednané lhůtě nezaplátil. Osoba dlužníková propadla v takovém případě věřiteli do otroctví, jenž mohl s ní libovolně nakládati. Staré prameny české připomínají, že věřitelé drželi dlužníky v poutech,¹⁰⁾ dávající je zakovati do železných řetězů;¹¹⁾ podobně v právu polském zachovávalo se ještě ve XIII. stol. právo věřitele sahati nejen na svobodu dlužníkovu (*detinere*), nýbrž

⁵⁾ *Mažuranić*, Prinosi, str. 1439, *Novaković*, Загонски споменици, str. 315 (doklad ze XIV. věku).

⁶⁾ Kosmas, r. 1107: de cetero fratrem suum Ottonem dat regi obsidem; r. 1193: filios suos dantes obsides. *Helmoldi*, Chron. lib. I., c. 37, 38; srv. též řadu dokladů, jež uvádí *Kotljarevskij*, op. cit., str. 166.

⁷⁾ Srv. str. 65.

⁸⁾ Reminiscenci tohoto stavu obsahuje na př. doklad, jež uvádí *Jasiňskij*, op. cit., str. 461, pozn. 57, podle něhož bojarin Zacharij Švalevič a jeho žena zastavili svého syna Putila židu Misanu v půldruhé kopě a 5 groších, by mu sloužil do té doby, dokud by rodiče zápůjčku nezaplátili. (Akty vilen. Kom., sv. XVII., No. 976 z r. 1555.) Přímý doklad je v citované zprávě Herbordově, *Dialogus de Ottone*, l: III., c. 9; nesluší rovněž přehlížeti analogie při individuálních dlužnicích.

⁹⁾ Srv. str. 85 a 86.

¹⁰⁾ Srv. Gumpoldův »Život sv. Václava knížete českého«, kap. 29 (*Fontes* I., 164).

¹¹⁾ Srv. Křišťanovu legendu o sv. Ludmile (*Fontes* I., 225).

i na jeho zdraví a život (igne cremare, martirisare).¹²⁾ Dosti dokladů o věznění insolventních dlužníků podávají též statuty dalmatské.¹³⁾

Podle starého práva ruského mohly účinky ručení nastoupiti případně ihned, jakmile byl založen dlužný závazek. Bylo to při t. zv. *zakupnictví*, kde dlužník vstupoval k věřiteli do dočasného otroctví, dáváje mu ihned vlastní osobu do zástavy; »býti v zakupě« značilo tolik, co býti (osobně) v zástavě. Zakupnictví je známo již Ruské Pravdě;¹⁴⁾ udržovalo se však ještě v pozdějších dobách v západní Rusi ve značné míře životnosti. Z památek západní Rusi ze XVI. věku jakož i z prvního statutu litevského je viděti, že do zástavy (zakupu) se pravidlem dávali lidé chudí, kteří neměli žádného majetku, takže věřitel hned při smlouvě se ujistil jejich osobou. Činil to také z toho důvodu, že při nuzných poměrech dlužníka mohl sotva očekávati, že se mu dostane zaplacení zápůjčky a proto přijímal místo platu dlužníkovu práci po určité dobu, jež byla stanovena obapolnou smlouvou nebo obyčejem.¹⁵⁾ Za každý rok práce dlužníka pro věřitele (obyčejně na polích) odpočítávala se jistá částka z dluhu (t. zv. »výpusk«), až se dlužník úplně z dluhu »vyrobil«.¹⁶⁾

Individuální ručení dlužníkovu nebyl věřitel arci povinen vždy uznati za dostatečnou míru jistoty, že skutečně dosáhne splnění dluhu, oč mu na prvním místě šlo. Mohl žádati, aby ručení převzala na sebe osoba jiná na místě dlužníka; naopak

¹²⁾ Radu dokladů viz *Dąbkowski*, Rękojemstwo w prawie polskiem średniowiecznem, Lvov 1904, str. 66 a násl.

¹³⁾ Srv. na př. statut hvarský (vydal S. *Ljubić*, Mhj. III) ze XIV. stol., čl. 15, v němž se ustanovuje, že jest »in arbitrio creditoris... debitorem ponere in carcerem ad suum beneplacitum«, nezaplatí-li dlužník svého dluhu. Obdobná ustanovení ve statutu splitském (vydal *Hanel*, Mhj. II.), čl. 109, trogirském (vydal *Strohal*, Mhj. X.), I. L., c. 30, 38.

¹⁴⁾ Srv. čl. 70—73, 75 (Kar.).

¹⁵⁾ I. litevský statut z r. 1529 upravil roční srážky na odpracování dluhu takto: Dal-li se do zástavy křesťan židu nebo tatarovi, splácel svou práci ročně 30 grošů (Rozd. XI., čl. 6). Pakli se muž nebo žena zastavil křesťanu, aniž by si ujednali, co jim na splátku dluhu za jejich služby bude účtováno, sráželo se muži 15 grošů ročně, ženě 10 (Rozd. XI., čl. 8).

¹⁶⁾ Srv. *Jasiński*, op. cit., kde na str. 450 a násl. jsou uvedeny četné doklady z pramenů; dále *Jakovkin*, Закупы Русской Правды (Žurnal ministerstva narod. prosvěščenija, 1913, duben, str. 283 a násl.).

zase mohly jiné osoby nabídnouti věřiteli, že ručení na sebe převezmou, by hrozící následky od dlužníka odvrátily. Osoby takové zvaly se u Slovanů *rukojmími* a jejich závazek *rukojemství* (pols. *rekoimstwo*, rus. емство, srbochorv. *jamstvo*, ruský též поручительство, порука, podobně srbochorv. *poruka*, polsky *poręka*, bulh. пръчителство). Rukojemství takové arci předpokládalo dohodu jak mezi rukojmím a dlužníkem, tak mezi rukojmím a věřitelem.

Uvedené termíny napovídají dosti zřetelně, jaká byla původní forma rukojemství u Slovanů. Značit' ruské емство i srbochorvatské »jamstvo« prostě zajetí; stejný smysl má též termín »rukojemství«, znamenající zajetí ruky, tudíž uvedení někoho do poddanství. Podle toho nejstarší formou rukojemství u Slovanů by bylo odevzdání rukojmího věřiteli do zajetí, čili jako zástava. Tato prvotní povaha rukojmího obráží se ještě v různých terminologických obrazech v době pozdější. Česká právní kniha Rožmberská užívá na př. slovních obrátů »zastaviti« rukojmí, »vypraviti« rukojmí (t. j. vyplatiti je ze zástavy).¹⁷⁾ Podobný obrat »wyprawicz z rękojemstwa« možno naléztí též v pramenech polských.¹⁸⁾ Stejně četná rčení z pramenů latinských mají v sobě podobné reminiscence (fidejussores dare, ponere, assignare, statuere, liberare, obligare, exbrigare a pod.)¹⁹⁾ a s nimi souhlasné obraty ruské [дати на себѣ порука,²⁰⁾ дати поруцѣ]²¹⁾ i srbochorvatské (dati jemce).²²⁾ Ještě v pozdních dobách nečiní se také v pramenech rozdílu mezi rukojmím a zástavou, ba naopak kladou se sobě na roveň; jindy zase se zaměňuje rukojmí zástavou a opačně zase zástava rukojmím.²³⁾ Ze všeho, co uvedeno, tudíž vyplývá, že rukojmí měl u Slovanů původně povahu dané zástavy, jež se

¹⁷⁾ čl. 121. (vydání Brandlovo).

¹⁸⁾ *Pickosiński*, Studya, rozprawy i materyaly, VI., 1, str. 53.

¹⁹⁾ Co do českého práva uvádí jich hojnost *Rauscher*, K rukojemství v českém právu zemském, Praha 1923, str. 6 a násl.; z polského *Dąbkowski*, Rękojemstwo, str. 46 a násl.

²⁰⁾ Srv. smlouvu smolenského knížete Mstislava Davidoviče s Němci z roku 1229, čl. 21 (Christomatia I., str. 102).

²¹⁾ Dvinská ust. gramota z r. 1397, čl. 9 (tamže, str. 124).

²²⁾ Zákoník Stefana Dušana, čl. 88.

²³⁾ Zajímavé doklady u *Dąbkowského*, op. cit., str. 47; stejně tak tvůrce českého zákoníku práva městského Pavel Kristian z Koldína nadepsal kapitolu o rukojemství »de vadimonio sive de fidejussoria obligatione«.

dostala do rukou věřitelových. Bylo tomu podobně též u Germánů.

Odevzdáním rukojmě do moci věřitelovy se dlužník z ručení vyprostil (»vyručil se« z dluhu). V podstatě rovnalo se tudíž takové opatření náhradnímu splnění dlužného závazku (datio in solutum). Rukojemství mělo tedy již ve své původní formě v sobě prvek novační. Za primitivních poměrů u Slovanů byl by jiný způsob rukojemství těžko myslitelný; byl-li odevzdán věřiteli do zástavy dlužník resp. členové jeho rodiny, platilo totéž i pro rukojmího, jenž na místo dlužníkovy v ručení vstoupil. Dlužník nemohl již býti věřitelem ke splnění dluhu nucen; neplatil-li, sahal věřitel na osobu rukojmě, jehož měl »v zástavě«, která mu prostě propadla.

Pokročilejším útvarem rukojemství bylo, že rukojmí zůstal na svobodě; dostačil jeho pouhý slib, že za dlužníka béře na sebe záruku. Postavení jeho bylo analogickým se zástavou bez držby. Avšak jiných změn v jeho postavení nebylo; zůstal-li dlužník v prodlení, neobracel se věřitel s donucovacími prostředky na něho, nýbrž nastupoval přímo na rukojmího, by se hajil jak na jeho osobě, tak na jeho majetku. Tuto pokročilejší formu rukojemství mají na mysli již nejstarší právní památky slovanské.²⁴⁾

Poněvadž rukojmí vstupoval na místo dlužníka, mohl věřitel vůči němu uplatnit všechna práva, jež mu náležela vůči dlužníkovi, tedy zbavit jej svobody, libovolně s ním nakládati a odnítí mu po případě veškerý jeho majetek.²⁵⁾

²⁴⁾ Tak na př. česká právní kniha Rožmberská v čl. 230 (vyd. Brandl), jakož i řada dokladů, jež uvádí *Rauscher*, op. cit., str. 6 a násl.; z pramenů polských viz četné doklady u *Dąbkowského*, *Rękojemstwo*, str. 12 a násl. Z ruských pramenů se dotýká uvedené formy již nejstarší text Ruské Pravdy (čl. 13 Ak); srv. též doklady, uvedené na str. 132 v pozn. 3. a j. Doklady z pramenů chorvatských viz u *Mažuraniče*, str. 1030 a 1031 u hesla *poruka*, str. 458, u hesla *jamstvo* a j. Z dokladů srbských srv. *Novaković*, *Законски споменици*, str. 117 (z XIII. věku), *Solovjev*, *Одабрани споменици*, str. 108 a zejména zajímavý doklad z r. 1353 na str. 153, kde se dochovalo ještě staré rozlišení mezi rukojmím v zástavě (таленикъ,) rukojmím na svobodě (порученикъ a zajateц (свезаникъ, сужьнь). Také čl. 114 zákoníku Stefana Dušana předpokládá rukojmí na svobodě, kteří před hrozcími následky z jejich ručení utíkali ze země.

²⁵⁾ Ačkoliv věc vyplývá z vlastní povahy rukojemství, možno uvést i různé doklady historické, v nichž se zračí míra oprávnění věřitele naproti rukojmímu,

V každém případě však odpovědnost rukojmího bývala výlučnou a hlavní; subsidiární ručení rukojmího u slovanských národů jest teprve výsledkem pozdního vývoje právního, v němž počaly se již uplatňovati též prvky římské. Běžný názor na postavení rukojmího přiléhavě vyjadřuje chorvatská průpověď »*jamac — platac*«; nějaké beneficium excussionis seu ordinis justinianského práva, podle něhož věřitel měl nastoupiti napřed na hlavního dlužníka a teprve potom na rukojmě, bylo slovanským právním názorům dlouho cizí.

Již v samotném rukojemství zakládala se povinnost dlužníkovy, by rukojmího z ručení vybavil a nahradil mu škodu, kterou tím utrpěl. Rukojmí pouze »ručil«, avšak sám nedluhoval; »dluh« i nadále zůstal na dlužníkovi, arci již vůči rukojmímu, jestliže za něho dluh vyrovnal věřiteli. Odpovědnost dlužníkovy vůči rukojmímu byla původně stejně osobní jako při jiném dluhu; rukojmí se hojil na osobě dlužníkovy svémocným obmezením jeho svobody.²⁶⁾ Teprve pozdějším vývo-

pakliže k účinkům ručení došlo. Tak na př. v brněnském Schöffenchu (ed. *Roessler*, II. 20, čl. 38) byla položena otázka, mají-li býti rukojmí státi, přehne-li zločinec, za něhož se zaručili. V knize Koldínově (čl. J. XV) se uvádí, že věřitel má pro rukojemství »prvé k osobě, nežli k statku právem nastupovati« (vyd. *J. Jireček*, str. 248). Podobně v právu polském odpovědnost rukojmího byla původně neomezená; platilo za zásadu, že »id, quideunque ius decreverit, pati debet« (*Dąbkowski*, *Rękojemstwo*, str. 73; tamtéž uvedeny i jiné četné doklady). Stejnou zásadu možno pozorovati v záručních listinách ruských ještě v XVI. a XVII. věku. Tak na př. *поручная по нѣделшикъ* z r. 1567 (*Christomati*, II., str. 257) obsahuje klausuli: *А учнетъ онъ (t. j. dlužník) не потому чинити, какъ въ сей записи писаны, ино на насъ по поручникъхъ пеня царя и великого князя, что государь укажетъ... и наши поручниковы головы въ его голову мѣсто. Podobně поручная записка по яврѣ в судѣ z r. 1664 (tamže, str. 254) a j. Z chorvatských dokladů budiž uveden případ z r. 1237, kdy jakýsi Marin z Rábu vypůjčil si od Petra, syna Jakuba Sabaciya, 17 liber a rukojmí jeho Germanus Purnos »fideiussit super bonis suis et super suam personam et licebit Petro tenere, super quem sibi placuerit his duobus« (Smič. cod. IV., str. 31). Jiné doklady u *Mažuraniče*, *Prinosi*, str. 1030 u hesla *poruk*. Typickým je zejména doklad ze XVII. věku, kde mluví o mučení rukojmích (»hočemo poruka izbiti i uši odrizati«), uvedený u *Mažuraniče*, *Prinosi*, str. 459 u hesla *jamstvo*. Pokud se týče Srbů, jest dostatečným reflexem příkrých následků ručení rukojmích výše citovaný čl. 114. zákoníku Stefana Dušana.*

²⁶⁾ Přímý doklad v právu polském podává *Dąbkowski*, *Rękojemstwo*, str. 67, v záznamu krakovském z r. 1401, kde se praví, že rukojmí dlužníka »potens est erit tam in via, in locis, in civitatibus detinere«.

jem docházelo též na majetek dlužníkův,²⁷⁾ až konečně vylučně jen na majetek dlužníka.

Rukojemství mohla převzít buď osoba jednotlivá, nebo též několik osob dohromady. Posléze zmíněný způsob býval u Slovanů dosti obvyklým zjevem již při zajatectví; jeho analogií bylo v pozdějších dobách *spolurukojemství*, vstoupilo-li do ručení za dluh na základě dohody s dlužníkem a věřitelem více osob. Při tom arci se naskytovala možnost, že všichni rukojmí ručili za dluh in solidum, nebo každý z nich jen za poměrnou část dluhu. Solidární ručení je u Slovanů starší: mělo svůj základ již v prvotní formě kolektivního soužití rodinného, solidárně ručily též v dávných dobách celé rody za následky trestných činů, jichž se dopustili jejich příslušníci; z toho důvodu je také *spolurukojemství* in solidum u nich starší. *Spolurukojmí* v něm vystupovali vůči věřiteli jakožto subjekty *jednoho* rukojemského poměru, »unus tamquam duo et duo tamquam unus«. Zaplatil-li věřiteli za dlužníka jeden z nich, byli tím osvobozeni i ostatní. V zemích českých připomínají toto rukojemství prameny od XIV. věku mluvíce o záruce »rukou společnou a nerozdílnou«;²⁸⁾ stejně vyjadřují se i prameny polské (*wspolek, pospolna ręka, pospolita ręka*).²⁹⁾ Stejně tak předpokládalo se solidární ručení při více rukojmích v právu ruském, jak to dosvědčují příslušné klausule záručních aktů v období moskevském;³⁰⁾ totéž platí i při více rukojmích v právu jihoslovanském.³¹⁾ Byloť rukojemství rukou společnou a nerozdílnou pro věřitele mnohem výhodnější, poskytujiíc mu daleko větší míru jistoty, než rukojemství pro parte rata. Věřitel byl zabezpečen, že obdrží celý svůj dluh bez ohledu na to, jaké změny mezi rukojmími nastanou. Proto ve

²⁷⁾ Doklad takové smíšené odpovědnosti dlužníka vůči rukojmímu viz v »záškodním listě« českém z r. 1415, kde slibuje dlužník vyvadit rukojmí, při čemž podotýká: Pakli bychom jich nevyvadili, tehdyť dávány jim moc tímto listem, aby nás mohli *jímati, stavovati i naše lidi, i v zbožie se uvázati*... (A. Č. I. 401, *Rauscher*, op. cit. str. 15).

²⁸⁾ Srv. *Rauscher*, op. cit., str. 18, kde uvedeny též doklady.

²⁹⁾ *Dąbkowski*, *Rękojemstwo*, str. 176 a násl. Latinské obraty, užívané v textech jsou »in solidum manu coniuncta, in solidum, coniunctis manibus in solidum«; podobně u Poláků (*Dąbkowski*, tamže, str. 179, kde uvedeny četné příklady).

³⁰⁾ Viz str. 137, pozn. 25.

³¹⁾ *Tamže*.

středověku byl uvedený způsob rukojemství pravidlem, kdežto rukojemství pro parte rata výjimkou, která v jednotlivém případě bývala výslovně uváděna; v případech pochybných jest předpokládati rukojemství in solidum.³²⁾

Každý dluh nebylo nutno zaručovati vždy osobně; věřiteli mohlo se dostatí potřebné jistoty, že za dluh ručil dlužník *věcí*, ze svého majetku, kterou věřiteli do zástavy odevzdal. Vyvíjejícímu se obchodu byl tento způsob ručení velmi výhodný. O tom srovnej oddíl o právu zástavním (§ 17).

* *

*

Za primitivních poměrů u dávných Slovanů mohlo, jak již výše bylo podotčeno, při dlužném závazku jíti jen o nečetné věci movité. Dluhy, jichž předmětem jsou *peníze*, datují se u Slovanů také již od dob pohanských. Jako peněz (platidel) užívali původně Slované východní kůžek malých zvířat, hlavně veverka (»bělky«) a kun; na západě bylo obyčejem platiti kusy tkanin (plátna). Když později se začalo u Slovanů užívatí peněz kovových, přešel na některé z nich starý název zvířecí kožky (бѣлка, куна, фуница, веверница, вѣкша). Starobylým platidlem u všech Slovanů bývala též *hřívna* (původně kovová obruč náhrdelní, sloužící za šperk), jež obsahovala určitou váhu čistého stříbra, podle krajů a dob arci nestejnou. Mincí užívali Slované původně cizích, jež se k nim dostávaly obchodem; teprve na sklonku doby pohanské začali raziti mince vlastní.³³⁾

* *

*

Nejobyčejnějším důvodem ke vzniku dluhu byla jednak *smlouva*, jednak čin *trestný*, z něhož plynula pro pachatele resp. jeho rod povinnost nahraditi způsobenou škodu.

Smlouva předpokládá svou povahou souhlasný a vzájemně se doplňující projev vůle dvou stran. Při široké platnosti kolektivistického principu u dávných Slovanů byly smlouvy ujednávány mezi kolektivními svazky (rody, rodinami), nebo aspoň mezi kolektivním celkem (rodinou) a jednotlivcem (na př. příchozím obchodníkem). Smlouvy mezi dvěma osobami, pokud

³²⁾ *Dąbkowski*, *Rękojemstwo*, str. 185.

³³⁾ Podrobně o tom jedná *Niederle*, *Ž. S. S. III. 2*, str. 463 a násl.

nešlo o zmocněnce kolektivních celků, byly původně sjednávány asi jen mezi kupci.

Prvotní forma smlouvy nemohla být původně u Slovanů jiná, než *ústní*, jak to ostatně sám termín naznačuje (smlouva, pols. *zmowa*, rus. *смова*, srbochorv. *dogovor*, *ugovor*, též rus.). Provázeny bývaly různými formalitami. Především Slované užívali při smlouvách *symbolů*, z nichž některé se dochovaly až do novějších dob. Tak na př. při rukojemství, jak již samo slovo ukazuje, chápal se věřitel ruky rukojmího na znamení zajetí jeho osoby za dluh. Jiným symbolickým aktem při smlouvách bylo t. zv. *»rukobití«* (rus. *рукобитие*), jímž smluvní strany dávaly zevní výraz tomu, že smlouva mezi nimi stala se skutkem a na znamení toho prudce si podaly pravé ruce, udeřivše při tom hlučně dlaněmi o sebe. Ve starém právu ruském zmiňuje se o tomto obyčeji již smlouva ruského knížete Igora s Řeky v r. 945; výslovný předpis o něm chová též novgorodská soudní listina z r. 1471³⁴⁾ v životě prostého lidu slovanského dochoval se doposud v plné životnosti. U Chorvatů zve se *»sijecenjek«*, což pochází od zvyku, že smluvní strany podavše si hlučně pravice od sebe je neoddělují, nýbrž jiná osoba, obyčejně svědek smlouvy, spojené ruce kolmým úderem dlaně od sebe oddělí (*»přesečne«*). Podobně Bulhaři znají tento symbolický akt zovouce jej jako Chorvati *»přesečnutím«* (*прѣсичане*) nebo jako Rusové *rukobitím* (*рукуване*). U Poláků a Slováků dochovalo se zmíněné pojmenování při obyčejích svatebních (*rekowiny*, *rukovanky*). I Slované baltičtí, jak se zdá ze zmínky Herbordovy,³⁵⁾ užívali téhož aktu. Zevním výrazem dovršení smlouvy u Slovanů byl též zvyk, že se strany políbily na ústa. V historických zprávách se dějí o něm zmínky obyčejně při smlouvách o mír (*osculum pacis*); u srbských venkovanů vyskytl se i v životě soukromém. Polibek zde ne-

³⁴⁾ ДАТЬ РУКУ, УДАРИТЬ ПО РУКАМЪ. (Srv. smlouvu Igora s Řeky z r. 945, čl. 2, a novgorodskou soudní listinu čl. 24, 37 v *Christomatii* I. Vladimírského Budanova, str. 10, 178, 184.) Srv. též *Pavlov Silvanskij*, *Сопиненія*. III., Petrohrad 1910, stať o symbolismu v starém ruském právu, str. 436 a násl.

³⁵⁾ *Herbordi*, *Dialogus* II. c. 30... porrectione manus et osculo pacis. Též *Ebbo*, III. 13, 23. Odehlyný obřad zaznamenal Dětmar Meziborský u Luticů, kteří dohodnuvše se o míru, odstříhli si trochu vlasů a vzavše k tomu kousek drnu podávali si pravice. *Chronicon* VI. 18 a *Kotljarevskij*, op. cit. str. 162 a 163.

znamenal projev nějaké lásky, nýbrž že se strany dohodly (po chorv. *»obljubily«*; starosl. *любити* značí nejen *»osculari«*, nýbrž i *»contrahere«*, čes. *slíbiti*, pols. *ślubić*, slovin. *zaljuba* (*votum*), *obljuba* (*promissio*), hluž. *lubić* (*polliceri*, něm. *geloben*).

Při výměnném obchodě, jenž původně u Slovanů převládal, bylo zcela přirozeným předpokladem, aby se smlouvy ujednávaly *ve dne*, by bylo možno si nabízený předmět prohlédnouti; ujednávalo-li se něco v noci, budilo to nedůvěru a smlouva se zračila lidem podezřelou. Tato nedůvěra k pokoutním smlouvám zračí se zřetelně již ve výše připomenutých privilegiích z XIII. věku pro české a polské židy, v nichž se jim zapovídá přijímání zástavý po západu slunce.³⁶⁾ Zcela jasně věc formuluje v právu českém Všehrd podotýkaje, že *»noc žádného práva vedenie nezná«*.³⁷⁾ Neméně výrazně se vyslovuje jihoslovanský statut poljický uváděje, že při prodeji i směně má se *»podle dávného obyčeje jednati zjevně, za bílého dne a nikoli po tmě«*.³⁸⁾ V *kastavském* statutě (z r. 1490) prohlašují se smlouvy sjednané v noční době vůbec za neplatné.³⁹⁾ Na Rusi ještě v nedávných dobách zachovával prostý lid obyčej, že v noci se nemá nic kupovati ani prodávati.⁴⁰⁾

Jinou formalitou, již vyžadovaly smlouvy u Slovanů bylo, že bylo nutno, by smlouvy se děly *v přítomnosti svědků*. V roli svědků často vystupovali příbuzní smluvních stran, ba mnohdy celé dospělé příbuzenstvo jakožto reprezentace rodu.⁴¹⁾ Při volbě svědků přihlíželo se k jejich osobním vlastnostem; měli býti vybírání jen *»dobří lidé«*, *těšící se obecné vážnosti*.⁴²⁾ Beze

³⁶⁾ Čl. 33 brněnského textu. C. J. B. I. str. 141: Srv. též str. 123 a *Dąbkowski*, op. cit. I. str. 288.

³⁷⁾ VII. 21 10.

³⁸⁾ Čl. 51 a, 52 b.

³⁹⁾ Čl. 21.

⁴⁰⁾ *Jakuškin*, op. cit. str. 440.

⁴¹⁾ Typický příklad vystupování celého příbuzenstva při smlouvě viz *Hrvatski spomenici* I. 135, 170, 175 (Mhj., sv. VI. 1).

⁴²⁾ Svědkové při smlouvách vystupují u Čechů již ve XII. věku. Srv. *Friedrich*, C. D. I., str. 110, str. 271 (*testes idonei*); doklady o *»dobrych lidech«* viz u Brandla, *Glossarium* str. 38; srv. též doklad u H. *Jirečka*, Ukázka listináře uhersko-slovenského, Vídeň 1865, č. 51 (učičta mezi sebou dokonání teď před dobrými lidmi) a j. Co do Poláků, srv. *Dąbkowski*, op. cit. II. str. 447; v právu chorvatském četné doklady u *Mažuraniće*, *Prinosi*, str. 172, 250, 695.

svědků byly smlouvy původně neplatné,⁴³⁾ neb aspoň nesnadno prokazatelné. Rozvoj obchodu i vzestup vzájemné důvěry časem přinesl v tom směru značné uvolnění, takže význam svědků při smlouvách později poklesl. U Rusů vyvinul se na př. již v období Ruské Pravdy obyčej, že kupci při vzájemných zápůjčkách svědků nepotřebovali; došlo-li ke sporu, dostačila přísaha věřitele.⁴⁴⁾

Uvedené formalities, zejména přítomnost svědků, sloužily převážně k tomu, by mezi smluvními stranami byl postaven mimo jakoukoliv pochybnost pravý obsah smlouvy. Na čem se strany smluvní dohodly, to platilo za pravý projev jejich vůle. Stal-li se pak případ, že se jedna ze stran, ujednávajíc smlouvu, v něčem mýlila, šlo to k její škodě, smlouvu byla však povinna dodržeti. Co bylo slíbeno, musilo býti plněno; pouze smlouvy z donucení nebo ze lsti byly považovány za neplatné. V českých pramenech zdůrazňuje se posléze zmíněný princip již ve XII. stol.; strany učinivše na př. směnu, připomínají, že jednaly »nullo necessitatis imperio evicti, sed solius bonae voluntatis fervore«,⁴⁵⁾ nebo že ke smlouvě došlo »ex mutuo beneplacito, nulla nostra vel sua necessitate;«⁴⁶⁾ pozdější české prameny vyjadřují se, že při smlouvě bylo jednáno »s dobrým rozmyslem, svobodně a dobrovolně.«⁴⁷⁾ Podobně Všehrd uvádí ve svém díle, že »každý má příznání (prohlášení) učiniti sebe mocen, volen a svoboden jsa.«⁴⁸⁾ V polských pramenech bývá běžnou doložkou při smlouvách, že smluvce k ní přistupuje »non compulsus, non coactus, de bona et matura deliberatione

V ruských pramenech přichází nejstarší zmínka o »dobrých lidech« ve smlouvě Smolenska s Rigou a Němei z r. 1229, při níž také »dobří lidé« měli účastenství. Srv. *Christomatia*, I. str. 97 (úvod), čl. 12, 13, 33, jakož i závěrečnou část smlouvy na str. 108. Nezřídka zaujímali »dobří lidé« též roli prostředníků. Velmi obšírně pojednává o nich *Demčenko. Изъ истории судоустройства*, (Vlašava, 1919) a j.

⁴³⁾ *Dąbkowski*, op. cit., II. str. 405, 406 upozorňuje na četné doklady, jež připomínají, že »vendiciones, empeiones, resignaciones et contractus qualescunque nullum robur firmitatis valent obtinere, nisi testium annotatione fuerint roboratae.

⁴⁴⁾ čl. 45 (Kar.).

⁴⁵⁾ *Friedrich*, CD. I. str. 277, 278.

⁴⁶⁾ *Tamže*, str. 273.

⁴⁷⁾ AČ. II. str. 58 a j.

⁴⁸⁾ VI. 39, 2.

praehabita«,⁴⁹⁾ což v ruském textu jest vyjádřeno »доброю волею и добрымъ умышлениемъ а некоторою силою, безо лъсти а без хитрости.«⁵⁰⁾ Podobně poljický statut poznamenává, že při směně nesmí býti ani zlého úmyslu ani podvodu (»ne budući ke chinbe ali djale vola privarke«).⁵¹⁾ Totéž platilo i ve starém právu ruském; zřetelně na to na př. ukazuje předpis Ruské Pravdy, že ten, kdo někomu podvodně upřel zapůjčené peníze, byl nejen povinen řádně smlouvu dodržeti, nýbrž ještě byl potrestán zvláštní pokutou.⁵²⁾ Ve pskovské soudní listině přichází již předpis, že ten, kdo by učinil koupi nebo směnu ve stavu opilosti, může smlouvu zrušiti (размѣнитися), když z opojení procitne.⁵³⁾ Všechny uvedené doklady, jichž by se dalo nalézt i více, jasně dosvědčují, že svobodná vůle a bona fides byla nezbytnou podmínkou platnosti smluv. Proti tomu zdánlivě mluví starší svědectví císaře Maurikia, jenž ve svém *Stratégiku* píše, že »Slované jsou věrolomní v každé příčině a ve smlouvách nestáli spíše pro strach než pro dary povolující.«⁵⁴⁾ Ke smlouvám s nimi docházelo, jak jest přímo v textu řečeno, převážně z donucení (»pro strach«); takové smlouvy v očích lidu však postrádaly jakékoliv závaznosti.

Písemná forma smluv byla slovanským pohanům při neznalosti písma samozřejmě neznámou. Nicméně i v primitivních poměrech, nešlo-li o plnění z ruky do ruky, nebylo možno vždy spoléhat jenom na paměť, zejména při číslech, takže velmi záhy vznikaly pomůcky, jimiž se paměti napomáhalo. Slované užívali k tomu různých praktik jako uzlů na provázcích, nakreslených nebo vyrytých značek, nejčastěji pak vrubů nebo zářezů do lískových hůlek, jak to o nich zaznamenal mnich Chrabr v IX. stol. vyprávěje, »že zprvu Slované neměli písmen, ale z črtů a zářezů čtli a hádali jsouce ještě pohané.«⁵⁵⁾ Tento

⁴⁹⁾ *Dąbkowski*, op. cit. sv. II. str. 352; srv. dále Agz II. str. 90, 135, 145, 179, 189 (z XV. věku).

⁵⁰⁾ Agz II. str. 15.

⁵¹⁾ čl. 52 c.

⁵²⁾ čl. 44 (Kar.).

⁵³⁾ čl. 114.

⁵⁴⁾ *Stratégikon* XI. 5 (*Niederle*, ž. S. S. I. díl. 1, str. 30).

⁵⁵⁾ P. J. *Šafařík*, *Památky dřevního písemnictví Jihoslovanův* (Praha 1870), *Přídavek*, str. 90 a násl. Nejnověji vydal text traktátu Chrabrova J.

obyčej se udržel u Slovanů mezi prostým lidem ještě do nedávných dob: u Rusů říkalo se hůlkám, na nichž se činily záznamy pomocí vrubů, *birka* nebo *rubež* (v sev. Rusi); Srbové a Bulhaři je nazývají *рабошь, рѣбошь*, Slováci *rováš* vedle *rabuša* (maďarsky *rovás*), Čechové mají termín *rabuš, rabuše*, odtud slovo to přešlo k Němcům (Rabusch, Rabisch, Rawisch, Ramasch). Vlastní písemná forma smluv vznikla u Slovanů teprve ve středověku.

Podobně jako u Germánů vládl i mezi Slovany starý obyčej, že zejména důležitější smlouvy bývaly ještě zvláštním aktem *zesíleny*. Na prvním místě zde sluší uvést *přísahu*, t. j. dovolávání se boha, že smlouva bude dodržena. V dobách pohanských dělo se to *zaklínáním*, jak tomu nasvědčuje starý název přísahy *клятва*, t. j. kletba. Podle zmínky Helmoldovy se baltičtí Slované sice neradi k přísaze odhodlávali, bojíce se svých bohů za křivou přísahu, nicméně obyčej ten byl u nich dosti rozmanitý; přísahy konali u stromů, pramenů nebo u skal.⁵⁶⁾ Saxo Gramaticus zaznamenal i jednu jejich přísaznou formuli, doprovázenou symbolickým aktem: při sjednání mírové smlouvy mezi Datčany a Ránskými v r. 1160 dovolávali se ránskému bohu, by zhynuli jako kámen vržený do moře, pakli by smlouvu porušili, při čemž jejich zástupce Domborus na znamení toho vhodil kámen do vln.⁵⁷⁾ Jiná přísazní formule pohanská se dochovala ve smlouvách Rusů s Řeky z X. stol. Podle smlouvy Igorovy (z r. 945) dovolávali se Rusové boha Peruna držíce v rukou štíty, meče i ostatní zbraně, by byli od Peruna prokleti a vlastní zbraní zahynuli, kdyby smlouvu porušili.⁵⁸⁾ Podobně zněla formule ve smlouvě knížete Svjatoslava (z r. 971), kde se dovolávali dvou pohanských bohů Pe-

Vajs, Rukověť hláholské paleografie (Rukověti Slovanského ústavu v Praze, sv. 2), Praha 1932, str. 6 a 7.

⁵⁶⁾ *Helmoldi*, Chronicon, I. I. c. 83.

⁵⁷⁾ *Saxo Gramaticus*, I. XIII. ed. Holder, p. 517 a *Kotljarevskij*, op. cit. str. 162. *Pavlov Silvanskij*, Сочинения III, str. 451, shledává stopu takového obřadu u Rusů v přísloví «бросить дѣло съ камнемъ въ воду».

⁵⁸⁾ *Christomatia* I. str. 16. Přísahati na meč bylo obyčejem i u Bulharů, kteří jej kladli při tom mezi smluvní strany. (*Dečev*, Responsa Nicolai papae ad consulta Bulgarorum, čl. LXVII, str. 74). Také Švédové a Dánové, jak píše Saxo Gramaticus, zachovávali podobný obyčej («tacto gladii capulo obsequium polliceri solebant. lib. II., ed. Holder, str. 67); Menander zaznamenal jej též u Avarů (*Histor. graeci minores* ed. Dindorf II. str. 123—124).

runa a Volosa.⁵⁹⁾ Ze stížnosti, kterou zaslal papeži Janu IX. solnohradský arcibiskup Theotmarus se svými sufragány na Moravany v r. 900, je viděti, že na Moravě v té době ještě žil pohanský obyčej utvrzovati mír »per canem seu lupum«, t. j. utvrzovati smlouvu přísahou nad rozsekaným psem nebo vlkem, jak se to praktikovalo u Maďarů a Bulharů i jiných národů.⁶⁰⁾ Je arci pravděpodobno, že při smlouvách čistě soukromého rázu se přísahy as užívalo zřídka. S přijetím křesťanství byla zaváděna mezi Slovany přísaha křesťanská, jež uplatňována též i v právu.

Jiným způsobem zesílení smlouvy byl »*přídavek*«, vyskytující se u Slovanů při koupi nebo směně nemovitostí. Spočíval v tom, že *kupec* poskytoval prodáváči k vyplacené ceně kupní ještě jistý přídavek buď v menší sumě peněz, nebo v jiných drobných předmětech; po případě dal mu i menší pozemek. Nejčtenější a nejstarší zprávy o něm podávají prameny chorvatské, v nichž se uvádí termínem »*bezvětje, besuetie*« nebo latinskými obraty »*pro fine, in signum vero stabilis et praecisae venditionis, quasi pro cambio, in nomine concambii, pro talione*. Datují se již od r. 1080, při čemž v některých pramenech se přímo podotýká, že »*bezvětje*« platí kupec prodáváči »*secundum legen Sclavorum*«. *Mažuranić* ve svém díle podává dvojí rozbor slova *bezvětje*: v prvním odvozuje slovo to od základu »*vět*—« a vykládá smysl jeho tak, že znamená tolik jako lat. sine contradictione, irrevocabiliter. V druhém poukazuje k tomu, že by mohlo souviseti se slovem *лѣти*; podle analogie se

⁵⁹⁾ *Christomatia*, I. str. 17.

⁶⁰⁾ *Friedrich*, C. D. I., str. 32. Podle zprávy neznámého pokračovatele kroniky Theofanovy podstoupil přísahu s ceremonielním rozseknutím psa císař Lev V., když ujednal s Bulhary smlouvu o mír na 30 let. Současník Lvův (813—820) diakon Ignatius, jenž sepsal biografii patriarchy Nikefora, zapsal zase jiný obřad císařův při ujednání zmíněné smlouvy, jemuž se z ohledu na Bulhary resp. jejich chána podrobil: císař prý, drže v rukou pohár, lil z něho vodu k zemi, vlastníma rukama obracel sedla koňská, dotýkaje se třikráte řemenů a do výše zdvihal drn, vším tím se zaklínaje. Někteří autoři mají o věrohodnosti těchto zpráv pochybnosti. Srv. *Kacarov*, Клетвата у езическитѣ българи (Списание на българската Академия на наукитѣ, kniha III, 2, Sofia 1912, str. 113 a násl., kde uvedeny též příslušné texty a literatura, zejména *Lasch*, Der Eid, seine Entstehung und Beziehung zu Glaube und Brauch der Naturvölker, Stuttgart 1908 a j.) O Maďarech je zmínka v citovaném místě Friedrichova kodeksu.

slovy *vzetije*, *izetije*, *ujetije*, vzniklo též »*bezujetije*«, t. j. sine ulla exceptione.⁶¹⁾ *Kostrenčić* přiklonil se k tomuto druhému názoru a vykládá *bezvětje* tak, že to byl přídavek prodavači za zkrácení, které by mu mohlo vzniknouti později rozdílem v hodnotě peněz, k nimž v lidu byla nedůvěra. Kupec naproti tomu získával věc hodnoty stabilní, tedy přídavkem předem vyrovnal prodavači možnost takové újmy.⁶²⁾ *Solovjev* zase přijal první výklad *Mažuranićův* připomínaje, že také v jedné srbské památce z počátku XV. věku přichází slovo *безвѣтје* ve smyslu řec. *ἀφασία*. Přídavek podle toho jest znakem skoncování a nezvratnosti smlouvy; prodavač a jeho rod nemohou již vůbec jí odporovati.⁶³⁾ Povaha zmíněného přídavku jest tedy prostě konfirmační, jak konečně vyplývá z lat. obratu »in signum vero stabilis et precisae venditionis«. Pro správnost uvedeného názoru možno však uvést přímý doklad z pramene českého z r. 1209, v němž se mluví o zvláštním přídavku při směně pozemků, jež dala jedna strana »in testimonium confirmationis«, jenž není nic jiného než chorvatské »*bezvětje*«,⁶⁴⁾ pro které české prameny pohříchu neuvádějí českého názvu. Ruské prameny uvádějí často tento přídavek slovem *пополнокъ*, t. j. doplněk.⁶⁵⁾ Platil jej opětně kupec prodavači a sice buď v movitostech, sloužících běžným životním potřebám (oděv, žito, kusy dobytka), nebo v penězích nebo i v malém kusu půdy. Čím menší byla cena kupované věci, tím menší byla i cena »doplňku«. Podobná dávka byla také obyčejem v Polsku, t. zv. »*porękawicze*«; vyplácel je kupec in natura

⁶¹⁾ Prinosi, str. 54 a násl.

⁶²⁾ Marko *Kostrenčić*, *Bezujetije*, Mjesečnik hrvatskog pravničkog društva, XL, Zagreb 1913, str. 550—556.

⁶³⁾ *Solovjev*, Alexandr, Особенность продажи недвижимостей въ славянскомъ правѣ (Przewodnik historyczno-prawny, roč. II., seš. 1, Lvov 1931 i separ.)

⁶⁴⁾ Listina Daniela II. biskupa pražského o směně pozemků s klášteřem v Plasích z r. 1209 (Friedrich, C. D. II., str. 79): ... (dedimus iis) »hominem unum cum terra in villa, qua dicitur Ninowiz, alterius hominis terram in Chossur pro predio eorum, quod habebant in villa, que dicitur Mothol. Item que aliud predium nostrum, quod habemus in villa, que dicitur Scecowitz, dedimus eis pro hereditate, quam habebant in Rasediz. Et ut hoc concambium inviolabile in perpetuum perseveret, in testimonium confirmationis decem marcas addiderunt.

⁶⁵⁾ *Solovjev*, op. cit. str. 7 a násl.

nebo v penězích k ujednané tržové ceně, časem však nabyla povahy dávky veřejné.⁶⁶⁾ Jak ruské tak polské prameny zmiňují se o dotyčném přídavku od XIV. věku. U Jihoslovanů udržel se ještě v XIX. věku; Chorvati jen změnili jeho jméno, nazývajíce jej od XVI. věku slovem *domit* (od slova *dometati* = přidati). Jak z toho, co uvedeno, viděti, bylo poskytnutí přídavku kupcem prodavači při koupi nemovitosti obecným slovanským obyčejem; původ jeho jest dávný, avšak nesahá přece jen do doby pohanské pro předmět koupě.

Dalším způsobem, jímž se kupní smlouva utvrzovala, byl u Slovanů *litkup*. Byl to peněžitý náklad, který poskytoval kupec na pohoštění prodavače a svědků při smlouvě, kterýž obyčej se doposud mezi prostým lidem slovanským zachovává. Od svrchu zmíněného »přídavku« se lišil tím, že nešel výlučně ve prospěch prodavače a že jeho účel byl předem vymezen; nemusil také vždy býti placen kupcem, nýbrž šel mnohdy na vrub prodavače.⁶⁷⁾ Původ *litkupu* jest velmi dávný; spadá ještě do dob pohanských a spatřuje se v něm obrazná oběť, přinesená při smlouvě bohům, jak některé obřadnosti, jichž se někde při *litkupu* šetří, ještě v nové době naznačují.⁶⁸⁾ Obyčej arci není původu slovanského, jak již jeho pojmenování ukazuje, nýbrž germánského (středohornon. *litkouf*, [*lit* = silný nápoj, *kouf* = koupě] švéd. *lidköp*, *lödköp*); pronikl však ke Slovanům velmi záhy. Již od XIII. a XIV. věku podávají o něm prameny zmínky.⁶⁹⁾ Na Rus pronikl pravděpodobně od národů vý-

⁶⁶⁾ *Dąbkowski*, op. cit. II., str. 527 a násl. a *Solovjev*, tamže, str. 11 a násl.

⁶⁷⁾ Srv. o tom studii *Dąbkowski*, *Litkup*. Studium z prawa polskiego, Lvov, 1906; autor vyslovuje na str. 18 názor, že v Polsku druhy platil *litkup* prodavač a v dávných dobách obě strany. To potvrzují též obyčeje jihoslovanské. Srv. *Saturník*, op. cit., str. 44.

⁶⁸⁾ Zajímavý obyčej, ukazující na obětní význam *litkupu*, zaznamenal *Bogišić*, *Pravni običaji kod Slovena*, v Književniku III., Zagreb 1867, str. 462: při prodeji vola vzal prodavač číši vína, nalil napřed trochu zvířeti mezi rohy a zbytek podal kupci, aby se napil. Maďaři nazývají *litkup* slovem *áldomás*, což přímo znamená žertvu; Chorvati přejali německé i maďarské pojmenování a říkají »*likovo*, *likov*, *aldumaš*«; Bulhaři užívají buď domácích slov *кръчма*, *черпня* nebo tureckého *халвалъкъ* (*alvaluk* = sladké jídlo).

⁶⁹⁾ V polských pramenech nejstarší zmínka v r. 1359 (*Dąbkowski*, op. cit., II., str. 402); u Jihoslovanů zmiňuje se již zákon *vinodolský* z r. 1288,

chodních, od nichž Rusové i převzali jeho cizí pojmenování »могарычъ« (mogoryč);⁷⁰⁾ téhož původu je výraz »boryš« (борышъ), vyskytující se v Litevském statutě z r. 1529 ve složenině »boryšnik« ve smyslu »testis emptionis«,⁷¹⁾ t. j. člověk, jenž byl při »boryši« (litkupu). V ruském právu obyčejovém jest mogoryč doposud běžným zjevem,⁷²⁾ jako u západních Slovanů litkup.

Místem, kde se trhové a směnné smlouvy obyčejně sjednávaly, byla *tržiště*, *náměstí* a vůbec veřejná místa, sloužící k tomu, aby tam cizí kupci své zboží k prodeji vykládali. S větším rozvojem obchodu, jenž u Slovanů nastal počínajíc VIII. stol. po Kr., nabyly některá trhová místa, ležící hlavně při křižovatkách hlavních cest nebo při důležitých přechodech přes vodu, zvláštní důležitosti. V nich se soustřeďoval i vzdálený obchod, tam tedy se také nejčastěji sjednávaly i plnily smlouvy. Podle povahy jednotlivých smluv, ale rovněž také podle místních obyčejů, byly jednak dluhy *přínosné*, kde dlužník měl povinnost dojíti k věřiteli na určené místo a vyrovnati u něho dluh, jednak dluhy *výběrné*, kdy věřitel sám měl si dojíti k dlužníkovi, by plnění od něho přijal. Zápůjčka a půjčka byly na př. obyčejně dluhy přínosnými, plodinové nájemné dluhem výběrným.

Smlouvy *zanikaly* splněním. Zásadně bylo nutno splniti to, co bylo ujednáno a to v době a na místě, jak bylo určeno. Nestalo-li se tak, nastupovaly účinky ručení, o nichž již výše byla řeč. Věřitel arci mohl na prosbu dlužníkovu mu povolit jisté úlevy, zejména odročení platební lhůty. Nicméně nějaké moratorium, jež by se poskytovalo z určitých důvodů, nastav-

že za pozemky, vinice, i jiné věci jest zákon (t. j. obyčej) dáti litkup (čl. 45). Mhj. IV. str. 15. V českých pramenech jest litkup doložen od XIV. věku. Doklady viz u Gebauera, Slovník staročeský, díl II. str. 260.

⁷⁰⁾ Srv. arab. *macharidž* = výdaje; odtud též lat. *margarisium*, rus. могорычъ u Poláků »mohorycz«. *Solovjev*, op. cit., str. 13, připomíná, že vyskytuje se již v nejstarších jihoruských aktech od XIV. věku. Slovo могорышъ známo je také z listin, týkajících se poměrů Srbů k Dubrovníku v XIII. až XIV. stol., tam ale znamená nájemní plat, který platil Dubrovník srbským panovníkům za používání cizích vinic. *Solovjev*, op. cit., tamže.

⁷¹⁾ Srv. I. lit. statut, rozd. XIII. čl. 17, 18, 25. (*Jireček*, Svod zákonů slovanských, str. 228, 229, 232.

⁷²⁾ Četné doklady o tom *Jakuškina*, op. cit., též u *Pachtana*, Обычное гражданское право въ Россіи.

ších v poměrech dlužníka, bylo starému slovanskému právu po dlouhou dobu cizí. Ruská Pravda má sice ustanovení, že kupci, jenž byl postižen potopením lodi, vypuknutím války nebo ohně, má býti v placení poshověno.⁷³⁾ Avšak tento předpis vznikl pod vlivem práva byzantského⁷⁴⁾ a upraven na prospěch kupců v zájmu podpory obchodu s cizinou. Běžný obyčej prodati insolventního dlužníka se jinak zachovával pravidelně, jak se zároveň při zmíněném ustanovení v Ruské Pravdě uvádí.

Kromě splnění nastával zánik některých smluv tím, že dlužník svůj dluh u věřitele svými službami odpracoval. Práce byla na př. ekvivalentem dlužného výkupného, jak to vypráví o Slovanech císař Leon ve svém Taktiku;⁷⁵⁾ stejně tak ruší »zakupi« spláceli svůj dluh osobními službami svému věřiteli.⁷⁶⁾ Na Rusi udržoval se mezi sedláky obyčej splácti zápůjčku osobními pracemi ještě dlouho ve středověku. Kapitál splácený prací zval se издѣльное серебро, umožňoval-li se pouze letními pracemi, na př. kosením sena, bylo to лѣтнее серебро; kdož si za takových podmínek peníze vypůjčili, sluli серебреники.⁷⁷⁾ Splácení dluhu prací bylo běžným také při zastavování dětí, jak již o tom výše bylo jednáno.⁷⁸⁾ Samozřejmě dluh mohl dále též zaniknouti, jestliže věřitel dlužníkovi jej prominul. Naproti tomu smrtí dlužníka neb věřitele zanikal dluh, pokud byl závazek jen čistě osobní povahy; byl-li však založen závazek mezi jednotkami kolektivními, pak úmrtím jednoho člena, byť vystupoval třeba v roli náčelníka kolektivního svazku, se na věci nic neměnilo.

Primitivnost starého obligačního práva u Slovanů názorně se zrcadlí v jeho chudé terminologii. I nejobyčejnější typy smluv nemají mnohdy náležitě odrůzněných názvů; smysl jejich jest také někdy pomísen. Tak na př. slovo »koupě«, »kupovati« není původu slovanského; Slované je převzali od Germánů (got. *kaupon*, »provozovati obchod«, sthonněm. *choufan*). Avšak trvalo velmi dlouho, nežli se v něm dnešní pojem koupě ustálil, třeba si jej již Praslované vypůjčili. Původní smysl

⁷³⁾ Čl. 68 (Kar.).

⁷⁴⁾ Srv. X. titul byzantské Eklogy.

⁷⁵⁾ C. XVIII. (Niederle Ž. S. S. I., str. 34).

⁷⁶⁾ Viz str. 134.

⁷⁷⁾ *Sergjějevič*, Древности русскаго права, I. str. 243, 244.

⁷⁸⁾ Viz str. 65 a násl.

slova »koupiti« znamenal tolik co »nabyti« určité věci; bylo-li věci nabyto dočasně (na př. na 3 roky) mělo slovo »koupiti« u Rusů význam týž jako »najmouti« (ještě nedávno na př. u ruských sedláků na Volyňsku).⁷⁹⁾ Staroruský termín *zakup* neznamenal koupeného, nýbrž zastaveného člověka za dluh.⁸⁰⁾ Proto o skutečné koupí v dnešním slova smyslu, kdy šlo o nabytí vlastnictví, užívali Rusové ještě v XVI. stol. slova »koupiti« s různými dodatky (купить во вѣки, въ прокъ въ дернь, безъ выкупа, на вѣчностъ, обель-вѣчно.) kdežto nájem půdy vyjadřovali obratem *купить землю въ годы* (»koupiti půdu na čas«).⁸¹⁾ Ohlasem toho jsou ještě dnes termíny rus. *откупъ* (= pacht), srbochorv. *zakup* (= pacht), čes. *zákup, zákupnie právo* (jus emphyteuticum).⁸²⁾ Podobně slovo *prodati* mělo dlouho kolísavý smysl; znamenalo tolik, co »odevzdati« (srv. pol. *sprzedac*, rus. *передать*), »dátí někomu něco« a to buď dočasně nebo trvale. Postupným vývojem docházelo k odlišování; »zaprodati v penězích« (*запродать въ пенязехъ*) znamenalo u Rusů »zastaviti« něco (v XVI. stol.), mělo-li se pak slovem »prodati« vyjádřiti trvalé zcizení jistého majetku, bylo třeba zase přičiněti některý z výše uvedených dodatků (*продати на вѣчностъ, оу вѣки а под.*). Podobných obrátů užívali také Chorvaté (*продати на властито, закономъ викувитимъ и неодазванимъ*);⁸³⁾ u Srbů se mimo to vyskytuje slovo »prodati« i ve smyslu »spachtovati«.⁸⁴⁾ Staré české slovo »půjčka« (stejně tak i polské *pożyczka*) znamenalo mutuuum i commodatum; srbochorvatský termín *zajam* a ruský *заемъ* směřují v sobě rovněž oba uvedené smluvní typy; rozdíl mezi nimi v dávném právu u Slovanů nebyl vytříben.

Ze všeho, co shora bylo uvedeno, je zjevné, že soustava starého obligačního práva, jak se vyvíjela v právním životě u Slovanů, nesnese srovnání s pokročilejšími systémy, na př. s obligačním právem římským. Postrádá bohatosti obligačních

⁷⁹⁾ *Jasiňskij*, op. cit., str. 442. *Jakovkin*, op. cit. str. 253 připomíná, že termínu *купля* jest v Kormčí knize prostě užito ve smyslu *συνάλλαγμα*.

⁸⁰⁾ *Tamže*, str. 442.

⁸¹⁾ *Kadlec-Taranovskij*, op. cit., str. 88.

⁸²⁾ *Tamže*, srv. též *Mažuranić*, *Prinosi*, str. 1644 (heslo *zákup*) a *Jičeck*, *Prove*, str. 422; termín »*zakupnie právo*« v A. Č. I., str. 348.

⁸³⁾ Hrv. spom. I. 176, 177.

⁸⁴⁾ *Stojanovič*, op. cit. str. 103 (doklad z r. 1362).

forem, omezujíc se jenom na nejprostší a má jen velmi málo osobitých zvláštností.

Za nejstarších primitivních poměrů nebylo pro některé smluvní typy u Slovanů ani vhodné půdy. Smlouvy námezdní nebylo vůbec třeba, pokud se udrželo ve větší míře otroctví. Podobně pro smlouvu nájemní a pachtovní nebylo po dlouhou dobu u Slovanů místa. Půdy bylo původně dosti, takže obyvatelstvu úplně stačila; jestliže pak některá rodina vzrostla do takové míry, že z dosavadní půdy nebylo možno opatřiti pro ni potřebnou výživu, oddělili se podnikavější její členové, vyhledali si půdu novou, jež ještě nebyla od nikoho okupována a zabrali ji pro sebe. Nějaký nájem příbytků byl u Slovanů po dlouhou dobu věci neznámou; každá rodina žila pod vlastní střechou, rodiny pak, jež se oddělovaly, pořídily si příbytky nové. Pokud byl u Slovanů v převaze výměnný obchod a peněz se užívalo málo, je přirozené, že zápůjčky, jichž předmětem nejčastěji bývají peníze, se vyskytovaly zřídka. Spolčování se silněji uplatňovalo jen co do pracovních sil; o sdružování kapitálu nemohlo býti při jeho nedostatku v nejstarších dobách u Slovanů vůbec řeči. Ani darování nemohlo býti původně zjevem příliš častým; stálo mu v cestě kolektivní vlastnictví k nemovitostem i některým movitostem (na př. u dobytka), takže okruh předmětů, s nimiž jednolivec mohl volně nakládati byl velmi úzký.⁸⁵⁾ V prostých poměrech dávných Slovanů vystačilo se převážně se smlouvou *směnnou* a *trhovou*; jiných typů jejich život téměř ani nevyžadoval.

Bezprávné činy nebývaly původně u Slovanů důvodem dlužního závazku. U pohanských Slovanů vyžadoval obyčej bezprávný čin mstítí, při čemž ani nebylo nutno dbáti nějaké míry, jež by odpovídala výši způsobené újmy. K vině pachatelově také nebylo vždy přihlíženo; dostačil objektivní výsledek činu. Za takových okolností výkon msty vyvolával novou mstu, jež mezi rody tak vzrůstala na trvalé nepřátelství. Proto již za rodového bytu počali Slované přistupovati ku zmírnění tohoto obyčeje a na místo msty začala se poskytovatí rodu poškozeného příslušníka majetková náhrada, jež byla stanovená smlouvou. Platiti náhradu byl povinen rod pachatelův; povinnosti své se arci mohl zprostiti též tím, že pachatele poško-

⁸⁵⁾ *Kadlec-Taranovskij*, op. cit., str. 88.

zenému rodu vydal. Uvedený obyčej se u Slovanů udržel ještě po rozkladu rodových celků, avšak dostal teritoriální basi. Nebylo již rozhodným příslušenství k rodu, nýbrž příslušenství k obvodu určité obce (proto název *круговая порука*) nebo k obvodu několika obcí (u Poláků *opole*, u Rusů *вервь*, u Srbů *околина*), jak se o tom zmiňují slovanské právní památky. Podrobný výklad těchto »obligationes ex delicto« jest u Slovanů v těsné souvislosti s jejich právem trestním; v oboru práva soukromého nutno věc tedy ponechati stranou. V dalším bude tudíž pojednáno jen o jednotlivých smlouvách, jež se u Slovanů časněji vyskytují.

§ 19. Smlouva směnná.

Obchodní styky Slovanů s cizinou datují se již od dávných dob, kdy ještě sídlili ve své pravlasti v Zakarpatí. Při prvotním nedostatku vhodných platidel (peněz) dál se vzájemný převod různého zboží *směnou*, k níž bylo přirozeně třeba oboustranné shody, projevené buď výslovně neb aspoň předpokládané mlčky. Nejstarší smlouvou byla tudíž u Slovanů *smlouva směnná*. Obsah její sám již předpokládal, by jedna strana odevzdala napřed druhé straně určitou věc neb určité jejich množství, čímž pro druhou stranu založen byl závazek vykonati obdobné plnění navzájem. Nejobvyklejší byla výměna z ruky do ruky; dokud nebyla věc skutečně plněna, nemohlo býti o směně vůbec řeči. Platila tedy při směně zásada, že »re contrahitur obligatio« a směnná smlouva byla u Slovanů podobně jako u jiných národů nejstarším kontraktem reálným. Praslovanský jeho název byl »*měna*«, jenž se dochoval ve všech slovanských jazycích (čes. *měna*, *směna*, *záměna*, pol. *zamiana*, *zamianek*, *odmiana*, srbochorv. *miena*, *mina*, *zamena*, slovin. *ména*, bulh. *měna*, rus. *мѣна* atd.). V textech latinských uvádí se rozmanitými výrazy jako *commutatio*, *permutatio*, *campium*, *cambitio*, *concambium* a pod.¹⁾

Okruh předmětů, které staří Slované původně výměnou nabízelí byl celkem dosti úzký: omezoval se hlavně na kožiši-

¹⁾ Srv. *Friedrich*, CD. I., str. 273, 277, sv. II. str. 67, *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 517 a *Mažuranić*, Prinosi, heslo *miena*, str. 651.

ny, med a vosk, sůl, solené ryby, obilí, dobytek a otroky;²⁾ směňování pozemků se objevuje již poměrně později.³⁾

Provedením výměny byla smlouva dovršena. Poněvadž stalo se to na základě vzájemné shody (*ex mutuo beneplacito*) a oběma stranám bylo dáno dosti příležitosti věci si prohlédnouti, nebylo přípustno, by jedna ze stran o své vůli zvrátila již hotovou smlouvu. Postup takový byl by možný zase jen s oboustranným souhlasem. Partikulární obyčeje zaváděly od této zásady některé úchytky. Podle statutu poljického byl poskytnut oběma stranám ještě po smlouvě jistý *tempus deliberandi*. Došlo-li ke směně věcí movitých, mohla ji každá ze smluvních stran zrušiti, dokud neuplynula noc; druhý den ráno nebylo pak již možno od smlouvy odstoupiti.⁴⁾

Směna sama o sobě nevyžadovala, by hodnota směněných věcí byla stejná; rozhodnou byla míra potřeby věci, jež se směnou měla opatřiti. Naproti tomu, když předmětem směny staly se též pozemky, začala se bráti v úvahu jejich vzájemná hodnota; kdo pak směnou získal pozemek hodnotnější, vyrovnával rozdíl penězi.⁵⁾ V pramenech zve se taková směna »*commutacio cum additamento*«,⁶⁾ u Chorvatů »*zamina s pridavkom*«. ⁷⁾

§ 20. Půjčka.

Na rozdíl od práva římského, jež rozeznávalo *mutuum* (zápůjčku) a *commodatum* (půjčku), měli Slované ve starších dobách jen jeden typ půjčovní smlouvy podobně jako Germáni. Ve staré češtině se jí říkalo »požička« (v polštině ještě nyní běžný výraz *pożyczka*), z něhož zkrácením vzniklo *pójčka*,

²⁾ Podrobně o tom pojednává *Niederle*, Ž. S. S. III. 2, str. 385 a násl.

³⁾ V Čechách na př. přicházejí listiny o směně pozemků od XII. stol. (*Friedrich*, C. D. I., str. 273, sv. II. str. 67).

⁴⁾ Čl. 52 a).

⁵⁾ Srv. *Friedrich*, C. D. I. 277/8 (listina o směně pozemků mezi kapitolou vyšehradskou a jakýmsi Marcantem z r. 1185, při níž posléze zmíněný dal nejen »*agros suos*« nýbrž i »*pecuniam suam*«); co do Poláků srv. *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 520, u Chorvatů se zmiňuje o tom statut poljický v čl. 52 a), 52 b), u Rusů připomíná se to ve směnných listinách (мѣновныя грамоты), srv. na příklad listinu z roku 1458, otištěnou v »*Christomatii*«, sv. II., str. 232.

⁶⁾ *Dąbkowski*, tamže.

⁷⁾ Poljický statut, tamže.

nynější *půjčka*. Slovo »požitčiti« znamenalo pak tolik, co poskytnouti někomu něco »k požitku«, lat. concedere; požíčkou podle toho bylo tudíž poskytnutí vlastní věci k užívání někomu jinému jakožto příteli, tedy bezplatně. Slovo »požíčka« vyjadřovalo při tom jenom opatření věřitele (»věřitel půjčil«); naproti tomu činnost dlužníkova, jenž od věřitele na př. přijal zápůjčku peněžitou, se vyjadřovala slovem, že peníze u něho *zajal*.¹⁾ Půjčka v tomto smyslu zvala se pak staročesky *zájem*; v češtině se nyní již slova toho pro půjčku neužívá, ale v jiných jazycích slovanských je dosud zcela běžné (pols. *zajm*, rus. *заемъ*, *займи*, srbochorv. *zaim*, *zajam*, bulh. *заемт*, souznačné s lat. *captatio*, *acceptatio*). Rovněž starým termínem, užívaným u Rusů a Srbochorvatů pro půjčku jest *суда* (rus.) a *posuda* (srbochorv.), jejichž výklad je dosud sporný.²⁾ Terminologické rozlišení »zápůjčka — půjčka, neb polské »pożyczka — wygodzenie«, rus. »заемъ — суда«, srbské *zajam — напуч* neb *послуга* a pod. je teprve novějšího původu, k němuž dala podnět recepcí práva římského.³⁾

Předmětem půjčky v dávném životě slovanském bývaly věci, sloužící k běžné životní potřebě; byly to věci jednak nezastupitelné (na př. nářadí, nádoby, nástroje, tažné zvíře a pod.), jednak i zastupitelné (na př. obilí, med, vosk). Vypůjčil-li si někdo věc nezastupitelnou, měl povinnost vrátit ji

¹⁾ Srv. na př. *Passional* 478: nebude lze ani kupčiti ani u přítele *zajieti*. Když chce u tebe co *zajieti*, neodvracuj se od něho. (*Mat.* H 84 a). Pakli kto u tebe *zajímá*, neotvracuj se ot něho, točiš neotpoviedaj u požitčě. (*Krist.* 39 a). Zda nevieš, kto u koho co *zajímá*, že mu vinen jest oplatiti? (*Tkabl.* S. 7a). Kto dluh *zajímá*, záplatu vrátiti má (*Tkabl.* M. 209). Srv. A. Č. II. str. 54 (Hájek z Hodětína zapisuje Vilémovi z Prostého a Bernartovi z Byšic platy dědičné v Olešné a Daměnicích, r. 1422): Já Hájek z Hodětína, purkrabie na Zwiekowě, i s svými erby, wyznáwáme tiemto listem obecně přede všemi lidmi, ktož jej uzříe, nebo čtúce uslyšíe, že jakož jsem byl *peněz zajal* pro potřeby královny... u pana Pušky dobré paměti, tu sem byl za ty peníze zastavil v rukojemstwie slowutné panoše Wiléma z Prostého a Bernarta z Byšic podlé jiných rukojmí...

²⁾ I latinskému slovu *mutuum* bylo jinak rozuměno. U Chorvatů v XI. stol. znamenalo *směnu* (*accipere terram pro mutuo et dare pro ea aliam terram*). Srv. *Rački*, *Documenta*, str. 169.

³⁾ Ruské slovo *суда* v právních památkách je doloženo na příklad ve pskovské soudní listině z roku 1397—1468 (srv. čl. 14, 28 »судное серебро 30, 45, 103«); jihoslovanské *posuda* již ve vinodolském zákoně z r. 1283, čl. 42 (»da je dal ili prikazal ili posudil«).

po skončeném užívání majiteli in specie; při půjčce věci zastupitelných předpokládala se jejich spotřeba, a vypůjčitelé vzházela povinnost vrátit je in genere. K posléze zmíněným náležely též půjčky *peněžité*, vyskytující se mezi Slovanů teprve s větším rozšířením peněz.

Půjčky, jak již výše řečeno, byly původně bezplatné. Avšak při stoupající produkci a při vžívajícím se hospodářství peněžním přinášela bezplatná půjčka peněz nebo jiných věcí zastupitelných (obilí) dlužníkovi výhodný zisk, což vedlo k tomu, že věřitel začal žádati za takovou půjčku jisté výhody též pro sebe za to, že půjčené hodnoty majetkové pro dobu trvání dluhu neuzíval. Tím došlo se k půjčkám úročným.

Starým názvem pro úroky u Slovanů byla *lichva* (csl. *lichva*, *τόκος* usura, bulh. *lihva*, srbochorv. *lihvá* atd.) slovo převzaté od Germánů, (got. *leihwan* — *leihen*), jež se vyskytuje na př. v českých textech již od stol. XIV.;⁴⁾ slovo však je praslovanské, takže je nutno položit též do starších dob věc, kterou vyjadřuje. Na dávný obyčej úroků u Slovanů dále ukazuje staroslovanské jejich pojmenování »рѣзъ« (řez), vyskytující se v *Ruské Pravdě*,⁵⁾ v němž se ještě zračí starý primitivní způsob jejich počítání pomocí vrubů, vřezovaných do prutů (»rabuší« vrubovek). Konečně poměrně záhy se objevující opatření proti nemírnému braní úroků předpokládají rovněž jisté vývojové období, jež jim předcházelo. Ve XIII. stol. byla již *lichva* v nynějším slova smyslu mezi Slovanů aspoň velmi pokročilou.

Křesťanské učení, přijaté slovanskými národy, sice zabráňovalo brát úroky vůbec (*mutuum date, nihil inde sperantes*),⁶⁾ vycházejíc ze stanoviska, že půjčka jest aktem milosrdenství vůči bližnímu, z něhož nesluší těžit pro svůj prospěch, nicméně bez většího úspěchu. Poskytováním půjček se totiž převážně zabývali židé, jsouce podle slov Kosmy »auro et argento plenissimi« (1091), kteří se kanonickými předpisy nepovažovali vázanými. Podle zprávy, kterou podal papeži Gregoriově X. olomucký biskup Bruno v r. 1273, požadovali židé na Mo-

⁴⁾ Srv. *Gebauer*, *Slovník staročeský*, heslo *lichva*, *lichevník* atd.

⁵⁾ Vedle slova »рѣзъ« užívá *Ruská Pravda* pro peněžité úrok výrazu »ростъ« (t. j. přírost).

⁶⁾ *Evangelium sv. Lukáše*, kap. 6, v. 35.

ravě ze zápůjček více než 100% ročně.⁷⁾ Také v Polsku rozmohla se značně »usurarum vorago«, že ve XIV. stol. byla úroková míra při židovských zápůjčkách stanovena zákonem: statuty Kazimíra Vel. zakazovaly bráti židům na úroku více než jeden groš z hřivny týdně (t. j. 100%).⁸⁾ Nadmíru lichvářské bývaly půjčky u Slovanů baltických. Zachovala se o tom zpráva v listině Řehoře IX. z r. 1239 podle sdělení, které mu zaslal biskup roskildský. Dlužník byl nejen povinen platiti věřiteli každoročně vysoké úroky (t. zv. poddas) v obilí, ve lnu nebo jiných předmětech, daleko přesahující hodnotu vypůjčených peněz, nýbrž také zaplatiti věřiteli 5 solidů při provdání své dcery (jinak mu věřitel odpíral svoliti k sňatku) a dále z každého prodaného zvířete jistou část ze stržených peněz. Zemřel-li dlužník, aniž by plně zaplatil půjčku, přecházely tyto tvrdé podmínky na jeho dědice, kteří propadli věřiteli v otroctví, jestliže nezaplatili.⁹⁾ Dlužníci, zatížení touto půjčkou, jsou lat. zváni »podacii, podaciam habentes«; jsou doloženi u Vagrů, Bodrčů a na ostrově Ráně. V uvedené listině zasazoval se papež u arcibiskupa lundského, by přiměl knížete a jeho lid, by zanechali toho ošklivého obyčeje.

⁷⁾ Emler, Regesta, pars 2, str. 347: usuras patenter exercent et eas indigentibus aggravant ultra modum in tantum, ut intra annum excedant etiam ipsam sortem. Z toho důvodu pravděpodobně nacházíme již v r. 1208 v konfirmační listině Innocence III. klášteru velehradskému na Moravě zákaz »ne aliquis monachus... sine consensu et licentia abbatis et majoris partis episcopi vestri pro aliquo fideiubeat vel ab aliquo pecuniam mutuo accipiat... (Friedrich, C. D. II. str. 69).

⁸⁾ Čl. 153 úplného svodu statutů Kazimírových (Helzel, op. cit., sv. I., str. 164), neb čl. XII. wislického statutu malopolského z r. 1347 (tamže, str. 176): Usurarum voraginem, quae facultates exhauriat, compescere cupientes, statuimus etiam: quod Iudei nostrarum civitatum per septimanam non plus de usura recipiant, nisi tantum unum grossum a marca. Předpis ten je však staršího původu a byl převzat Poláky pravděpodobně z práva uherského a sice ze statutů, jež vydal pro židy král Béla (1235—1270), v nichž v § 31 je ustanoveno, že židé nesmějí bráti na úrocích více než »octo denarios de talento per singulas hebdomadas«; týž předpis vydán v r. 1244 vévodou Friedrichem II. v Rakousích r. 1244. T. zv. »lex Iudeorum«, vydaný v r. 1254 Přemyslem Otakarem II., jenž svým obsahem převážně souhlasí s uvedenými statuty rakouskými a uherskými, omezení úrokové míry nepřijal a mluví při zápůjčce jen o »usura debita«. Srv. C. J. B. I., str. 141.

⁹⁾ Kotljarevskij, op. cit., str. 164 a Haselbach-Kosegarten-Medem, Codex Pomeraniae diplom. Nro 276.

Na Rusi rovněž záhy vybuchlo lichvářství, což vedlo k zásahům do úrokové míry. Jak ukazuje Ruská Pravda (čl. 47), mohl si každý věřitel, nechť již poskytoval půjčku v penězích (»kunách«), v obilí nebo v medu, ujednatí s dlužníkem libovolný úrok (какo ся съ нимъ боудеть рядиль, такоже ему имать). Než zakrátko, — pravděpodobně za Svatopolka Izjaslaviče, jak předpokládá Barac — bylo již ustanoveno, že »měsíční úrok« (мѣсячный рѣзь), t. j. úrok, splácený v měsíčních lhůtách, směl se bráti nejvýše dvě léta; po této době směl žádati jen vrácení kapitálu.¹⁰⁾ Další obmezení následovalo za Vladimíra Monomacha, jenž svolal svou družinu do Berestova, kde obmezil úrok na 10 kun z hřivny, což při 50 kunové hřivně činilo 20% ročně. Kromě toho i tyto zákonné úroky bylo dovoleno bráti jen dvakrát; věřitel, jenž by je přijal po třetí, ztratil nejen právo na další úroky, nýbrž i na vrácení kapitálu.¹¹⁾ Opatření ta byla vyvolána zejména nesmírným lichvářstvím židů; v r. 1113 po smrti Svatopolkové došlo k tak velkému roztrpčení kijevského obyvatelstva proti židům, že veliké množství jich bylo tehdy porubáno.

Nemírné bývaly na Rusi též úroky, jež se požadovaly při půjčkách dobytka, obilí a jiných naturalií. Celá řada článků Ruské Pravdy podává jejich výpočet v různých případech; uvedené tam číslice jsou převážně tak vysoké, že jest pochybné, zda ve skutečnosti mohly býti úroky v takové výši požadovány a placeny.¹²⁾ Při tom zachovala Ruská Pravda i názvy natu-

¹⁰⁾ Čl. 48 (Kar.) v úpravě Baracově Собрание трудовъ по вопросу о еврейскомъ элементѣ въ памятникахъ древне-русской письменности, Паříž, 1927, sv. I., 1, str. 322): А мѣсячный рѣзь, оже за мало дни, то имати ему; зайдуть ли ся куны до третї того же года (до третьяго же года), то дадати ему куны а мѣсячныи рѣзы погренути. Z textu podle vydání v *Christomatií* Vladimírského-Budanova vyplýval by zvláštní »úrok třetinový«, t. j. placený za třetinu roku, který věřitel směl vzíti jenom dvakrát; po takovém úroku není však v jiných památkách stopy.

¹¹⁾ Čl. 66 a 67 (Kar.) v úpravě Baracově (tamže, str. 323): А се оуставили и до третьяго рѣзоу: Аже смлетъ (въ рѣзь по 10 кунъ) на лѣто, на гривну, то того не отметати; аже кто възметъ два рѣзоу, то емоу възяти истое; таны ли възметъ третїи рѣзь, то емоу не възяти.

¹²⁾ Tak na př. »příplod« od 20 ovcí za 12 let měl činití podle čl. 49. Ruské Pravdy 180.223 kusů, od 20 koz (čl. 50) za touž dobu 90.112 kusů a pod. Barac, op. cit., I., 1, str. 320 má za to, že články Ruské Pravdy (čl. 49

rálních úroků: úrok placený v obilí zval se »přísep« (присепъ), z dobytka »příplod« (приплодъ), z medu »nástava« (настава)¹³⁾ — vesměs výrazy, pocházející ještě ze starých, primitivních poměrů hospodářských.

U Jihoslovanů se setkáváme se zprávami o míře úrokové na samém počátku XIII. stol. v pramenech dubrovnických. Dubrovník záhy se vyvinul na významné středisko obchodu, jenž přirozeně vyžadoval i náležitý úvěr. Úroková míra, jež byla tehdy u Dubrovčanů obvyklou a kterou také sami cizímu věřiteli platiti byla »usura de quinque in sex,« t. j. 20% (na pět jednotek šestá).¹⁴⁾ Pravděpodobně bylo však i zde vybočováno z uvedené míry a proto v dubrovnickém statutu z r. 1272 bylo výslovně stanoveno, že není dovoleno bráti na úrocích více než činí »usura de quinque in sex,« třebas se strany písemně dohodly na úroku vyšším.¹⁵⁾ Nedlouho na to (r. 1279) bylo v Dubrovniku vůbec zakázáno tamním občanům půjčovati peníze na úroky pod peněžitou pokutou a ještě s trestem ztráty půjčeného kapitálu. K opatření tomu vedla — jak se v dotyčném zákazu uvádí — opět »usura vorax,« tedy přílišná lichva, jednak také ohled na zásady křesťanské a dobrou pověst republiky; při tom však dosavadní úroková míra byla zachována při dluzích, pakliže o nich byla sepsána notářská listina,¹⁶⁾ takže stanovený zákaz zpola vyzněl na prázdno. Statuty jiných dalmatských měst a ostrovů byly naproti tomu přísnější, zakazující půjčovati na úroky vůbec a vyhrožující za přestoupení zákazu peněžitou pokutou s případnou ztrátou kapitálu.¹⁷⁾ Statut poljický, jenž zachoval v sobě četná usta-

až 65 Kar.), jež obsahují zmíněné číselné údaje, jsou cizí, nahodilou příměsí, kterou opisovači, chtějíce podati ciferné příklady, do původního textu připltli.

¹³⁾ Čl. 47 a 49 Kar.

¹⁴⁾ *Smičičtas*, C. D. III., č. 116 (r. 1215), č. 272 (r. 1229). Řeční »usura de quinque in sex« vykládá *Mažuranić*, *Prinosi*, str. 477, že znamená »úrok od 5% do 6%. Analogické řešení v ruštině je »постъ на пять местоѣ«, t. j. 20%. Srv. *Barac*, *Собрание трудовъ*, I, 1, str. 323. Druhý výklad, jež připomíná *Mažuranić*, tamže, že je to 10 ze sta, spočívá na chybném výpočtu. V uvedeném ruském a latinském řešení skrývá se as primitivní počítání úroku, jak se praktikovalo při půjčkách in natura; při vyrovnávání dluhu na př. v obilí naměřilo se vždy 5 měr na dluh a 1 na úrok (»rost«).

¹⁵⁾ Lib. III., c. 23 (Mon. hj. IX.).

¹⁶⁾ *Tamže*, lib. VIII., c. 27. (Dodatek z r. 1279.)

¹⁷⁾ Srv. statut korčulský (z XIII. stol., Mon. hj. I., edidit Hanel), čl.

novení dávného obyčejového práva chorvatského, čelí lichvě jen nepřímou; notorický lichvář (очитъ ожурникъ) klade se na roveň člověku v klatbě, jenž smí se stýkati jen se svou rodinou jsa z obcování s ostatními lidmi vyloučen a po smrti má býti stranou od ostatních zemřelých zakopán.¹⁸⁾

Předpis stojí zřejmě pod vlivem norem církevních a je otázkou, zda ve skutečnosti byl vůbec prováděn; dávno provozovanou lichvu, jež k němu byla popudem, lze arci ztěžiti bráti v pochybnost. V hlubším vnitrozemí jihoslovanském úročné půjčky se začaly objevovati teprve s větším rozšířením ražených peněz a to zase jen ve městech, jak svědčí skrovné zmínky z pramenů srbských ze XIV. věku, kde se připomínají osoby, zabývající se půjčováním peněz na úroky (t. zv. »kamatnici«, od řec. slova *κάματος* = úrok).¹⁹⁾ Jak se zdá, nevyhýbali se někde tomuto zaměstnání ani duchovní v kláštřech; mnichům archandělského kláštřera v Prizrenu bylo to aspoň od cara Stefana Dušana výslovně zakázáno.²⁰⁾ Mezi prostým lidem venkovským bývaly jinak — jak dosvědčují dochované staré právní obyčeje — půjčky, zejména naturální, bezúročné, třebas se místně vyskytují výjimky z této zásady.²¹⁾

§ 21. Smlouva schovací.

V prostém životě pohanských Slovanů smlouva schovací valného významu neměla; byloť u nich poměrně nemnoho předmětů, jež by bylo radno schovati u někoho jiného. Mimo to — aspoň u některých kmenů slovanských — byla mezi nimi velká míra vzájemné důvěry. Kosmas aspoň vypráví, že

13, 67, splitský (Mon. hj. II., ed. Hanel), I. IV. c. 53, trogirský (Mon. hj. X., ed. Strohal), lib. II., c. 97, bračský (Mon. hj. XI, ed. Kadlec), lib. I., cap. 65 a j.

¹⁸⁾ Statut poljický, čl. 32.

¹⁹⁾ Srv. zakládací listinu archandělského kláštřera v Prizrenu od cara Stefana Dušana z l. 1348—1353, kde uvádí se v čl. XXII. »Dabiživ kamatnik« (*Novaković*, *Зак. спом.* str. 686) a listinu »gospodina Konstadina« chrámu Nanebevzetí ve Štipu z r. 1388, kde je zmínka o »kamatniku Kalojanovi«. (Tamže, str. 766.) Obě připomíná *Jireček*, *Staat und Gesellschaft*, sv. II., str. 66 a *Namysłowski*, op. cit., str. 32.

²⁰⁾ Viz cit. listinu kláštřera v Prizrenu, čl. 172 (*Novaković*, op. cit., str. 698).

²¹⁾ *Saturník*, *Jihoslov. právo soukromé*, str. 61 a sbírky obyčejového práva, tam uvedené.

v předhistorické době v Čechách »nebylo u chlévů závor a bohatí, že nezavírali dveří«.¹⁾ Ještě pozoruhodnější je známá zpráva Herbordova o Slovanech pomořanských z jeho doby, jenž vypráví, že jest »mezi nimi taková důvěra a soudružnost, že krádeže a podvodu vůbec neznajíce svých truhlic a skříní nezamykají«.²⁾ Obě zprávy nelze arci přijímati jako nějaké obecné pravidlo, ba Kosmova zpráva pro jeho dobu svědčí již o přímém opaku; také v nálezech archeologických X—XII. stol. je dosti hojný zámek a klíč, ukazující na běžný zvyk zamykati domy i truhlice, byť v tehdejších dobách nebylo třeba té míry opatrnosti při úschově věcí jako dnes. Přihodilo-li se pak, že hrozilo majetku některého slovanského rodu nebo rodiny vážné nebezpečí a věcem takovým byla přikládána zvláštní cena, užili Slované jednoduchého prostředku a věci takové zakopali do země. O Slovanech a Antech zaznamenal Maurikios ve svém Stratégiku, že dokonce i »věci potřebné zahrabávají na místě tajném, nemajíce na veřejnosti nic zbytečného«.³⁾ Podobným způsobem si počínali také kupci, kteří s cennými předměty a penězi procházeli zeměmi slovanskými, když se o ně báli, zakopávajíce je v hliněných nádobách, nebo v pytlích, nebo v kovových kotlech do země, často v blízkosti obchodních cest, kterými se ubírali. Takových »pokladů« v hrncích zůstalo plno zejména ve východní Germánii a v Rusku.

Vzrůstajícímu obchodu ve slovanských zemích arci takový primitivní stav věcí nestačil. Obchod do vzdálených míst vyžadoval prostředkování, které předpokládalo možnost svěřiti věci do rukou cizích. Obchodníci ukládali své věci v případě potřeby u osob jiných, které je přijaly v úschovu a na požádání je zase vrátily majiteli nebo jiné oprávněné osobě. Činitelem, jenž toto opatření uvedl ve skutek, byla dohoda mezi příslušnými osobami; byla ujednána *smlouva schovací* čili depositum.

Starým slovanským názvem, jenž vyjadřoval jak akt uklá-

¹⁾ Kosmas I., 3 (ad stabula non erant repagula nec portam inopi clauderant).

²⁾ Herbord, II., 41: Tanta vero est fides et societas inter eos, ut furtorum et fraudium penitus inexperti, cistas aut serinia serata non habeant.

³⁾ Stratégikon, XI., 5: Τὰ ἀναγκαῖα τῶν πραγμάτων, αὐτῶν ἐν ἀποκρύφῳ χωρῆν ὁδῶν περιττῶν ἐν φανερῶ κειτῆμενα... (Viz Niederle, Ž. S. S. I., 1, str. 28.)

dací, tak i jeho předmět, bylo slovo »polog«, snad též i »poklad«, (od slova »klásti«, kteréhož termínu užívají středověké prameny polské⁴⁾ a srbské,⁵⁾ ba i ruské⁶⁾ v útvaru поклада Středověké prameny české naproti tomu užívají obrátů »schovati k věrné ruce,⁷⁾ přijmouti k věrné ruce,⁸⁾ věrnou ruku otevřítí,⁹⁾ ruku svěření otevřítí,¹⁰⁾ v lat. ad fidem manus servandas suscipere¹¹⁾ a pod. Podobně jest tomu též v pramenech polských, kde po celý středověk jest pravidelným rčením pro depositum latinské »manus fidelis« (též manus creditiva, redditiva, někdy jen prostě »manus«), polsky »wierna ręka«; stejně jako v češtině mají polské prameny obdobné obraty latinské, »in manus fideles recipere, de manibus fideliter recipere, credere ad servandum« a j.¹²⁾

Úschova cizí věci původně nezakládala ani tak závazek právní jako spíše mravní úsluhu. Tím bylo by si možno vysvětliti též nedostatek zpráv ze starších dob o depositu mezi Slovaný. V Ruské Pravdě jsou ještě zřetelné stopy takového pojetí deposita; v ní se nepohlíží na přijetí cizí věci v úschovu jako na poměr obligační, nýbrž jen jako na prokázané dobro. Z toho důvodu nepožaduje se tam při úschově cizí věci přítomnosti svědků, jinak při smlouvách obvyklých.¹³⁾

⁴⁾ Doklady podává Dąbkowski ve svém díle Wierna ręka czyli pokład (vyd. ve sbírce Studya nad historyą prawa polskiego za redakce Oswalda Balzera, sv. III., sešit 2, ve Lvově 1909), str. 21 a násl.

⁵⁾ Novaković, Законски споменици, str. 184, 185 (listiny ze XIV. věku), str. 216 (z poč. XV. věku), Stojanović, op. cit., str. 67, 278, 335, 338, 342 a j.

⁶⁾ Ruská Pravda (Kar.), čl. 46.

⁷⁾ A. Č. XXXIII., str. 183.

⁸⁾ Tamže, str. 442.

⁹⁾ Tamže, též A. Č. XXVIII., str. 8.

¹⁰⁾ A. Č. XXXIII., str. 59.

¹¹⁾ A. Č. XXVIII., str. 654, 666. Jiné doklady na př. A. Č. I., str. 144, Kniha Tovačovská, kap. 182, 188 a j.

¹²⁾ Četné doklady u Dąbkowského, op. cit., str. 18 a násl.; autor při tom upozorňuje, že termínu pokład užívají polské prameny později než výrazu »wierna ręka«.

¹³⁾ Čl. 46 (Kar.): А оже кто поклажен кладець оу кого любу, туто послуха нѣтъ оу кого тотъ товаръ лежить; но оже начнець большимъ клепати, тому итти рогѣ оу кого лежало: како толко еси оу мене положилъ, занеже ему благо дѣялъ и хранилъ. Srv. též Vladimírskij-Budanov, Обзоръ, str. 505.

I v názvu »věrná ruka« lze spatřovati skrytou původní povahu schovacího poměru; zakládá se čistě na důvěře v přátelskou ochotu dožádané osoby, »věřilo se její ruce«. Vědomí této důvěry zcela postačovalo k poctivému plnění ujednání o úschově; »vinculum juris« bylo dobře postrádatelno a vzniklo teprve pozdějším vývojem, když začalo docházeti ke kolisím.

Výběr osoby, které byla věc odevzdána k úschově, závisel samozřejmě od vůle deponentovy. U kupců byly to obyčejně osoby, které se samy obchodem zabývaly a udržovaly s nimi živý styk. Ve starém českém právu jihlavském z r. kol 1249 se osoby takové nepřímou vypočítávají v předpisu, že »nullus mercator, institor, tabernator vel Iudaeus nec aliquis alter aliquas res ecclesiasticas in pignore vel ad servandum recipiant nisi sub certo testimonio«;¹⁴⁾ byli to tedy *kupec, kramář, křemář a židé*, kteří se v prvé řadě přechováváním cizích věcí zabývali a po nich teprve »aliquis alter«. Podobně jeden text židovských práv v Polsku z r. 1264 připomíná židy jako přechovávače (t. j. depositáře) cizích věcí, stejně tak i synodální statut polský z r. 1285.¹⁵⁾ Pro Srby býval významným místem, kde se uchovávala cenná deposita, Dubrovník; podle dochovaných listin od XIII. stol. až do poč. XV. stol. ukládali si tam deposita i srbští panovníci. Dubrovničtí zas mívali navzájem deposita u Srbů.¹⁶⁾

Předmětem deposita byly jenom věci movité, mezi nimi též peníze.¹⁷⁾ Příjemce deposita (depositář) byl povinen věc na požádání vrátiti; utrpěla-li věc škodu, nebo přišla-li ke zkáze, byl depositář povinen náhradou bez ohledu na to, jestliže

¹⁴⁾ C. J. B. I., str. 100, čl. XXXIII.

¹⁵⁾ *Dąbkowski*, op. cit., str. 29; z pozdějších dob uvádí tam autor četné doklady o depositářích z jiných společenských vrstev.

¹⁶⁾ Viz doklady cit. na str. 161 pozn. 5. Menšího významu byl Kotor; v r. 1279 došlo mezi Kotorem a Dubrovníkem ke smlouvě, v níž mimo jiné je obsaženo ustanovení o zabezpečení vzájemných deposit. (*Solovjev*, *Одобрани споменици*, str. 53 a násl.). R. 1281 převzali kotorští delegáti pro srbského krále Štefana (Dragutina) od Dubrovčanů depositum, které tam kdysi uložil župan Desa, syn krále Ladislava; depositum obsahovalo veliké množství drahocenných předmětů. (*Solovjev*, op. cit., str. 60 a násl., *Smičičklas*, C. D. VI., str. 388, č. 329, str. 389, č. 330.)

¹⁷⁾ Tak na př. podle listiny, kterou Dubrovničtí vydali r. 1423, uložili si u nich kněžna Jelena, vévoda Sandalj a kníže Lazar jako deposit 2000 zlatých dukátů. *Stojanović*, op. cit., str. 388 a j.

škodu nebo zkázu věci sám zavinil či nikoli. Bylo to ve shodě s primitivním pojmáním práva: právě proto věc byla dávána v úschovu, by byla v bezpečí a škody nevzala.¹⁸⁾ Podobná zásada platila též ve starém právu německém;¹⁹⁾ postupně docházelo snad ke zmírnění v tom směru, že depositář byl prost odpovědnosti, jestliže při zániku věci svěřené zanikly též jeho věci vlastní, jak to analogicky stanovily předpisy o zániku přijaté zástavy u zástavního věřitele (str. 123). Do I. litevského statutu bylo již pojmáno takové ustanovení.²⁰⁾

Nazírání na povahu depositivního poměru nebylo však u slovanských národů stejné. U Rusů — pokud lze souditi z předpisů Ruské Pravdy i pozdější pskovské listiny (čl. 16—18) a u Jihoslovanů, pokud to dovoluje skrovný materiál z pramenů, shodovalo se pojetí deposita celkem se zásadami práva římského; naproti tomu u Čechů a Poláků pojem »věrné ruky« měl blíže k pojmu »treue Hand« v právu německém. »Věrná ruka« v sobě obsahovala zastoupení, jež opravňovalo dožádanou osobu jednati jakožto orgán pověřující osoby, tedy v daném případě věc uschovati, ale případně také i jiný majetek spravovati, nebo i jinou činnost (na př. zastoupení ve sporu) převzít. Úschova věci byla jen jednou z odrůd působnosti »věrné ruky«. Při takovém nazírání na podstatu zmíněné instituce bylo potom docela dobře přípustno uložiti k »věrné ruce« nejen věci movité, jak předpokládá římské depositum, nýbrž i věci nemovité. V Čechách jest dokladem toho již konfirmační listina kláštera v Oseku, připisovaná Přemyslu Otakarovi I. (falsum XIII. stol.), v níž král se vyslovuje »optatum predium... in

¹⁸⁾ Stopy toho nazírání zrači se v dokladu z r. 1467, jež uvádí *Dąbkowski*, op. cit., str. 54, kde depositář, ztrativ peníze deponované, prohlásil »et tamen nemini sunt deperditi (scil. floreni) nisi mihi, ego ipsos solverē debeo«. Také vinodolský zákon z r. 1288 stojí na stanovisku výlučné odpovědnosti depositářovy za svěřenou věc; vyplývá to z čl. 42, v němž se praví, že »žádnému klíčnicku (tedy depositáři) se nemá věřiti v žádné věci, jestliže by uváděl, že ji dal, daroval nebo půjčil nebo z místnosti vyňal za jakoukoliv podmínkou, leda že by to dokázal věrohodnými svědky a věc neměla ceny 20 solidů«; přesahovala-li věc cenu 20 solidů, měl již přísahati na evangelium M. h. j. IV, str. 15.

¹⁹⁾ *Stobbe*, *Die Haftung für den Zufall in Vertragsverhältnissen*, ve spise »Zur Geschichte des deutschen Vertragsrechtes«, drei Abhandlungen, Lipsko 1855, str. 217 a 292, *Dąbkowski*, op. cit., str. 55.

²⁰⁾ I. statut litevský VII., 20 a *Dąbkowski*, op. cit., str. 56.

manus nostras deposuit²¹⁾ i četné prameny pozdější; stejným způsobem vyjadřují se též prameny polské.²²⁾

§ 22. Smlouva trhová.

Smlouva trhová (staročesky *trh*,¹⁾ též *koupě, prodej*, rus. купля, продажа, srbochorv. *trgovina, kupovina, prodaja*, pols. *kupność, kupienie, targ kupna*, lat. *emptio-venditio*) vyvinula se u Slovanů stejně jako u jiných národů, když se počalo užívatí určitých předmětů jakožto platidla a měřítka hodnoty (peněz). Vývoj ten možno v pramenech některých národů slovanských docela zřejmě sledovati a táhl se někde do poměrně pozdní doby, než se vykrystalisoval princip, že koupě jest směnou věci jen za peníze. V právu chorvatském jsou na př. dochovány doklady, v nichž zračí se jakožto měřítko hodnot ještě dobytek (*pecunia*) — dobrá vinice se »kupuje« pro *duobus bonis equis*,²⁾ pole se »kupuje« za tři sta ovčích koží³⁾ a pod., ba pojem »emere« se čistě ztotožňuje s pojmem »cambiare« (*emere terras pro 4 modiis frumenti, pro 6 galetis vini, una pinguissima porca etc.*)⁴⁾ V Čechách se »kupovalo« — jak sděluje známá zpráva Ibráhíмова o Praze z X. stol. — za tenké tkané látky obilí, mouka, koně, zlato, stříbro a vůbec všechno;⁵⁾ také Slované rujanští platili podle zprávy Helmoldovy kusy plátina jako penězi.⁶⁾ Rozmnožování peněz se dalo mezi Slované arci jen znenáhla, což obráželo se též na povaze smlouvy kupní a došlo tak ke vzniku smíšeného typu, v němž se jednak obrážela stará směna, jednak již pravá kupní smlouva. Cenu trhovou tvořily totiž jednak peníze, jednak věci jiné, jimiž byla vyrovnána scházející peněžitá částka. Smlouvy tohoto druhu jsou doloženy u Čechů již od XII. stol.,⁷⁾ u Poláků ve

²¹⁾ *Friedrich*, C. D. II., str. 377.

²²⁾ Srv. *Dąbkowski*, op. cit., str. 15 a násl.

¹⁾ Termín Všeohrdáv, IV. 3.

²⁾ *Rački*, Documenta, 167 (XI. stol.).

³⁾ *Tamže*, 153 (r. 1090).

⁴⁾ *Rački*, Documenta str. 127 a násl.

⁵⁾ Westberg, Коментаріи, 23, 54.

⁶⁾ *Helmold*, I. 38.

⁷⁾ Srv. *Friedrich*, CD I., str. 244 (Soběslav II. směňuje pozemky s klášterem v Plasích r. 1175): ...tradens eis predium Ogiezd pro suo ... ex parte eorum *additis*, ut concambium qui existimatione constaret *octo talentis*. *Tamže*

XIII. stol.,⁸⁾ ale také u druhých Slovanů nemohly býti záhy nějakou vzácností. Teprve obecné rozšíření peněz mezi Slované umožnilo při výměně statků užívati kupní smlouvy v nynější podobě; poněvadž se to nemohlo státi rázem, udržoval se jak smíšený, tak čistý typ kupní smlouvy vedle sebe dosti dlouho, zejména u těch národů slovanských, kteří teprve v pozdější době začali raziti vlastní mince.

Primitivním poměrem Slovanů byla původně přiměřenou trhová smlouva z ruky do ruky; kupec přijal koupený předmět a navzájem vyplatil smluvené množství platidel (»peněz«), případně při větší výplatě určité množství odváženého stříbra.⁹⁾ Byl to týž postup jako při starobylé římské formě mancipační *per aes et libram*. Prvek smluvní při koupích tohoto druhu se ještě jasně nezračil; v popředí stál prvek věcný — převod věci, k němuž trhová smlouva byla jenom důvodem (*causa*). Nicméně záhy se začaly vyskytovatí případy, kdy mezi vzájemným plněním vznikalo jisté *spatium temporis*, že bylo smluveno buď pozdější dodání koupené věci nebo odklad ve splacení kupní ceny, což se případně mohlo zvláště zaručiti. V takových případech stál v popředí již prvek smluvní a koupě vystupovala jakožto *reálný kontrakt*, při němž dlužný závazek byl založen již plněním jedné strany. Dokud nedošlo k plnění, nemohlo býti o koupi vůbec řeči;¹⁰⁾ pouhá dohoda o věci a její

str. 250 (listina opata strahovského z let 1175—1178): Abbas ... dedit in concambio Raduwiscie curiam cum annona, *additis quatuor marcis argenti*. Jiný doklad *tamže*, str. 215, sv. II. str. 48.

⁸⁾ Srv. listinu o prodeji pozemku z r. 1238 (C. D. P. III. 32): *Noverint universi presentes et futuri, quod nos Levos et Crisek, filii quondam Criseonis, vendidimus Comiti Theodoro Palatino Cracoviensi villam nostram, que dicitur Criscovich, pro viginti marcis argenti et duabus tunicis jure hereditario possidendam*. (Vyd. Bartoszewicz, Varšava, 1858). Podobně podle listiny z r. 1270 (*tamže*, str. 91, koupil klášter ve vsi Staniatki pozemkový dílec »pro decem et novem marcis argenti denariati et uno equo valente octo marcas argenti denariati. Dále se děje zmínka o koupi pozemku »pro triginta marcis ... et pelibus vulpinis a jiného »pro triginta marcis ... et pro duobus equis. Jiný doklad v Agz. II. str. 167 (z r. 1462), Agz. IV., str. 78 (z r. 1411).

⁹⁾ O vážení stříbra a vahách viz *Niederle*, Ž. S. S. III. 2, str. 469 a násl.

¹⁰⁾ V právu polském je o tom přímý předpis v listu lečzyckého knížete Kazimíra z 26. srpna 1252 (uvádí jej *Dąbkowski*, op. cit., sv. II. str. 524): *Item quicquid in foro vendendum fuerit, cum inter venditorem et emptorem de precio conventum est, si statutum precium emptor statim non dederit, venditor rem suam vendere poterit sine poena*. Z ruských pramenů jest dokladem

ceně měla povahu nejvýše předběžné úmluvy. Teprve když bylo plněno, mohlo býti druhou stranou o dluh upomínáno.¹¹⁾ To mělo arci ten důsledek, že nebezpečí zkázy věci přecházelo na kupce teprve po odevzdání koupené věci; vzala-li věc za své před tím, nebyl kupec ničím povinen. Slabě vyvinutý úvěr odkazoval i takový způsob kupní smlouvy u Slovanů ještě v pozdním středověku celkem do úzkých mezí; jako konsensuální kontrakt náleží kupní smlouva u Slovanů teprve pokročilejšímu právnímu vývoji.

Předmětem smlouvy trhové byly v nejstarších dobách u Slovanů jenom některé movitosti, jimiž obchodovali, (na př. kožešiny, med, vosk, obilí, sůl, dobytek, otroci atd.); vznik řemesel a rozvoj obchodu postupně předmět koupí dále rozšiřoval. Nemovitosti byly zásadně z trhu vyloučeny, tvořice hospodářský základ existence rodin prostých i složitých, jakmile se Slované trvale usadili a počali se zabývatí vzděláváním půdy. Prodej obhospodařovaného pozemku dál se nejvýše z nouze a to ještě jen se souhlasem všech dospělých členů rodiny; měl tedy povahu jen výjimečnou. Nicméně u těch Slovanů, kteří přišli v těsný styk se západní kulturou, máme zprávy o koupi pozemků velmi záhy (u Chorvatů od X. stol. u Čechů od XII. stol.¹²⁾)

Cenu trhovou, jak již výše řečeno, tvořily buď jenom peníze («platidla»), nebo vedle nich případně ještě jiné vedlejší plnění. Cena musila býti určitá (pretium certum), a to obyčejně buď ciferně, nebo při věcech zastupitelných aspoň podle

vzniku smlouvy kupní skutečným plněním čl. 27 smlouvy smolenského knížete s Němci z r. 1229 (Christomatia, I., str. 104): *Аже Русинъ купить од Латинеского чловѣка товаръ, а възметь к собѣ, то тѣ Латинескому не възяти товара наоупнать, Роусиноу томоу платити. Тако Роусиноу не оузяти оу Латинеского товара своего опять, платити емоу.*

¹¹⁾ Zásadu tu jasně vyslovuje čl. 229. Rožmberské knihy: Když kto komu slíbí co naplniti dřeve a potom jemu mylí naplniti, posléz i nechce naplniti: ten, jenž dřeve slíbil naplniti, jmá plniti, a potom druhý jmá jemu také plniti, kdyžby jemu tak co slíbil. Ale ten, jenž dřeve slíbil, ten, *naplně dřeve, potom jmáš teprv upomínati*, ať také naplní, což slíbil, jenž jej napřed v slibě vězal.

¹²⁾ U Chorvatů zmínka již v závěti zadarského priora z r. 918 (*Rački*, Documenta, str. 18) kde se mluví o koupených pozemcích; četné doklady zejména v listině Petra Črne z r. 1090 (*Rački*, Documenta, str. 127 a násl.) U Čechů je prvá zmínka o »predium emptum« v listině Jindřicha II., biskupa olomouckého, z r. 1131 (*Friedrich*, C. D. I. str. 120; jiné doklady *tamže*, str. 265, 309, 310, 313 a j.).

jednotek míry, váhy nebo počtu. Naproti tomu se původně nevyžadovalo, by cena odpovídala hodnotě věci (pretium justum); byloť ponecháno zcela volnému rozhodnutí stran, na jaké ceně se domluví. Poměr nabídky a poptávky záhy arci vedl k tomu, že ceny běžných potřeb se ustálily. V Ruské Pravdě se na př. přímo uvádějí pevné ceny některých produktů (stoh sena za hřivnu, ovce za 6 nogat, beran za 10 řezan atd.¹³⁾ Tím se pak dospělo fakticky k tomu, že ve většině případů trhová cena byla pretium justum, jinak ale právní obyčej neposkytoval kupci v případě nadměrného zkrácení nijaké ochrany podobné jako ve starém právu římském a germánském.

Ze smlouvy trhové vzházela *kupci* povinnost zaplatiti trhovou cenu, která byla ujednána a to zpravidla při odevzdání věci; zároveň mu náleželo vyplatiti svrchu již uvedený nádavek (bezvětje, пополниоу), případně litkup.¹⁴⁾ Teprve od odevzdání věci přejímal kupec nebezpečí nahodilé zkázy a zhoršení věci. *Prodavači* pak náleželo, by převedl věc do majetku kupcova, což dalo se tradicí buď skutečnou neb symbolickou.¹⁵⁾ S věcí byl zároveň povinen odevzdati její příslušenství (u dobytka na př. provaz, na němž zvíře bylo upoutáno, ohlávku, uzdu a pod.).¹⁶⁾

Za faktické vady věci prodavač původně nebyl nijak odpověden. Bylo věcí kupce, by si věc, kterou kupuje, řádně prohlédl; jakmile věc přijal a trhovou cenu vyplatil, byla pro obě strany záležitost nadobro vyřízena. Při počátcích obchodu Slovanů s cizinci bylo to samozřejmo; cizí obchodníci prodávše nebo nakoupivše u Slovanů, zase odcházeli, takže nějaké námitky proti koupi pro vady, jež byly teprve po smlouvě shledány, nemohly míti celkem praktického významu. I v pozdějších dobách uplatnila se u Slovanů možnost odporovati smlouvě se strany kupce pro faktické vady věci spíše jen jako výjimka. Pokud se týče Rusů, zasluhuje zde zejména pozornosti usta-

¹³⁾ Čl. 49 a násl. (Kar.). Podobně poljický statut uvádí pevné ceny za řadu běžných potřeb (čl. 107 a, c), rovněž statuty dalmatské (na př. trogirský II, c. 37, 42, bračský I. c. XLVII a j.) Právní normou stanovené ceny jsou již zjevem pokročilého života městského.

¹⁴⁾ U Jihoslovanů jest obyčej obrácený; litkup platí obvykle kupec, ježto dostává ze smlouvy hotové peníze. Srv. *Saturník*, op. cit., str. 44.

¹⁵⁾ Srv. str. 106 a násl.

¹⁶⁾ Srv. str. 107 a násl.

novení Ruské Pravdy (vyskytující se jen v některých jejích rukopisech), podle kterého se dávalo právo knížecímu bojaru, kupci nebo sirotkovi žádati do tří let trhovou cenu zpět, pakliže by v té době vyšlo na jevo, že jimi koupený kůň má vnitřní chorobu. Jiným osobám právo to tedy nepříslušelo.¹⁷⁾ V polském a jihoslovanském právu obyčejovém, žijícím ještě v prostém lidu, vyskytuje se v uvedeném směru místy mírnější praxe;¹⁸⁾ základem však zůstává princip, že faktické vady věci na platnost smlouvy pravidlem vlivu nemají. Staré právo germánské zaujímal v tom směru obdobné stanovisko.

Jinak se věc arci měla, jestliže koupě dodatečně vykazala vadu právní, obyčejně tu, že kupci byla prodána věc cizí. Jestliže majitel svou věc u něho vypátral, padlo naň přirozené podezření z krádeže, pro kterou mu hrozilo nejen evikce koupené věci, nýbrž i pokuta. By se tomu ubránil, byl povinen jíti s původním majitelem věci na svod, t. j. vstoupiti do starobylého procesu vindikačního, celkem ještě velmi primitivního. Kupci příslušelo, by původnímu majiteli věci ukázal osobu, od níž věc koupil; tím prokázal správný důvod svého nabytí a podezření »svedl« se sebe na předchozího držitele věci. Jestliže se tento také odvolával na řádný důvod nabývací, »sváděl« věc dále na svého předchůdce spolu s dosavadními interesovanými osobami. Ve svodu se pokračovalo buď tak dlouho, až se přišlo k osobě, která již žádného předchůdce jmenovati nemohla, nebo se šlo jen do třetího svodu (podle Ruské Pravdy, šel-li svod za obvod města);¹⁹⁾ poslední, resp. třetí osoba, k níž se svodem došlo, byla pak povinna původnímu vlastníku věci dáti náhradu a zaplatiti pokutu; věc sama zůstala kupci, jenž ji poslední koupil, u něhož se začal svod. Svod tudíž sloužil v dávných dobách u Slovanů jakožto prostředek při t. zv. správě movitostí.

Naproti tomu pro správu nemovitostí nebylo ve starém právu slovanském místa. Nemovitosti nebyly dlouho předmětem prodeje, nemohlo tedy docházeti k závazku, že by prodáváč byl povinen ručiti za právně bezvadný prodej. Když pak, hlavně u Slovanů západních, začalo se s koupí a prodejem po-

¹⁷⁾ *Christomatia*, I. str. 84, článek »ο κοινή«.

¹⁸⁾ *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 533, *Saturnik*, op. cit., str. 48.

¹⁹⁾ čl. 32 Kar. Podrobnější pojednání o svodu náleží do práva procesního.

zemků, objevila se též správa jejich (disbrigatio, chorv. izstup), avšak jako institut cizí, přejatý z práva německého. V zemích českých na př. přinášejí o správě zmínky listiny již od XIII. stol.; v právu českém obohatila se i domácími prvky.²⁰⁾ Nicméně jádro zůstalo německé, jež se starými slovanskými obyčeji nemá nic společného.

§ 23. Smlouva nájemní.

V primitivních poměrech Slovanů pohanských neměla smlouva nájemní, — jejímž obsahem jest závazek jedné strany dáti druhé jistou věc (neb i právo) za peněžitou náhradu v užívání, nebo konati jisté práce, — téměř žádného místa, jak již výše bylo podotknuto. Teprve za éry křesťanské nastal v tom směru obrat.

I Pokud se týče nájmu věci, vyvinul se u Slovanů záhy podílnický pacht pozemkový, jakmile v rozdělení půdy vznikla velká nerovnost. Knížata, církevní i světské vrchnosti, nakupivše ve svých rukou veliký majetek pozemkový a majíce zájem na intensivním hospodářství, poskytovali pozemky lidem, kteří vlastní půdy postrádali za alikvotní část úrody. Pohříchu zprávy pramenů o podílnickém nájmu u Slovanů ze starších dob jsou poměrně chudé, takže podávají jen málo podrobností.

V severní a částečně ve střední Rusi byl podílnický nájem pozemkový ve XIV. věku již rozšířeným zjevem; pskovská soudní listina zmiňuje se o něm jakožto zcela vžitě instituci, upravujíc některé jeho stránky určitou právní normou. Možno tedy předpokládati, že počátky plodinového nájmu v dané oblasti jsou mnohem starší a to tím spíše, že podílnický nájem pozemkový není snad nějakým svérázným obyčejem národů slovanských, nýbrž, že se záhy vyskytoval u četných národů jiných,¹⁾ pokud jejich hospodářský vývoj byl na nízkém stupni.

²⁰⁾ Podrobnou studii napsal o tom M. Stieber, K vývoji správy. Vliv českých živlů na správu v Dolních a Horních Rakousích a její význam pro rakouský exekuční proces. (V Praze 1901, nákl. České Akademie věd a umění).

¹⁾ Podílnický nájem byl znám již Indům pod názvem *šannivartani* (šan — šest, nivartana — míra pozemková); zmiňuje se o něm výklad posvátných zákonů indských Bandhajana (III. 2), podle něhož se zdá, že nájemce odváděl vlastníku půdy jednu šestinu. U Řeků připomíná podílnický nájem již Aristoteles (ve spise *Ἀθηναίων πολιτεία*, hlava II), uváděje, že chudí se svými ženami i dětmi otročili bohatším jakožto šestináci (*ἐκτέμφοροι*) vzdělávající za

Z uvedené právní památky ruské se dovídáme, že bylo tehdy obyčejem dávat v nájem jednak orné pozemky — nájemci odtud sluli »izorniki« (изорники) —, jednak zahrady k pěstování ovoce neb zeleniny (nájemci zvali se pak »ogorodniki«) a konečně místa u vody, sloužící k rybolovu; tito nájemci zvali se »kočetniki« (кочетники). Podílnický nájem, který nájemce odváděl ročně ze získaného výtěžku, činil $\frac{1}{4}$ u »izorniků« (nájemců orné půdy), kdežto »ogorodnici« platili $\frac{1}{2}$, pročez nazývání jsou také »ispolovniki« (исполовники = polovinaři). Polovinu výtěžku pravděpodobně odváděli též nájemci rybolovu.²⁾ Nicméně uvedená kvota nebývala stabilní, měnil se podle místních obyčejů. Ze zpráv, jež se dochovaly o »polovnicích« v přímořských újezdech gubernie Archangelské, Oloněžské a Vologodské ze XVI. a XVII. stol., je známo, že plodinové nájemné činívalo buď $\frac{1}{2}$, nebo $\frac{2}{3}$ (nájemce, ježto podržel $\frac{1}{3}$

takový nájem (*μισθωσις*) boháčům půdu. V právu římském znám jest plodinový nájem podílnický jakožto *colonia partiaria*; rolníci, kteří užívali za nájemné v naturálních půdách, nazývali se *coloni partiarum*. (Srv. Digesta XIX, II, 25, § 6). Ničím jiným než plodinovým nájmem nebyla na počátku též římská *emphyteusis*. V právu byzantském podrobněji upravil poměry plodinových nájemců *Zemědělský zákon* (*Νόμος γεωργικός*) císařů obrazoborců Lva Isaurského a Konstantina Kopronyma z VIII. stol. po Kr., jenž zná dva druhy oněch nájemců: jedni odváděli pánovi desátý díl (desátý snop) a nazývali se *μοστίται*, t. j. desetinaři; druhí odváděli polovinu a sluli odtud *ημισιασταί* t. j. polovinaři. V říši francécké vyvinul se již za Meroveovců z pozemkového regálu (u obilí tvořil na př. každý sedmý snop t. zv. *terragium*); od XI. stol. vyskytují se v právu německém četné druhy plodinového nájmu (polovinový, čtvrtinový, pětinový, desetinový atd.). Podobné poměry co do užívání cizí půdy byly též ve Francii, Itálii i v Anglii. Zevrubněji o tom jedná *Kadlec* v úvodní části díla »Agrární právo v Bosně a Hercegovině, (Knihovna Sborníku věd právních a státních, řada právo vědecká, čís. III), vyd. v Praze 1903, str. 1—22.

²⁾ Články 42, a 43. Pskovské soudní listiny (*Christomatia*, str. 141 a 142 nejsou v tom směru dost určité. *Barac*, Собрание трудовъ, I, 1, str. 245, považuje slovo »izornik« za pokažený termín »oris« z práva talmudského, jenž v právu muslimánském vystupuje v útvaru »zor'ek«, což znamená prostě podílnického nájemce. Ve slově »kočetnik« spatřuje kořen »čtet« ($\frac{1}{4}$) čili »čet«, z čehož vzniklo »četnik«, »četnik«, připojením předložky »ko« (srv. něm »zur«) pak vznikl termín »kočetnik«, tedy nájemce čtvrtinový. I slovo »ogorodnik« považuje za termín porušený vykládaje, že základem bylo slovo »treč« ($\frac{1}{3}$), od něhož vzniklo »tretnik«, »skotretnik«, z čehož opisovači textů chybně předělali slovo na »ogorodnik«, ač šlo o podílnického nájemce třetinového a nikoliv o zvláštního nájemce rybolovu. Tato úprava jinak srozumitelného textu zdá se nám přece jen zbytečně násilnou.

úrody nazýval se »tretčik«) nebo $\frac{3}{5}$.³⁾ Stejně tak při plodinovém nájmu, jenž se praktikoval až do posledních dob ve střední, jižní a jihozápadní Rusi (скопщина, спольщина, наемъ испольный) kvota nájemného kolísala, činíc někdy $\frac{1}{2}$, jindy $\frac{3}{5}$, $\frac{3}{4}$ nebo jinou část.⁴⁾

Nájemní lhůta bývala pravidlem jednorocní — podle pskovské soudní listiny bylo možno smlouvu vypovědět k 14. listopadu pravoslavného kalendáře (na den sv. Filipa);⁵⁾ byly však obvyklými též jiné dny výroční.⁶⁾ Vedle toho se však také ujednávala smlouva i na delší období; výše zmínění přímořští polovníci na př. přijímali půdu nejčastěji na 3 neb 4 léta, řídkěji pak na 2, 5 i 10 let neb na rok.⁷⁾ Po té lhůtě davše výpověď, mohli svobodně odejít. Nedal-li pán půdy plodinovému nájemci výpověď v předepsané lhůtě, smlouva se podle pskovské listiny sice také rušila, ale pán ztrácel nárok na smluvený podíl úrody.⁸⁾ Naproti tomu, porušil-li smlouvu nájemce a půdu předčasně opustil, ztrácel také nárok na nějaký podíl, ježto jeho práci k dovršení hospodářského výsledku již nedošlo.

K hospodaření na najaté půdě mívál nájemce obyčejně vlastní fundus instructus (dobytek, nářadí atd.). Bývaly však případy, že neměl buď potřebného osiva nebo potřeboval doplnit nářadí neb potahy a za tím účelem přijal od majitele půdy zápůjčku buď v osivu nebo v penězích; pskovská listina zve takovou zápůjčku »pokrutou« (покрыта).⁹⁾ Za tuto zápůjčku ručil v prvé řadě fundus instructus pachtýřův, jenž se na najaté půdě nacházel; odešel-li pachtýř předčasně a porušil smlouvu, měl pán půdy právo dáti provéstí úřední odhad takového majetku a do výše zápůjčky, kterou pachtýři poskytl, mohl si jej přivlastnit, ponechávaje sobě další právo vymáhati na osobě pachtýřově případně scházející zbytek.¹⁰⁾ Přijetí »po-

³⁾ *Kadlec*, op. cit., str. 22 a *Đjakonov*, Очерки из исторіи сельскаго населенія въ моск. государствѣ XVI.—XVIII. вѣ. (Petrohrad, 1898), str. 144—205.

⁴⁾ *Kadlec*, op. cit., str. 23.

⁵⁾ Čl. 42 (отрокъ дати изорнику).

⁶⁾ *Sergějevič*, Древности русскаго права, sv. I. (vyd. 3, Petrohrad 1909), str. 246, kde citována řada dokladů.

⁷⁾ *Đjakonov*, op. cit., str. 151 a násl.

⁸⁾ Čl. 42.

⁹⁾ Čl. 44, 51, 76.

¹⁰⁾ Čl. 76.

kruty« závislost pachtýře na majiteli půdy podstatně zesílilo, vylučující svými účinky lehkomyšlné porušování smlouvy se strany nájemce. Uvedenou zápůjčku byl pachtýř povinen po vypršení doby pachtovní řádně splatiti. Povinnost ta přecházela i na dědice izornikovy, pakliže zemřel za trvání nájemního poměru; neměl-li potomků neb jiných příbuzných, mohl majitel půdy opětně sáhnouti na *invecta et illata izornikova*, by došel uspokojení za poskytnutou zápůjčku.¹¹⁾

Plodinový nájem podílnický je dále doložen u Slovanů na Balkánském poloostrově. Starosrbská kompilace byzantských předpisů, t. zv. zákon cara Justiniana, spadající do doby cara Stefana Dušana, obsahuje mimo jiné též z části překlad textu »Zemědělského zákona« (*Nóμος γεωργικός*), v němž se mluví o plodinovém nájmu polovinovém a desetinovém.¹²⁾ Překlad byzantské normy arci ještě sám o sobě neznamená, že skutečný život domácí by se podle něho řídil. Avšak máme též domácí zprávy, jež svědčí, že podílnický nájem byl u balkánských Slovanů již dříve domovem. U Dubrovníku již ve XIII. a XIV. stol. pronajímala se půda podle výnosnosti buď za větší nebo menší kvotu úrody.¹³⁾ Podle statutu kotorského pronajímali si podílničtí pachtýři vinice (»polovnici vinearum«) obvykle na tři roky. Srbská konfirmační listina krále Stefana Uroše II. z r. 1300 klášteru ve Skoplji zmiňuje se, ač poněkud neurčitě — o nájmu čtvrtinovém a desetinovém.¹⁴⁾ Na Černé Hoře — podle zakládací listiny kláštera v Cetyni z r. 1485 — odváděli sedláci (kmeti) knížatům z rodu Crnojevićů třetinu obilí; byvše přiděleni ve zmíněném roce s pozemky klášteru, platili novému pánu $\frac{1}{4}$.¹⁵⁾ Tento plodinový nájem udržel se jak na Černé Hoře, tak i u Srbů, Chorvatů a Bulharů ještě do nedávných dob. U Bulharů zove se *ispolica* (nájem polovinový); nájemce *ispoldžija*; u Srbů a Chorvatů *napolica*, *ispolcilak*, v Kotoru a Dubrovníku ve středověku *polovica*. Vedle polovinového nájmu byl častěji sjednáván nájem třetinový (třećina, bulh. *тpeкънина*) a čtvrtinový (četvrcija, četvrcilak); mimo ně vy-

¹¹⁾ čl. 81—86.

¹²⁾ Srv. čl. 14, 15, 16, 22, 23 »zákona cara Justiniana (vydal *Solovjev*, op. cit., str. 238, 239).

¹³⁾ *Jireček*, Staat und Gesellschaft II., str. 39.

¹⁴⁾ *Novaković*, Законски споменици, str. 613.

¹⁵⁾ *Jireček*, op. cit., II., str. 38.

skytoval se též nájem pětínový, šestínový, sedminový, osminový, desetínový, ba i jedenáctínový.¹⁶⁾ Dočasní nájemci půdy za podíl úrody v Bosně a Hercegovině sluli lidovým názvem »*priorci*« a »*pridržnici*« (t. j. priorávající, přidržující cizí půdu); vedle toho měli i různé názvy místní (prisjevači, prisijači, prifatnici, pregonici atd.).¹⁷⁾ Rozšíření uvedené formy nájmu mezi Slovy balkánskými a její neochabující životnost potvrzuje jen předchozí zmínky historické; v době, kdy tyto se ozývají, byla již institucí u Jihoslovanů vžitou, zejména když v sousedství byl vzor mnohem staršího původu.

Také v zemích českých byl původně podílnický nájem v širším užívání, a to buď polovinový, třetinový nebo čtvrtinový. Polovinový nájem zval se *napolek*; pronajal-li někdo půdu za třetí nebo čtvrtý díl úrody, bylo to vyjadřováno rčením, že pobírá »třetí, resp. čtvrtý mandel«.¹⁸⁾ V dobách, kdy se v Čechách platily veřejné dávky in natura, byl asi pravidelnou formou nájmu, pokud k němu došlo. V pozdějších dobách se praktikoval spíše jen jako přežitek primitivních poměrů agrárních; zprávy ze XVII. věku, pokud se o něm zmiňují, obsahují zákaz, by se ho neužívalo.¹⁹⁾

Nájemní lhůty bývaly původně jednorocní, od sklizně do sklizně, které se mnohdy předpokládaly jen mlčky. Pokud výše byla řeč o lhůtách delších, nutno to přičísti již pozdějšímu vývoji. Pokračoval-li nájemce po roce v nájmu dále, aniž by pronajímatel tomu odporoval, prodlužovala se smlouva mlčky na další rok.²⁰⁾ Systém trojpolního hospodářství podporoval nájemní lhůty delší. V Čechách již ve XIII. stol. vyskytují se pozemkové pachtý doživotní,²¹⁾ které přecházely v pachtý dědičné, jestliže další generace v nich pokračovaly.²²⁾ V Polsku vedle pachtů doživotních ujal se na

¹⁶⁾ *Saturník*, op. cit., str. 51.

¹⁷⁾ *Kadlec*, op. cit., str. 112.

¹⁸⁾ Obdobně na Rusi »čtvrtý snop«. Doklad u *Barace*, op. cit. I, 1, str. 263.

¹⁹⁾ Srv. A. Č. XXIII., str. 162, 196, 213.

²⁰⁾ Tak je tomu na př. v nájemních smlouvách ruských, počínajících od XVI. věku, v nichž se nájemní lhůta neuvádí.

²¹⁾ Srv. *Friedrich*, C. D. II., str. 247—8 (listina Přemysla Otakara z roku 1224 o smlouvě nájemní, kterou ujednal p. Ratmír s klášterem v Plasích o dědinu Těškov na dobu »quoad vixerit«).

²²⁾ *Vacek*, K agrárním dějinám českým staré doby (Agrární archiv, roč. IV., str. 229), kde citovány příslušné doklady.

statcích církevních již ve XIII. stol. t. zv. pachtu *věčné*.²³⁾ U Jihoslovanů uplatňovaly se pachtu doživotní, na 2—6 generací, in perpetuum, což vedlo ke vzniku *práva kmetského*. Jeho subjektem mohla být jenom kmetská rodina (rodinný nedíl nebo rodina prostá), jež hospodařila na statku (tur. çiftluk) majitele půdy (aga beg spahija), odvádějíc mu jistou dávku z plodinového výtěžku.²⁴⁾ »Věčné« nájmy vyvinuly se také na Rusi.²⁵⁾

Podobně jako Římanům nebo Germánům znám byl Jihoslovanům velmi záhy podílnický nájem dobytka. Římané zvali jej »pecora partiaria«, v právu německém sluje Viehverstel-lungsvertrag«; starý jeho název u Jihoslovanů byl *pripaša*. Prameny zmiňují se o něm již od počátku XIV. stol., avšak primitivnost jeho mluví pro dobu mnohem starší.²⁶⁾ Mezi prostým lidem na slovanském jihu se udržel v různých odrůdách až do posledních dob. Popud k podílnickému nájmu dobytka dával nedostatek vlastních pastvin; kdo nemohl svůj dobytek uživit, svěřoval jej hospodáři, u něhož takového nedostatku nebylo a za výživu a ošetření zvířete ponechal mu část užiteků, které dávalo. Tak na př. u krav a ovcí bylo obyčejem poskytovat podílnickému nájemci polovici příplodu a vlny; vedle toho mu připadalo všechno mléko, máslo a hnůj. Smlouva taková zvala se také »*napolica*« a podílnický nájemce »*napoličar*«. Jinou odrůdou podílnického nájmu dobytka bylo dávatí tažný

²³⁾ *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 578.

²⁴⁾ *Jireček*, Staat und Gesellschaft II., str. 39, *Kadlec*, Agrární právo v Bosně a Hercegovině, str. 49 a násl.

²⁵⁾ *Vladimírskij-Budanov*, *Обзоръ*, str. 507.

²⁶⁾ *Jireček* (Staat und Gesellschaft im mittelalt. Serbien, II., str. 30) uvádí doklad již z r. 1330 (»unam vaccam et unum bovem de la pripassa«) v nejstarší zápisní knize města Kotoru; tamže i další doklady. Srv. též statut *trogirský*, zredigovaný r. 1322 (vyd. Strohal, Monum. hist. jur. Slavorum merid., sv. X.), lib. II., c. 102, jenž zná podílnický nájem *třetinový* u bravu; statut *šibenický* z let 1305—1322 (staré vydání benátské z r. 1608, v novější době vydal Ugo Inchiostri v Bulicově *Bulletino* prvé tři knihy r. 1893) má o něm zmínku v knize IV., c. 83. Statut *zaderský* z poč. XIV. stol. (také dosud jen staré vydání benátské z r. 1564) v lib. III., c. 78. Z usnesení z r. 1550, jež bylo pojato do chorvatského statutu obce Mošćenice, je také vidno, že podílnický nájem dobytka byl také tam dávným obyčejem. Srv. Mošćenický statut (vydal K. *Kadlec* v Rozpravách Čes. Akademie v Praze, tř. I., č. 53, r. 1914), str. 37.

dobytek (voly, koně) na »*izor*« nebo na »*zimnicu*«. Kdo přijal vola na »*izor*«, měl právo užítí ho podle potřeby, ale za to byl povinen po roční lhůtě platiti vlastníku zvířete jisté množství obilí, kteráž dávka slula také »*izor*« nebo »*volovski najam*«. Dal-li sedlák koně (řídčeji vola) na »*zimnicu*« jinému hospodáři, měl posléze zmíněný právo užítí zvířete za to, že mu dával píci, takže nájemním platem bylo množství píce, jež po dobu nájemného poměru zvíře spotřebovalo. Obdobným případem bylo, přijal-li někdo kozy nebo ovce na »*kesim*« (slovo turecké); odváděl vlastníku z každého kusu fixní dávku másla nebo sýra. V podrobnostech byl usus v jednotlivých krajinách velmi rozmanitý. Smlouva se obyčejně ujednávala na podzim a to na jeden rok i více let.

Kdo přijal dobytek na »*izor*«, »*zimnicu*« nebo »*napolicu*« byl povinen jej živiti a opatrovati jako vlastní a dbáti všech povinností řádného hospodáře. V tom směru šla omnis culpa, jmenovitě culpa in custodiendo na jeho vrub. Za náhodu — obyčejně zašlo-li zvíře nemocí — podílnický nájemce neručil, vyjímajíc nájem »*na kesim*«, jenž byl pro něho výhodnějším než »*napolica*«, takže zase mohl převzítí také větší risiko.²⁷⁾ V jednotlivých krajích byly opět různé úchytky: náhodou vzniklá škoda dělila se na př. také na polovici mezi vlastníka a podílnického nájemce. U Srbů se vyskytoval podílnický nájem nejen u různých druhů dobytka (soumarů, volů, krav, ovcí, koz, vepřů), nýbrž též u včelích úlů.²⁸⁾ Sporadicky se vyskytoval podílnický nájem dobytka v XIX. stol. i v Čechách.²⁹⁾

Podílnický nájem jest výrazem ještě velmi primitivních poměrů agrárních, což samo zřetelně ukazuje na jeho dávný původ. Udržel se také jenom v těch zemích slovanských, které se ve svém hospodářském vývoji velmi opozdily. U těch Slovanů, jichž hospodářský vývoj záhy pokročil, nastoupila velmi brzy pokročilejší forma pozemkového nájmu; nájemné se sjednávalo na určitou sumu peněz s případným vedlejším plněním

²⁷⁾ *Saturník*, op. cit., str. 52 a násl.

²⁸⁾ *Jireček*, Staat und Gesellschaft, II., str. 30.

²⁹⁾ Srv. *Stupecký*, op. cit. (Sborník věd právních a státních, VI., str. 271), kde zaznamenán podílnický nájem u ovcí. Dal-li je majitel jinému hospodáři k přezimování (u Jihoslovanů »*na zimnicu*«), dělili se o jehňata na polovici; při lichém počtu se vybývající odhadlo, a ten, kdo si je nechal, zaplatil druhému polovici odhadní ceny.

in natura, jež bylo také přesně vypočteno. Pronajímatelův zisk ze smlouvy přestal tím býti závislým na okolnostech, jež se projevíly teprve průběhem nájemního poměru (úroda neb neúroda, hospodářské schopnosti nájemce a pod.) a byl hned od ujednání smlouvy stabilní, což bylo výhodou pro obě smluvní strany. *Nájem za peníze* vystupuje v pramenech českých již od 11. stol.; svobodní nájemci usedlostí — *hospites* — platili v penězích vlastníku pozemku roční nájemné, zvané po latinsky *hospitalitas*, jemuž se později od XIII. stol., když do Čech byli připuštěni němečtí kolonisté, začalo po jejich způsobu říkati *činže* (zins, lat. census), nebo také českým názvem *úrok* (= plat umluvený).³⁰⁾ Také u Poláků se záhy najímaly pozemky za peníze; smluvené nájemné bylo zvané buď »*cena*«, »*myto*«, někdy také »*czynsz*«, lat. *pretium*, *annua pensio*;³¹⁾ sama statuta Kazimíra Vel. mimochodem napovídají, že »*conductio*« dělo se již »*pro pretio*«. ³²⁾ Postupným šířením ražených peněz zapouštěl kořeny nájem peněžitý také u těch národů slovanských, kde převládá primitivní nájem podílnický, nicméně zcela jej — jak již výše bylo pověděno — nezatlačil. V Dubrovniku bylo na př. nájemné v penězích ve XIII. stol. velmi rozšířeno,³³⁾ ale stále zůstávaly při něm ještě vedlejší fixní dávky in natura jakožto zbytek staršího obyčeje. Na Rusi, jak dosvědčují akty o nájmu pozemků (порядная запись), počínající od XVI. věku, pronikal nájem peněžitý jen pozvolna;³⁴⁾ i carský zákoník »Uloženiye« Alexeje Michajloviče z r. 1649 podržel oba způsoby nájmu — peněžitý i plodinový — vedle sebe, upraviv je stejnou normou.³⁵⁾

³⁰⁾ Srv. Fr. Vacek, op. cit., str. 224 a násl. Prvou zmínku o hostech podává donační listina litoměřické kapitoly asi z r. 1057. (Friedrich, C. D. I., č. 55, str. 55.) Na str. 228 uvedeného díla je citována řada dalších míst z pramenů.

³¹⁾ Dąbkowski, op. cit., II., str. 573.

³²⁾ Čl. 132: Et idem dicimus per omnia observandum de eo, qui pro suis serofis vel porcis, pro *pretio conduerit silvam*... (Helzel, op. cit., sv. I., str. 144.)

³³⁾ Jireček, Staat und Gesellschaft, II., str. 39.

³⁴⁾ Nejstarší z nich z r. 1556 má ustanovení, že majiteli půdy se dává nájemné in natura »po starině«, kdežto daně se platí v hotovosti; pozdější jsou obdobného obsahu. Srv. *Sergějevič*, Древности русскаго права, sv. I., vyd. 3, Petrohrad 1909, str. 239 a násl.

³⁵⁾ Uloženiye X., 247.

Nájem *obydlí*, jak již výše řečeno, byl Slovanům po dlouhou dobu neznámým; podmínky k němu poskytl teprve pokročilý vývoj života městského. Podobně nájem *věcí movitých* — nepřihlíželi-li se k dobytku, o čemž již svrchu byla řeč — neměli u Slovanů dlouho místa, pokud se většina potřebných předmětů zhotovovala doma; přicházel nejvýše v úvahu, jestliže při podílnickém nájmu propůjčil vlastník pozemku zároveň nájemci jistý movitý inventář (hospodářské nářadí).³⁶⁾

II. *Smlouva služební*, t. j. nájem lidské práce za peníze neměla v prostém životě dávných Slovanů valného významu; potřebné práce vykonávali všichni způsobili členové rodinných svazků. Pokud se pak vyskytla náhlá potřeba většího počtu pracovních sil, sahalo se k výpomoci navzájem (§ 24). Počátky služební smlouvy u Slovanů sluší pravděpodobně hledati ve starých knížecích družinách, vznikajících při konsolidačním procesu slovanských států. Smlouva, kterou se upravoval poměr mezi pánem družiny (knížetem) a jejími jednotlivými členy, byla as nejstarší formou uvedeného smluvního typu. Pojetí její bylo arci primitivnější než v právu římském; byloť podstatnou částí smlouvy zřízení trvalého, *osobního*, svazku mezi smluvními stranami; předmětem smlouvy byla osoba družinníkova a nikoli jen jeho služba. Poměr tento se zároveň připůsobil obvyklému rodinnému řádu; družinník původně vstupoval jako člen do rodiny pána družiny.³⁷⁾ To mělo důsledek, že podléhal nařizovací a kárné moci pánově, ale z druhé strany požíval zase jeho ochrany a zastoupení. Jako člen rodiny byl pánovi povinen službou i poslušností; navzájem náleželo mu zase v domácnosti pánově zaopatření jako jiným příslušníkům rodiny. Toto zaopatření bývalo vlastní mzdou člena družiny. Jeho vlastní právní osobnost splýnula prostě s příbuzenským svazkem, do něhož vstoupil. Při vzrůstajícím počtu členů družiny nebylo časem možno všechny vydržovati v domácnosti pánově v starém rámci rodinného svazku. Proto páni družin — knížata a po vzoru jejich i jiní velkostatkáři — začali usazovati družinníky na svých dvorcích, poskytující jim je za ko-

³⁶⁾ Na případ takový naráží čl. 71 Ruské Pravdy (Кар.).

³⁷⁾ Odtud též starý název ruských družinníků »ogniščanin« (огнищанинъ). Ježto sdíleli s pánem společný krb, společnou domácnost. *Presňakov*, Княжеское право въ древней Руси, str. 231, srovnává »ogniščanina« se severogermánským »hirdhmann«, t. j. familiaris, domesticus.

nané služby jako beneficium. Smlouva sjednaná za takových podmínek, blížila se již dosti nynějšímu pojetí smlouvy námezdní — mzdou byly užítky z benefícia — nicméně staré nazírání na její podstatu se nezměnilo: služební poměr opětne mířil na osobu služebníkovu a nikoli jen na jeho pracovní výkony.

Z družinného poměru vyvinuly se především služby vyššího stupně: vojenská a dvorská, záhy pak též služba úřední rozmanitého druhu. Potřeba ochrany nutila však i osoby nižšího stavu uchylovati se k pánům, při čemž bylo se jim spokojiti drobnějšími neb i hrubšími službami. Rozmanitost služeb měla přirozeně vliv na jejich právní strukturu, zatlačujíc až dosud převládající osobní prvek silněji nebo slaběji. Služební poměr, odloučený od původního svazku rodinného, doznal změny i po jiné stránce; kdežto dříve plynula osobní nadřízenost pána a podřízenost služebníka z organické povahy rodinného svazku, objevovala se nyní jako následek ujednané smlouvy. Teprve v této formě přešel služební poměr do práva obligačního; dřívější jeho útvar náležel spíše právu rodinnému.

Nejstarším, již vyhraněným typem služební smlouvy u Slovanů, byla *smlouva čeledínská* podobně jako v právu germánském. Nejstarší prameny ukazují arci jen na některé její znaky, nicméně i z nich vysvítá, že čeledínský poměr projevoval silné právní účinky co do osoby čeledínovy. Postavení jeho se původně nelišilo mnoho od otroka. U Čechů prozrazují to zmínky pramenů ze XII. stol., že bylo možno čeledína darovati;³⁸⁾ statuta Konráda Otty znají delikt odcizení čeledína, jenž klade se na roveň odcizení dobytka.³⁹⁾ U Poláků podle statutů Kazimírových odpovídal pán za delikty čeledínovy,⁴⁰⁾ vystupoval za něho též na soudě⁴¹⁾ — čeledín tudíž postrádal vlastní vůle, podléhá ve všem moci pánově. Na Rusi vůbec — jak ustanovuje předpis Ruské Pravdy — vedlo původně při-

³⁸⁾ Friedrich, C. D. I., 357, str. 324: Famulos meos et ancillas eidem ecclesie confero (Závěť Hroznatova ve prospěch kláštera tepelského z r. 1197).

³⁹⁾ Čl. 18: Si alicui subtrahuntur jumenta aut famuli, apes furantur: debet subire iudicium ferri, scilicet vomeres. (C. J. B. I., str. 56.)

⁴⁰⁾ Item famulus, qui dicitur Golomeka, si vicino domini sui fecerit aliquod damnum vel injuriam, dominus ipsius pro ipso satisfacere tenetur. (Helzel, op. cit. sv. I., str. 117.)

⁴¹⁾ Tamže č. XVIII., str. 63, konkrétní případ na str. 236, č. 100.

jetí aspoň určitých služeb (tívunství a klíčnictví) k otroctví služebné osoby, pokud to nebylo výslovnou smlouvou vyloučeno.⁴²⁾ Výhrady takového druhu daly se však zřídka, takže vstup do služby vlekl za sebou obyčejně ztrátu svobody.⁴³⁾ Ruská průpověď »нанялся — продался« (nájal se — prodal se) jen potvrzuje tuto skutečnost. Postupným vývojem se sice osobní svazek mezi pánem a čeledínem znenáhla uvolňoval, nicméně patriarchální ráz čeledínského poměru se udržel až do pozdních dob vlivem soužití čeledína s pánem v jedné domácnosti. Podobné povahy byly též pracovní smlouvy, sjednané v různých oborech vznikajících *řemesel* (smlouva tovaryšská, učednická), související již s rozvojem života městského. Tovaryš vstupoval do domácnosti mistrovy; pokud v ní setrval, nelišil se právně nijak od čeledína. Nějaká služební smlouva, jež by se týkala výlučně lidské práce a nezakládala při tom jistou míru osobního poddanství služebníka pánovi byla ve středověku právnímu nazírání slovanských národů cizí. Je to vidno přímo z terminologie: kdežto u Římanů je rčení locatio-conductio *operarum*, slovanské jazyky se vyjadřují ve smyslu locatio-conductio *personae* (srv. čes. najmouti *sluhu*, pols. najeć *slugu*, rus. нанять *слугу* atd.; samotné slovo *nájem*, *najmouti* atd. starosl. najęti je utvořeno od slovesa *jęti*, »bráti«, »najmouti *sluhu*« znamená tudíž doslovně vzítí jej na něco, tedy vztah převážně osobní povahy.⁴⁴⁾

III. *Smlouva o dílo* spadá u Slovanů ještě do dob pohan-ských. Je sice správně, že v pradávnych dobách si Slované obstarávali veškeré potřeby životní domácí výrobou v rodinách, než záhy vyskytli se lidé, kteří jisté předměty zhotovovali dovedněji a této své schopnosti byli ochotni využiti nejen pro sebe, nýbrž i pro jiné, vidouce v tom vítaný zdroj ke zlepšení vlastního blahobytu. Znalost výroby i praktické zkušenosti udržovaly se v jejich rodinách trvale, přecházejíce z generace na generaci; docházelo k specialisaci jednotlivých řemesel.

⁴²⁾ Кар. 121: А се третіе холопство: тиоуньство безъ ряда или ключъ къ себѣ привязеть; съ рядомъ ли, то како ся будеть рядиль, на томже и стоить.

⁴³⁾ *Vladimírskij-Budanov*, Обзоръ, str. 505.

⁴⁴⁾ Podobně bylo tomu v právu germánském. Srv. Otto von *Gierke*: Die Wurzeln des Dienstvertrages (Festschrift für Heinrich Brunner, München u. Leipzig 1913, str. 37 a násl.).

Kdo potom si přál nebo potřeboval odborně zhotoveného výrobku, objednal si jej u příslušného řemeslníka, dodav mu k tomu případně potřebný materiál, čili sjednal s ním *smlouvu o dílo*.

Přímých zpráv o smlouvě tohoto druhu u Slovanů z tak dávných dob arci není, nicméně existence její nutně vyplývá z bohaté specialisace řemesel, o nichž zmiňují se prameny z XI. a XII. stol., a na která také ukazují i starší archeologické nálezy různých předmětů ze zpracovaných kovů.⁴⁵⁾ Tak na př. v českých listinách z XI. a XII. stol. vystupují »sutores, pelli-fices (albi et nigri), pistores, coqui, molendinarii, carpentarii, murarii, pictores, lignarii, fabri, scutarii, scutellarum et cyphorum artifices, figulli, armarii, rotarii, aurifices, sagittarii, ferrarii, plaustrifices atd.⁴⁶⁾ Lidé tito živilí se prací, kterou jejich název označuje, vzdalující se již zaměstnání při hospodářství a chovu dobytka; mělo-li jim to k výživě postačiti, bylo samozřejmě třeba, by měli s dostatek zakázek. Na smlouvu o dílo ukazují konečně též skrovné zmínky historické, uvádějící o sv. Václavu českém, že volal stříbrníky a zlatníky z ciziny, aby vyzdobili kostel pražský,⁴⁷⁾ neb o ruském Vladimíru Svatém, že dal pro svou věrnou družinu vykovati v Kijevě stříbrné lžice;⁴⁸⁾ z listiny chorvatského knížete Trpimíra z r. 852 se dovídáme, že arcibiskup salonský Petr přidal na zhotovení stříbrné nádoby pro salonský chrám 11 liber stříbra⁴⁹⁾ — šlo tedy zjevně o smlouvu o dílo, při níž byl výrobci poskytnut i vlastní materiál.

Ze smlouvy o dílo vzházela pro podnikatele povinnost dílo řádně zhotoviti a objednateli též odvésti; pokud musil býti sám účasten na objednaném výkonu, záleželo obyčejně na povaze toho neb onoho výrobního oboru. (Při díle uměleckém předpokládala se spíše osobní činnost podnikatele, při prostém výrobku řemeslném počítalo se mlčky s účastí pomocníků). Objednatel byl povinen zaplatit smluvenou mzdu, a to zpravidla při převzetí díla. Nebezpečí nahodilé zkázy přecházelo na

⁴⁵⁾ O tom jedná podrobně *Niederle*, Ž. S. S., díl III., sv. I., str. 205 a násl.

⁴⁶⁾ *Friedrich*, C. D. I., 56, 84, 359, 371, 355. V polských a pomořských listinách podobní řemeslníci uvádějí se obecnými názvy artifices, operadores.

⁴⁷⁾ *Legenda Oportet*, ed. *Pekař* 404; též *Fontes* I., 157 (Gumpold 16).

⁴⁸⁾ *Letopis lavrent* 123 (k r. 996).

⁴⁹⁾ *Rački*, Documenta, str. 3. Jiné zprávy o zlatnících a stříbrnících u Slovanů viz v citov. svazku *Niederlova* Ž. S. S., str. 243 a násl.

objednatele teprve přijetím díla; plynulo to již z primitivního obyčeje plniti z ruky do ruky.

Ke smlouvě o dílo náleží též převzetí dopravy osob a zboží, související s provozováním obchodu, jenž v zemích slovanských se bral po pradávných pozemních i vodních cestách. Převážně arci obstarávali si kupci dopravu svých tovarů nebo otroků sami, avšak při vzdálenějších cestách, při nichž bylo nutno dopravu provozovati přes řeky, převlaky, nebo po moři, nebyl obchod bez pomoci prostředníků dobře možný, ježto doprava přes taková místa vyžadovala jistého zařízení (lodí, oblých trámů na smyk lodí přes převlaku, plavců, nosičů atd.), které cestující kupci s sebou nemohli míti k potřebným zkušenostem ani nehledíc. Proto hned, jakmile se vyvinuly a ustálily obchodní cesty, byli kupci nuceni vcházeti v úmluvy s domorodci, resp. jejich náčelníky, by je nechali nejen volně procházeti, poskytli jim potravu a píce pro potahy, nýbrž aby je také přes řeky, převlaky, se zbožím dopravili dále. Za to se jim dostávalo od kupců z jejich zboží dobrovolných darů, které znenáhla nabyly povahy pravidelné transportní sazby. Doprava zboží stala se tak samostatným podnikem, její výkon předmětem smlouvy (o dílo), která mohla býti po případě pojištěna zvláštním ručením.⁵⁰⁾ U Rusů zval se takový převozní plat prostě *перевозъ*⁵¹⁾ (srv. čes. *přívoz*, *převoz*, pol. *przewoz*, srbochorv. *prevoz*); spadal však též pod pojem *mýta*, kterýmž výrazem nazývaly se dávky, vybírané od kupců též z různých jiných titulů. Ve slovanských státech, jež se vytvořily ze starých celků plemenných, nabyla mýta sice povahy dávek veřejných, jsouce předmětem knížecího nebo královského regálu, ale — pokud jde o mýta dopravní — zanechal způsob jejich vybírání (při převozu přes řeku, přes most) ještě v podzních dobách zřetelnou stopu někdejší jejich povahy, jakožto mzdy za použití cizího pracovního výkonu nebo zařízení, sloužícího k dopravě. Nasvědčuje tomu i smysl slova »mýto«, jež mimo jiné znamená i »dar« nebo »mzdu«.⁵²⁾

⁵⁰⁾ Viz níže.

⁵¹⁾ Doklady u *Srezněvského*, op. cit., sv. II., str. 899.

⁵²⁾ Všeslovanské slovo *mýto* je převzato z germánštiny (got. *mōta*, stlněm. *mūta*, něm. *Maut*). Ve slovanských jazycích znamená: *Abgabe*, *Bezahlung*, *Steuer*, *Mahlgeld*, *Pacht*, *Zins*, *Wucher*, *Lohn*, *Sold*, *Belohnung*, *Gabe*, *Bestechung*, *Geld*, *Vermögen*, *Besitz*. V ruštině se užívá slova *мытить* jednak ve smyslu »proclítí«, ale v některých oblastech i ve smyslu »najmouti«, »spachtovati«.

V českých pramenech vyskytuje se zmínka o smlouvě transportní již v celním řádu raffelstettenském z let 903—906, arci bez bližších podrobností.⁵³⁾ U Chorvatů zmínka o lodích »sine comercio« (v r. 1069) napovídá, že v té době byla v provozu též plavidla »cum comercio«, jako dávno před tím v dobách římských.⁵⁴⁾ Mnohem pozoruhodnější je zpráva, která je obsažena ve smlouvě smolenského knížete Mstislava Davidoviče s Němci z r. 1229, jež přímo ukazuje, že transport zboží přes převlaku byl předmětem zvláštní smlouvy. Podle předpisu v ní obsaženého je viděti, že dopravu zboží z řeky Dviny přes převlaku do Dněpru obstarávali tamní lidé (волочане = vláčaři), kteří tvořili dohromady pracovní asociaci, jež ručila za ztrátu zboží, jež by kterémukoliv členu bylo svěřeno a vzalo zkázu.⁵⁵⁾ Ještě více ke smlouvám transportním nutkala doprava námořní; co do Slovanů pomořanských zmiňuje se o tom privilegium knížete pomořanského Wislava městu Lubeku z r. 1224; převozníci měli dostati plat, kdy tovary na místo určené odvedli; v opačném případě nedostali ničeho, leda že by dokázali, že zboží vzalo zkázu buď ztroskotáním lodi nebo z jiných příčin, život plavců ohrožujících.⁵⁶⁾ Také statuty dalmatské mají o tom různá ustanovení.⁵⁷⁾

§ 24. Pracovní asociace.

Pracovní asociace jsou rázovitým zjevem v obyčejovém právu národů slovanských.¹⁾ Podstatou jejich jest, že se sdru-

Četné doklady u *Jirečka*, *Prove*, str. 174 a násl., též u *Srezněvského*, op. cit., sv. II., str. 219.

⁵³⁾ *Friedrich*, C. D. I., str. 35, čl. II: Si aliquis de Bawaris sal suam ad propriam domum transmittere voluerit, gubernatore navis hoc adprobante cum juramento, nihil solvant, sed securiter transeant.

⁵⁴⁾ *Rački*, *Documenta*, str. 77.

⁵⁵⁾ Čl. 24: Который Вълчанинъ възътъ Латиньскый товаръ черезъ Вълкъ вѣсти, а что погинеть отъ того товара, что емоу приказано, то платити всемъ Вълчанамъ. *Vladimírskij-Budanov*, *Christomatia*, I., str. 103.

⁵⁶⁾ *Hasselbach-Kosegarten-Medem*, *Codex dipl. Pomeraniae*, č. 150, str. 357 a *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 546.

⁵⁷⁾ *Srv. dubrovnický statut VII.*, 1, 3, 37, *šibenický IV.*, 78, *splitský III.*, 9 a j.

¹⁾ Podrobně o nich pojednává *Kadlec*, O kooperačních sdruženích v právu slovanském (*Sborník věd právních a státních*, IV., str. 64 a násl.); z práce té, jež vyšla též rusky (v poetě *Vladimírského-Budanova*, Kijev 1904) a ně-

žují *pracovní síly* několika neb i více lidí dohromady za účelem dosažení jistého hospodářského cíle a to buď výlučně nebo také s použitím jistého kapitálu; nicméně i při kapitálové příměsi základním rysem těchto asociací zůstává společná práce. Pracovní asociace jsou tudíž odchylným útvarem od římské smlouvy společenské (*societas*), neboť při této se v prvé řadě přihlíží ke spojení kapitálu a teprve na druhém místě k případnému příspěvku prací od některého společníka místo kapitálu. Podle práva římského spadají tudíž pracovní asociace do kategorie reálných smluv, které se zvu »*contractus innominati*«; v právním životě Slovanů jsou starým typem společenské smlouvy.

Historických zpráv, zejména ze starších dob o pracovních asociacích u Slovanů, nehledíc k některým výjimkám, téměř není. Máme před sebou jen zachycené, *žijící právní obyčeje*. Jest tedy nutno předem si položit otázku, zda jest vůbec možno zařazovati tyto instituce do právního řádu dávného života slovanského? Pro kladnou odpověď na danou otázku mluví řada důvodů. Předně jest to primitivnost dotyčných forem, hovící jen nejprostším potřebám lidského života; dále jest to jejich zemědělský ráz (a o takových jen dále bude jednáno), kde možno předpokládati vždy jistou konservativnost a tudíž i starou tradici. Neméně závažnou jest okolnost, že jsou to vesměs útvary založené na principu kolektivistickém, jenž v právním vývoji předcházeli principu individualismu, důsledně vypěstovaném jen v právu římském, z něhož se teprve recepce dostal do práva národů jiných. Další skutečností, jež ukazuje na stáří pracovních asociací, jest to, že se vyskytují buď u všech nebo aspoň u většiny slovanských národů, zejména takových, které spolu nesousedí, takže jejich právní řády na sebe působiti nemohly. I když by se připustilo, že stejné poměry společenské vyvolávají v život stejná právní pravidla, bylo by přec jen nápadno, že pro pracovní asociace užívá se ve slovanských jazycích často stejného výrazu, o němž nad to lze říci, že je starý. Uvážíme-li všechny tyto okolnosti, dojdeme k závěru, že v pracovních asociacích u Slovanů nutno je spatřovati právní obyčej starý, sahající snad svými kořeny

mecky (*Zeitschrift für vergl. Rechtswissenschaft*, XVII., Stuttgart, 1904) je převzat obsah této stati.

ještě do dob, kdy Slované se ještě nerozdělili a tvořili jeden národ. Nevyskytuje-li se některá pracovní asociace dnes u všech národů slovanských, nelze z toho vyvozovati, že by jí dříve u toho neb onoho národa nebylo, nýbrž lze spíše předpokládati, že rozličnými vlivy dříve zanikla.

Okolnost, že při pracovních asociacích sdružuje se práce, podává možnost usuzovati, kdy asi počal jejich vznik. Je přirozeno, že k sdružování pracovních sil nebylo saháno, dokud toho nebylo potřebí. Tudíž v dobách, kdy Slované žili ještě v organizačních rodových, pracovní asociace neměly důvodu ke své existenci, ježto počet pracovních sil rodu obyčejně plně dostačoval k svým úkolům hospodářským bez jakékoliv pomoci cizích lidí. Jakmile však došlo k rozkladu rodové organizace, nastala v tomto stavu změna: některé příbuzenské svazky byly větší, jiné menší. Za panujícího hospodářství přírodního a při prvých počátcích těžení z půdy mnohdy nevystačovaly svými silami ani jedny ani druhé. Přirozeně pak nezbývalo nic jiného, nežli hledati pomoc v umělém sdružení lidí ze dvou neb i více rodin složitých (nedílů, zádruh) nebo prostých a takovým způsobem nahraditi si výhody, jež poskytoval svým členům veliký svazek krevní. Pracovní asociace staly se tak náhradou za vymizelé svazky rodové, čili jinými slovy řečeno, místo svazků rodových zaujaly svazky smluvní, trvání někdy delšího, někdy kratšího. Jejich vznik možno tudíž klásti do doby, kdy rodová organizace se u Slovanů rozpadla.

K takovým trvalejším sdružením náležela pracovní sdružení sedláků na Rusi, uzavíraná při t. zv. *žďárovém hospodaření* (подсѣчное, лядинное хозяйство) ještě v nedávných dobách. Tam, kde bylo třeba zříditi z lesní půdy a divokého porostu půdu ornou a plocha, která měla býti proměněna v role, byla příliš rozsáhlá, spojovaly se celé rodiny ba i celé vesnice v zemědělskou kooperaci, jež společnými silami provedla mýcení, žďáření (t. j. spálení podsekutého porostu) a konečně obdělání půdy tímto způsobem získané (лядо, подсѣвка): společné hospodaření na této půdě pokračovalo dále třebas řadu let. Vůbec obtíž, jež přinášelo vzdělávání půdy vedlo na Rusi selské rodiny k tomu, že se sdružovaly a vedly zemědělství společně. V pramenech XVI. věku nazývají se taková sdružení *skladstvo*, *skladčina* a *tovariščestvo*, jednotlivý člen *skladník*,

*potužník*²⁾ a pod. Někdy vedli skladníci dokonce i společnou domácnost společně bydlíce a společně se stravující, takže tvořili dohromady umělou širší rodinu, podobně jako u Jihoslovanů umělou zádruhu. Podle toho, jestliže se sdružovaly rodiny příbuzné nebo cizí, vedly-li společný život a hospodářství nebo sdružily-li se jen ke společné práci, bylo »skladnictví« různého druhu. Ve staré Rusi vyskytovaly se též takové případy pracovních kooperací, že v jednom selském dvoře žili někdy cizí lidé jako skladníci, drželi společně a vedli společné hospodářství, avšak jen na určitou dobu (po několik let), po jejímž uplynutí se zase rozcházel, dělící mezi sebou společný majetek jako rodinný. Byl to obdobný typ, jako výše uvedená pracovní kooperace při hospodářství žďárovém. Byla známa též forma smíšená, kde skladníci měli jen jistou část půdy společnou (lesy a pastvíska), kdežto pole měli každý ve vlastním užívání. Skladnictví bylo používáno i při pachtu pozemků (nejčastěji u půdy církevní); dvě nebo tři osoby spojily se dohromady a ujednaly s majitelem půdy podílnickou nájemní smlouvu (*colonia partiaria*), při čemž se zavázaly, že půdu budou společně obdělávati a vlastníkovu půdy odváděti smlouvenou alikvotní část úrody.

Po vzoru těchto starých kooperací žily na Rusi ještě v době před světovou válkou zemědělské asociace, nazývající se *artěle* (артель)³⁾ V bývalé Chersonské gubernii bylo na př. obyčejem, že pravidlem se sdružovalo pět selských rodin v jednu artěl tak, že veškerá jejich půda — i pachtovaná — splývala v jeden celek a byla ve společném a nedílném držení a užívání celé artěle. Ve společném užívání a držení byl též veškerý fundus instructus (nářadí, stroje, koně, dobytek, píce atd.) jakož i ostatní zařízení, jež by artěl sama opatřila (na př. stavení) i eventuelně přikoupená půda. Hospodářský základ a lidská práce byly tudíž sdruženy; naproti tomu domácího života se artěl netýkala; každá rodina žila odděleně ve svém stavení, dostávala svou část úrody a domácnost si zařídila podle své libosti.

²⁾ Складство, складчина, товарищество, складникъ, потужникъ.

³⁾ Slovo »artěl« vykládají někteří za slovo přejaté z tatarštiny (tatar. *ortak* = obecný, *ortak-el* = lid, národ) (tak *Preobraženskij*, Etimolog. slovarъ russkago jazyka, I., 9); jiní (na př. *Korš*, Archiv. slav. Phil. 9, 660) z italských *artieri* (= řemeslníci).

Pro všechny způsobilé účastníky v artěli platila pracovní povinnost ve prospěch celku. Princip práce byl také vodítkem při rozdělení úrody. Z této byla především oddělena část na semeno, dále do zásoby pro nepředvídané případy a konečně část, již bylo třeba k zaplacení dluhů, daní a jiných artělných výdajů. Ostatní část dělila se podle počtu pracovních sil, v artělné práci skutečně účast majících, stejným dílem; poloviční pracovní síly, t. j. mužští od 14—17 let, ženy od 13—16 let dostávali jen polovinu, co dospělý člověk. Hoši od 10—14 let, děvčata od 10—13 let dostávali třetinu (3 se pokládali za 1 osobu), děti obého pohlaví od 8 do 10 let jednu čtvrtinu; mladším již nepřipadalo nic. Jinak se postupovalo při hospodářství mléčném; připadala-li na každou rodinu jedna artělná kráva, mohla z ní rodina bráti užítky, pokud ji chovala u sebe. Bylo-li krav méně, nebo jestliže se dojily v artělném dvoře pohromadě, dělilo se mléko mezi všechny podle počtu duší, nebo mohly všechny rodiny dojiti krávy po řadě.

Princip dělení úrody in capita byl v zásadě spravedlivým arci jen tam, kde vytvořily artěl rodiny, jichž pozemkový majetek byl přibližně stejného rozsahu; měla-li některá rodina pozemků v artěli více, bylo zapotřebí jisté korektury. V takovém případě byla úroda z přebývajících kusu půdy zhodnocena a artěl za ni vyplacena příslušné rodině náhrada ve výši $\frac{4}{5}$ (bylo-li v artěli 5 rodin); zbývající pětina se odpočítávala z toho důvodu, že dotyčná rodina jako člen artěle sama užívala půdy, na kterou se jí dostalo zmíněné bonifikace.

Artěle doznaly na Rusi neobyčejného rozšíření, tvořice se k nejrůznějším účelům; některé z nich (na př. úvěrní, pojišťovací, loďařské a pod.) vládly i velkým provozovacím kapitálem.⁴⁾

Velká kooperační družstva na způsob ruských artělů vyskytují se zejména v Bulharsku. Jsou to jednak sdružení pro společné pěstování zeleniny (градинарски дружини), zvané po turecku *tajfy*, odcházející každého jara do různých zemí, jednak pracovní asociace *ženců a žneček*, chodící ze severního Bul-

⁴⁾ Před světovou válkou bylo možno pozorovati na Rusi čtyři základní skupiny artělů: výrobní, spotřební, úvěrní a pojišťovací. V artělech sdružovali se též honci na zvěř, lovci ryb, řemeslníci, drvoštěpové, nosiči, skládači zboží, ba i trestanci a zloději koní, by snadněji dosáhli svého účelu.

harska na jih, na žně; obyvatelstvo v sev. Bulharsku na Staré planině žije totiž na půdě málo úrodné, takže jest nuceno ohlížeti se po jiném výdělku, který mu poskytne výpomoc ve žních v jižních krajích bulharských, kde jest orné půdy s dostatek a tamní sedláci ve žních pomocných rukou potřebují. Obě asociace jsou v základě jen sdružení sil pracovních, při *tajfě* bývá i menší společný kapitál; čistý zisk dělí se mezi členy dle pevně určeného klíče.⁵⁾ Stejně jako kooperace ženců sestavovaly se v Bulharsku »*tajfy*« *dřevařské*, jich členové odcházeli z Elenska až k Bílému moři řezati dříví na prkna nebo dělati lýko (Бълморски вярджии); kooperace ty koncem XIX. století již zanikaly. K nim se družily asociace tesařů, zedníků (djulgerski družiny). Velkou artěli bývala též *dopravní kooperace* v Koprivšticí v Bulharsku, která obstarávala dopravu zboží na cestě z Plovdiva do Drinopole, dokud tam ještě nebyla železnice; zisk dělil se zde podle počtu vozů.

Také u *Srbů* vyskytovala se kooperační družstva, ač v míře skrovnější (a snad i ještě dnes by se dala místy nalézt). Takovými útvary byla sdružení pro lov divoké zvěři (stejná s honěckými artělemi toho druhu na Rusi) nazývaná *hajka* nebo *hakanje* (název je od pokřiku lovců při plašení zvěře); ulovená zvěř se dělila rovným dílem. Při jaderském moři tvořila se *družstva rybářská*, jichž členové společně jezdili na lov ryb, o které se dělili rovným dílem; kdož poskytl k lovu bárky nebo sítě, měli podíl výhodnější. Originální artěl pro lov ryb ve Skadarském jezeru při ústí řeky Crnojeviče bývalo celé tamní *plemeno Cekliňanů*. Nárok na podíl měla každá *mužská hlava* plemene a to i novorozenci; proto každého roku bylo provedeno sčítání podílníků. Lovu se účastnili jen ti podílníci, kteří loviti chtěli; ostatní jim prodávali ryby na jejich díl připadající buď předem, nebo až o »stanku« (shromáždění), když byl lov ukončen a díly se měřily.

Ničím jiným než jistý druh artělů jsou pracovní asociace, spočívající v tom, že celé skupiny lidí chodí někam na výdělek, jako na př. Slováci z okolí Myjavy, Nového Města a Trenčína

⁵⁾ Podrobně je o tom pojednáno v našem již citovaném spise »Jihoslovanské právo soukromé ve světle právních obyčejů«, str. 65 a násl.; tamže viz bližší údaje o dalších kooperacích jihoslovanských.

chodí již dlouhá léta na »tovarych« do Oslavan ve větších skupinách, jiná sdružení docházejí na česání chmele atd.

Nejrozšířenější kooperační formou, známou všem Slovany, jest *spřeha* (спрега, супрега, spřež, suprežtvo, супряга, супряга, пряжка, сирѣга, sprzaganie się, suvez). Zmiňuje se o ní již Vuk Karadžić ve svém slovníku uváděje, že spřehou jest »*conjunctio boum meorum cum vicini bobus in opem mutuat*«, tedy spřežení tažného dobytka dvou (nebo více) sedláků k provedení jisté práce, na níž by jeden se svým potahem nestačil. U Jihoslovanů je známa v několika formách.

Na Černé Hoře sjednává se sprega hlavně za účelem orání rolí; méně již za jinými hospodářskými účely. Spřahají se obyčejně volí, řídkěji již koně nebo jiná zvířata a to obyčejně jeden pár. Tímto párem je třeba zorati pozemky obou spřežníků a sice obyčejně střídavě jeden den u jednoho, druhý den o druhého spřežníka. Nebylo-li nic jiného ujednáno, platil obyčej, že spregou jest nutno zorati všechny pozemky spřežníků v tom roce k obdělání určené, bez ohledu na to, měl-li jeden z nich půdy více, druhý méně. Spřežník, u něhož se orba společným spřežením prováděla, byl povinen dobytek krmiti a vůbec oň pečovati jako dobrý hospodář; zhynulo-li zvíře bez viny některého ze spřežníků, nesl škodu vlastník dobytčete. Dokud se započatá orba neskončila, nebylo přípustno, by se sprega rozešla. Osobních prací se pravidlem tato kooperační forma netýkala; společnou byla jen práce dobytka ve spřežení.⁶⁾ V jiných krajích dnešní Jugoslavie byly spřehy větší podle velikosti užívaných pluhů, k nimž spřahány 3—4 páry volů; bylot jen málo selských rodin, jež by měly tolik vlastního dobytka, že by nepotřebovaly pomoci cizí.

Pojem spregy doznal též jistého rozšíření; ve Slavonii v okolí města Vinkovci spregou nebo *spřeží* rozuměla se vůbec jakákoliv pracovní asociace sedláků. U Srbů bývala v dřívějších dobách tak rozšířena, že spřežníci pokládali se navzájem takorčka za příbuzné, ač ve skutečnosti byli si úplně cizí. Taková spřeha byla tedy zjevným surrogátem svazku krevního.

U *Bulharů* jsou známy zejména dva typy spřehy: *spřež-*

⁶⁾ Uvedené zásady jsou podrobně formulovány v černohorském obecném zákoníku majetkovém z r. 1888 v čl. 446—456. Zakonodárce (Bogišić) arci místy do normy obyčejové zasáhl přesnější její úpravou.

níci (спрежници) a *otorica* (čili *na sprega*). Při prvním sdružují se spřežníci, když se má zorati půda, která dosud nebyla orána (t. zv. celina). K práci takové je třeba 4—5 párů volů, krav nebo bývolů, poněvadž jeden pár by ani pluhem nehnul. Poněvadž průměrný sedlák tolik potahů vlastních nemával, tedy se »spřahali«. Podmínky, jichž se podle starého obyčeje při tom šetřilo, byly, že 1. spřežníci nesmějí míti méně než 5 párů dobytka, 2. každý z nich je povinen živiti sebe i svůj potah, 3. každý musil dáti ke svému páru člověka (třebas chlapce 12—15letého), jenž by se o zvířata staral, 4. volí, krávy a bývolí, kteří byli dáni do spregy, pokládají se za stejně silné a po té stránce nečiní se mezi nimi rozdílu, 5. nově vzdělaná půda (novina) společně se osívá a po 4 roky se pokládá za *společný majetek* spřežníků; po 4 letech se teprve rozdělí rovným dílem (tedy na 5 částí) a každý spřežník může s ním volně nakládati. V dobách, kdy ještě v Bulharsku bývalo mnoho nevzdělané půdy, byla tato forma spřehy velmi rozšířena, ba nevyhnutelna, měly-li se zdolati obtíže vzdělání divoké půdy. Druhá forma *otorica* neliší se svou povahou od spřehy krátkodobé, jak již výše bylo o ní pojednáno. Ke zorání zřízených rolí dávali sedláci do spřehy po jednom nebo po dvou párech dobytka, neboť když divoká půda byla již proměněna v role, nebylo zapotřebí již tolika tažného dobytka jako dříve; při *otorici* nebylo rovněž již žádné společné půdy, nýbrž každý měl svou vlastní.

Spřehy užíváno v Bulharsku též při *výmlatu obilí*, prováděném po starém způsobu, že spřežení koní šlapalo po klasech, až se zrní vydrobilo. Sedláci dávali k tomu účelu do spřehy o dvou koních každý jednoho koně. V Plevensku tvořivala se spřeha též za účelem *transportu*; měli-li dva lidé dopraviti někam prodané obilí a bylo-li ho málo, že se vešlo na jeden vůz, vzali vůz jednoho, k němuž zapřáhli každý po jednom vlastním volu. Nebylo-li prodaného zboží na dva vozy, ale přeplněný jeden vůz by jeden pár volů neutáhl, sestavili spregu o dvou párech volů, vypůjčivše si jeden pár od souseda, a zboží odvezli. Stejně tak v okolí Staré Zagory a Trnska byl shledán obyčej, že sedláci tamní sdružují svůj dobytek a vozy k různým účelům hospodářským a že se k práci »směšují«.

Obyčej »spřahati se« (спрягаться) vyskytoval se ještě nedávno hojně též na *Rusi*. Sdružovaly se lidské síly, dobytek

i nářadí hospodářské za účelem vzdělání půdy neb jiného hospodářského cíle. Spřáhaly se dohromady i celé obce, bylo-li toho potřebí (спряжки) »Spřežky« tvořily se hlavně na jaře a na podzim, kdy se orá a seje; trvání jejich činilo jeden až dva měsíce, případně i jeden neb dva týdny. Dotyčná sdružení se společně stravovala z potravin, kterých byl povinen každý člen »spřežky« dodatí určité množství; společně byl vyživován i sdružený dobytek, pro který každý člen dodal tolik píce, kolik jí bylo třeba k nakrmení jeho dobytka. Rozvrh orání, jež připadalo na každého sedláka, majícího účast ve spřeze buď vlastní prací, nebo tažným dobyttem a nářadím, dál se na Ukrajině tak, že na sedláka, jenž vyslal do spřehy hlavního pracovníka (»pluhatyryj«), nebo pár volů nebo půjčil pluh, připadal jeden den orání; na toho, kdo poslal jen poháněče volů, průměrně polovina dne. Poněvadž do těžkého maloruského pluhu bylo zapotřebí tří párů volů, případně čtyř až šesti, počítaly se na 3 páry volů 3 dny orání, na »pluhatýra« čtvrtý a na vlastníka pluhu pátý den; poháněči měli právo orati pro svého hospodáře — podle věku — osmý, devátý nebo dokonce dvánáctý den.

»Spřežky« užívalo se dále na Rusi (v bývalé Jaroslavské gubernii) k společnému provedení výmlatu obilí (смолачиваться); několik rodin se spojovalo za tím účelem, aby si pořadě vymlátily obilí nebo vykonaly jinou práci (na př. odvezení hnoje). Neměly-li sdružené rodiny stejný počet pracovníků, vyrovnávala méně četná rodina vzniklý nepoměr buď prací nebo penězi.

I *Polákům* je spřeha známou (*sprzaganie się*). Ve vesnicích ležících podél jižní Ráby v Haliči blízko Nového Targu byl zjištěn obyčej, že spřáhají se vždy dva chudí sedláci, kteří mají po jednom koni, aby vzdělali svou půdu bez pomoci najatých lidí. Účastníci se spřehy stejnou měrou, mají oba právo na stejný počet pracovních dnů. Má-li tedy jeden spřežník méně půdy, nebo případně-li mu méně dnů, může spřeženým párem koní vydělávati si u cizích lidí tak dlouho, až se počet pracovních dnů obou spřežníků vyrovná.

Poměrně chudé zprávy o spřeze jsou v zemích českých, ač přece jenom tento útvar zřetelně zachycují. Dialektologové Kott a Bartoš uvádějí doklady spřehy z rozličných krajín mo-

ravských; také etnografická studie⁷⁾ *Húskova* připomíná je na Valašsku a v horách bezkydských, kde aspoň bohatší sedláci chovají po jednom koni, spřahajíce je dva a dva hospodáři do páru.

Ničím jiným než spřehou byla též asociace lidí, kteří ve starých dobách přenášeli zboží přes převlaku nebo případně přetáhli přes ni celou loď z jedné řeky do druhé. Bylo k tomu zapotřebí sdružení sil pracovních; na sdružení jako celek padala též odpovědnost za způsobenou škodu jednotlivým členem asociace. Způsobem tím možno aspoň docela jasně vyložiti, proč článek 24. smlouvy smolenského knížete Mstislava Davidoviče s Němci z r. 1229 ukládá zmíněnou odpovědnost »všem voločanům«, o nichž sotva lze předpokládati, že by jako celek tvořili velký svazek krevní, jenž by za své členy byl odpověden. Bylo to prostě sdružení lidí cizích, kteří »spřáhali« své síly, by mohli loď přetahovati; celek pak ručil za své členy při náhradě škody.⁸⁾

Jinou kooperační formou jsou pracovní asociace, jež trvají zpravidla jen *několik hodin* a spočívají v tom, že sousedům poskytuje se při rozličných hospodářských pracích pomoc, při čemž se buď ujednává pomoc vzájemná, nebo se předpokládá, že v případě potřeby podobná pomoc se vzájemně poskytne. Asociace takové nemají žádné organizace a také jí nepotřebují.

Obyčej pomáhati si navzájem v polních a jiných pracích rozšířen jest mezi selským obyvatelstvem ve všech slovanských zemích. U Rusů jmenuje se *pomoc* (помощь u Velkorusů) nebo *toloka* (u Malorusů). Pomocí užívá se při různých selských pracích: při kosení a svážení sena, žetí a sklizení obilí, dovážení dříví, zřizování obytných a hospodářských stavení atd. Pracovní kooperace vytvoří se tím, že chudému sedláku, jenž nemá dosti pracovních sil nebo i sedláku zámožnějšímu, který nemůže zmoci hospodářskou práci vlastními lidmi, přispívá na pomoc celá vesnice a za několik málo hodin vykoná tolik práce, že příslušnému hospodáři je plně pomoheno. V pomoci čili toloce možno tudíž spatřovati jakoby obživnutí někdejšího rodo-

⁷⁾ Jan *Húsek*, Hranice mezi zemí moravskoslezskou a Slovenskem (Knihovna sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu v Praze, čís. 5, v Praze 1932), str. 167. Srv. též slovník *Jungmannův*, heslo spřeha, spřežník.

⁸⁾ Srv. str. 182.

vého rázu vesnice, kdy všichni členové si vespolek pomáhali. Náhrada nebo mzda se toločanům neplatí žádná, dostávají jen pohoštění.

Táž forma kooperace je známa jižním Slovanům (moba mobareňe, *tlaka* nebo prostě jen *potoć*, bulh. тлъка, тлака, помощ харъ, меджия, мижия. Mezi tlakou a pomocí bývá zde malý rozdíl: při pomoci účastní se obyčejně blízcí sousedé a v menším počtu, kdežto na tlaku shromažďují se pomocníci z celé vesnice. Účastníci tlaky bývají pravidlem svobodní jinoši a děvčata (mobarari, mobarke, umobnici); starší osoby se sice nevyklučují, ale bývá jich méně. Podobně jako u Rusů je uvedená kooperace pomocí bez vzájemnosti; za práci se také ničeho mobarům neplatí, nýbrž jen poskytne pohoštění. U vdov a sirotek tato povinnost odpadá.

Příbuznou odrůdou posléze zmíněné kooperace jest na Černé Hoře práce »na *uzajmicu*«, t. j. se závazkem k práci vzájemné, nazývaná u Srbů »*pozajmica*« nebo »*red*«, u Bulharů *зарѣда, зарѣждане* neb *узаямъ*. Důvodem k této kooperaci jest jednak možnost snadněji docílit většího pracovního výkonu, jednak i to, že za práci není třeba platiti penězi. Není třeba, by vzájemná pomoc byla rovnocenná; vzájemnosti je dosti učiněno, jakmile práce jest u obou hospodářů, vzájemně si pomáhajících, ukončena, třeba na př. počet pracovních dnů nebyl stejný. Je-li spojeno v kooperaci více sedláků, pomáhají si tak dlouho, až se všichni vystřídají a práce si udělají. Za práci se poskytuje pracujícím zase jen strava hospodářem, u něhož se pracuje; ten je povinen postarati se o krmivo pro dobytek, který byl k práci přiveden. Často bývá tato kooperace zúžena, že jen *dva lidé* si pomáhají navzájem; jeden sedlák na př. druhému orá a druhý mu zase kopá na vinici, nebo mu půjčí tažné dobytče atd.⁹⁾

U Čechů a Poláků sice obyčej vzájemně si pomáhati již oslábl, avšak úplně dosud nezanihl. Pomáhají si ještě nejspíše příbuzní, ale v nouzi pomáhají si i cizí půjčující si navzájem k práci vozy a potahy; vyhoří-li někdo, pomáhají mu sousedé prací i stavebním materiálem, ba i také živobytím. Pomocníci dostávají jenom stravu. U Poláků (blízko nového Targu v Ha-

⁹⁾ Také obyčejové normy o »mobe«, »pomoci« i o práci »na *uzajmicu*« přejal do sebe obecný majetkový zákoník černohorský v rozd. IX., čl. 341—347.

ličí) říká se takové pomoci *wygodzenie, poratowanie, dospomozenie, spórka, tlaka*.

Je možno sice namítati, že bezplatné pomáhání si tohoto druhu ani v obor práva nespadá, nýbrž že běží o akt soucitu k bližnímu, tedy o skutky milosrdenství, o obor mravnosti a to tím spíše, že uvedené akty nejsou nijak právně vynutitelné. Avšak uváží-li se, že běží o právo obyčejové, známé jen sel-skému lidu a jen od něho také zachovávané, nelze zde přehlížeti sílu, kterou uplatňovalo »*communis opinio*«. Kdo by se v takovém případě proti obecnému obyčeji prohřešil, vyloučil by se ze společnosti, k níž byl svými životními poměry připoután a nesměl by napříště již vůbec počítati na jakoukoliv součinnost svých sousedů. I když by se mu tím jeho životní poměry neznemožnily, tedy by se aspoň značně znesnadnily.

Jinou kategorií pracovních kooperací u Slovanů jsou asociace, jež slouží ke společné pastvě a hospodářskému využití dobytka. Sem na prvním místě náleží černohorská *supona* (t. j. spona, spojení). Záleží v tom, že několik hospodářů, kteří nemají k pastvě dobytka dosti lidí, spojují dobytek podle druhů do společného stáda (čoporu) a pro každé stádo ustanovují jednoho pasáka. Je-li některého dobytka málo, spojuje se do stáda s jiným (na př. ovce s kozami). Suponu sjednávají dva až tři hospodáři (suponici); více se jich nesdružuje, ježto větší stádo by se nedalo pásti na jednom pastvisku. Mnohdy sjednají suponu i sami pastýři mezi sebou místo hospodářů.

Výhodou supony je úspora v počtu pasáků; bez ní by každý hospodář musil míti tolik pastevců, kolik má stád od každého druhu dobytka. Při suponě se lidé suponiků střídají; na př. jeden týden pase všechna stáda čeled' jednoho hospodáře, druhý týden lidé druhého hospodáře. Jsou-li jen dvě stáda (na př. volí a krávy jedno, ovce s kozami druhé); pase jedno stádo po celé léto pasák suponika prvního, a druhé stádo člověk suponika druhého. Hlavní výhodou supony pak jest, že se suponikům dostane dobrého pohnování jejich pozemků. Podle zachovávaného obyčeje se postupuje tak, že dobytek se přihání na půdu suponika prvního, a když ji zmrví, zažene se na půdu suponika druhého. Jednotlivému suponiku náleží množství hnoje poměrně podle počtu kusů jeho dobytka, takže kdo dal do supony více dobytka, obdrží též více hnoje. Při

tom jeden kus velkého dobytka se počítá na 5 kusů drobného dobytka. V poměru počtu dobytka jsou suponici povinni též poskytovat pro dobytek sůl.¹⁰⁾

Druhou asociací dobytka, která jest u Jihoslovanů starým vžitým obyčejem, jest *bačija* (též *bačijanje*, *bačivanje*); znají ji také Huculové, Karpatští Poláci, moravští Valaši a slezští horalové na Těšinsku. Sporné jest arci, není-li *bačija* původu rumunského, jak by její název napovídal.¹¹⁾ Necht' jest však tomu tak či onak, máme co činiti u Slovanů s obyčejem, jenž jest výrazem primitivního života pasteveckého, jenž u jednotlivých národů co do právních forem neměl a ani nemohl míti příliš odchylných variací.

Bačijí nazývá se u Srbů a Bulharů kolektivní těžení mléka z jednoho společného stáda, které se k tomu účelu sestavuje; vlastnictví k jednotlivým kusům dobytka se při tom účastníkům plně zachovává. Stádo se odevzdá pastýřům a když jehňata se odstaví, započne se s těžbou mléka. Na kolik mléka má jednotlivý hospodář nárok, určí se buď předem pevným množstvím za každý kus (na př. z každé ovce jedno vědro za celé období), nebo se zjistí celkové množství mléka dojením na zkoušku (prēmílaz) a podle toho se vypočítá, kolik mléka připadne na jednotlivé hospodáře podle počtu jeho kusů za celé období. Mléko si berou lidé příslušných hospodářů po řadě k výrobě másla a sýra, nebo dostávají již přímo od pastýřů sýr a máslo, jejich množství mléka odpovídající. Jistá část sýra a másla připadá pastýřům jakožto mzda.

Kdyžby se *bačija* z jakékoliv příčiny rozešla předčasně (na př. pro nemoci dobytka) jsou tíž účastníci povinni v příštím roce zase sestaviti *bačiju*; ti pak, na které se toho roku nedostalo, mají nárok, by byli v první řadě uspokojeni,

¹⁰⁾ Podobný institut jako supona přichází v právu německém v t. zv. *ius stercorationis* (das Pfererecht, der Hürdenschlag). Spočívá v tom, že držitel pozemku má právo žádati, aby cizí stádo ovcí na jeho pozemek za příčinou pohnojení bylo zahrnuto, nebo v tom, že vlastník stáda ovcí jest oprávněn nechati nocovat své ovce na cizím pozemku. Neběží zde však o kooperaci, nýbrž jen o osobní nárok v případě prvé, a o pozemkovou služebnost v případě druhém. O suponě viz též čl. 442—445 v XVI. oddílu obecného majetkového černo-horského zákoníku.

¹¹⁾ Srbochorv. a bulh. slovo *bačija*, odvozené od subst. *báč* (srb.-chorv.), »pastýř ovcí«, znamená také místo, kde jsou v létě ovce dojeny. Základní slovo *bač* je ovšem původu rumunského.

načež se mléko teprve přiděluje pro ostatní v obvyklém pořadí (podle toho, kdo má více kusů). Obyčejně *bačija* trvá dva měsíce.

Potřeba jiné pracovní asociace objevila se u Slovanů, když začali stavěti *vodní mlýny*. Jak dosvědčují historické zprávy od XII. stol.¹²⁾ bývalo ve vsích často několik mlýnů, ba ve větších i celá řada, takže musily náležeti buď sdružení několika rodin, jichž členové je společnou prací zřídili, nebo početné rodině jedné, jež svými silami k tomu stačila. Skutečně také ve Slavonii, v Bosně a Dalmácii, zjištěn byl obyčej, že několik sedláků ba i rodin postaví si *společný mlýn*, kterého pak užívají v poměru, jakým se účastnili na jeho vystavění. Společníci mlýna (»ketuši«) melou ve mlýně střídavě a společně přispívají též na opravu mlýna. Někdy takové mlýny náležely celé obci, která si zjednávala pak zvláštního mlynáře, který účastníkům mlel obilí podle jejich pořadí (redu). Celý red (t. j. »řád«) činil 24 hodiny. Poljický statut má o takové mlýnské kooperaci přímé ustanovení uváděje, že bylo *starým obyčejem* (»stari zakon«) zřizovati mlýn na pět podílů: první připadal tomu, komu náležela půda, na které se mlýn stavěl, druhý tomu, jehož půdou se vedla voda ke mlýnu (»díl na vodu«), třetí těm, kdož ho zřídili a potřebný materiál ke stavbě dodali, čtvrtý těm, kteří dodali žerňovy i kovové součásti a pátý mlynáři.¹³⁾

Je jisto, že jednotlivé podrobnosti výše uvedených právních obyčejů nelze vesměs přičítati pradávným dobám; leckteré jsou již novější příměsí (na př. peněžní hospodářství v arтелях, odstupňování podílů podle počtu kusů dobytka neb za půjčené nářadí atd.). Jinak ale nelze pochybovati, že v pracovních kooperacích zachovaly se přežitky počáteční formy společenské smlouvy u Slovanů, jichž potřeba se objevila, když nastal rozklad starého krevního kolektivismu, velké příbuzenské svazky se drobily, takže k větším úkolům hospodářským bylo třeba spolčování.

¹²⁾ Uvádí je *Niederle*, Ž. S. S. dílu III., sv. I., str. 120, pozn. 1; srv. též *Dąbkowski*, op. cit., sv. II., str. 236 a násl.

¹³⁾ Čl. 80e).

§ 25. Darování.

Darování bývalo u Slovanů odkázáno původně do velmi úzkých mezí, týkajíc se nejvýše předmětů, jež tvořily příslušenství jednotlivé osoby (zbraň, oděv, u žen též šperky). Co do jiných movitostí, nepřicházelo darování téměř v úvahu při poměrně malé zámožnosti převážné části slovanského lidu. Pokud se starší zprávy historické zmiňují o darech, týká se věc obyčejně jen vznešených slovanských osobností.¹⁾ Nemoovitosti byly pak z darování vyloučeny, ježto právo k nim zakládalo se na příslušenství k rodovému neb rodinnému svazku a pro jednotlivce nebyly tudíž zcizitelné. Darování movitých věcí mohlo býti provedeno arci jenom tradicí.

Otázka *odvolatelnosti* daru za takových okolností neměla praktického významu; pokud by však mělo o ní býti zásadně uvažováno, spíše lze předpokládati, že nebylo zvykem dar odvolávati; ba naopak i zemřelým byly dávány do hrobu. Přímé zprávy o neodvolatelnosti darů u národů slovanských jsou teprve z dob pozdějších, kdy panovníci, jakožto majitelé velkých komplexů půdy, začali klášterům a jiným církevním institucím rozdávat půdu s nejrozmanitějším příslušenstvím a stejně tak i světským osobám za prokazovanou službu neb jako projev zvláštní přízně. Po jejich vzoru, zejména tam, kde pokračil individualism kolektivní vlastnictví k půdě prolomil, počínali si též zámožní jednotlivci.

V polských pramenech má výslovné ustanovení o neodvolatelnosti daru již zákonník. Kazimíra Vel., v němž se výslovně uvádí zásada, že »*donationes fixae et firmae debeant permanere*«;²⁾ v darovacích listinách pak potvrzení této zásady zře-

¹⁾ Tak na př. český Oldřich a polský kníže poslali Lotharovi r. 1135 »*pelles griseas atque mardellinas cum variis auri et argenti et pretiosarum rerum muneribus tanta afferebant copia*«. *Pertz*, MGH. SS. XVI., 257 a *Niederle* ž. S. S. I., 2, str. 408. O Vladislavu českém vypráví Bertold (Mon. Pol. hist. II., 6 a *Niederle*, tamže, str. 413), že zaslal zwifaltenskému klášteru ve Vitenbersku 20 hedvábných pláštů; sám dostal od řeckého císaře podle letopisu Vincentiova (Fontes II., 457) nádherná roucha. O ruských knížatech Igorovi, Svatopolkovi a Olze vypráví letopis, že rozdávali oděvy kožešinové a kunní kůže (letopis k r. 945, 955, 1115); bulharští carové Symeon, Petr a Samuel, podle listu cara Kalojana Inocenci III., prý byli od papežů obdařeni korunami; Kalojan sám dostal také královské odznaky od papeže a pod.

²⁾ *Helzel*, op. cit., čl. 148 úplného svodu. Jiný text, *tamže*, str. 39, zní:

telně vystupuje v obrazech, že nemoovitost se udílí »*donacione perpetua et irrevocabili*«;³⁾ *perpetuis temporibus et in evum*,⁴⁾ *irrevocabiliter temporibus perpetuis*.⁵⁾ Analogicky vyjadřují se listiny, týkající se Chorvatů, počínajíc listinou chorvatského vévody Trpimíra (»*paginula privilegialis et donatio*«) z r. 852, v níž panovník výslovně připomíná, že věci nemovitě i movité, jež udílí chrámu ve Splitu, mají mu zůstatí »*in aeternum*«;⁶⁾ v jiných se uvádějí donace »*in perpetuum*«;⁷⁾ »*per cuncta secula seculorum*«;⁸⁾ *iure perpetuo tenendum*⁹⁾ atd. I v pramenech srbských vyskytují se takové klausule; když velký kněz záchlumský Desa daroval kol r. 1151 klášteru sv. Benedikta na Lokrumu kostel sv. Pankracie s pozemky na ostrově Mljetu, připojil také doložku »*ut habeat et possideat quiete in perpetuum*«.¹⁰⁾ V listinách, srbským jazykem psaných, zavazují zase dárci své nástupce, by se darovaného majetku nedotýkali.¹¹⁾ Obojí způsob vyskytuje se též ve starých chrysobulech bulharských.¹²⁾ Nahlédneme-li do jedné z nejstarších darovacích listin ruských — do ustavné gramoty novgorodského knížete Vsevoloda Mstislaviče z doby kol r. 1135 — shledáme, že darování důchodů tam uvedených se přislíbují obdařenému

»*Donationes omnes, super quibus privilegia conceduntur, perpetuam recipiant firmitatem*«. Text prvý je širší, ježto po výše uvedené zásadě se připomíná »*non obstante, si privilegium super eisdem donationibus concessum non fuerit*«. Předpis mívá na donace statků nemovitých, které se obvykle propůjčovaly formou privilegia.

³⁾ Agz. II., str. 87, čís. LII. (r. 1431), Agz. II., str. 101, č. LVIII. (r. 1433).

⁴⁾ Agz. II., str. 92, č. LVI. (r. 1432).

⁵⁾ Agz. II., str. 113, č. XLV. (r. 1442).

⁶⁾ *Rački*, Documenta, str. 4.

⁷⁾ *Tamže*, str. 42 (z r. 1034).

⁸⁾ *Tamže*, str. 44 (z r. 1036).

⁹⁾ *Tamže*, str. 157 (z r. 1091).

¹⁰⁾ *Novaković*, Законски споменици, str. 379.

¹¹⁾ *Novaković*, tamže, str. 385 (darovací listina Štefana Nemanje klášteru chilendarskému z r. 1198—1199 i další z r. 1199—1206), str. 388 (doklad z r. 1276—1281), 392 (z r. kol. 1300), 396 (z r. 1327) atd.

¹²⁾ *Bobčev*, Старобългарски правни паметници, Sofia 1903, str. 153 (chrysobul. Konstantina Asěna Ticha virginskému klášteru sv. Jiří u Skoplje z r. kol. 1278), str. 157 (chrysobul. zografský Ivana Alexandra z roku 1342 »и тако имать быти непотънковено и незыблемо«) a j.

¹³⁾ *Vladimírskij-Budanov*, Christomatia, I., str. 213, 214, 215.

klášteru sv. Jana »na věky«; podobně se vyjadřují též pozdější ruské listiny darovací. Nelze konečně přehlížeti ani darovací listiny z pramenů českých, zdůrazňující trvalost daru,¹⁴⁾ třebaš donace církevním ústavům měly ve starém právu českém jistý odchylný ráz, když majetek církevní byl považován za součást královské komory.

Uvedené doklady, jichž by se dalo nalézt ještě více, samozřejmě nezavádějí novou zásadu neodvolatelnosti daru, nýbrž jen reprodukuji starý právní obyčej, hluboko zakořeněný v lidovém přesvědčení. Na věci ničeho nemění, že v četných případech vystupují panovníci v roli dárců; bylo by jistě podivno, kdyby jejich darovací akty zásadně se uchylovaly od právního nazírání národa, jemuž vládli. Co bylo jednou dáno, nemohlo býti právně odvoláno. Právní vývoj ve středověku přinesl ovšem i zde jisté výjimky.¹⁵⁾

§ 26. Smír.

Smírem rozumí se smlouva, kterou strany odstraňují vzájemnými ústupky spor nebo jinou nejistotu ve svých právních

¹⁴⁾ *Friedrich*, C. D. č. 79, str. 85 (donum sequenti evo inconvulsum), č. 108, str. 110, č. 111, str. 114 (ut ea, quae statui... nullum finem habeant), č. 156, str. 160 (donatio perpetuo rata), č. 227, str. 205 (donatio rata et firma in posterum) a j.

¹⁵⁾ Na případ takový míří čl. 148. úplného svodu statutů Kazimíra Vel., kde po vyřknutí zásady, že donationes fixae et firmae debeant permanere »následuje další text »non obstante, si privilegium super eisdem donationibus concessum non fuerit, dummodo morte donatoris vel ejus, cui donatio fuerit facta, confirmetur; praesertim his, qui nobis seu nostris successoribus praesentibus, viriliter in bello pugnantes fuerint interfecti, donatio perpetuum recipiat firmitatem. (*Helzel*, I., str. 159.) Z uvedeného ustanovení vyplývá, že dary, učiněné králem bez písemné formy, mohly býti odvolány za života dárcce a obdařeného, pravděpodobně z toho důvodu, že donace vůbec mohla býti podezřelou, nebo že oprávnění obdařeného v oboru práva veřejného (na př. co do imunit) bylo neurčité a bylo na něm, by potřebnou listinu si od krále opatřil. — Podle zákoníku Stefana Dušana (čl. 142) měli srbští šlechtici (>vlasteli a vlasteličiči«) pozbyti od krále jim darovaných statků a měst, jestliže by se dopustili loupeže nebo porušení jiného zákonného předpisu. — Sem spadá též *donatio sub modo*, odvolatelné, nebyl-li modus obdarovaným splněn. Příklad podávají listiny chorv. Frankapanů z r. 1447 a 1448 (Hrv. spom. I., str. 173, 175), v nichž při daru pozemků chrámu P. Marie v Cirkvenici a kapitole v Senji se výslovně obdařeným ukládá sloužiti za dárcce v určité dny mše s klausulí, že dárci mají právo požadovati dar zpět, když by uložených mší tamní kněží nesloužili.

poměrech. Staré právo u Slovanů zásadně však nevyžadovalo podmínky, aby každá strana slevila ze svého nároku, jak tomu bylo v právu římském; smírem byla též taková smlouva, pakliže se odpůrci dohodli v ten smysl, že pouze jeden z nich učinil ústupek. Rozhodným bylo jen, že se strany domluvily, smířily a spor odstranily. Povahou svou náleží smír pradávným dobám; spočívajíť sváry a rozbroje v lidské přirozenosti a jedním z prostředků, jimiž se odklidily býval smír. Praslovanský jeho název byl *mirz*.

Pokud se týče Slovanů, začínají se zmiňovati o smíru zprávy již od XI. stol. — arci o smíru, jakožto smlouvě týkající se poměrů soukromých. V pramenech od XIII. stol. přicházejí též jeho názvy: *amicabilis compositio*,¹⁾ *concordatio*,²⁾ *compositio*,³⁾ *concordiae unio*,⁴⁾ *contractus concordiae*,⁵⁾ *accordium*,⁶⁾ *unio*,⁷⁾ a pod. Slovanské názvy se uvedeným latinským výrazům částečně přizpůsobují, někdy jsou pak stručnější: Všehrd na př. nazývá smír slovy »smlúva přátelská«,⁸⁾ řád práva zemského prostě jen *úmluva* nebo *smlouva*.⁹⁾ V polském jazyku užívalo se výrazu »*smyr*«,¹⁰⁾ *ujednanije*,¹¹⁾ *jednanije*, *zгода*,¹²⁾ u Rusů máme již v Ruské Pravdě vyjádřenu činnost smířovací výrazem »*смирять*«. ¹³⁾ V chorvatských

¹⁾ *Friedrich*, C. D. II., str. 214. *Hube*, Prawo polskie w wieku trzynastym, Varšava, 1874, str. 139, pozn. 3.

²⁾ *Agz.* II., str. 131.

³⁾ *Smičiklas*, C. D. III., str. 295.

⁴⁾ *Tamže*, str. 294.

⁵⁾ *Archiwum komisji prawniczej*, VIII., část 1, č. 314.

⁶⁾ *Jireček*, Staat u. Gesellschaft, II., str. 16.

⁷⁾ *Dąbkowski*, Prawo prywatne, sv. II., str. 438.

⁸⁾ Všehrd, II., 20, 8.

⁹⁾ § 22 (C. J. B. II., str. 212): Tu pak kdyžkoli chce pŕod, z té hlavy i z těch peněz hlavních, jmá vzieti komorníka, aby napomanul pohnaného, aby se s ním *smlúvil* v šesti nedělích. § 46 (*tamže*, str. 225): Pak po dvú nedělí má dáti *úmluvu*, aby se s ním *smlúvil*. V lat. textu v obou případech je to vyjádřeno »ut (pro capite, super praemissa obtenta causa) cum eo *concordet*«.

¹⁰⁾ Je to viděti z poplatku ze smíru, jenž zval se »*smyrnek*«. *Srv. Agz.* II., str. 131: Item de Cunyeza tercium grossum, de *concordatione* alias *Smyr-nego* tercium grossum...

¹¹⁾ *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 438, též *Archiwum kom. praw.* VIII., část 1, č. 854.

¹²⁾ *Dąbkowski*, *tamže*.

¹³⁾ Čl. 5. Ak. (Vladimirskij-Budanov, *Christomatia*, I., str. 22); ve smlouvě

textech často se objevuje slovo *mir*;¹⁴⁾ v srbských *сьмирение*¹⁵⁾. nebo též *миръ*.¹⁶⁾

Smír mohl býti ujednáván buď jenom spornými stranami, nebo pomocí prostředků (mediatores,¹⁷⁾ compromissores,¹⁸⁾ compositores amicabiles,¹⁹⁾ dobří lidé,²⁰⁾ s jichž účastenstvím v jednání o smír obě strany souhlasily. V Polsku, jak předpisovala statuta Kazimírova, měli to obyčejně býti příbuzní.²¹⁾

Jedním z významných předmětů smíru v době, kdy Slované ještě žili ve svazcích rodových, byla náhrada za usmrčeného příslušníka rodu, resp. určení její výše. Stopy těchto smírů dochovaly se ještě v pozdějších právních památkách jako na př. v Čechách v řádu práva zemského,²²⁾ v knize Tovačovské,²³⁾ v Polsku v knize práva obyčejového z XIII. stol.,²⁴⁾ ve statutech Kazimírových,²⁵⁾ na Rusi v Ruské Pravdě,²⁶⁾ atd. ba dokonce i v žijícím obyčeji.²⁷⁾ Ačkoli řada předpisů určuje náhradu již pevnou číslicí, neplatilo to jednak pro praeterito, jednak to ani později nebylo důsledně zachovááno a smírem přijaty buď částky vyšší, nebo nižší.²⁸⁾ Jedním smírem odstra-

Rusů s řeky z r. 911 praví kníže Oleg přímo: По первому слову да умиримся съ Вами (tamže, str. 2).

¹⁴⁾ Četné doklady u *Mažuraniće*, Prinosi, u hesla *mir*.

¹⁵⁾ *Novaković*, Законски споменици, str. 772, 773, 774, 781.

¹⁶⁾ *Jireček*, Staat u. Gesellschaft, II., 16.

¹⁷⁾ Friedrich, C. D. II., č. 228, kde zmínka o »consilium mediatorum«.

Z pramenů polských viz doklady u *Dąbkowského*, op. cit., II., str. 445.

¹⁸⁾ *Jireček*, Staat u. Gesellschaft, II., 16.

¹⁹⁾ *Smičiklas*, C. D. IV., str. 430.

²⁰⁾ Četné doklady viz v *Jirečkově Prove*, str. 49, u *Mažuraniće*, Prinosi, str. 172, 250, 695 (heslo muž), srv. dále *Dąbkowski*, op. cit., II., str. 445, 447, *Pavlov Silvanskij*, Сочинения, III., 52 a jinde, kde uvedena příslušná literatura, *Demčenko*, Изъ истории судостроительства Varšava 1909 a j.

²¹⁾ Čl. 37: Amicabiles compositores seu mediatores consanquinei esse consueverunt.

²²⁾ § 22.

²³⁾ Čl. 210 (vyd. Brandlovo).

²⁴⁾ Čl. VIII. (*Helzel*, op. cit., sv. II., str. 18.)

²⁵⁾ *Tamže*, sv. I., str. 93, čl. LV.

²⁶⁾ Ak. čl. I., 19, 21 a j.; řada ustanovení též v redakci *Karamzinské*.

²⁷⁾ V odlehlejších končinách na Balkáně a na Rusi (srv. § 228. sovětského zákoníku trestního).

²⁸⁾ Tak na př. v pozůstatecích desk zemských českých (*Reliquiae tabularum terrae*, vyd. *Emler*, Praha 1870) nacházíme v nejstarších půhonných knihách, počínaje r. 1316, řadu zápisů, z nichž vyplývá najevo, že »hlavní peníze«

ňovalo se mezi odpůrci najednou i více rozporů, vlekoucích se třebaš po desetiletí. Příklad takového smíru podává smír mezi dvěma chorvatskými plemeny Vojka a Tetena z r. 1228, jímž upravily se poměry svářících se plemen »super omnibus iniuriis, questionibus, controversiis, inimiciis, dampnis, nocumentis, vulnerum illacionibus, morte serviencium et generaliter dicendo: super omnibus malis hactenus inter eos contra sese invicem habitis...«²⁹⁾ Uvedená formule jest i názorným dokladem, čeho se v běžném životě slovanském obyčejně týkal smír v jednotlivostech.

§ 27. Smlouvy aleatorní.

Z domácích her, jež byly Slovanům již od pradávných dob známy, významné místo zaujímal hra v *kostky*. Byly to původně kůstky záprstní (astragaly), jichž bylo při hře užíváno (odtud jejich název »kostky, кости, играть въ кости«), které byly časem nahrazeny kostkami cizího původu ve formě krychle neb hranolu, na nichž byla vyznačena čísla jamkami nebo kroužky. Sama o sobě nebyla hra v kostky činností produktivní; bylo-li však použito kostek ke hře o hodnoty majetkové, byla hra smlouvou na zisk a ztrátu, založenou na náhodě, tedy smlouvou odvážnou čili aleatorní (alea = kostka).

Dluhy ze hry kostečné byly původně u Slovanů posuzovány jako kterýkoliv jiný dluh; co kdo prohrál, byl povinen plnit. Dluhy takové mohly býti i rukojmím zaručeny¹⁾ a v důsledku toho také právem vymáhány. Možno tak aspoň usuzovati z různých obmezení a zákazů hry kostečné, s nimiž se poměrně záhy setkáváme, jež zároveň jsou výmluvnými svědectvím, jak bylo hry řemeslnými hráči i jinými ziskuchtivými osobami zneužíváno. Nejstarší zákaz hry kostečné vyskytuje se na ruském území a to ze XII. stol.; v t. zv. »poučení«

byly jednou přijaty ve vyšší, jindy zas v nižší sumě, že tedy přišlo, jak dí kniha Tovačovská (kap. 210), »o hlavu smluvení«. Podobně v polských knihách soudních krakovských (*Helzel*, op. cit., II., č. 354) lze čísti, že »Nicolaus heres de Wanchadlow dictus Penanszek, ex concordia XX marcas pecunie monete currentis... pro capite patris Johanis, eidem Johani Cabalca de Olpice, obligavit se soluturum...« (r. 1398). Statuta Kazimírova uvádějí sazbu pro příbuzné jen na 6 hřiven. (Čl. 55 úplného svodu.)

²⁹⁾ *Smičiklas*, C. D. III., str. 293 a násl.

1) Srv. Statuta Kazimírova čl. 77 (»fidejussor datus«).

novgorodského arcibiskupa duchovenstvu tamní eparchie z r. 1166 ukládá se duchovním »zdržovati se hry v kosti«.²⁾ Podrobnější jsou již předpisy, jimiž vystoupilo proti hrám v kostky české právo městské ve XIII. stol. podobně jako v městech německých. Městské právo brněnské z r. 1243 zakázalo osobám, postrádajícím vlastní obživy (tedy hlavně neodděleným synům), hráti na dluh, obmezujíc možnost prohry nejvýše do ceny šatů, jež měl hráč na sobě.³⁾ Městské právo jihlavské z r. 1249 dovolovalo takovým osobám hru jenom za hotové (»quod sub suo cingulo continetur«; obehral-li je někdo o více, nemělo se mu dostatí ničeho;⁴⁾ stejně tak předpisovalo právo města Brodu.⁵⁾ Majestas Carolina hodlala obmeziti závaznost dluhu ze hry kostečné jen do jedné kopy grošů a na hotové, stihajíc překročení uvedené míry pokutami hráčů a královskou nemilostí; co bylo nad to více plněno neb přijato, mělo propadnouti královské komoře.⁶⁾

Podobná obmezení zaváděla v Polsku statuta Kazimírova. Zakázalo se hráti na dluh (ad praestandum, ad praestam, ad creditum) a dovolovala se jen hra za hotové.⁷⁾ Otcové nebyli povinni platiti za syny peníze prohrané v kostkách, ani platiti židům peníze, které jim půjčili do hry. Závazky ze hry na dluh byly ipso jure neplatné a právem nevymahatelné.⁸⁾

Pokud se týče Slovanů jižních, zabývají se obmezením hry v kostky některé statuty měst dalmatských, avšak celkem ve skrovné míře. Jedině statut dubrovnický zakazuje hru na dluh neb na zástavu, dopouštěje tedy jen hráti za hotové.⁹⁾ Splitský a senjský statut dovolují pouze hru na veřejném místě (ad tabulas, in platea, in taberna),¹⁰⁾ skradinský statut zakazuje hru v noci.¹¹⁾ V listinách chorvatských z XV. věku vysky-

²⁾ Golubinskij, История русской церкви, Москва, 1901, sv. I., str. 662.

³⁾ C. J. B. I., str. 78, čl. 7.

⁴⁾ Tamže, str. 103, čl. 41.

⁵⁾ Tamže, str. 204, čl. 46 (r. 1278).

⁶⁾ C. J. B. II., str. 131—133, čl. XXX. a XXXI.

⁷⁾ Helzel, op. cit., I., str. 106, čl. 77, Dąbkowski, Prawo prywatne polskie, sv. II., str. 604.

⁸⁾ Tamže, čl. 76. Pozdější zákazy viz v cit. spise Dąbkowského, str. 604—605.

⁹⁾ čl. 15 (M. h. j. IX.).

¹⁰⁾ Lib. IV., c. LXXV. (Mon. h. j. Arkiv III., 161, čl. 53).

¹¹⁾ čl. 125 (M. h. j.).

tuji se i přísné tresty na hráče v kostky, ludus taxillorum se v nich označuje jakožto »turpis, illicitus, maleficium«.¹²⁾

V dobách starších všechna uvedená opatření neexistovala; naproti tomu však vyskytovaly se zjevy, které k nim daly podnět. Zjevům těm nestála v cestě žádná právní překážka — proto tudíž mezi dluhy ze hry kostečné a dluhy jinými nemohlo býti žádného rozdílu, jak výše bylo naznačeno.

Smlouvou odvážnou rovněž bylo, jestliže se stala dohoda, že určité plnění má nastati jako výhra *losem*. Slované užívali losů odedávna s velkou oblibou, nazývajíce je praslovem, jež zní v cs. žřebii, rus. жеребей, жребий, bulh. жребие, srb.-chorv. ždreb, ždrijež, čes. hřebie, pol. żreb. Pokud se týče práva soukromého, daly se smlouvy losové hlavně při jednání o rozdělení nemovitého jmění združného při rozkladu rodinných nedílů; podle dohody dostalo se každému oprávněnému příbuznému toho dílce, který na něho vylosováním připadl (byl-li pro dělbu zvolen losovací systém).¹³⁾ Odtud také pozemek *losem* přiřknutý zval se »žreb, ždrib«, lat. »sors«.¹⁴⁾ Většího uplatnění došly losy u Slovanů v právu soudním.

¹²⁾ Doklady viz u Mažuraniče, Prinosi, str. 375.

¹³⁾ Viz str. 74.

¹⁴⁾ Doklady viz v Jirečkově »Prove«, str. 87; divisio mansorum per sortem uvádí se tam jako »mos teutonicus«; stará terminologie slovanská arci svědčí, že to byl též »mos slavicus«. Další doklady *tamže* na str. 340. »Sortes terrae« viz též Smičiklas, C. D. IV., str. 288, XIII., str. 103. Podle čl. 42. smlouvy smolenského knížete Mstislava Davidoviče s Němci z r. 1229, když se sešli u »voloky« najednou Němci se Smolenskými, byl metán los o tom, kdo má býti napřed převezzen. Srv. Vladimírskij-Budanov, Christomatia, sv. I., str. 106.

Věcný rejstřík.

(Hesla v kyrilici jsou transkribována latinkou.)

abscussio — 118
 accordium — 199
 агърлук (bulh.) — 49, 51
 alienatio abscussa — 118
 ambitus — 109
 analogie — 7
 annua pensio — 176
 archonti — 10
 artěl (rus.) — 185, 186
 asociace pracovní — 182 sl.
 attinentiae — 38, 92

bačija, bačijanje, bačivanje — 194
 baščina (srb.) — 37, 88
 besuetie — 145
 bezvêtje — 145, 146, 167
 bělka (rus.) — 139
 bigami — 42
 birka (rus.) — 144
 bití chlapců na mezích — 111, 112
 blago — 38
 blago gibuce, negibuce, ležece, stanovuce, živo — 38
 bobři — 115, 116
 bojar — 23
 bona avita — 37
 bona quaesita — 37, 117
 boryš (rus.) — 148
 boryšnik — 148
 bracia niedzielna, b. nieodzieleni — 67
 braća skladna — 67
 brak (prasl.) — 57
 »s bratijom« — 14
 bratstvo — 67
 bydło dworne — 37

cambium, cambitio, concambium — 152

circuitus — 109
 cizinci — 20, 21, 22, 99, 100, 132
 cizoložství — 57, 60
 colonia partiaria — 35
 commutatio — 152
 — cum additamento — 153
 compositio — 199
 — amicabilis — 199
 compromissores — 200
 concordatio — 199
 concordiae unio — 199
 contractus concordiae — 199

čaď (rus.) — 63
 čeljad' (rus.) — 63, 67
 čeled' — 63
 čelední jména — 11
 četvrcija, četvrcilak — 172
 činže — 176
 czynsz — 176

darování — 116, 151, 196—198; neodvolatelnost daru — 196, 197, 198
 davki (srb. chorv.) — 53
 delikty — 12, 26, 30
 depositio in lectum — 54
 depositum — 123, 160 sl.
 derelictio — 96
 děď — 68
 dědictví — 88
 dědina — 37, 83, 88
 dělba rodinného jmění — 73 sl., 82 sl.
 děti — 58, 63 sl., 76, 77, 78, 79, 133, 149
 dim — 67
 disbrigatio — 169
 djedovina — 37
 dŕug — 131

dluh — 31, 65, 116, 123, 125, 127, 128, 130, 131 sl.
 dlužník — 30, 31, 131, a j.
 dobri ljudi — 74
 dobří lidé — 26, 111, 141, 200
 dobytek — 36, 38, 61, 90, 120, 130, 131, 153, 164, 178, 180
 dogovor — 140
 dolg (urs.) — 131
 dom — 67
 dominium utile rei immobilis — 126
 domit — 147
 domorodstvo (bulh.) — 67
 donucení ke smlouvě — 142, 143
 doplněk — 146
 dospělost — 17, 18
 dota — 61
 dovedy — 51
 društvo — 15, 67
 družina — 15, 177; d. kučna — 67
 dug — 131
 dŕm — 36, 37
 dziedzictwo — 88
 dziedzina — 37

equitacio — 110
 eunuch — 34

familija — 67
 fara — 10
 fidejussor — 135, 201
 pro fine — 145
 fis — 10
 forma smluv — 140 sl.

gens — 10
 glava — 68
 godež (bulh.) — 52
 godežari, godežnici (bulh.) — 50
 gospodja — 70

hajka, hakanje — 187
 hereditas — 88
 hiža — 67
 hospites, hospitalitas — 176
 host — 21
 hotimica, hotnica — 43
 hra kostečná — 201, 202

hranice — 107 sl.
 hromada — 67, 91
 hřebie — 203
 hřivna — 139, 157
 huglědy — 51
 hŕl — 105

choufan — 149

ići na pojatak (srb.) — 54
 illigacio — 105
 individualism — 8, 61, 71, 73, 80, 132, 196
 innodacio — 105
 inoća — 43
 insolvence dlužníků — 30, 31, 133 sl., 156
 introductio — 105
 intromissio — 105
 investigacio — 105
 investucio — 105
 ispitvane (bulh.) — 51
 ispolcilak, ispoldžija (bulh.) — 172
 ispolica (bulh.) — 172
 ispolovnik (rus.) — 170
 iubbatum — 24
 ius hereditarium — 88
 — littorale — 100 sl.
 — naufragii — 100 sl.
 — vitae necisque — 63
 izdělnoje serebro (rus.) — 149
 izgoji — 33
 izor — 175
 izornik (rus.) — 170
 izstup — 169

jamac — 137
 jamstvo — 135
 jednanije, ujednanije — 199
 jemstvo (rus.) — 135
 jímání lidí — 28, 29, 102
 jmění — 36, 37, 49, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 83, 88, 117

kamatnik — 159
 kaupon — 149
 kladka (rus.) — 51
 klejmo (rus.) — 96

kmet — 174
 knezegranica — 108
 kočetnik (rus.) — 170
 kolektivismus — 8, 70, 71, 73, 75, 76, 92, 131, 139, 195
 kolěno (bulh.) — 67
 koliba — 37
 konkubina — 30, 31; konkubinát — 42
 kořist — 29, 97 sl.
 kostky — 201
 koupě — 143, 149, 150, 164 sl.
 — žen — 45, 47 sl.
 krvoměšci — 45
 kuća — 15, 67; k. zadružna — 67
 kukja (bulh.) — 67
 kuna — 139, 157
 kunica (rus.) — 139
 kunka (rus.) — 47, 50
 kup (bulh.) — 67
 kupčina (bulh.) — 67
 kupienie, kuplja (rus.), kupnošč, kupovina — 164

 lapot — 80
 latifundia — 35
 laz — 95
 lešť při smlouvě — 142, 143
 léta přirozená — 18
 lichva — 125, 155, 156, 157, 158, 159
 litkup — 147, 167
 ljětneje srebro (rus.) — 149
 loket — 35
 los — 74, 203
 lubić — 141

 mansio triduana in fundo — 106
 manus fidelis — 161
 manželství — 31, 32, 38 sl., 57
 mati — 70
 mediatores — 200
 medžija (bulh.), mižija (bulh.) — 192
 ména (ména, miena, mina) — 152
 meze, mezníky — 108 sl., 115
 mezní řízení — 27, 108 sl.
 mir — 199, 200
 missita — 50

množina (srb.) — 67
 moba, mobarenje — 192
 moc otcovská — 63 sl., 69, 72
 mogaryč (rus.) — 148
 mojžíšské právo — 61, 82
 monogamie — 38, 43
 movitosti — 16, 36, 38, 50, 61, 68, 73, 74, 75, 81, 87, 90, 98, 105, 120, 121, 122, 124, 125, 127, 146, 151, 153, 162, 166, 177, 196
 msta — 12, 21, 46, 51
 mýto — 176, 181

 nábytek — 36, 75
 nájem — 151, 169 sl.; viz smlouva
 nájemní
 — příbytků — 151, 177
 nález — 105, 106
 nálezné 104
 naložnica (rus.) — 43
 námluvy — 52
 nápolek — 173
 napolica — 172, 174, 175
 narušiti — 61
 nástava — 158
 nedíl rodinný — 40, 49, 60, 66 sl., 81, 90, 116, 184
 — umělý — 79, 185
 nedílní bratři — 67
 — strýcové — 67
 neduživí — 79, 80
 nemovitosti — 8, 14, 37, 38, 50, 61, 68, 73, 82, 88, 90, 105, 106, 116, 118, 120, 121, 122, 125, 126, 127, 128, 129, 147, 166, 196
 nerez — 95, 96
 nevěsta — 50, 51, 52
 nevolnictví — 35

 občina — 92
 obce — 13, 14, 152
 obitelj zadružna — 67
 objazd — 110
 objíždění hranic — 109 sl.
 obligatio modo lapsus perpetui — 123
 — obligatio sub lapsu — 123
 — in vim perditionis — 123
 obljuba — 141

obnožnja (rus.) — 43
 obowiazek — 133
 obručenje (bulh.) — 52
 obsides — 133
 obščina semejnaja (rus.) — 67
 očevina — 37
 očinstvo — 37
 oddati — 104
 oddělení — 83
 odkazy církvi — 86
 odklad — 12, 22
 odmiana — 152
 odpracování dluhu — 65, 133, 134, 149
 odúmrtí — 62, 81, 83, 84, 85
 odumvane (bulh.) — 51
 odžak — 67
 ogled — 51
 oględziny — 51
 ogniščanin — 177
 ognjište — 67
 ogorodnik (rus.) — 170
 oheň — 105
 ochoz — 109
 ocjyzna — 37
 okolina — 14, 33, 152
 okupace — 94, 95, 96, 107
 — včel — 97 sl.
 — zvířei — 96, 97
 omyl ve smlouvě — 142, 143
 opole — 14, 33, 110, 152
 osada — 10
 osculum pacis — 140
 otcovské právo — 51
 oťčina (rus.) — 37, 88
 otdať (rus.) — 52
 otdati za muž — 52
 otmica — 47
 otorica — 189
 otrěžki zemli (rus.) — 92
 otrok, otroctví — 16, 23 sl., 59, 63, 72, 98, 101, 102, 133, 134, 151, 153, 156, 178, 179, 184

 pacht — 151, 169 sl., 185
 pastva — 112 sl.
 patronus — 24
 patronymica — 11

pečogládiny — 51
 peníze — 50, 61, 75, 121, 139, 143, 145, 146, 147, 151, 155, 156, 157, 158, 160, 162, 164, 165, 166, 171, 176, 192, 202
 peredača, peredať, peredavat (rus.) — 104
 pereděl (rus.) — 92
 perejem (rus.) — 104
 perevoz (rus.) — 181
 permutatio — 152
 pertinentiae — 38, 92
 platidla — 50, 121, 139, 166
 platno (rus.) — 61
 plátno — 139, 164
 plemenné společenství — 21, 33
 plemeno — 8, 9, 10, 20, 21, 22, 99
 plod — 9, 31
 podacii, podaciam habentes — 156
 poddas — 156
 podlobatina — 80
 pograbití — 129
 pohlaví — 17
 pohlavní komunismus — 38, 39
 poklad — 161
 pokladanie — 54
 pokladiny (rus.) — 54
 pokladziny — 54
 poklaža (rus.) — 161
 pokruta — 171
 polog — 161
 polovica — 172
 polovnici vinearum — 172
 polyandrie — 43, 44
 polygamie — 39, 40, 41, 42, 43, 59
 pomoc — 191
 pomoć — 192
 popolnok (rus.) — 146, 167
 poreka — 135
 porekawiczne — 146, 147
 poručenství — 75 sl.
 — spolkem — 79
 poručitelstvo (rus.) — 135
 poruka — 33, 135
 posadnica (rus.) — 43
 posag — 61
 poseliny — 51

poslední pořízení — 82
 posloupnost dědická — 81, 82, 83, 84, 85
 postřižiny — 18, 19
 posuda — 154
 potočno — 96
 potok (rus.) — 58
 potužník (rus.) — 185
 povodnica (rus.) — 43
 povozní chýše — 37
 pozajmica — 192
 požyczka — 153
 praviny (bulh.) — 38, 92
 příjza — 61
 pretium — 176
 prezvedy — 51
 přesičane (bulh.) — 140
 pridanoje (rus.) — 61
 priepačky — 51
 prijamščina — 99
 prikja (bulh.) — 61
 pripaša — 174 sl.
 pristojanje — 92
 prodaja — 164
 prodazn. (rus.) — 164
 prodej — 141, 164 sl.
 — dětí — 64, 65
 — insolventního dlužníka — 149
 — ženy — 17, 30, 58
 pronubus — 50
 propuštěnci — 33
 prosci — 50
 provdání — 17, 48, 52
 překážky manželské — 44, 45
 převés — 114, 115
 převlaka — 181, 182, 191
 příbytky — 36
 přidavek — 145, 146, 147
 příplod — 158
 přísaha — 144, 145
 přísep — 158
 příslušenství — 38, 71, 113, 167
 půjčka — 153 sl.
 puščina, puščizna — 81
 pustina — 81, 84
 rabuš, rabuša, rabuše — 144, 155
 raboš (srb.) — 144

raptores hominum — 29
 raschodka (rus.) — 60
 rastrebiti — 95
 ratolest (virida virga, ramus) — 105
 red — 192
 redemptio — 118
 resignare — 104
 retrakt — 14, 116 sl.
 řeka pospolna, pospolita — 138
 řekojmstvo — 135
 řekowiny — 52, 140
 rjad (rus.) — 86
 robač — 29
 rod — 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 20, 33, 67, 82, 90, 91, 108, 116, 132, 138, 139, 141, 146, 151, 152, 184, 200
 rodina — 8, 12, 13, 15, 19, 20, 72, 83, 116, a j.
 rováš — 144
 rozdíly stavovské — 22
 — věkové — 17, 18
 rozgládniny — 51
 rozluka manželství — 59, 60
 rubež (rus.) — 144
 ručení — 12, 13, 65, 108, 132, 133 sl.
 rucho, ruchlo — 53, 60, 61
 ruka společná a nerozdílná — 138
 — svěření — 161
 rukobití — 52, 140
 rukodajny (rus.) — 52
 rukodanky — 52
 rukojemství — 135 sl., 140
 rukojmí — 133, 135 sl., 201
 rukovanky — 140
 rukoviny (u Slováků, rus.) — 52
 řez — 155, 157
 saiga — 34
 sedlo — 10, 13
 selo — 10, 67
 semja bolšaja (rus.) — 15, 67
 — obščaja (rus.) — 15, 67
 seniores — 12
 sgleda, sgledka (bulh.) — 51
 sgleždane (bulh.) — 51
 sgovor (rus.) — 52
 sídlo — 10

siječenje — 140
 sipatio — 118
 Sippe — 10
 sirotci — 18, 75, 76, 77
 sječenijs (rus.) — 111
 skladčina (rus.), skladstvo (rus.) — 184
 skladna brača — 15
 skrut (rus.) — 61
 skopščina (rus.) — 171
 skupčina — 15, 67
 slagaňje (srb.) — 54
 slíbiti — 141
 sluh — 54
 směna — 116, 141, 142, 143
 smír — 198 sl.
 smyr — 199
 smlouvy — 49, 50, 51, 52, 116, 139 sl.
 smlúva přátelská — 199
 smluvy — 52
 smolva (rus.) — 140
 smolviny (rus.) — 52
 smotřenje (rus.) — 51
 smotriny — 51
 snacháctví — 43, 44
 snochačstvo (rus.) — 43, 44
 snuboki — 50
 snátek — 17, 45, 46 sl., 49, 55, 67, 74
 sors — 203
 soulož — 53, 54
 souložnice — 41, 43, 57, 59
 spolek — 67
 sprega — 188
 sprež — 188
 spřeha — 188—191
 spolčování — 67, 151, 182 sl.
 spoliare — 129
 spoľščina (rus.) — 171
 spolurukojemství — 138
 správa nemovitostí — 169
 ssuda (rus.) — 154
 ssutie — 118
 starci — 79, 80, 111
 starešina, starosta — 12, 13, 20, 50, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 91, 92
 starejší (sloven.) — 50

starějšica — 7
 staro ognišće — 85
 stav — 33
 strojníci — 50
 stupanstvo (bulh.) — 67
 suhlády — 51
 supona — 193
 suprega — 188
 suprežstvo — 188
 suvez — 188
 swadžba — 40
 svat — 50
 svatanije (rus.) — 51
 svadba (copula carnalis) — 54
 svatba — 40, 48
 svazek příbuzenský — 8, 9, 10, 11, 16, 60, 65, 66, 68, 80, 81, 82, 83, 89, 93, 96, 116, 117, 118, 120, 131, 132, 184
 — teritoriální — 13, 33, 112
 svědkové — 52, 109, 110, 111, 141, 142, 161
 svobodné osoby — 16, 17
 svod — 87, 103, 168
 svrček — 36, 75
 symboly — 105, 106, 107, 140, 144
 šdávanky — 53
 škoda — 123, 124, 130, 137, 162, 163
 šlubič — 141
 tajfa (bulh.) — 186, 187
 tal, talac, talenik (srb. chorv.) — 133
 tal, talba, talščik (rus.) — 132
 pro talione — 145
 targ kupna — 164
 terminus — 109
 testament — 85
 tlaka — 192
 toloka (rus.) — 191
 tovariščestvo (rus.) — 184
 tradice — 52, 53, 104 sl., 123, 167
 trebiti — 95
 trečina, treknina (bulh.) — 172
 tremisa — 34
 tretčik (rus.) — 171
 trgovina — 164
 trh — 164

ubíjení starců — 80
 ugodja (rus.) — 38, 92
 ugovor — 52, 140
 ujazd, újezd — 109, 110
 ukladanje — 54
 úmluva (smír) — 199
 umoviny (rus.) — 52
 unio — 199
 únos — 45, 46, 47, 54, 56, 64
 únosba — 47
 uogadziny — 51
 uroczyisko — 109
 úroky — 31, 122, 125, 126, 155, 156,
 157, 158, 159, 176
 usadba (rus.) — 91
 usmrčování dětí — 63, 64
 usuglady — 51
 utilitates — 38, 92
 uvázání — 105
 uzaem (bulh.) — 192
 úzajmica (srb.) — 192
 uzly — 143
 uxores — 43, 52
 vady věci — 167 sl.
 včely — 97 sl.
 vdáti — 52
 vdavky — 53
 vdova — 61, 62, 63, 76, 78
 venditio et resignatio perpetua — 123
 verv — 14, 33, 152
 ves, vesnice — 10, 11, 13, 90, 91, 92,
 97, 112, 113, 120, 125
 veverka (rus.) — 139
 věkša (rus.) — 139
 věnčanina — 49, 51
 věno — 48, 50, 61, 62
 věrná ruka (wierna ręka) — 161, 162,
 163
 věrnost manželská — 57, 59
 vchod — 114
 vicus — 10
 vise — 10
 vjezd — 114
 vladyka — 68
 vlastnictví — 8, 68, 85, 89, 90, 91, 93,
 94, 107, 114, 116, 125, 129, 150,
 151, 196

vodimaja (rus. = vedená) — 52
 voločané (rus. = vláčáři) — 182, 191
 volost' — 110
 votčina (rus.) — 37, 119
 vrociscie — 109
 vrub — 143
 výbava — 53, 60, 61, 62, 74, 84
 vydat' (rus.) — 52
 vyhlady — 51
 vykup (rus.) — 119
 výkup — 34
 výkupné — 32
 vypusk, vypust (rus.) — 126, 127, 134
 »vyrobení« se z dluhu — 25, 134
 vyvod (rus.) — 51
 vzdání, vzdáti — 104
 wzdać — 104
 wspołek — 138
 wzdanie — 104
 weihs — 10
 weotuma — 48
 widamo — 48
 wieś — 10
 Wildfangsrecht — 20
 wittemo — 48
 wwiązanie — 105

zadruga — 15, 67
 zagled — 51
 zajam, zájem, zaím — 150, 154
 zajednica — 15, 67
 zájem dobytka — 130
 — lesní — 129
 zajetí ve válce — 28
 základ — 121, 123
 zaklínání — 144, 145
 zákup — 65, 121, 149, 134, 150
 zakupnictví — 31, 134
 zákupnie právo — 150
 zaljuba — 141
 zalog — 121
 zamena, záměna, zamiana — 152
 zamianek — 152
 zamina s pridavkom — 153
 zaprodati v peněžích — 150
 zápůjčka — 31, 121, 142, 143, 148,
 149, 150, 151, 171

zareda (bulh.), zareždane (bulh.) —
 192
 zareczyzny — 52
 zaručenje (rus.), zaručiny — 52
 zaruke — 52
 zástava — 116, 119, 121, 122, 123,
 132, 134, 135
 — zástava bez držby — 128 sl., 136
 — dětí — 65, 133, 149
 — daná — 129 sl., 135 sl.
 — prodejná — 123, 124
 — propadná — 123, 124, 125, 126,
 127, 136
 — ruční — 122 sl., 125
 — trhem — 125
 — umořovací — 125, 126, 127
 — s uvázáním — 128
 — užitková — 125, 126, 127
 — vzatá — 129 sl.
 — pod ztracením — 124
 závazek — 133
 zavez — 133
 závěť — 82, 85
 zavjazka (rus.) — 133
 zavodiny u komoru (hucul.) — 54
 zdavanje (srbochorv.) — 53

zdawiny (malorus.) — 53
 zemnice, ziemianka, zemunica, zem-
 ljanka — 36
 zgoda — 199
 zimnica — 175
 zmowa — 140
 zmoviny (malorus.), zmóviny (pols.)
 — 52
 znak — 96, 97
 zřekowiny — 52
 zvěř — 16, 96, 115
 zwiady — 51
 ždreb, ždrib, ždrijeb — 74, 203
 ženich — 45, 49, 50, 51, 52
 ženy — 17, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46,
 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 57,
 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 77, 78,
 99
 žerebej, žerebjevka (rus.) — 74, 203
 židé — 34, 121, 122, 141, 202
 život (rus.) — 38
 žreb — 203
 žrebij — 74, 203
 župa — 67

OBSAH.

	Str.
§ 1. O pramenech a povaze starého práva soukromého u Slovanů . . .	7
§ 2. Podměty práva	9
§ 3. O míře právní způsobilosti osob svobodných	16
§ 4. O otrocích	23
§ 5. Předmět práva	36
Právo rodinné.	
§ 6. O svazku manželském	39
§ 7. Forma sňatku	46
§ 8. Právní poměry mezi manžely	56
§ 9. Poměr mezi rodiči a dětmi	63
§ 10. O organizaci rodinného neřádu	66
§ 11. O poručenství	75
§ 12. Právo dědické	81
Právo věcné.	
§ 13. Práva a právní poměry k věcem	87
§ 14. Právo vlastnické	89
§ 15. Omezení práva vlastnického	107
§ 16. Právo retraktní	116
§ 17. Právo zástavní	121
Právo obligační.	
§ 18. O dluhu a ručení za dluh	131
§ 19. Smlouva směnná	152
§ 20. Půjčka	153
§ 21. Smlouva schovací	159
§ 22. Smlouva trhová	164
§ 23. Smlouva nájemní	169
§ 24. Pracovní asociace	182
§ 25. Darování	196
§ 26. Smír	198
§ 27. Smlouvy aleatorní	201
Rejstřík	204

Seznam zkratek.

- A. Č. = Archiv Český.
- Agz = Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej, I.—XXII., Lvov 1868—1914.
- Ak. = Akademický text Ruské Pravdy.
- Bielowski, M. P. h. = Bielowski, Monumenta Poloniae historica I.—III., Lvov 1864—1878.
- C. J. B. = Codex juris bohemicus, ed. H. Jireček, I.—V., Praha 1867—1898.
- C. D. P. = Codex diplomaticus Poloniae, ed. Rzyszczewski, Muczkowski, Bartoszewicz, I.—III., Varšava 1847—1858.
- Fontes = Fontes rerum bohemicarum I.—V., Praha 1873—1893.
- Friedrich C. D. = Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, ed. G. Friedrich, I.—II., Praha 1904—1912.
- Christomatia = Владимирский Будановъ, Христоматія по исторіи русскаго права, I.—III., Kijev-Petrohrad; 6. vyd. I. dílu r. 1908, 4. vyd. II. dílu 1901, 3. vyd. III. dílu 1889.
- Kar. = Karamzinský text Ruské Pravdy.
- M. G. H. S. = Monumenta Germaniae historica. Scriptorum.
- Monumenta, Mon. h. j., MhJ = Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, I.—XI., Záhřeb 1877—1926.
- Mažuranić, Prinosi = týž, Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik, Záhřeb 1908—1922.
- Novaković, Законски споменици = týž, Законски споменици српских држава средњегга века, Bělehrad 1912.
- П. С. Р. Л. = Полное собрание русских летописей.
- Rački, Documenta = týž, Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, volumen VII.), Záhřeb 1877.
- C. B. Ю. О. = Bobčev, Сборникъ на българскитѣ юридически обичаи I.—III., Plovdiv-Sofia, 1902—1915.
- Smičiklas C. D. = týž, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, II.—XIV., Záhřeb 1904—1916.
- Vladimirskij-Budanov, Обзоръ = Владимирский Будановъ, Обзоръ исторіи русскаго права, 5. vyd., Petrohrad-Kijev, 1907.
- Ž. S. S. = Niederle L., Život starých Slovanů (kulturní oddíl jeho »Slovanských Starožitností«).